

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

IĞDIR VE NAHÇIVAN AĞZININ
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL

KARS-2011

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

IĞDIR VE NAHÇIVAN AĞZININ
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL

KARS-2011

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU'na ait "İğdır ve Nahçıvan Ağzının Karşılaştırılması" konulu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

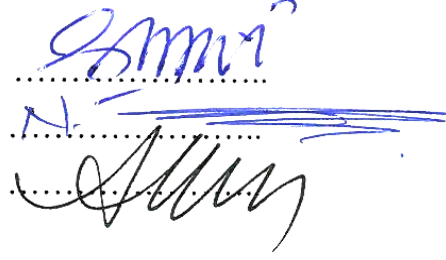
Öğretim Üyesinin Unvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

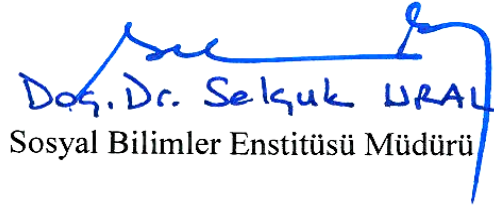
Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2011 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç. Dr. Selçuk URAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET • I

ABSTRACT • III

ÖN SÖZ • V

KISALTMALAR • VIII

TABLO LİSTESİ • X

ÇEVİRİ YAZI (TRANSCRIPTION) İŞARETLERİ • XXII

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Iğdır • 1

1.1.1. Coğrafi Konumu • 1

1.1.2. Iğdır Adı Üzerine • 6

1.1.3. Tarihi • 6

1.1.4. Etnik Yapısı ve Diyalektolojik Durumu • 17

1.2. Nahçıvan • 18

1.2.1. Coğrafi Konumu • 19

1.2.2. Nahçıvan Adı Üzerine • 20

1.2.3. Tarihi • 22

1.2.4. Etnik Yapısı ve Diyalektolojik Durumu • 31

1.3. Iğdır ve Nahçıvan Ağzının, Ağız Sınıflandırma Çalışmalarındaki Yeri • 32

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler • 34

2.1.1. ā ünlüsü • 35

2.1.2. á / ä ünlüsü • 36

2.1.3. à ünlüsü • 36

2.1.4. é ünlüsü • 36

2.1.5. ē ünlüsü • 37

2.1.6. è ünlüsü • 38

2.1.7. ê ünlüsü • 38

2.1.8. í ünlüsü • 38

2.1.9. ĭ ünlüsü • 39

2.1.10. ī ünlüsü • 39

2.1.11. î ünlüsü • 39

2.1.12. ĩ ünlüsü • 40

2.1.13. ō ünlüsü • 40

2.1.14. ó ünlüsü • 41

2.1.15. ò ünlüsü • 41

2.1.16. õ ünlüsü • 41

2.1.17. ū ünlüsü • 42

2.1.18. ú ünlüsü • 42

2.1.19. ũ ünlüsü • 43

2.1.20. ū ünlüsü • 43

2.1.21. ũ ünlüsü • 43

2.2. Kısa Ünlüler • 44

2.2.1. **p, ç, t, k** Gibi Tonsuz ve Patlayıcı Ünsüzlerin Yanında Oluşan Kısa Ünlüler
• 44

2.2.2. Ortada Kalan Açık Hecelerde Vurgusuzluk Dolayısıyla Oluşan Kısa Ünlüler
• 44

2.2.3. Kısa Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 44

2.3. Uzun Ünlüler • 45

2.3.1. Hece Kaynaşması Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 45

2.3.1.1. **h, g, ğ** Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 45

2.3.1.2. **n, ñ** Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 46

2.3.1.3. **y** Ünsüzünün Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 46

2.3.1.4. Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 46

2.3.1.5. Birinci Çokluk Şahıs Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 47

- 2.3.2. Hece Düşmesi (Yutulması) Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 47
- 2.3.2.1. İlgi (Genitif) Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 47
- 2.3.2.2. Hece Düşmesi (Yutulması) Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 48
- 2.3.3. Ünsüz Düşmesi (Yitimi) Sonucu Oluşan Uzun ünlüler •48
- 2.3.3.1. **ñ** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48
- 2.3.3.2. **k** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48
- 2.3.3.3. **h** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48
- 2.3.3.4. **ğ** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49
- 2.3.3.5. **y** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49
- 2.3.3.6. **v** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49
- 2.3.4. Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49
- 2.3.4.1. Yabancı Kelimelerde Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49
- 2.3.4.2. Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 50
- 2.3.5. Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler • 50
- 2.3.5.1. Yabancı Kelimelerde Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler • 50
- 2.3.5.2. Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 51
- 2.3.6. Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Uzun Ünlüler • 51
- 2.3.6.1. Bildirme Ekinin Vurguyu Bir Önceki Heceye Çekmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 51
- 2.3.6.2. Bulunma (Lokatif) Hâli Ekinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 51
- 2.3.6.3. Soru İfadelerinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 52
- 2.3.6.4. İktidarî (Yeterlik) Fiilin Olumsuz Şeklinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 52
- 2.3.6.5. Kendisinden Önceki Kelimeye Ulanan Ek-fiil Dolayısıyla Vurgu Oluşan Uzun Ünlüler • 52
- 2.3.6.6. Kelimeye Kuvvet Verilmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 53
- 2.3.6.7. Anlama Kuvvet Vermek İçin Seslenme (Hitap) Ünlemlerinde Oluşan Uzun Ünlüler • 53
- 2.3.7. Yabancı Kelimelerde Oluşan Uzun Ünlüler • 53
- 2.3.8. Uzun Ünlülere ilişkin Diğer Örnekler • 54
- 2.4. İkiz Ünlüler • 54**

- 2.4.1. Eşit İkiz Ünlüler • 54
- 2.4.2. Yükselen İkiz Ünlüler • 55
- 2.4.3. Alçalan İkiz Ünlüler • 55
- 2.5. Ünlü Uyumları • 55**
- 2.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu • 56
 - 2.5.1.1. Yabancı Kelimelerde Dil Benzeşmeleri • 56
 - 2.5.1.1.1. İlerleyici Benzeşmeler • 56
 - 2.5.1.1.2. Gerileyici Benzeşmeler • 57
 - 2.5.1.1.3. İlerleyici-Gerileyici Benzeşmeler • 58
 - 2.5.1.2. Şimdiki Zaman Ekinde Kalınlık-İncelik Uyumu • 58
 - 2.5.1.3. **ile** Edatında Kalınlık-İncelik Uyumu • 59
 - 2.5.1.4. Ek-Fiilde Kalınlık-İncelik Uyumu • 59
- 2.5.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Yarım Kalması • 60
- 2.5.3. Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği) • 60
 - 2.5.3.1. Bazı İsimden İsim Yapma Eklerinde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 60
 - 2.5.3.2. Bazı Çekim Eklerinde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 61
 - 2.5.3.3. İktidarî (Yeterlik) Fiillerin Olumsuzunda Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 61
 - 2.5.3.4. Ek-Fiilde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 62
- 2.5.4. Ekleşme Dışında Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği) • 62
 - 2.5.4.1. **y** İnceltici Ünsüzünün Etkisiyle Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 62
 - 2.5.4.2. Birleşik Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 62
 - 2.5.4.3. Yabancı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması • 63
- 2.5.5. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu • 63
 - 2.5.5.1. Düzleşme • 63
 - 2.5.5.2. Yuvarlaklaşma • 64
- 2.5.6. Eklemede Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği) •
- 2.5.7. Ekleşme Dışında Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği) • 65
- 2.5.8. Genişlik-Darlık Uyumu • 66

- 2.5.8.1. Genişlik • 66
- 2.5.8.2. Darlık • 67
- 2.5.9. Eklemede Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılması (Benzeşmezliği) • 67
- 2.5.10. Ekleşme Dışında Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılması • 68
- 2.6. Ünlü Değişmeleri • 68**
- 2.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi • 69
 - 2.6.1.1. **a > e** Değişmesi • 69
 - 2.6.1.2. **a > á / ä** Değişmesi • 70
 - 2.6.1.3. **ı > i, í** Değişmesi • 70
 - 2.6.1.4. **o > ö** Değişmesi • 71
 - 2.6.1.5. **o > ó** Değişmesi • 71
 - 2.6.1.6. **u > e** Değişmesi • 71
 - 2.6.1.7. **u > ö** Değişmesi • 71
 - 2.6.1.8. **u > i** Değişmesi • 72
- 2.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması • 72
 - 2.6.2.1. **e > a** Değişmesi • 72
 - 2.6.2.2. **i > ı** Değişmesi • 72
- 2.6.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması • 73
 - 2.6.3.1. **a > u** Değişmesi • 73
 - 2.6.3.2. **e > ö** Değişmesi • 73
 - 2.6.3.3. **e > ê** Değişmesi • 73
 - 2.6.3.4. **i > ü** Değişmesi • 74
- 2.6.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi • 74
 - 2.6.4.1. **u > ı** Değişmesi • 74
 - 2.6.4.2. **ö > e, ê** Değişmesi • 75
- 2.6.5. Geniş Ünlülerin Daralması • 75
 - 2.6.5.1. **a > ı** Değişmesi • 75
 - 2.6.5.2. **a > u** Değişmesi • 76
 - 2.6.5.3. **e > ê, i** Değişmesi • 76
 - 2.6.5.4. **o > u** Değişmesi • 77
- 2.6.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi • 77
 - 2.6.6.1. **i > e, ê** Değişmesi • 77

2.6.6.2. **u > o** Değişmesi •

2.6.6.3. **ü > ö** değişmesi • 78

2.7. Ünlü Türemesi • 78

2.7.1. Ön Seste (Başta) Ünlü Türemesi • 78

2.7.2. İç Seste (Ortada) Ünlü Türemesi • 79

2.7.3. Son Seste (Sonda) Ünlü Türemesi • 80

2.8. Ünlü Düşmesi (Yitimi) • 80

2.8.1. Ünlü Karşılaşması Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi • 81

2.8.2. Ekleşme Sırasında İç Sesteki **düz-dar** Ünlülerin Düşmesi Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi • 81

2.8.3. Ünlü Düşmesine İlişkin Diğer Örnekler • 82

2.9. Ünlü Birleşmeleri • 83

2.10. Orta Hece Ünlüsünün Daralması • 83

2.11. Ünsüzler • 84

2.11.1. **h** ünsüzü • 86

2.11.2. **ğ** ünsüzü • 86

2.11.3. **h** ünsüzü • 86

2.11.4. **h'** ünsüzü • 87

2.11.5. **ñ** ünsüzü • 88

2.11.6. **k** ünsüzü • 89

2.11.7. **K** ünsüzü • 89

2.11.8. **P** ünsüzü • 90

2.11.9. **T** ünsüzü • 90

2.12. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması • 91

2.13. Ünsüz Değişmeleri • 92

2.13.1. Ünsüzlerde Sızıcılık • 92

2.13.1.1. **k > h** Değişmesi • 92

2.13.1.2. **k > h** Değişmesi • 93

2.13.1.3. **k > h'** Değişmesi • 93

2.13.1.4. **k > y** Değişmesi • 94

2.13.1.5. **ç > ş** Değişmesi • 94

2.13.1.6. **ñ > y** Değişmesi • 95

- 2.13.2. Ünsüzlerde Tonluluk • 95
 - 2.13.2.1. **t > d** Değişmesi • 96
 - 2.13.2.2. **k > ğ** Değişmesi • 96
 - 2.13.2.3. **ķ > ğ** Değişmesi • 96
- 2.13.3. Ünsüzlerde Tonsuzluk • 97
 - 2.13.3.1. **d > t** Değişmesi • 97
 - 2.13.3.2. **b > p** Değişmesi • 98
 - 2.13.3.3. **v > f** Değişmesi • 98
 - 2.13.3.4. **c > ç** Değişmesi • 99
- 2.13.4. Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre • 99
 - 2.13.4.1. **b > m** Değişmesi • 99
 - 2.13.4.2. **m > b** Değişmesi • 99
 - 2.13.4.3. **v > b** Değişmesi • 100
 - 2.13.4.4. **g > c** Değişmesi • 100
- 2.13.5. Ünsüzlerde Dudaklılığını Yitirme • 100
 - 2.13.5.1. **m > n** değişmesi • 100
- 2.14. Ünsüz Benzeşmeleri • 101**
 - 2.14.1. **rl > rr** Benzeşmesi • 101
 - 2.14.2. **(t)dl > (t)dd** Benzeşmesi •
 - 2.14.3. **nd > nn** Benzeşmesi • 102
 - 2.14.4. **nl > nn** Benzeşmesi • 102
 - 2.14.5. **ls > ss** Benzeşmesi • 103
 - 2.14.6. **rl > ll** Benzeşmesi • 104
 - 2.14.7. **nm > mm** Benzeşmesi • 104
 - 2.14.8. **zs > ss** Benzeşmesi • 104
 - 2.14.9. **md > mn** Benzeşmesi • 105
 - 2.14.10. **şl > şd** Benzeşmesi • 105
 - 2.14.11. **zl > zd** Benzeşmesi • 106
 - 2.14.12. **sl > sd** Benzeşmesi • 106
 - 2.14.13. **pm > pb** Benzeşmesi • 106
 - 2.14.14. **sl > ss** Benzeşmesi • 107
 - 2.14.15. **pl > pd** Benzeşmesi • 107

- 2.14.16. **mb > mm** Benzeşmesi • 107
- 2.14.17. **rb > bb** Benzeşmesi • 107
- 2.14.18. Uzak Benzeşme • 108
- 2.15. Ünsüz Aykırılışması (Benzeşmezliği) • 108**
- 2.16. Ünsüz İkizleşmeleri • 109**
- 2.16.1. **g** İkizleşmesi • 109
- 2.16.2. **ş** İkizleşmesi • 110
- 2.16.3. **m** İkizleşmesi • 110
- 2.16.4. **K, k** İkizleşmesi • 110
- 2.16.5. **d** İkizleşmesi • 111
- 2.16.6. **z** İkizleşmesi • 111
- 2.16.7. **l** İkizleşmesi • 111
- 2.16.8. **ç** İkizleşmesi • 111
- 2.16.9. **y** İkizleşmesi • 112
- 2.16.10. **s** İkizleşmesi • 112
- 2.16.11. İktidarî Fiilin Menfisinde Oluşan İkiz Ünsüzler • 112
- 2.16.12. Taklidî Kelimelerde Oluşan İkiz Ünsüzler • 113
- 2.17. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi • 113**
- 2.18. Ünsüz Düşmeleri (Yitimi) • 113**
- 2.18.1. **r** Düşmesi • 113
- 2.18.2. **y** Düşmesi • 114
- 2.18.3. **n** Düşmesi • 115
- 2.18.4. **f** Düşmesi • 116
- 2.18.5. **h** Düşmesi • 116
- 2.18.6. **l** Düşmesi • 116
- 2.18.7. **k** Düşmesi • 117
- 2.18.8. **t** Düşmesi • 117
- 2.18.9. **d** Düşmesi • 118
- 2.19. Ünsüz Türemeleri • 118**
- 2.19.1. **y** Türemesi • 118
- 2.19.2. **h** Türemesi • 119
- 2.19.3. **n** Türemesi • 119

2.19.4. **m** Türemesi • 120

2.19.5. **v** Türemesi • 120

2.20. Ünsüz Yer Değiştırmeleri (Göçüşme) • 120

2.20.1. **b, p, g, ğ** Ünsüzlerinin **r** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 120

2.20.2. Sızıcı **v, f, h, y** Ünsüzleriyle Karşılaşan **r** Ünsüzünün Yer Değiştırmesi • 121

2.20.3. **b, p, m** Ünsüzlerinin **l** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 121

2.20.4. **c** Ünsüzünün **l** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 122

2.20.5. **r** Ünsüzü Etrafında Uzak Yer Değiştırme • 122

2.21. Hece Olayları • 122

2.21.1. Hece Kaynaşması • 122

2.21.1.1. **g, ğ, h, ñ, n, y, f, v** Ünsüzlerinin Kaynaşması ile Oluşan Hece Kaynaşması
•122

2.21.1.2. Şimdiki Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması • 123

2.21.1.3. Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması • 124

2.21.2. Hece Düşmesi (Yutulması) • 124

2.21.3. Hece Türemesi • 125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. İsimler •

3.1.2. İsim Yapım Ekleri • 126

3.1.2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri • 126

3.1.2.1.1. +lıh, +luh, / +lıh, +luh, +lih, +lih', / +lıg, +lig, / +lığ, +liğ, +luğ, +lüğ • 126

3.1.2.1.2. +lı, +li, +lu, +lü • 127

3.1.2.1.3. +sız, +siz, +suz, +süz • 128

3.1.2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri • 129

3.1.2.2.1. +la, +le • 129

3.1.2.2.2. +al, +el • 130

3.1.2.2.3. +a, +e • 130

3.1.2.2.4. +ar, +er • 131

3.1.3. İsim Çekim Ekleri • 131

- 3.1.3.1. Çokluk eki • 131
- 3.1.3.2. İyelik Ekleri • 132
 - 3.1.3.2.1. I. Teklik Şahıs İyelik Eki • 132
 - 3.1.3.2.2. II. Teklik Şahıs İyelik Eki • 133
 - 3.1.3.2.3. III. Teklik Şahıs İyelik Eki • 133
 - 3.1.3.2.4. I. Çokluk Şahıs İyelik Eki • 134
 - 3.1.3.2.5. II. Çokluk Şahıs İyelik Eki • 134
 - 3.1.3.2.6. III. Çokluk Şahıs İyelik Eki • 134
- 3.1.3.3. +ki Eki • 135
- 3.1.3.4. Hâl Ekleri • 136
 - 3.1.3.1. Yalın Hâl • 136
 - 3.1.3.2. İlgi Hâli • 136
 - 3.1.3.3. Yönelme Hâli • 137
 - 3.1.3.4. Belirtme Hâli • 138
 - 3.1.3.5. Bulunma Hâli • 138
 - 3.1.3.6. Çıkma Hâli • 139
 - 3.1.3.7. Eşitlik Hâli • 140
 - 3.1.3.8. Yön Gösterme Eki • 140
 - 3.1.3.9. Vasıta Eki • 141
- 3.2. Zamirler • 141**
 - 3.2.1. Şahıs Zamirleri • 142
 - 3.2.2. Dönüşlülük Zamirleri • 142
 - 3.2.3. İşaret Zamirleri • 143
 - 3.2.4. Soru Zamirleri • 144
 - 3.2.5. Belirsizlik Zamirleri • 144
- 3.3. Sıfatlar • 145**
 - 3.3.1. Niteleme Sıfatları • 145
 - 3.3.2. Belirtme Sıfatları • 146
 - 3.3.2.1. İşaret Sıfatları • 146
 - 3.3.2.2. Sayı Sıfatları • 146
 - 3.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları • 146
 - 3.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları • 147

3.3.2.3. Soru Sıfatları • 147

3.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları • 148

3.4. Zarflar • 148

3.4.1. Yer-Yön Zarfları • 148

3.4.2. Zaman Zarfları • 149

3.4.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları • 149

3.4.4. Azlık-Çokluk Zarfları • 150

3.5. Edatlar • 150

3.6. Bağlaçlar • 152

3.6.1. Sıralama Bağlaçları • 152

3.6.2. Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme Bağlaçları • 152

3.6.3. Pekiştirme Bağlaçları • 153

3.6.4. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar • 153

3.7. Ünlemler • 154

3.7.1. İçe Dönük Ünlemler • 154

3.7.2. Dışa Dönük Ünlemler • 155

3.7.2.1. Seslenme (Hitap) Ünlemleri • 155

3.7.2.2. Gösterme Ünlemleri • 156

3.7.2.3. Sorma Ünlemleri • 156

3.7.2.4. “Cevap Verme, Onaylama, Kabullenme, Red, İnkâr, Gizleme” Bildiren Ünlemler • 156

3.7.2.5. Ses Yansımaları (Ses Taklidi) Ünlemler • 157

3.8. Fiiller • 158

3.8.1. Fiil Yapım ekleri • 158

3.8.1.1. Fiilden İsim Yapım Ekleri • 158

3.8.1.1.1. -mağ,-mah, -mağ, -meh -meg, -mek, -meK • 158

3.8.1.1.2. -ma, -me • 159

3.8.1.1.3. -ış, -iş, -uş, -üş • 159

3.8.1.1.4. -m • 159

3.8.1.1.5. -h • 160

3.8.1.1.6. -ağ, -ak • 160

3.8.1.1.7. -n • 161

- 3.8.1.1.8. -gı, -gi, -gu, -gü • 161
- 3.8.1.1.9. -ga, -ge • 162
- 3.8.1.1.10. -gın, -gin, -gun, -gün • 162
- 3.8.1.1.11. -ıcı, -ici, -ucu, -ücü • 162
- 3.8.1.1.12. -ı, -i, -u, -ü • 163
- 3.8.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri • 163
- 3.8.1.2.1. -ma, -me • 163
- 3.8.1.2.2. -n • 164
- 3.8.1.2.3. -l • 164
- 3.8.1.2.4. -ş • 165
- 3.8.1.2.5. -r • 166
- 3.8.1.2.6. -t, -T, -d • 166
- 3.8.1.2.7. -dır, -dir, -dur, -dür • 167
- 3.8.1.2.8. -dar, -der • 167
- 3.8.2. Fiil Çekim Ekleri • 167
- 3.8.2.1. Şahıs Ekleri • 167
- 3.8.2.1.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri • 168
- 3.8.2.1.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri • 169
- 3.8.2.2. Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri • 170
- 3.8.2.2.1. Şimdiki Zaman • 170
- 3.8.2.2.2. Geniş Zaman • 171
- 3.8.2.2.3. Görülen Geçmiş Zaman • 172
- 3.8.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman • 173
- 3.8.2.2.5. Gelecek Zaman • 173
- 3.8.2.2.6. Emir Ekleri • 174
- 3.8.2.2.7. Şart Eki • 175
- 3.8.2.2.8. Gereklilik Eki • 176
- 3.8.2.2.9. İstek Eki • 177
- 3.8.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri • 177
- 3.8.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi • 177
- 3.8.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi • 178
- 3.8.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi • 178

3.9. Fiilimsiler • 179

3.9.1. İsim Fiiller • 179

3.9.1.1. -maḥ, -meh, -meg, -meK • 179

3.9.1.2. -ma, -me • 180

3.9.1.3. -ıṣ, -iṣ, -uṣ, -üş • 180

3.9.2. Sıfat Fiiller • 181

3.9.2.1. -an, -en • 181

3.9.2.2. -maz, -mez • 181

3.9.2.3. -acah, -eceh • 182

3.9.2.4. -dıḥ, -dik, -duḥ, -dük • 182

3.9.2.5. -mıṣ, -miṣ, -muṣ, -müş • 183

3.9.3. Zarf Fiiller • 183

3.9.3.1. -a, -e • 183

3.9.3.2. -ıp, -ip, -up, -üp; -ıP, -iP, -uP, -üP; -if, -if, -uf, -üf • 184

3.9.3.3. -ınca, -ince, -unca, -ünce • 184

3.9.3.4. -madan, -meden • 185

3.9.3.5. -anda, -ende • 185

4. SONUÇ • 186

5. İĞDIR AĞZI • 196

5.1. HARİTA • 196

5.2. METİNLER • 197

6. SÖZLÜK • 303

7. BİBLİYOGRAFYA • 323

8. ÖZ GEÇMİŞ • 329

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İĞDIR VE NAHÇIVAN AĞZININ KARŞILAŞTIRILMASI

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

**Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

2011, xxiv + 329 sayfa

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL

Iğdır ve Nahçıvan, çağlar boyu Türk tarihinin sergilendiği bir sahne olmuştur ve Türk tarihinin aktarımında her dâim başrolü üstlenmiştir. Bu çalışmada, Iğdır ve Nahçıvan'ın bu rolü, dil özelliklerindeki benzerliğin gösterilmesi ile tekrar kanıtlanmış olup, kadîm Türk topraklarının, özellikle sözlü kültür ürünleri itibariyle Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi arasında bir geçiş alanı olduğu vurgulanmıştır. Formal eğitim ve sosyo-kültürel yapısı bakımından Türkiye'ye, dil özellikleri yönüyle de daha çok Azerbaycan Türkçesine bağlı olan Iğdır'ın ağız yapısında, hem Türkiye hem de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini görmek mümkündür. Bu itibarla, yapılan çalışmada Iğdır'ın; 1 (Bir) ilçesi, 1 (Bir) beldesi ve 6 (Altı) köyünden derlenen metinlerin; Tuncer Gülensoy, Ebulfez Kuluyev Amanoğlu ve Paki Küçükler tarafından hazırlanmış olan "Nahçıvan Ağız" adlı eserin ağız özelliklerinin karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmıştır.

Metinler Iğdır'ın: Merkeze bağlı Akyumak (Kızılzakir) köyü; Melekli (Malaklu) beldesi; Karakoyunlu ilçesi, bu ilçeye bağlı Cennetabat (Canatabat) köyü ve Zülfikar (Zilfugar) köyü; Tuzluca ilçesine bağlı Gaziler (Pernaut) köyü ve

Ağabeyköy (Agabek); Aralık ilçesine bağlı Aşağıçiftlik (Cutluk) köyünden derlenmiştir. Çalışmanın homojenitesi açısından, Iğdır'ın Merkez ilçesi dahil olmak üzere, tüm ilçelerinden data alınmıştır. Derleme yapılan noktaları gösteren haritada, bu durum ayrıntılı olarak görülmektedir.

Derleme esnasında, kamera ve ses kayıt cihazı eş zamanlı olarak kullanılmış ve böylelikle duyulamayan sesler ağız okuma yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu imkânlarla ve titiz bir çalışma yapılmasına rağmen seslerin duyulması konusunda eksikliklerin ve yanlışlıkların olması muhtemeldir. Avrupa'da ses analizleri fizik ve akustikteki gelişmeler sonucunda üretilen kayıt ve analiz araçlarının yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de bu kapsamda fonetik laboratuvarların mevcut olması neticesinde, deşifre esnasında karşılaşılan güçlüklerin ve yapılan yanlışların önüne geçilebileceği söylenebilir.

Çalışmada, metinlerde kullanılmak üzere, yazı dilinde bulunmayan ünlüler ve ünsüzlerin tespiti için, transkripsiyon (çeviri yazı) işaretleri kullanılmıştır. "Nahçıvan Ağız" adlı eserde; aynı ses özelliklerini taşımasına rağmen yer yer farklı işaretler tercih edilmiştir. Bu farklılıklar ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Bütün bu incelemeler sonucunda; bir yöredeki ağız özelliklerinin etnik yapıyla doğrudan ilişkili olduğu, bir kez daha görülmüş, bu cihetle Iğdır ve Nahçıvan bölgesindeki Azeri varlığının tarihçesine değinilmiştir. Buna ek olarak, Azeri Türkçesi ve Anadolu Ağızlarının sınıflandırılması çerçevesinde yöredeki ağız özelliklerinin hangi gruba dahil olduğu ve grup özellikleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Ayrıca bu tez, Iğdır ağızı ile Nahçıvan ağızı arasındaki bilimsel manâda ilk karşılaştırmalı çalışmalardan biri olması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu koşutta çalışmanın Türkoloji bilimine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Iğdır, Nahçıvan, Ağız, Dil Bilimi

ABSTRACT
MASTER THESIS

THE COMPARISON OF İĞDIR AND NAHÇIVAN DIALECT

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

Kafkas University The Institute of Social Sciences
The Department of Turkish Language and Literature

2011, xxiv + 329 pages

Adviser: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL

Throughout the ages, İğdir and Nahçıvan have been a stage, which have exhibited Turkish History, and they have played an active role in transferring Turkish History. In this study, this role of İğdir and Nahçıvan have been proved by showing the similarity between the dialect characteristics once again, and it has emphasized that, the ancient ground of Turkey, especially by the verbal culture artifacts, has been a transition region, between Azerbaijan and Turkey Turkish. It is possible to see both Turkey and Azerbaijan Turkish in the region, which is connected with Turkey in terms of formal education and socio-cultural structure and which is connected with mostly Azerbaijani Turkish in terms of dialect. In the study a comparative examination was conducted between the texts which were collected from one district, one town, and six villages of İğdir with the dialect in the book titled “Nahçıvan Ağzı” published by Tuncer Gülensoy, Ebulfez Kuluyev Amanoğlu and Paki Küçüker.

The texts were collected from; the village called Akyumak of İğdir’s central district, the town called Melekli, the village called Cennetabat (Canatabat) and the village called Zülfikar (Zilfugar) of İğdir’s Karakoyunlu district, the village called

Gaziler (Pernaut) and the village called Ağabeyköy (Agabek) of Iğdır's Tuzluca district, the village called Aşağıçiftlik (Cutluk) of Iğdır's Aralık district. For the sake of homogeneity of this study, the data was provided from all districts of Iğdır excepting Iğdır's central district. This circumstance is seen at full length on the map which is point out the regions collected from the texts.

In the course of collecting the texts, camera and recorder was used synchronously in this way, the phonemes, which cannot be heard, have tried to be understood by the method of lip reading. Despite all the opportunities and having done a fastidious study, It is possible that, defects and mistakes could be about hearing the sounds. In the Europe, the sound analyses are done by the help of the instruments which are produced in the wake of the development of the Physics and Acoustics. In Turkey, we have made make use of such instruments.

In this study, to determine the vowels and consonants in the texts, the texts were transcribed. Though, the symbols used in the theses are same as those used in the book titled "Nahçıvan Ağzı" we sometimes have used different symbols. These differences have been explained at full length.

As a result of all these reviews, it was seen once again that, the dialect properties in an area, are directly linked with ethnicity and we have associated this finding with the history of Azerbaijani. In addition to this, within the frame of Azerbaijani Turkish and the classification of Anatolia dialects, we have given information about regarding the affiliation of accents.

In conclusion the significance of this thesis lies in the fact that it is a scientific, initial comparative work on Iğdır and Nahçıvan dialect. In parallel with that, this study would make a contribution on the science of Turcology.

Key words: Iğdır, Nahçıvan, Dialect, Linguistics

ÖN SÖZ

Kimlik... Kimlik, insanların ve milletlerin var oluşunun temel göstergesi ve toplumların temel parametresidir. Mademki böylesine bir anlam yüklü kimliğe, “Kimlikleri mevcut kılan nedir öyleyse?” diye bir soru gelir yâdlara. Cevap; kutsal üç seste gizlidir:

DİL

Dil, ulusların yaşaması için yegâne damardır. Toplumlara ait, aynından bir başkası olmayan: bir “iz”dir dil. Dil, özgün ve takip edilesi akışkan bir nehirdir, toplumlara temel değerini atfeden ve toplumu toplumsal kılandır. Dil, her bir sesinde milletleri anlatan aynadır, her bir şeklinde milletleri farklı kılan değerdir.

Türk Dili, lehçesiyle, şivesiyle, ağzıyla bir kırkambara benzer. Bu dil, binlerce kilometrelik alanda Anadolu ve diğer Türk İl’lerinde Türk’ü Türk’le birleştiren ve Türk olamayana da uzanan bir dünya dilidir. Türk Dili, bilim, edebiyat ve sanat dilidir. Ağız ise bir dilin sırrıdır, dillerin haritasıdır, sunîlikten uzak ve doğaldır. Ağız, bir dilin tarihini öğrenmek isteyeninin temel başvuru kaynağıdır, aynı zamanda bir dilin zenginliğinin kanıtıdır.

Bu çalışmanın temel gayesi; dil, Türk dili ve ağız üçgeninde, Türk dilinin aydınlanması, zenginleşmesi ve ileride yapılacak ağız çalışmalarına katkı sağlaması için Anadolu sınırları içinde kalan, Iğdır Azeri ağzı ile Azerbaycan’a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Azeri vatanı Nahçıvan’ın ağız özelliklerinin bir karşılaştırmasını yapmak olmuştur. Çalışma metinlerinin derlendiği Iğdır; Anadolu topraklarına güneşin ilk merhaba dediği, Türklüğün ezeli vatanı, birçok medeniyetin tarihî geçit yeri olarak bilinmektedir. Iğdır aynı zamanda Türkiye ve Azeri Türkçesinin birleştiği bir kavşaktır. Nahçıvan ise; Anadolu topraklarına 11 kilometrelik sınırla yaslanan, böylelikle Türkiye’nin varlığını hisseden mahzun bir Azeri yurtdur. Bakü ile kesilen bağlantının hüznünü Hasret Köprüsü ile Türkiyeli kardeşlerine bağlanarak

neşeye çevirme gayretinde olan tek bir milletin evlatlarıdır. Ezcümle Nahçıvan Azerbaycan ile Türkiye'nin kesişim noktasıdır ve dahi Türkiye için Türk Cumhuriyetlerine açılan kapıdır.

Iğdır ağzı üzerine yapılan en kapsamlı çalışma, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a ait "Kars İli Ağızları"dır. Ercilasun, henüz Iğdır'ın il olmadığı zaman diliminde Kars'ın diğer ağızlarıyla birlikte Kars Azerileri ağzı ve Iğdır Azerileri ağzını da kapsayan bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Yurdumuzun idarî bölümlenmesi neticesinde, 1992 yılında il olan Iğdır'ın il olduktan sonraki ağız durumunu gösterir dil bilimi alanında doktora düzeyinde yapılan herhangi bir çalışma tespit edilmemiştir ve bu kapsamda Iğdır ağzına ait çalışmalar bir yüksek lisans tezi hariç, lisans mezuniyet tezlerinden oluşmaktadır. Nahçıvan ağzı üzerine yapılan çalışma ise; akademik seviyede, ciddi, zengin içeriğe sahip, yoğun emek ürünü ve bu tezde iki ağzın karşılaştırılması maksadıyla temel kaynak olarak kullanılmış olan Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Ebulfez Kuluyev Amanoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Paki Küçükler tarafından hazırlanan "Nahçıvan Ağzı" isimli çalışmadır.

Danışmanlığımı üstlenen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Şenel, hazırlanan bu teze bir alt yapı oluşturması amacıyla, öncelikle Kars Azerileri ağzı üzerine derleme, deşifre, çeviri yazı çalışmalarının gerçekleştirilmesinin faydalı olacağını belirtmiş ve buna bağlı olarak, Kars Azerileri ağzı üzerine tarafımızdan gerçekleştirilen, eksiklikleri çok fazla da olsa, sonrasında seminer çalışması niteliğine bürünen bu tavsiye, bu tezin tamamlanmasına büyük çapta bir ivme kazandırmıştır.

Metin, inceleme, sözlükten ibaret olan bu tezin metinler kısmı, Iğdır yöresinden tarafımızdan derlenen metinleri içermektedir. Derleme, hdd video kamera ve dijital ses kayıt cihazı ile gerçekleştirilmiştir. Her ikisinin de seçilmesinin nedeni, ses kayıt cihazında tespit edilemeyen seslerin, video kameradan ağız okuma yöntemiyle tespit edilmesidir. Metinler Iğdır'ın: Merkeze bağlı Akyumak (Kızılzakir) köyü; Melekli (Malaklu) beldesi; Karakoyunlu ilçesi, bu ilçeye bağlı Cennetabat (Canatabat) köyü ve Zülfikar (Zilfugar) köyü; Tuzluca ilçesine bağlı Gaziler (Pernaut) köyü ve Ağabeyköy (Agabek); Aralık ilçesine bağlı Aşağıçiftlik (Cutluk) köyünden derlenmiştir.

Derlenen metinler deşifre edilmiş ve sonrasında metnin çeviri yazılı hali oluşturulmuştur. Çeviri yazıda “Türk Dil Kurumu Ağız Araştırmaları Çeviri Yazı (Transkripsiyon) Sistemi” kullanılmıştır.

Tezin inceleme kısmı, Iğdır ve Nahçıvan ağzının ses bilgisi ve şekil bilgisi yönüyle karşılaştırılmasından ibarettir. Karşılaştırma esnasında Iğdır ağzından derlenen metinler ile “Nahçıvan Ağzı” isimli eserin metinlerinden faydalanılmıştır.

Sözlük ise, Iğdır ağzı ve Nahçıvan ağzı adı altında iki başlık şeklinde oluşturulmuştur. Iğdır ağzına ait sözlük; kendi derleme metinlerimizden alınan kelimelerden oluşmakta, Nahçıvan ağzına ait sözlük; bu tez içeriğinde gerekli görülen yerlerde kullanılan kelimelerden oluşmakta ve Nahçıvan ağzına ait sözlükte geçen kelimelerin anlamları “Nahçıvan Ağzı” adlı eserin dizin bölümünden alınmadır, bu durum -çalışmanın bütününde olduğu gibi- atıflarla da gösterilmiştir.

Bu çalışmaya yürekleri ve beyinleri ile katkı sağlayan: Anadolu'nun misafirperverliğinin sanki bir kez de bu çalışmada dile getirilmesini isteyen, buram buram gönül kokan, cana yakın, can içre can olan yöre halkına; derleme esnasında, içinde buldukları kültürü yeniden keşfetmişçesine yöre dokusuna hayran kalan, kendilerine has sorularıyla çalışmaya eşlik eden öğrencilerime ve arkadaşlarıma; beni büyüten, okutan, ellerini hep başımda hissettiğim, dayanağım aileme, bilhassa anneme; ilim-bilim ve okumak hususunda yaşamımda farklı bir çığır açan, çalışmamda baştan sona bana eşlik eden değerli dostum Yusuf Çifci'ye; Türk dili üzerine yüksek lisans yapmam konusunda beni yönlendiren ve çalışmam boyunca yardımlarını benden esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Cengiz Gökşen'e; hazırladığım bu tezde temel noktayı teşkil eden derleme konusunda beni eğiten, derleme çalışmalarının duayeni, üzerimde yoğun emeği olan KTÜ'nün bilge pîri hocam Prof. Dr. Ali Çelik'e; yüksek lisans süresince daima desteğini gördüğüm, bu tezin fikir babası ve çalışmamın her aşamasında engin bilgi-eleştirilerinden faydalandığım değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Şenel'e kalbimin zirvesinden yankılanan teşekkürleri göndermeyi gönüllü bir görev ve borç biliyorum. Çok TEŞEKKÜRLER ediyorum...

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

Kars-2011

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
Alm.	Almanca
AÜ	Atatürk Üniversitesi
Az.	Azerice (Azeri Türkçesi)
bk.	Bakınız
ev.	Çeviren
Ens.	Enstitüsü
Fr.	Fransızca
GÜ	Gazi Üniversitesi
hızl.	Hazırlayan
IA	Iğdır ağızı
İng.	İngilizce
İÜ	İstanbul Üniversitesi
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
MSSC	Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
NA	Nahçıvan ağızı

NÖC	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti
s.	Sayfa
S.	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: TÜİK 2010 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanına Göre Iğdır İli Kent ve Kırsal Nüfus Durumu • 4

Tablo 2: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Az.: Naxçıvan Muxtar Respublikası), Genel Veriler • 18

[Ünlüler]

Tablo 3: Ünlüler • 34

Tablo 4: ā ünlüsü • 35

Tablo 5: á / ä ünlüsü • 36

Tablo 6: à ünlüsü • 36

Tablo 7: è ünlüsü • 36

Tablo 8: ē ünlüsü • 37

Tablo 9: è ünlüsü • 38

Tablo 10: ê ünlüsü • 38

Tablo 11: í ünlüsü • 39

Tablo 12: ĭ ünlüsü • 39

Tablo 13: ī ünlüsü • 39

Tablo 14: î ünlüsü • 40

Tablo 15: ĩ ünlüsü • 40

Tablo 16: ō ünlüsü • 41

Tablo 17: ó ünlüsü • 41

Tablo 18: ò ünlüsü • 41

Tablo 19: õ ünlüsü • 42

Tablo 20: ū ünlüsü • 42

Tablo 21: ú ünlüsü • 42

Tablo 22: ŭ ünlüsü • 43

Tablo 23: ū̄ ünlüsü • 43

Tablo 24: ŭ̄ ünlüsü • 43

[Kısa Ünlüler]

Tablo 25: **p, ç, t, k** Gibi Tonsuz ve Patlayıcı Ünsüzlerin Yanında Oluşan Kısa Ünlüler • 44

Tablo 26: Ortada Kalan Açık Hecelerde Vurgusuzluk Dolayısıyla Oluşan Kısa Ünlüler • 44

Tablo 27: Kısa Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 44

[Uzun Ünlüler]

Tablo 28: **h, g, ğ** Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 45

Tablo 29: **n, ñ** Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 46

Tablo 30: **y** Ünsüzünün Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 46

Tablo 31: Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 47

Tablo 32: Birinci Çokluk Şahıs Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 47

Tablo 33: Hece Düşmesi Sonucu İlgi (Genitif) Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler • 47

Tablo 34: Hece Düşmesi (Yutulması) Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 48

Tablo 35: **ñ** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48

Tablo 36: **k** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48

Tablo 37: **h** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 48

Tablo 38: **ğ** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49

Tablo 39: **y** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49

Tablo 40: **v** Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 49

Tablo 41: Yabancı Kelimelerde Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 50

Tablo 42: Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 50

Tablo 43: Yabancı Kelimelerde Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler • 50

Tablo 44: Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler • 51

Tablo 45: Bildirme Ekinin Vurguyu Bir Önceki Heceye Çekmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 51

Tablo 46: Bulunma (Lokatif) Hâli Ekinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 52

Tablo 47: Soru İfadelerinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 52

Tablo 48: İktidarî (Yeterlik) Fiilin Olumsuz Şeklinde Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 52

Tablo 49: Kendisinden Önceki Kelimeye Ulanan Ek-fiil Dolayısıyla Vurgu Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler • 53

Tablo 50: Kelimeye Kuvvet Verilmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler • 53

Tablo 51: Anlama Kuvvet Vermek İçin Seslenme (Hitap) Ünlemlerinde Oluşan Uzun Ünlüler • 53

Tablo 52: Yabancı Kelimelerde Oluşan Uzun Ünlüler • 54

Tablo 53: Uzun Ünlülere ilişkin Diğer Örnekler • 54

[İkiz Ünlüler]

Tablo 54: Eşit İkiz Ünlüler • 55

Tablo 55: Yükselen İkiz Ünlüler • 55

Tablo 56: Alçalan İkiz Ünlüler • 55

[Kalınlık-İncelik Uyumu]

Tablo 57: Yabancı Kelimelerde İlerleyici Benzeşmeler • 56

Tablo 58: Yabancı Kelimelerde Gerileyici Benzeşmeler • 57

Tablo 59: Yabancı Kelimelerde İlerleyici-Gerileyici Benzeşmeler • 58

Tablo 60: Şimdiki Zaman Ekinde Kalınlık-İncelik Uyumu • 58

Tablo 61: ile Edatında Kalınlık-İncelik Uyumu • 59

Tablo 62: Ek-Fiilde Kalınlık-İncelik Uyumu • 59

Tablo 63: Kalınlık-İncelik Uyumunun Yarım Kalması • 60

Tablo 64: Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, Bazı İsimden İsim Yapma Eklerinde • 60

Tablo 65: Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, Bazı Çekim Eklerinde • 61

Tablo 66: Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, İktidarî (Yeterlik) Fiillerin Olumsuzunda • 61

Tablo 67: Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, Ek-Fiilde • 62

Tablo 68: Ekleşme Dışında Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, y İnceltici Ünsüzünün Etkisiyle • 62

Tablo 69: Ekleşme Dışında Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, Birleşik Kelimelerde • 62

Tablo 70: Ekleşme Dışında Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması, Yabancı Kelimelerde • 63

[Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu]

Tablo 71: Düzleşme • 64

Tablo 72: Yuvarlaklaşma • 65

Tablo 73: Eklemede Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması • 65

Tablo 74: Ekleşme Dışında Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması • 66

[Genişlik-Darlık Uyumu]

Tablo 75: Genişlik • 66

Tablo 76: Darlık • 67

Tablo 77: Eklemede Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılışması • 67

Tablo 78: Ekleşme Dışında Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılışması • 68

[Ünlü Değişmeleri]

Tablo 79: **a** > **e** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 69

Tablo 80: **a** > **á** / **ä** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 70

Tablo 81: **ı** > **i**, **í** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 70

Tablo 82: **o** > **ö** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 71

Tablo 83: **o** > **ó** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 71

Tablo 84: **u** > **e** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 71

Tablo 85: **u** > **ö** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 71

Tablo 86: **u** > **i** Değişmesi (Kalın Ünlülerin İncelmesi) • 72

Tablo 87: **e** > **a** Değişmesi (İnce Ünlülerin Kalınlaşması) • 72

Tablo 88: **i** > **ı** Değişmesi (İnce Ünlülerin Kalınlaşması) • 72

Tablo 89: **a** > **u** Değişmesi (Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması) • 73

Tablo 90: **e** > **ö** Değişmesi (Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması) • 73

Tablo 91: **e** > **ê** Değişmesi (Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması) • 73

Tablo 92: **i** > **ü** Değişmesi (Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması) • 74

Tablo 93: **u** > **ı** Değişmesi (Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi) • 74

Tablo 94: **ö** > **e**, **ê** Değişmesi (Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi) • 75

Tablo 95: **a** > **ı** Değişmesi (Geniş Ünlülerin Daralması) • 75

Tablo 96: **a** > **u** Değişmesi (Geniş Ünlülerin Daralması) • 76

Tablo 97: **e** > **ê**, **i** Değişmesi (Geniş Ünlülerin Daralması) • 76

Tablo 98: **o** > **u** Değişmesi (Geniş Ünlülerin Daralması) • 77

Tablo 99: **i** > **e**, **ê** Değişmesi (Dar Ünlülerin Genişlemesi) • 77

Tablo 100: **u > o** Değişmesi (Dar Ünlülerin Genişlemesi) • 78

Tablo 101: **ü > ö** değişmesi (Dar Ünlülerin Genişlemesi) • 78

[Ünlü Türemesi]

Tablo 102: Ön Seste (Başta) Ünlü Türemesi • 79

Tablo 103: İç Seste (Ortada) Ünlü Türemesi • 79

Tablo 104: Son Seste (Sonda) Ünlü Türemesi • 80

[Ünlü Düşmesi (Yitimi)]

Tablo 105: Ünlü Karşılaşması Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi • 81

Tablo 106: Ekleşme Sırasında İç Sesteki **düz-dar** Ünlülerin Düşmesi Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi • 82

Tablo 107: Ünlü Düşmesine İlişkin Diğer Örnekler • 83

[Ünlü Birleşmeleri]

Tablo 108: Ünlü Birleşmeleri • 83

[Orta Hece Ünlüsünün Daralması]

Tablo 109: Orta Hece Ünlüsünün Daralması • 84

[Ünsüzler]

Tablo 110: Ünsüzler • 84

Tablo 111: **h** ünsüzü • 86

Tablo 112: **ğ** ünsüzü • 86

Tablo 113: **h** ünsüzü • 87

Tablo 114: **h'** ünsüzü • 88

Tablo 115: **ñ** ünsüzü • 88

Tablo 116: **k** ünsüzü • 89

Tablo 117: **K** ünsüzü • 89

Tablo 118: **P** ünsüzü • 90

Tablo 119: **T** ünsüzü • 91

[Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması]

Tablo 120: Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması • 91

[Ünsüz Değişmeleri]

Tablo 121: **k > h** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 92

Tablo 122: **k > h** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 93

Tablo 123: **k > h'** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 94

- Tablo 124: **k > y** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 94
Tablo 125: **ç > ş** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 94
Tablo 126: **ñ > y** Değişmesi (Ünsüzlerde Sızıcılık) • 95
Tablo 127: **t > d** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonluluk) • 96
Tablo 128: **k > ğ** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonluluk) • 96
Tablo 129: **ķ > ğ** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonluluk) • 97
Tablo 130: **d > t** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonsuzluk) • 97
Tablo 131: **b > p** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonsuzluk) • 98
Tablo 132: **v > f** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonsuzluk) • 98
Tablo 133: **c > ç** Değişmesi (Ünsüzlerde Tonsuzluk) • 99
Tablo 134: **b > m** değişmesi (Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre) • 99
Tablo 135: **m > b** değişmesi (Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre) • 99
Tablo 136: **v > b** değişmesi (Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre) • 100
Tablo 137: **g > c** değişmesi (Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre) • 100
Tablo 138: **m > n** değişmesi (Ünsüzlerde Dudaklılığını Yitirme) • 100

[Ünsüz Benzeşmeleri]

- Tablo 139: **rl > rr** Benzeşmesi • 101
Tablo 140: **(t)dl > (t)dd** Benzeşmesi • 102
Tablo 141: **nd > nn** Benzeşmesi • 102
Tablo 142: **nl > nn** Benzeşmesi • 103
Tablo 143: **ls > ss** Benzeşmesi • 103
Tablo 144: **rl > ll** Benzeşmesi • 104
Tablo 145: **nm > mm** Benzeşmesi • 104
Tablo 146: **zs > ss** Benzeşmesi • 105
Tablo 147: **md > mn** Benzeşmesi • 105
Tablo 148: **şl > şd** Benzeşmesi • 105
Tablo 149: **zl > zd** Benzeşmesi • 106
Tablo 150: **sl > sd** Benzeşmesi • 106
Tablo 151: **pm > pb** Benzeşmesi • 107
Tablo 152: **sl > ss** Benzeşmesi • 107
Tablo 153: **pl > pd** Benzeşmesi • 107
Tablo 154: **mb > mm** Benzeşmesi • 107

Tablo 155: **rb > bb** Benzeşmesi • 108

Tablo 156: Uzak Benzeşme • 108

[**Ünsüz Aykırılması (Benzeşmezliği)**]

Tablo 157: Ünsüz Aykırılması (Benzeşmezliği) • 108

[**Ünsüz İkizleşmeleri**]

Tablo 158: **g** İkizleşmesi • 109

Tablo 159: **ş** İkizleşmesi • 110

Tablo 160: **m** İkizleşmesi • 110

Tablo 161: **K, k** İkizleşmesi • 110

Tablo 162: **d** İkizleşmesi • 111

Tablo 163: **z** İkizleşmesi • 111

Tablo 164: **l** İkizleşmesi • 111

Tablo 165: **ç** İkizleşmesi • 111

Tablo 166: **y** İkizleşmesi • 112

Tablo 167: **s** İkizleşmesi • 112

Tablo 168: İktidarî Fiilin Menfisinde Oluşan Ünsüz İkizleşmesi • 112

Tablo 169: Taklidî Kelimelerde Oluşan Ünsüz İkizleşmesi • 113

[**İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi**]

Tablo 170: İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi • 113

[**Ünsüz Düşmeleri (Yitimi)**]

Tablo 171: **r** Düşmesi • 114

Tablo 172: **y** Düşmesi • 114

Tablo 173: **n** Düşmesi • 115

Tablo 174: **f** Düşmesi • 116

Tablo 175: **h** Düşmesi • 116

Tablo 176: **l** Düşmesi • 117

Tablo 177: **k** Düşmesi • 117

Tablo 178: **t** Düşmesi • 117

Tablo 179: **d** Düşmesi • 118

[**Ünsüz Türemeleri**]

Tablo 180: **y** Türemesi • 118

Tablo 181: **h**Türemesi • 119

Tablo 182: **n** Türemesi • 119

Tablo 183: **m** Türemesi • 120

Tablo 184: **v** Türemesi • 120

[**Ünsüz Yer Değiştırmeleri (Göçüşme)]**

Tablo 185: **b, p, g, ğ** Ünsüzlerinin **r** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 120

Tablo 186: Sızıcı **v, f, h, y** Ünsüzleriyle Karşılaşan **r** Ünsüzünün Yer Değiştırmesi
• 121

Tablo 187: **b, p, m** Ünsüzlerinin **l** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 121

Tablo 188: **c** Ünsüzünün **l** Ünsüzü ile Yer Değiştırmesi • 122

Tablo 189: **r** Ünsüzü Etrafında Uzak Yer Değiştırme • 122

[**Hece Kaynaşması]**

Tablo 190: **g, ğ, h, ñ, n, y, f, v** Ünsüzlerinin Kaynaşması ile Oluşan Hece
Kaynaşması • 123

Tablo 191: Şimdiki Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması • 123

Tablo 192: Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması • 124

[**Hece Düşmesi (Yutulması)]**

Tablo 193: Hece Düşmesi (Yutulması) • 124

[**Hece Türemesi]**

Tablo 194: Hece Türemesi • 125

[**İsim Yapım Ekleri]**

Tablo 195: +lıh, +luh, / +lıh, +luh, +lih, +lih', / +lıg, +lig, / +lığ, +liğ, +luğ, +lüğ (İsimden
İsim Yapım Ekleri) • 127

Tablo 196: +lı, +li, +lu, +lü (İsimden İsim Yapım Ekleri) • 128

Tablo 197: +sız, +siz, +suz, +süz (İsimden İsim Yapım Ekleri) • 129

Tablo 198: +la, +le (İsimden Fiil Yapım Ekleri) • 129

Tablo 199: +al, +el (İsimden Fiil Yapım Ekleri) • 130

Tablo 200: +a, +e (İsimden Fiil Yapım Ekleri) • 130

Tablo 201: +ar, +er (İsimden Fiil Yapım Ekleri) • 131

[**İsim Çekim Ekleri]**

Tablo 202: Çokluk Eki • 131

Tablo 203: I. Teklik Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 132

Tablo 204: II. Teklik Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 133

- Tablo 205: III. Teklik Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 133
- Tablo 206: I. Çokluk Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 134
- Tablo 207: II. Çokluk Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 134
- Tablo 208: III. Çokluk Şahıs İyelik Eki (İyelik Ekleri) • 134
- Tablo 209: +ki Eki • 135
- Tablo 210: Yalın Hâl (Hâl Ekleri) • 136
- Tablo 211: İlgi Hâli (Hâl Ekleri) • 137
- Tablo 212: Yönelme Hâli (Hâl Ekleri) • 137
- Tablo 213: Belirtme Hâli (Hâl Ekleri) • 138
- Tablo 214: Bulunma Hâli (Hâl Ekleri) • 139
- Tablo 215: Çıkma Hâli (Hâl Ekleri) • 139
- Tablo 216: Eşitlik Hâli (Hâl Ekleri) • 140
- Tablo 217: Yön Gösterme Eki • 140
- Tablo 218: Vasıta Eki • 141
- [Zamirler]**
- Tablo 219: Şahıs Zamirleri • 142
- Tablo 220: Dönüşlülük Zamirleri • 143
- Tablo 221: İşaret Zamirleri • 143
- Tablo 222: Soru Zamirleri • 144
- Tablo 223: Belirsizlik Zamirleri • 144
- [Sıfatlar]**
- Tablo 224: Niteleme Sıfatları • 145
- Tablo 225: İşaret Sıfatları (Belirtme Sıfatları) • 146
- Tablo 226: Asıl Sayı Sıfatları (Belirtme Sıfatları) • 147
- Tablo 227: Sıra Sayı Sıfatları (Belirtme Sıfatları) • 147
- Tablo 228: Soru Sıfatları (Belirtme Sıfatları) • 147
- Tablo 229: Belirsizlik Sıfatları (Belirtme Sıfatları) • 148
- [Zarflar]**
- Tablo 230: Yer-Yön Zarfları • 149
- Tablo 231: Zaman Zarfları • 149
- Tablo 232: Nasıllık-Nicelik Zarfları • 150
- Tablo 233: Azlık-Çokluk Zarfları • 150

[Edatlar]

Tablo 234: Edatlar • 151

[Bağlaçlar]

Tablo 235: Sıralama Bağlaçları • 152

Tablo 236: Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme Bağlaçları • 153

Tablo 237: Pekiştirme Bağlaçları • 153

Tablo 238: Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar • 153

[Ünlemler]

Tablo 239: İçe Dönük Ünlemler • 155

Tablo 240: Seslenme (Hitap) Ünlemleri (Dışa Dönük Ünlemler) • 155

Tablo 241: Gösterme Ünlemleri (Dışa Dönük Ünlemler) • 156

Tablo 242: Sorma Ünlemleri (Dışa Dönük Ünlemler) • 156

Tablo 243: “Cevap Verme, Onaylama, Kabullenme, Red, İnkâr, Gizleme” Bildiren Ünlemler (Dışa Dönük Ünlemler) • 157

Tablo 244: Ses Yansımaları (Ses Taklidi) Ünlemler (Dışa Dönük Ünlemler) • 157

[Fiil Yapım ekleri]

Tablo 245: -mah, -mah, -mağ, -meh -meg, -mek, -meK (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 158

Tablo 246: -ma, -me (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 159

Tablo 247: -ış, -iş, -uş, -üş (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 159

Tablo 248: -m (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 160

Tablo 249: -h (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 160

Tablo 250: -ah, -ak (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 160

Tablo 251: -n (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 161

Tablo 252: -gı, -gi, -gu, -gü (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 161

Tablo 253: -ga, -ge (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 162

Tablo 254: -gın, -gin, -gun, -gün (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 162

Tablo 255: -ıcı, -ici, -ucu, -ücü (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 162

Tablo 256: -ı, -i, -u, -ü (Fiilden İsim Yapım Ekleri) • 163

Tablo 257: -ma, -me (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 163

Tablo 258: -n (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 164

Tablo 259: -l (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 165

- Tablo 260: -ş (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 165
Tablo 261: -r (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 166
Tablo 262: -t, -T, -d (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 166
Tablo 263: -dır, -dir, -dur, -dür (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 167
Tablo 264: -dar, -der (Fiilden Fiil Yapım Ekleri) • 167

[Fiil Çekim Ekleri]

- Tablo 265: Birinci Tip Şahıs Ekleri (Şahıs Ekleri) • 168
Tablo 266: İkinci Tip Şahıs Ekleri (Şahıs Ekleri) • 169
Tablo 267: Şimdiki Zaman (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 171
Tablo 268: Geniş Zaman (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 172
Tablo 269: Görülen Geçmiş Zaman (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 172
Tablo 270: Öğrenilen Geçmiş Zaman (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 173
Tablo 271: Gelecek Zaman (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 174
Tablo 272: Emir Ekleri (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 174
Tablo 273: Şart Eki (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 176
Tablo 274: Gereklilik Eki (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 176
Tablo 275: İstek Eki (Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri) • 177
Tablo 276: Hikâye Birleşik Çekimi (Fiillerin Birleşik Çekimleri) • 177
Tablo 277: Rivayet Birleşik Çekimi (Fiillerin Birleşik Çekimleri) • 178
Tablo 278: Şart Birleşik Çekimi (Fiillerin Birleşik Çekimleri) • 179

[Fiilimsiler]

- Tablo 279: -mağ, -meh, -meg, -meK (İsim Fiiller) • 179
Tablo 280: -ma, -me (İsim Fiiller) • 180
Tablo 281: -ış, -iş, -uş, -üş (İsim Fiiller) • 180
Tablo 282: -an, -en (Sıfat Fiiller) • 181
Tablo 283: -maz, -mez (Sıfat Fiiller) • 182
Tablo 284: -acah, -eceph (Sıfat Fiiller) • 182
Tablo 285: -dih, -dik, -duh, -dük (Sıfat Fiiller) • 182
Tablo 286: -miş, -miş, -muş, -müş (Sıfat Fiiller) • 183
Tablo 287: -a, -e (Zarf Fiiller) • 184
Tablo 288: -ıp, -ip, -up, -üp; -ıP, -iP, -uP, -üP; -if, -if, -uf, -üf (Zarf Fiiller) • 184
Tablo 289: -ınca, -ince, -unca, -ünce (Zarf Fiiller) • 185

Tablo 290: -madan, -meden (Zarf Fiiller) ● 185

Tablo 291: -anda, -ende (Zarf Fiiller) ● 185

ÇEVİRİ YAZI (TRANSCRIPTION) İŞARETLERİ

ÜNLÜLER

Iğdır Ağzında Ünlüler

ā normalden uzun a

á (Nahçıvan Ağzında: ä) yarı ince a (a~e arası)

à normalden açık, vurgulu, yarı uzun a

è kapalı e (e~i arası)

ē normalden uzun e

è normalden açık fakat a sesine doğru kaçmayan, vurgulu yarı uzun e

ê yuvarlaklaşmış e (e~ö arası)

í yarı ince ı (ı~i arası)

ĩ normalden kısa ı

ī normalden uzun ı

î normalden uzun i

ï normalden kısa i

ō normalden uzun o

ó yarı ince o (o~ö arası)

ò vurgulu, yarı uzun o

ō normalden uzun ö

ū normalden uzun u

ú yarı ince u (u~ü arası)

ũ normalden kısa u

ū normalden uzun ü

ű normalden kısa ü

Nahçıvan Ağzında Ünlüler

ā normalden uzun a

ä / (Iğdır Ağzında: á) yarı ince a (a~e arası)

è kapalı e (e~i arası)

ē normalden uzun e

- ı yarı ince ı (ı~i arası)
ī normalden uzun i
ō normalden uzun o
ú yarı ince u (u~ü arası)
ū normalden uzun u

ÜNSÜZLER

Iğdır Ağzında Ünsüzler

- ḃ tonlu, yarı sızıcı b (b~v arası)
ğ art damaklı g
ḥ tonsuz, art damak sızıcısı (hırıltılı) h
h' tonsuz, ön damak sızıcısı h (yh)
ñ geniz ñ'si
k kalın ünlü yanındaki ince k
K sert damak, patlayıcı, tonsuz k (k~g arası)
P yarı tonlu p (p~b arası)
T yarı tonlu t (t~d arası)

Nahçıvan Ağzında Ünsüzler

- ğ art damaklı g
ḥ tonsuz, art damak sızıcısı (hırıltılı) h
ñ geniz ñ'si
K sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz k (k~g arası)
P yarı tonlu p (p~b arası)
T yarı tonlu t (t~d arası)

İŞARETLER

- ünlüler üzerinde uzunluk işareti
- ˘ ünlüler üzerinde kısalık işareti
- ˙ ünlüler üzerinde incelme işareti
- ˚ ünlüler ve ünsüzler üzerinde ön damaklılık (incelme) işareti
- ˛ ünlüler üzerinde genişlik, yarı uzunluk ve hafif vurgu işareti
- ˜ g ünsüzü üzerinde art damaklılık (kalınlık); e ünlüsü üstünde kapalılık işareti

- ˜ n ünsüzü üzerinde nazallaşma işareti
- ° ünlüler üzerinde yuvarlaklık işareti
- > gelişme, değişme yönü işareti
- < gelişme, değişme yönü işareti
- = > devam işareti
- ˘ h ünsüzü altında hırıltılı oluş işareti
- ˘ ikiz ünlü (dıftong) işareti

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Iğdır

1.1.1. Coğrafi Konumu

Iğdır İli, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer almaktadır. Iğdır'ın da bulunduğu alan, Aras Irmağı'nın içerisinde aktığı geniş çöküntü sahalarının ülkemiz sınırları içerisinde bulunanlarının doğuda yer alanıdır. Bu çöküntü alanı Aras Irmağı tarafından iki eşit parçaya bölünmektedir. Sınırlarımız içerisinde kalan bölümüne Sürmeli Çukurluğu, Ermenistan sınırları içerisinde kalan bölümüne ise Sahat Çukurluğu adı verilmektedir. Sürmeli Çukurluğu'nda; Tuzluca Havzası, Iğdır Ovası ve Dil Ovası yer almaktadır. 3539 km² lik alan kaplayan Iğdır ilinin yaklaşık %74'ü dağlık, %26'sı ise ovalık arazilerden oluşmaktadır. Çöküntü alanının tabanını oluşturan Iğdır Ovası ortalama olarak 800-900 m ler arasında değişen yükselti değerine sahiptir. Aras Irmağı boyunca uzanan ova; Batı Iğdır, Doğu Iğdır ve Dil ovalarından oluşmaktadır ve 922 km² alana sahiptir.

Iğdır'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Aras Irmağı ve bu ırmağın oluşturduğu Türkiye-Ermenistan sınırı bulunmaktadır. Doğusunda Türkiye-Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Azerbaycan) sınırı, güneydoğusunda ise Türkiye-İran sınırı yer almaktadır. Güneyinde yer alan Ağrı ili (Doğubayazıt ve Taşlıçay ilçeleri) ile olan sınırını, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve Doğu Torosların doğudaki uzantısı olan Karasu-Aras sıradağları oluşturmaktadır. Bu dağlar doğuya doğru uzanırken aynı zamanda Yukarı Murat-Van Bölümü ile Erzurum-Kars Bölümü arasında da sınır oluşturmaktadır. Bu dağların doğuda, Ağrı volkanına kadar devam eden uzantısı üzerinde sırasıyla Kızılcaziyaret Dağı (2887 m), Durak Dağı (2811 m), Zor Dağı (3196 m), Pamuk Dağı (2639 m) bulunmakta ve en doğu uçta ise Büyük Ağrı (5137 m) ve Küçük Ağrı (3896 m) volkanik dağları bulunmaktadır. Iğdır'ın

batısında ise Aras Irmağı'na katılan Gaziler Deresi'nin batı bölümü, Kağızman ilçesi (Kars ili) ile olan sınırını oluşturmaktadır.¹

İl, Dünya coğrafyasında eşine ender rastlanabilecek bir özelliğe sahiptir. Bir yandan yurdumuzun en büyük ve dünyanın sayılı büyük dağlarından biri olan büyük Ağrı Dağı'nın 5165 metre yüksekliğindeki buzullarla kaplı sivri tepeleri ile diğer taraftan yüksek Doğu Anadolu platosunda ortalama rakımı 800-900 metre arasında değişen ve turuncgiller ile zeytin dışında her türlü meyve ve sebzenin bolca yetiştirilebildiği bereketli Sürmeli Çukuru'nu bünyesinde iç içe barındırmaktadır. İlin güneyinde yükselen Ağrı Dağı'nın zirvesindeki kar ile ovada yetişen pamuğun rengi soğuk ve sıcaklığı adeta yan yana getirmektedir. Bu özellikleri onu, yurt dışında "Doğunun Çukurovası" olarak tanınmasını sağlamıştır. Doğu Anadolu gibi yüksek platolar ve dağlık bölgelerin geniş yer kapladığı bir bölgede bulunan il, gerek iklim, gerekse toprak ve bitki örtüsü gibi tabii çevre özellikleri bakımından oldukça farklı özellikler gösterir.²

Iğdır Ovası Doğu Anadolu Bölgesinin mikroklima özelliği gösteren, en alçak ve yüzölçümü en geniş olan ovalarından biridir.³ Türkiye ve Doğu Anadolu ölçüsünde kendine has iklim özelliklerine sahip yöre, genel olarak karasal iklimin etkisinde kalmaktadır. Iğdır Rasat İstasyonununun 40 yıllık ölçümlerine göre, bu merkezde yıllık ortalama sıcaklık 11,6 °C, yıllık ortalama sıcaklık farkı ise 29,2 °C dir. Bu sıcaklık değerleri güneydeki dağlık alan ve batıdaki Tuzluca ilçesine doğru, yükseltinin artmasıyla birlikte azalmaktadır (Tuzluca'da 11,1 °C). En sıcak ay temmuz olurken en düşük sıcaklıkların görüldüğü ay ise ocak ayıdır. Iğdır ili yurdumuzun en az yağış alan yöreleri arasındadır. Dil Ovası ve çevresi yılda yaklaşık 229,0 mm yağış alırken bu oran Iğdır Ovası'nda 257,6 mm'ye kadar çıkmaktadır. Bunun yanında güneyde ve batıda yükseltinin artmasına bağlı olarak yıllık yağış miktarı artmaktadır. Batıda bulunan Tuzluca'da yıllık yağış miktarı 326,2 mm'ye çıkarken, güneydeki dağlık alanda (Zor Dağları) 478,7 mm'yi bulmaktadır. Karasal iklime bağlı olarak en fazla

¹ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, Iğdır Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, (Yayın Yeri: ?), 2007, s. 11-12.

² T.C. Iğdır İl Özel İdaresi, **Stratejik Plan 2010-2014**, Iğdır, 2009, s. 11.

³ T.C. Iğdır Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, **Iğdır İl Çevre Durum Raporu**, (Yayın Yeri: ?), 2009, s. 1.

yağış ilkbahar ve yaz mevsiminde görülürken, yağışların en az olduğu mevsim ise kış mevsimidir.⁴

Dışa akışlı bir havza durumunda olan Iğdır ili, Aras Nehri ve kolları tarafından dış drenaja bağlanmaktadır. Kaynağını Bingöl dağlarından alan Aras Nehri Iğdır'dan geçerek doğuda Kura Nehri ile birleşerek Hazar Denizine dökülür. Aras Nehrinin toplam uzunluğu yaklaşık 930 km olup ülkemiz sınırları içindeki uzunluğu 548 km kadardır. Iğdır ili içerisinde kalan bölümün uzunluğu ise 170 km dir. Iğdır'da sulama amaçlı olarak kullanılır.⁵ İl sınırları içerisinde Aras Irmağı'na katılan önemli akarsular batıda Gaziler Çayı, Buruksu Çayı; doğuda ise Aşağı ve Orta Karasu Çaylarıdır. Tuzluca çevresinde bazaltik ve kahverengi topraklar geniş yayılış alanına sahipken, Iğdır Ovası'nda alüvyal topraklar, Doğu Iğdır Ovası ve Dil Ovası'nda tuzlu topraklar hâkimdir.

Iğdır ilinde genel olarak çöküntü alanının alçak kesimlerinde yarı kurak iklim koşulları, yüksek kesimlerinde ise yarı nemli soğuk iklim koşulları hüküm sürer. Bu özelliklere bağlı olarak ağaç yetiştirme sınırlarının altında bulunan ve yarı kurak iklim şartlarının görüldüğü çöküntü alanında bozkır bitki örtüsü (step vejetasyonu), yüksek kesimlerde dağ stepi ve alpin çayırlar mevcuttur. Iğdır ili toprakları ekonomik anlamda orman zenginliğinden büyük ölçüde yoksundur. Sadece Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı dağlarının kuzey yamaçlarında huş ağaçlarından oluşan küçük koruluklar bulunmaktadır.

Iğdır ilinin bulunduğu yöre, tarihi dönemler içinde çeşitli imparatorluklar ve devletler arasında el değiştirmiştir. 1827 yılında Rus Çarlığı yöreyi yönetimi altına almış ise de 1920 yılında Türk ordusu tekrar anavatanına kavuşmasını sağlayarak 93 yıl süren ayrılığa son vermiştir. Tarihi dönemlerde çeşitli devletlerin egemenliğinde kalması nüfus sayısı ve nüfusun dağılışı üzerinde etkili olmuştur.

Iğdır, 1927 yılına kadar, Tuzluca ile birlikte eski sancak merkezi olan Bayazıt'a bağlı idi. Daha sonra Karaköse (Ağrı) vilayeti kurulunca, Bayazıt vilayetinin adı Doğubayazıt olarak değiştirilmiş ve ilçe yönetim birimine dönüştürülerek, Iğdır ve Tuzluca ilçe yönetimleri ile birlikte Karaköse (Ağrı) vilayetine bağlanmıştır. 1934 yılında Iğdır ve Tuzluca, Karaköse'den (Ağrı) alınarak, Kars vilayetine bağlanmış, yine aynı yıl, Tuzluca kasabasının eski adı olan "Kulp" değiştirilerek, yörede

⁴ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 12.

⁵ T.C. Iğdır Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, **Iğdır İl Çevre Durum Raporu**, s. 26.

kayatzu yataklarının bulunmasından dolayı, “Tuzluca” adı verilmiş ve Gaziler (Pernavut) nahiye merkezi haline getirilmiştir. Başköy nahiyesi 1 Nisan 1960 tarihine kadar Iğdır ilçesine bağlı iken bu tarihten sonra Aralık adıyla ilçe merkezine dönüştürülerek, Kars iline bağlanmıştır. 21247 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan ve 27 Mayıs 1992 tarih, 3806 sayılı kanunla, Iğdır il yönetim merkezine, yine aynı tarihte Karakoyunlu köyü ilçe yönetimine dönüştürülerek, Aralık, Tuzluca ve Karakoyunlu ilçelerinden oluşan Iğdır ülkemizin 76. ilini oluşturmuştur.⁶

2010 yılı genel nüfus tespitlerine göre Iğdır ilinin toplam nüfusu 184. 418’dir. Iğdır ili merkez ilçe ile birlikte Tuzluca, Aralık ve Karakoyunlu ilçelerinden oluşmaktadır.

Tablo 1: TÜİK 2010 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanına Göre Iğdır İli Kent ve Kırsal Nüfus Durumu⁷

	İl/İlçe Merkezleri			Belde/Köyler			Toplam		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Iğdır									
Aralık	6.201	3.441	2.760	15.609	7.947	7.662	21.810	11.388	10.422
Merkez	77.912	39.504	38.408	45.658	23.614	22.044	123.570	63.118	60.452
Tuzluca	8.959	4.702	4.257	16.037	8.097	7.940	24.996	12.799	12.197
Karakoyunlu	2.478	1.285	1.193	11.564	5.853	5.711	14.042	7.138	6.904
Toplam	95.550	48.932	46.618	88.868	45.511	43.357	184.418	94.443	89.975

Iğdır ilinde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ovalık alanda tarımsal faaliyetler ağırlık kazanırken, güneyde ve batıda yer alan dağlık alanda hayvancılık faaliyeti temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Dağlık alanda küçükbaş hayvancılık (sığır besiciliği) yapılmaktadır.⁸ Iğdır ilinde, yetiştirilen tarım ürünleri ekiliş durumuna göre sırasıyla; tahıllar, yem bitkileri ve endüstri bitkileridir. İlde endüstri bitkilerinden yaygın olarak şekerpancarı, kolza, ayçiçeği, patates ve pamuk bitkilerinin tarımı yapılmaktadır.⁹

⁶ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 13

⁷ TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları,<http://www.tuik.gov.tr/> (9 Ağustos 2011).

⁸ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 14.

⁹ Tamer Eryiğit, “Iğdır İlinin Kalkınmasında Endüstri Bitkileri Tarımının Önemi ve Geliştirilmesi İçin Bazı Öneriler”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi**, 2011.21(1), s. 73-81.

Tarım ve hayvancılıktan başka diğer ekonomik faaliyetler henüz tam olarak gelişmemiştir. Üç ülkeye (Ermenistan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, İran) sınırı olmasına rağmen sadece Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile olan sınır kapısı (Dilucu Sınır Kapısı) açıktır. Diğer ülkeler ile olan sınır kapıları henüz açık değildir. Bundan dolayı sınır ticareti yeterince gelişmemiştir.

Sanayi faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Sanayi tesisi olarak sayılan iki un fabrikası, bir bisküvi-çikolata fabrikası, bir tuğla fabrikası ve küçük kapasiteli atölye tipi sanayi tesisleri mevcuttur.

Karayolu ulaşımı ile çevreye bağlanan Iğdır'dan, günlük olarak ülkemizin belli başlı büyük kentlerine otobüs seferleri bulunmaktadır. Iğdır'ın belli başlı merkezlere olan uzaklığı ise; Kars'a 135 km, Ağrı'ya 150 km, Erzurum'a 280 km, İstanbul'a 1600 km, Ankara'ya 1200 km, İzmir'e 1780 km ve Tebriz'e 300, Nahçıvan'a 160, Erivan'a 60 km'dir. Ayrıca en yakın demiryolu ve havayolu bağlantısı Kars ve Erzurum üzerinden sağlanmaktadır.¹⁰

Iğdır ilinde en önemli yeraltı kaynağı Tuzluca ilçe merkezinde bulunan kayatuzu yataklarıdır. Kaya tuzu yatağının toplam rezervi 840 milyon tondur. Bu rezerv miktarı, Türkiye'nin toplam 3,826 milyar ton olan kaya tuzu rezervinin % 22'sini oluşturmaktadır.¹¹

Gaziler Çayı üzerinde kurulan Gaziler Hidroelektrik Santrali ile Çalpala köyünde bulunan Kiti Hidroelektrik Santralleri Iğdır ilinde elektrik enerjisi üreten tesislerdir.¹²

Iğdır'da en önemli doğal turistik varlıklar; Ağrı Dağı, Tekaltı Dağı, Aras Nehri, Karasu Çayı, Kür Nehri, Arpaçay, Tuzluca İlçesi güneyinde yer alan yaylalar, Tuzluca Tuz Mağaraları'dır. Tarihi turistik varlıkları ise çeşitli dönemlerden kalma kale, kule, kümbet, kervansaray, diğer yapı kalıntıları ile ören yerleri ve şehitliklerdir.¹³

¹⁰ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 14-15

¹¹ Okan Yılmaz, **Kağızman (Kars)-Tuzluca (Iğdır) Tuz Yataklarının Jeolojisi, Mineralojisi ve Petrografisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Ens., İzmir, 2007), s.62.

¹² Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 15.

¹³ Ziya Zakir Acar, **Kültür ve Turizm Yönleriyle Iğdır**, Esam Yay., Ankara, 1998, s. 14-66.

1.1.2. İğdır Adı Üzerine

Anadolu ve Azerbaycan'da "İğdir" şeklinde söylenir. "İğdir, İğdir, Yiğdir, Yigdir, Yeğdir, Egdir, Eğdir" şekillerine de rastlanır. Bu ad Divanü Lûgat-it-Türk'te "İğdir/İğdir" şeklinde geçer.¹⁴

İğdir/Yiğdir adının anlamı: "iyilik, ululuk, büyüklük, bahadırılık" şeklinde açıklanır. İğdir Türk Oğuz Boyu'nun 24 ana boyundan biridir. Oğuz Han'ın 6 oğlundan en küçüğü olan Deniz (Tengiz/Dengiz) Han'ın 4 oğlundan en büyüğüdür.¹⁵

1404 yılında İspanya Kralı tarafından, Semerkant'da bulunan Timur'a elçi olarak gönderilen Ruy Gonzalez de Clavijo'nun seyahatnamesinde "İğdir" adı ilk defa görülmektedir.¹⁶ Hasan Buyruk "Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla İğdir" isimli eserinde Clavijo'nun, Sürmeli (İğdir) ve Ağrı Dağı ile ilgili görüşlerine şu şekilde yer vermektedir: "... Şimdi Sözmari/Surmali şehrini tarif edeceğiz. Bize anlatıldığına göre tufandan sonra kurulan ilk yer burasıdır. Biz buraya 29 Mayıs Perşembe günü öğle üzeri ulaştık. Surmari büyük bir şehirdir. Ararat Dağı buradan altı fersah kadar ötelere uzanıyor. Nuh'un gemisi bu dağın üzerine konmuştu. Aras Nehri'nin kenarında olan Surmari, bir taraftan derin bir vadi ile çevrilmekte diğer taraflarında ise sarp dağlar yükselmektedir. Bu bakımdan şehir son derece muhkem bir yerdedir. Kapısı üzerinde kuvvetli kuleleri olan bir kalesi vardır. Kalesinin biri dış biri de iç olmak üzere iki kapısı vardır. Hakikaten bu Surmari şehri tufandan sonra kuru toprak üzerine kurulan ilk şehirdir. Burayı kuranlar Nuh'un oğullarıdır..."¹⁷

1.1.3. Tarihi

Vatanımızın doğudaki sınır taşı, İğdir ili (Oğuz-eli) ve civarı tarihin bilinen devirlerinden beri Türklerin öz vatanı olmuş ve bugüne kadar da bu özelliğini korumuştur.

Tarih boyu Romalıların, Perslerin, Bizanslıların, Müslüman Arapların ve son çağlarda da Rusların Aras boyları ile Ağrı Dağı çevresine hâkim olma istek ve

¹⁴ Kâşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it Türk**, Cilt I, (çev. Besim Atalay), TDK Yay., Ankara, 2006, s. 57.

¹⁵ Nihat Çetinkaya, **İğdir Tarihi: Tarih, Yer adları ve Bazı Oymaklar Üzerine**, TDAV Yay., İstanbul, 1996, s. 125.

¹⁶ Çetinkaya, **age**, s. 126.

¹⁷ Hasan Buyruk, **Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla İğdir**, İğdir Belediyesi Kültür Yay. No: 2, (Yayın Yeri: ?), 2006, s. 58.

çabalarının Türk gücünü kırarak, kontrolde tutmak amacına yönelik olması bu bölgenin Türk varlığı açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.¹⁸

Iğdır ili ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan çeşitli arkeolojik araştırmalara göre, tarihin en eski devirlerinden itibaren bölgede yerleşimin olduğu görülmektedir. Iğdır ovasında küçük taş aletlerle çakmaktaşıdan yapılmış aletlerin bulunmuş olması, mezolitik (yontma taş) dönemin bu bölgede yaşanmış olduğunu göstermektedir.¹⁹

Yörede ilk yerleşik kavim olarak nitelendirilebilecek olan Subarular, MÖ III. bin yıllarında, Fırat ve Dicle nehirlerinin kuzey havzaları arasında (Yukarı Mezopotamya), bugünkü Urfa, Diyarbakır, Mardin bölgelerinin güney kesimleri ile Musul civarlarını ihtiva eden alanda görülmekte iken, güneyden gelen tazyikler neticesinde kuzeye doğru yayılmaya başlamışlardır ve Aras boyları, Azerbaycan ve Orta Asya’da “Sabir, Subar, Sibir, Suvar, Suban” adlarıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hurriler MÖ II. binde Mezopotamya’da yaşayan önemli bir kavim olarak görülmektedirler. Yukarı Mezopotamya’da yerleşmiş olan Hurriler, kuzeyde Aras boyları, Sahat Çukuru ile Zağros dağlarından Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz’e kadar yayılmışlardır.²⁰

MÖ 1100-800 tarihlerinde kraliyet merkezi Van’da bulunan, bütün Doğu Anadolu’yu idaresi altına alan Urartu Krallığı, kendisine bağlı küçük beylik ve krallıklar kurmuştur. Bunlardan biri de Sürmeli adıyla bilinen ve halen harabe halinde bulunan “Karakale” şehridir. Iğdır ve Çevresi VII. yüzyıla kadar Urartuların elinde kalmış, bu tarihten sonra MÖ 665 yıllarında atlı göçebe halinde yaşayan Saka Türkleri Kafkasları aşarak bölgeye gelmişler ve Urartuların hakimiyetine son vermişlerdir.²¹

MÖ VIII. asırda Orta Asya’da büyük bir devleti bulunan Sakalar, batıya doğru ilerleyince, Kafkasya kuzeyindeki Kimmerleri baskılarıyla Kafkasya’nın güneyine ve Küçük Asya’ya göçe mecbur etmişlerdir. Kimmerler bu doğudan gelen savaşçı Saka baskısı ile büyük gruplar halinde Kafkasya’yı aşarak Azerbaycan, Aras boyları ve

¹⁸ Çetinkaya, **age**, s. 1-3.

¹⁹ T.C. Iğdır Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, **Iğdır İl Çevre Durum Raporu**, s. 1.

²⁰ Çetinkaya, **age**, s. 4-6.

²¹ Zaman Gazetesi, Iğdır Tarihçesi (01 Temmuz 2007),<http://www.zaman.com.tr/> (18 Ağustos 2011).

Doğu Anadolu'ya yayılarak yerleşmişlerdir. Türk olan Kimmerler, Bulgar Türklerinin cediti olarak kabul edilmektedir.

Kafkasya'yı aşmış, Ön Asya'ya geldiklerinde, Sakaların ilk önce yurt tuttıkları yer, Arran (Gence-Karabağ), Ağrı Dağı etrafı (İğdir Ovası, Sahat Çukuru ve Doğubayazıt) Orta Aras Havzası ve Gökçeöl çevreleri olmuştur. Bu nedenle bu bölgeye eskiden beri Sahat (Saka Yurdu), araziye de Sahat Çukuru denilmektedir.

Sakalar'dan sonra bu bölgeye Medler hâkim olmuşlardır. İran'ın doğu kısmı, Fırat-Dicle havzası Güney Azerbaycan ile Kuzeydoğu Anadolu'nun bir kısmına (İğdir Ovası-Sahat Çukuru dahil) kadar hakimiyetlerini yaymış olan Medleri İranlı Pers Kralı II. Kurus MÖ 550 yılında mağlup ederek hakimiyetlerine son vermiştir. Bu tarihten sonra bağlı oldukları Perslere karşı 200 yıla yakın bir zaman diliminde birçok kez ayaklanan Medler, Pers hükümdarı Darius tarafından tamamen dağıtılmış, Pers kültürü etkisine girerek İranlaşmışlardır. MÖ550 yılında Med hâkimiyetinin sona ermesiyle, Azerbaycan, Ermenistan, Anadolu'nun doğu kısmı Perslerin hâkimiyetine girmiştir.

Büyük İskender'in Asya seferi birçok ülkede olduğu gibi, Anadolu, Azerbaycan ve İran'da da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. İskender Pers kralı III. Darius'u mağlup edip İran topraklarına hâkim olmuş ve buranın yönetimini Selevkoslu Sülalesi'ne vermiştir.²² Büyük İskender'in ölümünden (MÖ 323) sonra Selevkoslu Sülalesi, bağımsızlığını ilan ederek Selevkoslu Krallığını kurmuştur.²³

Horasan'da Sakaların "Daha" kolunun "Aparn/Parn" boyundan olan boy beyi Arşak MÖ 256'da Selevkoslulara kısmen bağlı Part Devleti'ni kurmuş, MÖ 250 yılında da Selevkoslulara karşı ayaklanmıştır. Sülale kurucusu Arşak'ın kardeşi Tiridat (248-214) Astarabad'da Selevkosluları mağlup ederek Pars Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.

Selevkosluların parçalanmasından sonra Armavir'de (İğdir'in kuzeydoğusunda, Aralık ilçesinin kuzeyine düşen Aras solunda) hâkim bulunan Selevkoslulara bağlı bölge valisi Artaksiyas (Saka veya Medlerden) Romalılara bağlılığını bildirerek, merkezi Armavir (Ermenistan'da Aras Irmağı'nın solunda, şimdiki Serdarabad) olan Artaksiyas Krallığı'nı kurmuştur (MÖ 188). Romalılardan kaçarak

²² Çetinkaya, **age**, s. 15-22.

²³ İğdir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tarihçe, <http://www.igdirkulturturizm.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

Artaksiyas'a sığınmış olan Kartacalı Anibal'in teşvik ve tavsiyeleriyle şimdiki Erivan'ın güneyinde Aras Nehri'nin solunda, Artaksata adıyla yeni bir şehir kurmuşlardır. Ermeniler bu şehre "Ardaşat" demektedirler. Ardaşat/Artaşat bugün aynı adla Erivan'ın güneydoğusunda Oğuzların eski kışlak bölgelerinden olan Vedi havalisindeki Kamerli/Gemerli ve Yuva/Yıva (Azerbaycan ağzında: Cıva/Cıva), Avşar ve Karkhın adlı, Türk Oğuz boylarının yaşadığı köylerin 8 km kuzeyinde ve Türkiye sınırına da bir o kadar mesafede yer almaktadır. Sahat Çukuru'nun doğu kısmını teşkil eden bu bölge MÖ ki devirlerden beri Türklerin yerleşim merkezi olmuştur.

Milattan önceleri Horasan'dan gelip Anı, Kars, Tiflis ve Demirkapı-Derbend'e hâkim oldukları bildirilen Oğuzlar, Part Devleti'ni kuran Arsaklılardandır.

İslam Devrinin başlangıcında, Kafkasya'da, hâkim unsur olarak Hazar Türkleri görülmektedir. MS 627-628'de Hazarlar, Kafkaslar'ın güneyinde İranlı Perslerle mücadeleye girişmişlerdir ve bu devirde Hazarlar, Azerbaycan ve bugünkü Gürcistan topraklarına girerek yayılmışlardır. Daha sonra Muaviye'nin Bizanslarla anlaşp (MS 659) buralardan çekilmesiyle bir kısım Hazar oymakları Aras boylarında yerleşmişlerdir. Hazarlar'da yaygın görülen Taman/Tuman/Duman yer ve şahıs adlarının Iğdır'da sık görülmesi bunu kanıtlamaktadır.

İslam dininin tesiriyle Arap yarımadasında büyük bir canlılık meydana gelmiştir. Halife Ömer (r.a) zamanında Anadolu'nun fethine başlanmıştır. 2 Ağustos 636 yılında Yermûk civarında yapılan savaşta Bizanslıları ağır bir hezimete uğratan Arap-İslam orduları Mezopotamya dahil Anadolu'nun önemli bir kısmını kontrollerine almışlar ve İran'ı da itaat etmek zorunda bırakmışlardır (MS 639).²⁴

Arap-İslam hâkimiyeti 4. İslam Halifesi H.z. Ali (r.a)'nin katliyle (17 Haziran 656) kendisini zorla halife ilan ettiren Suriye Valisi Muaviye'nin gelmesiyle sarsılmaya başlamıştır. Muaviye'nin Bizanslılarla anlaşarak (MS 659) vergi vermeyi kabul etmesiyle bu yöreler tekrar Bizans'a terk edilmiştir.²⁵

Selçuklular bu bölgelere geldiği zamanlarda buralarda meskûn bulunan Eski Türkler, Hristiyan, Arap, Bizans ve Fars kültürleri arasında kalmışlar ve altı asra yakın süre bu etkin kültür sahibi güçlerin arasında yok olma tehlikesiyle

²⁴ Çetinkaya, **age**, s. 22-51.

²⁵ Hasan Buyruk, **age**, s. 45.

karşılaşmışlardır.²⁶ Selçukluların gelişiyle Türk varlığı yeniden canlanmış, Anadolu'nun Türk yönü ülkenin bütününe bir özellik kazandırmıştır.²⁷ İslam dininin kabul edilmesinin ardından ise yeni gelen büyük Türk kitleleriyle kaynaşmıştır.

1064 yılı baharında Selçukluların Bizanslılardan ilk aldıkları yer, Ağrı Dağı ile Aras arasındaki ova, yani "Sürmeli Çukuru" ve merkezi Sürmeli/Iğdır Karakalası şehridir.

Iğdır ilini de içine alan Sahat Çukuru'nda ikamet eden Türkler (eski yerli Oğuzlar ve Kuzey Türkleri), Selçuklu Türkmenlerinin gelişiyle hareketlenmiş ve bölge Orta Asya'dan yeni gelen Türk boyları için cazip bir yerleşim alanı haline gelmiştir.²⁸

1239 yılında Cingizliler İran umumi valisi Bayçu Noyın komutasında Aras Boylarından başlayarak Kür, Çoruk Boyları ve Kafkasya ülkelerini fethederek kendi idarelerine bağlamışlardır.²⁹ Böylelikle, Iğdır Ovası'nı içine alan Sahat Çukuru ve havalisi 1238-1256 yılları arasında Cingizlilerin, 1256-1355 yılları arasında da İlhanlıların hâkimiyetinde kalmış ve bu dönemlerde bölgede Türk yerleşimi oldukça güçlenmiştir. İlhanlılar zamanında bu yöre sükûnet ve barış içinde yaşamıştır.³⁰

Hülagü ve oğlu Abaka (1265-1282) zamanında Orta Asya'dan kalabalık küteller halinde gelen Türk boyları Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yerleştirilerek buralarda Türk varlığı canlandırılmış ve kalıcı hale getirilmiştir. Safeviler ve daha sonraki devirlerde Azerbaycan'dan Fars bölgesine nakledilen Türklerin erimeden halen varlıklarını sürdürebilmelerinde İlhanlılar'ın iskân politikalarının rolü büyük olmuştur.³¹

İlhanlıların son kudretli çağında Ön Asya Türk Tarihinde büyük bir kültür hadisesi olmuştur: İlhanlı Gazan, Mahmud adını alarak, Şaman, Buda, Nasturi-Hristiyan dinlerini bırakıp, 16 Haziran 1295'te yanındaki bütün Çingizli başbuğları ve ilbeğleriyle İslam dinini kabul ederek bütün kabile ve tebaalarıyla Müslüman (Caferi mezhebinden) olmuşlardır. Bu hadise millî tarihimiz ve bölgedeki Türk

²⁶ Çetinkaya, **age**, s. 53.

²⁷ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yay., İstanbul, 1979, s. 150-151.

²⁸ Çetinkaya, **age**, s. 53-59.

²⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 147.

³⁰ Çetinkaya, **age**, s. 69.

³¹ Hasan Buyruk, **age**, s. 55.

varlığı açısından büyük bir kazanç olmuş ve Türk millî bütünlüğünün güçlenmesini sağlamıştır.

İlhanlı Gazan/Kazan Mahmud Han'ın (1295-1304) Müslüman (Şii) olup, tahta geçmesinden sonra, bölgede henüz İslam dinine girmemiş Gregoryen-Oğuz ahalisinin (Kars, Anı, Alatağ, Ağrı Dağı, Sürmeli) de büyük çoğunluğu Müslüman olmuşlar ve İlhanlılara katılmışlardır.

1336 yılına değin büyük ve kudretli olan İlhanlılar, bundan sonraki 20 yılda vezirleri ile büyük beylerinin istiklale kalkışmaları ve rakip hanlar savaşı ile zayıflamış, sonunda 1355 yılında ortadan kalkmışlardır.³²

Moğolların zayıflamasından sonra yörede Türk beyliklerinden Karakoyunlular ve Akkoyunlular hüküm sürmüşlerdir.³³

Oğuz boylarından olan Karakoyunlular veya Bâranîler, İlhanlılar çağında Doğu Anadolu ve Güney Azerbaycan'ın batı kesimlerinde bir siyasi teşekkül olarak ortaya çıkmışlardır. Karakoyunlu Beyliği'nin esasını koyan, toparlayan, Karakoyunlu Türkmenlerinin en büyük kollarından biri olan ve bugün Iğdır'ın Baharlı Mahallesi'ne de adını veren Baharlı oymağının beyi Bayram Hoca'dır. Karakoyunluları devlet halinde teşkilatlandıran ise Kara Mehmet'tir.

Kuzey ve Güney Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak bölgelerine yayılmış bulunan Karakoyunlu Türkmenlerinin en önemli yurtlarından biri de Sürmeli Çukuru (Iğdır Ovası)'dur. Iğdır'ın Karakoyunlu ilçesi adı, Aralık ve Tuzluca ilçelerindeki Karakoyun köylerinin adları ve Iğdır'ın 30'dan çok köyünde bulunan koç-koyun heykelli eski mezarlıklar bu Karakoyunlu Türkmenlerinin hatıralarıdır.

Iğdır 1469 yılında Akkoyunlu hâkimiyetine geçmiştir. Doğu Anadolu'da, Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan Bayındırlı boyunun yanında, Bayat, Döger, Çepni boyları da bulunuyordu. Devletin gelişme sürecinde İnallu, Özer, Arapkırlı, Çakırlı, Bican, Köpek, Duharlı, Bayramlı, Hacılı (Hacı alilu/Hacallu), Musullu, Pirnek, Hoca Hacılı oymakları görülmektedir. Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Cihanşah'ı Aras boyunda az bir kuvvetle kıştırıp öldürmesinden sonra, Aras boylarında (Iğdır Ovası) yaşayan Avşar, Saadlu, Alpavut, Cihangirli, Ağmalı (Ağamalı), Kacar, ve Ağaçeri (Gaceri) oymakları da

³² Çetinkaya, **age**, s. 71-73.

³³ T.C. Iğdır Valiliği, <http://www.igdir.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

Akkoyunlulara katılmıştır. Böylece Safevilerin gelişine kadar Iğdır ili yöresi Akkoyunlu yönetiminde yaşamıştır.

Safevi Devleti'nin kuruluşu tamamen Anadolu Türkmenlerine dayanmaktadır. Safevi Devleti'nin kuruluş zamanlarında Doğu Anadolu'da yoğun bir Türk nüfusunun olduğu görülmektedir. Tamamen Anadolu Türklerinin meydana getirdiği Safevi Devleti de bu potansiyelin doğurduğu tam bir Türk Devleti konumunda olmuş ve Anadolu'nun batı ucundan Asya'nın doğu bölgelerine kadar Türklerle meskûn kesintisiz bir coğrafya meydana gelmiştir. Ancak hatalı siyasetler, o devirde dünyanın iki büyük devleti olan Türk Osmanlı ile Türk Safevi devletlerini karşı karşıya getirmiştir. Bu iki Türk devleti arasında Türk kanının oluk gibi aktığı olaylar ve savaşlar Türklüğe büyük zarar verdiği gibi Doğu Anadolu'daki Türk varlığının da büyük kayıplar vermesine sebep olmuştur. Bugün dahi Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın önündeki bazı problemler o devrin hatalı siyasetlerinin mahsulüdür.³⁴

1514 Çaldıran Savaşı ve 1534 Tebriz Seferi ile bölge kesin olarak Osmanlıların eline geçmiş ise de, Osmanlı Devletinin gelişen siyasi olaylar yüzünden zayıflaması Iğdır'ın kaderini de etkilemiştir.³⁵ Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı'nda (1514) Şah İsmail'i yendikten sonra bütün Doğu Anadolu ile birlikte Aras Havzası da Osmanlı İmparatorluğu yönetimine bağlanmıştır. Osmanlı ordusu Çaldıran'a, Erzurum, Eleşkirt, Bayazıt yoluyla gitmiş dönüşte ise Nahçıvan üzerinden geçerek Sahat Çukuru'na girmiştir.

1583 yılına kadar bu iki Türk devleti arasında çok kanlı savaşlar olmuştur. Türk dünyası için önemli bir stratejik bölge olan bu yöre yoğun Türk nüfusunu barındırması bakımından da her iki Türk Devleti için fevkalade önemli olmuş, zaman zaman iki devlet arasında el değiştirmiştir.

Ağustos 1583'te Revan'ın fethiyle Iğdır ili Osmanlı Devleti'ne fiilen katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin tabi gücü olan Türkmenler çeşitli hadiseler nedeniyle İran ve Kafkasya ile beraber Sahat Çukuru bölgelerini doldurmuşlar, Türklüğün önemli ve büyük bir gücünü teşkil etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu güçten zarar görmemek ve böyle önemli bir kuvveti Osmanlı bünyesine almak amacıyla Kanuni'den sonra özel bir faaliyetin içine girmiştir.

³⁴ Çetinkaya, **age**, s. 73-83.

³⁵ T.C. Iğdır Valiliği, <http://www.igdir.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

IV. Murat Safevilerle sonu gelmez kanlı savaşlara bir son vermek üzere I. İran seferine çıkarak 26 Temmuz 1635'te Revan önlerine gelmiştir. IV. Murat Hoy ve Tebriz şehrini aldıktan sonra hastalığı sebebiyle beklemeden İstanbul'a dnmüştur. Osmanlılar çekilir çekilmez Safeviler Revan üzerine yürümüşler ve şehri ele geçirmişlerdir.

Rusların Kafkaslar'a inmesi ile İran'ın kuzeybatı (Güney Azerbaycan) eyaletleri Rus tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu esnada İran'ın karışıklıklar içinde olmasından dolayı, Damat İbrahim Paşa Kafkas Serdarı olarak 1723 yılında Gürcistan'a girmiştir. İran'a tabi olan yerleri, başta Tiflis ve Gori olmak üzere Osmanlı idaresine katmıştır. Güney Azerbaycan'da birçok yerle birlikte Nahçıvan ve Revan 3 Ekim 1724'te Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlılar 1724'te Aralık, İğdir, Sürmeli adlı nahiyeleri Revan vilayetine bağlamışlardır. Sürmeli ukuru (İğdir Ovası)'na hâkim olan Turgutlu-Revan hanları 1828 yılına kadar bölgenin hâkimi olmuşlardır.

Nadir Şah'ın ortaya çıkışıyla İran'da yeni bir toparlanma devri başlamıştır.³⁶ 1736 tarihli İstanbul antlaşması ile Revan eyaleti ile birlikte Sürmeli ukuru İran'a bırakılmıştır.³⁷ Böylelikle Safevi toprakları tekrar Derbend'e kadar ulaşmıştır.

Nadir Şah'ın Osmanlılardan (IV. Murat zamanındaki sınırlar esas olmak üzere) sulh talebiyle 1746 yılında imzalanan antlaşma ile Erivan (Sahat ukuru) İran'a devredilmiştir. Nadir Şah'ın ölümünden sonra İran'da yeniden karışıklıklar başlamış Osmanlıların da müdahale etmemesi üzerine Azerbaycan'da kurulan birçok hanlıklarla beraber Erivan Hanlığı da İstiklalini ilan etmiş ve müstakil bir Türk beyliğinin merkezi olmuştur. Erivan, 1828 tarihine kadar kâh müstakil kâh yarı müstakil olarak yaşamıştır. Bu dönem içinde bugünkü İğdir ili toprakları da Erivan Hanlığı'na bağlı bir sancak olarak kalmıştır.

Ruslarla İranlılar arasında 1 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Erivan Ruslara terk edilmiştir. Revan Hanlığı'nı yıkan Ruslar topla Sürmeli'yi (Karakale) de düşürüp bozmuşlar ve bölgeyi Erivan vilayetine bağlamışlardır.

1828 Mart ayında Rus arının özel fermanıyla Erivan Nahçıvan'la birleştirilmiş Ermeni eyaleti olarak ilan edilmiştir. Erivan, bundan yirmi yıl sonra (1850) yeni bir idari değişmeyle, Nahçıvan, Gümrü, Yeni Bayazıt ve Ordubad kazalarından oluşan

³⁶ etinkaya, **age**, s. 85-90.

³⁷ Yeşilİğdir Günlük Vasıflı Süreli Yayın, İğdir, <http://www.yesiligdir.com/> (18 Ağustos 2011).

askeri bir valinin yönetiminde vilayet haline getirilmiştir. 1868 yılında Erivan'a Sürmeli kazası (İğdir, Tuzluca, Aralık) da katılmış ve Erivan; Gümrü, Nahçıvan, Yeni Bayazıt, Dere-Elegez ve Ecmiyadzin ile birlikte yedi kazaya ayrılmıştır.

Tamamen bir Türk şehri olan Erivan 1828'den beri Türk nüfusundan arındırılma siyasetine maruz kalmıştır. 1897'de Ruslarca yapılan nüfus sayımında bile yörenin %52'si Türk ahali olarak tespit edilmiştir. Ruslar tarafından, Ermenilerin dünyanın birçok yerinden getirilip yerleştirilmesine rağmen 1897'de Ermeni nüfusu ancak %37 olarak belirlenmiştir.³⁸

Ruslar, sıcak denizlere inme politikası gereği 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı (93 Harbi) başlatmışlardır. Osmanlı Devleti Doğu cephesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın destanlaşan mücadelesine rağmen bu saldırılara karşı koyamamıştır. İki devlet arasında 3 Mart 1878 tarihinde -çok ağır şartları taşıyan- Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Ermeni meselesi ilk defa gündeme gelmiş ve siyasi bir problem olarak kabul edilmiştir. Zaman içinde birçok yıkıcı ve bölücü faaliyetin odağı haline gelen Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma gayesi taşımışlardır.

1917'de Rusya'da çıkan ihtilal üzerine Rus Kafkas ordusu doğu illerimizi boşaltmış ve sonrasında Osmanlı ordusunun buralara girmesine kadar geçen süre zarfında Ermeniler doğu illerimizde büyük katliamlar gerçekleştirmişlerdir.³⁹

90 yıl çarlığın esaretinde kalan Sürmeli sancağı (İğdir) 1917 Bolşevik ihtilali sırasında Türk-Ermeni icra komitesince idare edilirken⁴⁰ 18 Mart 1918'de Ermenilerin tecavüz ve katliamlarıyla binlerce Müslüman ahali yok edilmiştir. Bu katliamlar sırasında silahsızlık yüzünden çok acı günler yaşayan ahaliyi, sonrasında kurulan silahlı Türk birlikleri İğdir'da, Melekli'de, Aralık ve Tuzluca'da verilen millî mücadelelerle korumaya çalışmışlardır.

Osmanlı ordusunun, Mondros Mütarekesi hükümleri gereği çekilmeye başlaması neticesinde, Ermenilerin yeni taarruz ve katliamlara hazırlanması yüzünden bölgenin milis kuvvetleri ve mahallî reisleri Aras ötesinde Vedibasır mıntıkasının Kamerli kasabasında toplanarak bir istişare meclisi kurmuşlardır. Bu toplantıya Nahçıvan, Şerür, Ecmiyadzin, Sürmeli kazası (İğdir, Tuzluca, Aralık) ve Revan'ın güney

³⁸ Çetinkaya, **age**, s. 90-93.

³⁹ Hasan Buyruk, **age**, s. 67-69.

⁴⁰ Vikipedi, İğdir, <http://tr.wikipedia.org/> (18 Ağustos 2011).

bölgeleri (Aras boyları) ahalisi temsilcileri katılmışlardır. Yapılan müzakerelerden sonra merkezi Iğdır olan müstakil bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Böylece 3 Kasım 1918’de merkezi Iğdır olan “Aras Türk Hükûmeti” resmen kurulmuştur.⁴¹ Ancak bu hükûmetin kurulması istenilen sonucu vermemiştir. Bütün gayretlere rağmen teşkilatlanma istenilen güce ulaşamamış, Ermeni saldırıları önlenememiştir. Uzun zaman süresince Ermeni saldırılarının artmasıyla birçok bölge Ermenilerce işgal edilmiş ve büyük muhacir kitleleri ortaya çıkmıştır. Tarihte “Gaça Gaç” olarak da bilinen bu olayda, insanlar canlarını kurtarmak için her şeylerini bırakarak daha güvenli yerlere kaçmaya çalışmışlardır.

Ermeni kuvvetleri Uluhanlı-Gemerli üzerinden Nahçıvan’a doğru ilerlerken Sürmeli’ye saldırmışlar, Sürmeli ve Kulp’u (Tuzluca) işgal etmişlerdir. Bu işgallerden sonra Iğdır ve çevresinde kanlı günler başlamıştır. Iğdır’dan Bayazıt’a çekilen Aras-Türk Hükûmeti başkanı Ali Ekber Bey ve üç arkadaşı kuvvetleri dağıldığı için çaresiz durumda kalmışlardır. Böylece büyük ümitlerle kurulan ancak ömrü az olan Aras-Türk Hükûmeti’nin yıkılmasından sonra, 17-18 Ocak 1919’da III. Kafkas konferansı için toplanılmıştır. Burada Cihangiroğlu İbrahim Bey’in başkanlığında Müveggeti Mili Cenub-i Garbi Kafkas Hükûmeti kurulmuştur. Ahıska, Ahılkelek, Ardahan, Oltu, Kağızman, Iğdır, Şavşat, Gamerli, Nahçıvan, Ordubad, Batum bu hükümetin sınırlarına dahil edilmiştir.

İtilaf devletleriyle Osmanlı Hükûmeti arasında yapılan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) gereğince Osmanlı ordusu Kafkasya ve İran’ı boşaltmış, 1914 Türk-Rus sınırına çekilmiştir ve bu esnada 9. Osmanlı ordusu lağvedilerek yerine 15. kolordu kurulmuştur. O zamanki Van, Erzurum, Trabzon illerinin dahil olduğu, batıya doğru derinlik teşkil eden 15. kolordu bölgesinin komutanı Mirlava Kazım Karabekir Paşadır.

15. kolordu Karadeniz kıyısından Iğdır’a kadar olan bölgenin korunmasından sorumlu olmakla birlikte, bu kolordunun geliştirilen harekât planlarından biri de iki tümenle Sarıkamış, bir tümenle Iğdır istikametinde Ermenilere taarruz etmek olmuştur. İngilizlerin Ermeniler vasıtasıyla kurmak istedikleri doğu çemberini kurdurmamaya özen gösteren Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, hem halkı

⁴¹ Çetinkaya, **age**, s. 98.

Ermeni zulmünden kurtarmak hem de Azerbaycan ve Bolşevik Rusya ile açık olan yoldan irtibatımızı sağlamak için büyük gayretler göstermiştir.

Nisan 1920'nin sonlarına doğru Rusların Kafkaslar'ı aşır Azerbaycan'a girmesi ve Gürcistan ile Ermenistan'ı tehdit etmeye başlaması üzerine, Ankara Hükûmeti ve 15. kolordu komutanlığı tarafından bir an evvel doğu bölgesinin kurtarılması ve Misak-ı Millî sınırlarına ulaşılmasının gerekli olduğu belirtilmiş ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde seferberlik başlatılmıştır.⁴²

14 Kasım 1920 tarihinde 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusunca, Ermenilerin Aras nehrinin kuzeyine püskürtülmesiyle Iğdır ve çevresi kesin olarak Türkiye'nin mukaddes topraklarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Nitekim, bölgede 14 Kasım tarihleri ilin düşman işgalinden kurtuluşunun yıl dönümü olarak her yıl törenlerle kutlanmaktadır.⁴³

Ermeni kuvvetlerinin mütareke ve silah bırakma isteği kabul edilerek 26 Kasım 1920'de Gümrü'de barış görüşmelerine başlanmıştır. 2/3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imza edilmiştir. Bu antlaşma ile tespit edilen hudut hattı; sonradan Moskova ve Kars Antlaşmaları ile de tescil edilmiş olan şimdiki Türkiye Cumhuriyeti ile kuzeydoğu komşuları Gürcistan, Ermenistan ve Nahçıvan hudut hattıdır. Bu hududa göre Misak-ı Millî sınırları içinde yer alan Kars sancağı artık anavatana kavuştuğu gibi; Rus-İran Harbi (1828) ile İran'dan Rusya'ya geçen ve iki yıl süresince (1919-1920) Ermeni işgali altında kalan Iğdır, Tuzluca (Kulp) ilçeleri de Kars ilinin iki ilçesi olarak Türk ülkesine katılmıştır.⁴⁴

3 Haziran 1992 tarih ve 21247 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 3806 sayılı kanunla (kabul tarihi: 27 Mayıs 1992) Iğdır, il olarak kurulmuştur. Aynı kanunla Karakoyunlu beldesi de ilçe statüsüne kavuşturularak Aralık ve Tuzluca ilçeleriyle birlikte Iğdır iline bağlanmıştır.⁴⁵

⁴² Hasan Buyruk, **age**, s. 74-80.

⁴³ T.C. Iğdır Valiliği, <http://www.igdir.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

⁴⁴ Hasan Buyruk, **age**, s. 85.

⁴⁵ **T.C. Resmi Gazete**, Kanun: On Üç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında Kanun (Kanun No: 3806, Kabul Tarihi: 27.05.1992), 3 Haziran 1992, S. 21247, s. 1-2.

1.1.4. Etnik Yapısı ve Diyalektolojik Durumu

Iğdır'ın 1992 yılında il olarak kurulmasından evvel, Kars iline bağlı olduğu dönemlerde, bu yörede, Iğdır Azerileri ağzı üzerine, Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan araştırmada (Kars İli Ağızları) Azeri varlığına ilişkin yapılan tespitler şu bilgilerden oluşmaktadır: Kars Azerilerinin asıl yatağı; bugün Tuzluca, Iğdır ve Aralık kazalarını içine alan Sürmeli Çukuru'dur. Bu kazalarda ve köylerde yaşayanların çoğu Azeri'dir. Kars Azerileri; teşekkül bakımından birkaç tabaka olarak ele alınmıştır. İlk tabakayı Sürmeli Çukuru'nda eskiden beri oturanlar teşkil etmektedir. Makû, Nahçıvan, Ordubad ve Erivan Azerileri de aynı gruba dahildirler. 1639'dan sonra Safevi idaresinde kalan, 18. Yüzyılın ikinci yarısında Erivan Hanlığı'na bağlı bulunan, 1828'den sonra da 1918'e kadar Ruslarda kalan Sürmeli Çukuru Azerileri her bakımdan Erivan'daki Azerilerle bir birlik teşkil etmektedirler. 1921'den sonra Erivan'dan çok sayıda Azeri Iğdır'a göçmüştür. Sürmeli Çukuru'na Kuzey Azerbaycan'dan, Gence ve Karabağ'dan göçen Azeriler de vardır. Bunlar ikinci tabakayı teşkil ederler. Ruslardan çeşitli baskılar sonunda göçen Azeriler, kendilerine en yakın bulunan Iğdır'a yerleşmişlerdir.⁴⁶

Ercilasun'un Azerilerin Iğdır ilinde teşekkülü yönünde belirttiği -ikinci tabaka- ifadesini, Azerilerin iskân meselesini içeren şu bilgiler de kanıtlar niteliktedir: Önce Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan bölgelerde yaşayan Türk ahali yeni kurulan Türk Devleti'nin sınırları dışında kalınca bunu kabul etmeyerek Türkiye'ye göç etmek istemişlerdir. Uzun yıllar boyunca doğu sınırlarına yakın olan bölgelerde bulunan Türkler, Ermenistan ve Gürcistan'dan sürekli olarak göç etmişlerdir. Bu göçler ya anlaşmalara bağlı sözleşmelerle, doğu bölgelerinde bulunan Ermenilerle mübadele şeklinde, ya da gayr-i resmî yollarla sınırın aşılması neticesinde olmuştur. Resmî olmayan yollarla meydana gelen göçlerde sosyalist rejimin baskısı önemli rol oynamıştır. Yeni düzeni asla benimsemek istemeyen bu insanlar çözümü köylerini, yakın akrabalarını, bütün mal varlıklarını bırakarak Türkiye'ye göçmekte bulmuşlardır. Türkiye'de bugün Türk vatandaşı olan çok sayıda Kafkas muhaciri ve bunların çocukları mevcuttur. Sayı olarak tespit edilmesi mümkün olmasa da hiç olmazsa bunların sınır şehirlerine geldikten sonra, özellikle ilk yıllardan göç edenlerin Anadolu'da nerelere iskân edildikleri bellidir. Daha

⁴⁶ Ahmet Bican Ercilasun, **Kars İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2002, s. 52, 287.

sonraki tarihlerde gelenler ise serhat illerine; Kars, Artvin, Ağrı, Iğdır'a yerleştirilmişlerdir.⁴⁷

Iğdır ve çevresine yerleşen en eski kavimlerden biri Türklerdir. Daha sonraki yüzyıllarda Azeri Türkleri ağırlıklı olarak yerleşmişlerdir. Konuşulan dil ise, Azeri Türkçesi'dir (Azeri ağzı). Yöre hem Kuzey Azerbaycan, hem de Güney Azerbaycan'la irtibatlıdır.⁴⁸ Iğdır ilinde konuşulan dil, yörede Azeri varlığının apaçık göstergesidir. Muharrem Ergin'in Azeri Türkçesinin kullanım sahasını çizdiği şu bilgiler bu manada dikkat çekmektedir: Azeri Türkçesi bugün esas Kuzey Azerbaycan'da, münferit eserlerde kalmak üzere de Güney Azerbaycan'da ve Kerkük'te yazı dili cephesiyle yaşamaktadır. Bu bölgelerle birlikte Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise sadece konuşma dili olarak büyük bir ağızlar topluluğu halinde yaşamasına devam etmektedir. Doğu Anadolu'nun konuşma dili Azeri, yazı dili, Türkiye Türkçesi'dir. Azeri ve Osmanlı sahaları arasındaki temas ve birleşme noktaları Anadolu'dadır. Bu noktalar, bir çizgi değil, iç içe geçmiş bir derinlik teşkil etmektedirler. Azeri Türkçesinin hususiyetleri ve tesiri Kars'tan başlayarak Samsun-Sivas-İskenderun çizgisine, bazen de Orta Anadolu'nun içlerine kadar hissedilmektedir. Fakat bu tesir doğudan batıya doğru gittikçe zayıflamaktadır. Anadolu'nun en koyu Azeri Türkçesi bölgesi Kars vilayetidir (1992 öncesi, Iğdır ili ve ilçelerinin Kars iline bağlı olduğu dönem).⁴⁹

1.2. Nahçıvan

Tablo 2: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Az.: Naxçıvan Muxtar Respublikası), Genel Veriler

Resmi adı	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (NÖC)
Kurulduğu Tarih	9 Şubat 1924
Başkenti	Nahçıvan şehri
Arazisi	5363 km ²
Devlet dili	Azeri Türkçesi
Para birimi	manat

⁴⁷ Nebahat Oran Arslan, "Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1920-1945)", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 35, Erzurum 2007, s. 341-359.

⁴⁸ Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, s. 7.

⁴⁹ Muharrem Ergin, **Azeri Türkçesi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1981, s. IX.

= >	= >
Nüfusu	412,8 (01 Mayıs 2011)
Milliyeti	99,6% Azeri
Köy nüfusu	292,7
Şehir nüfusu	120,1

17 Kasım 1990'da Muhtar Cumhuriyetin resmi adından "Sovyet Sosyalist" sözleri çıkarılmış, yasama organının adı değiştirilerek Ali Meclis koyulmuş, ilk kez Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin (1918-1920) üç renkli bayrağı NÖC'ün devlet bayrağı olarak kabul edilmiştir.

Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti (NÖC), yeni anayasa kurulu tarafından hazırlanan, 12 Kasım 1995'te yapılan referandumla kabul olunmuş, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı muhtar devlet statüsü almıştır.

Yasama organı NÖC Ali Meclisidir (45 milletvekilinden ibaretdir). Azerbaycan Cumhuriyeti NÖC'e göre, Muhtar Cumhuriyet Ali Meclisinin Başkanı, NÖC'ün de ali vazifeli şahsıdır. Yürütme organı Bakanlar Kurulu, yasama organı ise muhtar cumhuriyetin mahkemeleri tarafından hayata geçirilmektedir.

NÖC, başkent Nahçıvan şehrinden ve 7 idari bölgeden (Şerur, Babek, Ordubad, Culfa, Kengerli, Şahbuz, Sederek) oluşmaktadır. 5 şehri (Nahçıvan, Ordubad, Culfa, Şerur ve Şahbuz), 8 kasabası, 207 köyü vardır.

NÖC'ün Ermenistan (sınır hattının uzunluğu 246 km), Türkiye (11 km) ve İran'la (204 km) sınırı bulunmaktadır.⁵⁰

1.2.1. Coğrafi Konumu

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (NÖC) -Nahçıvan olarak bilinir- Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı, etrafı kara ile çevrili bir özerk cumhuriyettir. Azerbaycan'a bağlı olmakla birlikte, bu ülkeyle fiziki bağlantısı olmayan NÖC, Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye ile fiziki bağlantısı bulunan tek toprak parçasıdır. Türkiye ile Nahçıvan arasında 13 km lik bir sınır bulunmaktadır. Nahçıvan şehir merkezi ile Türkiye'nin Iğdır ili arasındaki uzaklık 160 km olup, iki şehir karayolu ile

⁵⁰ Nahçıvan Muxtar Respublikası, <http://www.nakhchivan.az/> (18 Ağustos 2011).

birbirlerine bağlanmıştır. Türkiye ile Nahçıvan'ı birbirine bağlayan yol Dilucu'nda Aras Nehri üzerine inşa edilen “Hasret Köprüsü”nden geçmektedir. İki ülke arasındaki ulaşım ve ticari ilişkiler Dilucu Kapısı'ndan gerçekleştirilmektedir.⁵¹

Nahçıvan Muhtar Cumhuriyetinin Yüz ölçümü 5.363 km² dir. NÖC arazisinin % 80'i dağlardan, %20'si ovalardan oluşmaktadır. Ovaların önemli bir bölümü tarıma elverişlidir. Yeraltı kaynakları açısından zengin olan bölgede, maden suyu, soda ve tuz bulunmaktadır.⁵²

NÖC Zagafgaziya yaylasının güneydoğusunda yer almaktadır. Deniz seviyesinden orta yüksekliği 1450 metredir.

Muhtar cumhuriyet arazisinin büyük bölümü Küçük Kafkas'ın Zengezur ve Dereleyez dağ silsileleri ile kaplıdır. Arazinin 1/3'i Aras boyunca ovalardan (Sederek, Şerur, Böyükdüz, Kengerli, Nahçıvan, Culfa, Ordubad) müteşekkildir. Yörede 200'den çok mineral su bulağı (Darıdağ, Badamlı, Sirab, Vayhır v.s.) vardır. Yıllık yağış miktarı Aras boyu ovalarında 200-300 mm, yüksek dağlık yerlerde 500-800 mm'dir. Muhtar cumhuriyette genel uzunluğu 1, 8 bin kilometre olan 400 büyük ve küçük çay vardır.

Nahçıvan Muhtar Cumhuriyetinde karasal iklim görülmektedir. Hayvanlar alemi ve florası çok zengin olan Nahçıvan'ın, 2782 bitki çeşidine sahip olduğu bilinmektedir.⁵³

1.2.2. Nahçıvan Adı Üzerine

Meşhur tarihçi ve coğrafyacılarından Lazar Çapkinski, Hemdulla Kaspinski ve Stefan Orbeliani'ye göre Nahçıvan MÖ 1539 yılında inşa edilmiş çok eski bir yerleşim birimidir. Şehir Yunanlılar ve Romalıların da eline geçmiş, kente “Naksuana” adı verilmiştir. Şehrin çok eski bir tarihe sahip olması nedeniyle adının kökeni konusunda da çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birine göre; Nahçıvan Farsça “negşecehan” söz birleşmesiyle oluşmuş olup, “dünyanın süsü” anlamına gelmektedir. Büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde bu görüşü benimsemiştir.

⁵¹ Wikipedi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, <http://tr.wikipedia.org/> (18 Ağustos 2011).

⁵² T.C. Nahçıvan Başkonsoloslugu, <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

⁵³ Naxçıvan Muxtar Respublikası, <http://www.nakhchivan.az/> (18 Ağustos 2011).

Bu konudaki bir başka rivayet de Nuh tufanıyla ilgilidir. Rivate göre Nuh'un gemisi tufanın ardından suların çekilmesiyle Nahçıvan'da karaya oturmuş ve tufandan kurtulan Nuh taraftarları buraya yerleşmişlerdir. Bu görüşe göre Nahçıvan adı “nah”, “çı”, “van” ifadelerinin birleşmesi neticesinde oluşmuş bir yer adıdır. “Nah” Nuh peygamberin adının bir varyantı, “çı” Türk dilinde isimden isim yapan ek ve “van” ise eski İran dillerinde yer anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Nahçıvan bu görüşe göre “Nuhçuların (Nuh taraftarlarının) meskeni” anlamına gelen bir addır.

Nahçıvan yer adının kökenini Azerbaycan'a komşu olan halkların dili ile ilişkilendirenler de vardır. Mesela V.A. Nikinov, Nahçıvan sözcüğünü Ermeni dilindeki “nah/birinci”, “içevan/düşme, inme” anlamına gelen sözcüklerle ilişkilendirmektedirler. Nikinov, Nahçıvan sözcüğünün kökeni hakkında başka görüşler de ileri sürmektedir. Ona göre Nahçıvan “avan/yer ve nahuç/şahıs adından” meydana gelmiş olabilir.

Nahçıvan sözcüğünün kökeni hakkında R. Yüzbaşov'un düşüncesi ise bu sözcüğün hangi dile mensup olduğu ve anlamı belli değildir şeklindedir.

Nahçıvan sözünün “tayfa ve tayfa başçısı adı” olduğu da söylenmektedir. Adın Ermenice “nah/birinci ve “incivan/kenara çıkan veya “nauç/şahıs adı ve “avan/yurt ya da Farsça negşi ve cehan” sözlerinden meydana geldiği de belirtilmektedir.

İ. Abdullayev, Nahçıvan sözcüğünün kökeni hakkında tamamen farklı bir görüş ileri sürmektedir. Ona göre Nahçıvan “nahçirivan/ova demek olan nahçir” ve isim yapan “-cı, -ci” ekinin anlamını bildiren “-van” ekinin birleşmesinden oluşmuştur ve “ova” anlamına kullanılmıştır.⁵⁴

Pehlevi dilinde (orta Farsça), Nahçıvan darphanesinde Sasani hükümdarları adına 6. yüzyılda basılan sikkeler üzerinde şehrin adı kısaca “Naxç” şeklinde yazılmıştır.

Fars dilinde “av” anlamına gelen “Naxcir” sözcüğünden kaynaklı olarak, bu şehrin, “Nexcirvan” sözcüğünden meydana geldiğini iddia edenler de bulunmaktadır. Nahçıvan kelimesinin elam dilinde “tanrı adı” anlamındaki “Nahhunte” sözcüğünden geldiğini ileri sürenler de vardır. Ayrıca, Nahçıvan kelimesinin içeriğindeki “Nexiç” eskilerde bu bölgede yaşamış bir kavmin isminden gelmektedir.

⁵⁴ Tuncer Gülensoy, Ebulfez Kuluyev Amanoğlu ve Paki Küçüker, **Nahçıvan Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 13-14.

Nahçıvan şehrinin adı doğu kaynaklarında: Nexcuan, Nexcuvan, Neşeua, Neşevi Nexcevan, Nexçevan, Negcuan, şekillerinde geçmektedir. 12. yüzyıldan itibaren şehrin adı çoğunlukla “Nahçıvan” şeklinde yazılmaktadır.⁵⁵

1.2.3. Tarihi

Nahçıvan Azerbaycan arazisinde teşekkül etmiş en eski şehirlerden biridir. Bu şehir Aras’ın sol kolu olan Nahçıvan Çayı’nın sağ yakasında deniz seviyesinden 910 m yükseklikte yerleşmiştir. Bu arazide mevcut olan zengin doğal ortam ve elverişli coğrafi mevki daha eski zamanlarda insanların mesken tutmaları için imkân yaratmıştır. Fakat Nahçıvan, insanların bu arazide yerleşmesinden çok sonraları şehir kisvesine bürünmüştür. Nahçıvan ve onun çevresinde bulunan maddi-medeniyet abidelerinden anlaşıldığı üzere, 3500 yıllık bir geçmişe sahip olan Nahçıvan’ın arkeolojik kültürü, Ön Asya, Elam, Assuriya eski kültürü ile bağlantılıdır.

Yunan, Arap, Türk, Ermeni kaynaklarında Nahçıvan’ın teşekkül tarihine ait bilgiler mevcuttur. Aynı zamanda Nahçıvan’ın kuruluşu hakkında halk arasında çeşitli rivayet ve efsaneler dolaşmaktadır. Efsanelerin birinde Nahçıvan, insan neslinin ulu ecdadı olan Nuh’un gemisinin ilk defa bu yerde kamp kurması sebebiyle beşer neslinin ilk beşiği gibi tasvir edilmiştir. Nahçıvan’ın meydana gelişi yönündeki efsanelere eski yüzyıl eserlerinde de tesadüf edilmektedir. Bu tür efsanelerden biri MÖ 1. yüzyılda yaşamış İosif Flavi’nin eserlerinde yer almaktadır. Hatta bazı müelliflere göre, Nuh Nahçıvan’da ölmüş ve burada toprağa verilmiştir.

Birtakım kaynaklara göre, MÖ 1539 yılı Nahçıvan şehrinin oluşma tarihi olarak kabul edilmektedir.⁵⁶

Antik yazarların eserlerine dayanılarak belirtilebilir ki Nahçıvan, milat öncesi tamamen oluşmuş bir şehirdir.

Fars tarihçileri ve coğrafyacılardan Hamdullah Kazvini ve Mecdeddin Muhammed Hüseyin, Nahçıvan şehrinin meydana çıkışını Sasani Şahlarından Behram Çubin’in faaliyetine bağlamışlardır. Behram Çubin’in hâkimiyeti MS 590-591 yıllarına tesadüf etmektedir. Evliya Çelebi, adı geçen Arap ve Fars tarihçilerinden tamamen farklı olarak Nahçıvan şehrinin meydana gelişini Turan’ın

⁵⁵ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **Tarihte ve Günümüzde Nahçıvan**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1998, s. 2-4.

⁵⁶ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 1.

mitik hükümdarı Afrasyab'ın adı ve faaliyeti ile ilişkilendirmektedir. Orta asır kaynaklarına göre, bazı Arap ve Fars müellifleri, hiçbir gerekçe olmadan sadece Nahçıvan şehrini değil, Yakın Doğu'nun, aynı zamanda Azerbaycan'ın birtakım eski ve orta asır şehirlerinin kuruluşunu, Sasani şahlarının adı ile bağdaştırmaktadırlar.

Nahçıvan en eski Türk topraklarından biridir. Elde edilen arkeolojik kazıntılar ve eski yazılı kaynaklar milattan çok önce burada şimdiki Azerbaycanlıların atalarının yaşadığını kesin olarak ortaya koymaktadır.⁵⁷

Nahçıvan MÖ 8. ve 7. yüzyılda eski Manna ve Med devletlerinin himayesine dahil olmuş, 633'te bu arazi İskitler'in baskınına uğramış ve hayli zarar görmüştür. MÖ 550'de Medler dağıldıktan sonra bu topraklar Makedonyalı İskender'in devletine bağlanmıştır. Daha sonra Ahemeniler Devleti bu araziye işgal etmiştir. 3. yüzyıldan 1. yüzyılın yarısına kadar da Nahçıvan ve etrafı Atropaten Devleti'nin himayesinde kalmıştır. MÖ 150 yılından MS 3. yüzyılın ortalarına kadar Nahçıvan, Parfiya ve Arşakitlerin egemenliğine girmiştir. Miladın ilk yıllarında Nahçıvan arazisi; İran, Hindistan, Çin ve Avrupa ülkelerine giden ticaret yollarından biri olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Nahçıvan, Parfiyalılarla Romalılar arasında, Kafkaslara sahip olma uğrunda yapılan savaş alanlarından birine dönüşmüş ve bu durumdan fazlasıyla zarar görmüştür.⁵⁸

Miladın 3. yüzyılında Nahçıvan'ı Sasaniler işgal etmiştir. Roma-İran, sonraları ise İran-Bizans savaşları zamanı, Nahçıvan arazisi birkaç defa el değiştirmiştir.

Nahçıvan 4. yüzyılda Hamdullah Kazvini'nin belirttiğine göre, dünyanın en güzel ve en tanınmış şehirlerinden biri sayılmıştır. Tarihi kaynaklara göre, 4. ve 6. asırlarda bu şehirde 30-40 bin ev bulunmuş, şehrin nüfusunun 150 bin civarında olduğu tespit edilmiştir.

Orta asır başlangıcında, Nahçıvan'da, birkaç feodal şehir, kale meydana getirilmiştir. Şehirlerde ticaret ve sanatkârlık gelişmeye başlamıştır.

Azerbaycan'da Sasani gümüş sikkeleri ilk kez Nahçıvan darbhanelerinde kesilmiştir. Bu maden paralardan yapılan çıkarımlara göre, Sasani şahlarının ikamet yeri belirli sürelerde Debil'den Nahçıvan şehrine devredilmiştir. Bu zamanda Nahçıvan uluslararası ticarete önemli rol oynamıştır ve bu dönemde İran, Gürcistan, Anadolu, Karadeniz limanları ile sıkı ilişkiler kurulmuştur.

⁵⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 14.

⁵⁸ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 6.

7. yüzyıl evvellerinde Nahçıvan Bizans İmparatoru Heraklius'un (610-641) saldırısına uğramıştır.

654 yılında Arap Emiri Habib İbn Mesleme Nahçıvan'ı zapt etmiştir. Arap işgalcileri Nahçıvan'da ekonominin, ticaretin ve sanatkârlığın gelişmesini olumsuz yönde etkilemişlerdir.

9. yüzyılın ikinci yarısında, Abbasiler hilafetinin zayıflaması sonucunda Azerbaycan'da feodal devletler teşekkül etmiştir ve birtakım şehirler Azerbaycan feodal devletlerinin; ekonomik, siyasal ve kültürel merkezlerine çevrilmiştir. Bu şehirler içerisinde Nahçıvan önemli bir yere sahip olmuştur.

9. yüzyıl sonlarında bu bölge Sâciler Devleti'nin himayesine girmiştir. Nahçıvan 10. yüzyılın 30'lu yıllarına kadar Sâcilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Nahçıvan 941-981 yıllarında Sasaniler Devleti'ne bağlanmıştır.

1064'te Şirvan hariç Azerbaycan'ın bütün bölgeleri ve aynı zamanda Nahçıvan Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır. Hatta bir dönem Selçuk Türklerinin Sultanı Alp Arslan Nahçıvan'ı özel ikamet yeri olarak kullanmıştır. Bir süre sonra oğlu Melikşah'ı ve veziri Nizamülmülk'ü kendi yerine bırakıp Nahçıvan'ı terk etmiştir.

12. Yüzyılın ortalarında İldenizliler sülâsenin yönettiği (1136-1225) yeni Azerbaycan Devleti meydana gelmiştir. Bu devirde Azerbaycan Atabeyleri ticaret ve sanatkârlık merkezi olarak Nahçıvan'ı devlet başkentine dönüştürmüşlerdir. Bu dönemde şehir, ekonomik ve sosyal açıdan büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. Nahçıvan'da birçok kale, saray, cami, türbe vb. inşa edilmiştir.

Şemseddin İldeniz'in oğlu Muhammed Cihan Pehlivan (1174-1186) babasının ölümünden sonra başkenti Hamedan şehrine devretmiştir. Daha sonra Kızıl Arslan (1186-1191) 1174'te Tebriz'i ele geçirip başkent yapmıştır. Tebriz, İldeniz Devleti'nin daimî başkenti olarak kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Nahçıvan şehri İldenizlilerin ekonomik ve kültürel merkezlerinden biri olmuştur.

1221'de Nahçıvan'a Moğollar hücum etmiştir. 1225'te Nahçıvan'ı Celaleddin Harezmsah istila etmiştir. 1227'de Cengiz Han'ın ölümünden sonra Nahçıvan diğer Azerbaycan şehirleri ile birlikte Kızıl Orda Ulusuna bağlanmıştır.⁵⁹

1256-1258'de Moğol Hakamı Hülagû Han, İran ve Azerbaycan'ı kendine tabi kılmıştır. 1258'den itibaren İlhanlılar devrinde Nahçıvan arazisi özel tümen olarak

⁵⁹ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, *age*, s. 7-8.

kullanılmıştır. Kazan Han'ın (1295-1304) hâkimiyeti devrinde, Nahçıvan'ın kalkınmasına kısmen de olsa ortam yaratılmıştır. Fakat İlhanlı Hakanı Abu Said'in (1316-1335) ölümünden sonra Hülâgûler Devleti tamamen gerilemiştir. Bundan sonra Nahçıvan çeşitli zamanlarda Çobanîler, Kızıl Orda Feodalleri, Celâyirîler, Müzafferilere bağlı kalmıştır.

1385'te Emir Timur Azerbaycan'ı fethetmek için sefere çıkmış ve Nahçıvan'ı ele geçirmiştir.⁶⁰ Timürîler kendi aralarında taht kavgaları yüzünden zayıf düşerler.⁶¹

1412'de Nahçıvan Karakoyunlu Devletinin topraklarına dahil olmuştur. 1468'de Karakoyunluların yıkılması sonucunda Nahçıvan ve civarı Akkoyunlu Devletinin idaresine geçmiştir. 15. yüzyıl sonlarına kadar burayı Akkoyunlu hükümdarları idare etmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda, Nahçıvan, Azat, Culfa Azerbaycan'ın en gelişmiş şehirleri arasında yer almıştır. Bu zamanda Nahçıvan arazisinde hububat, pamuk, üzüm vs. yetiştirilmiştir ve taş, ham ipek, kuyumculuk örnekleri, ağaçtan yapılmış çeşitli eşyalar, halılar, başörtüleri, bakır ve seramik kaplar komşu ülkelere de ihraç edilmiştir.

1501'de Şerur'da Kızılbaşların Akkoyunlular üzerindeki galibiyeti ile Nahçıvan bölgesi Safevilerin hâkimiyetine geçmiştir ve daha sonraki zaman dilimlerinde, Nahçıvan ve yöresi kâh Osmanlılar kâh Safeviler arasında el değiştirmiştir. Dolayısıyla Nahçıvan şehri ve civarı, iki yüzyılı aşkın bir süre Osmanlılarla Safeviler arasında devamlı bir mücadele sahası olmuş, Azerbaycan'da, bu mücadelelerden en çok etkilenen bölge olmuştur.

Nahçıvan'ın stratejik önemini göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti, çoğu zaman, bu bölgede Safevi askerleri ile savaş halinde olmuştur. 1590'da Safevilerle Osmanlılar arasında imzalanan barış antlaşmasına göre Azerbaycan'ın bazı toprakları ile birlikte Nahçıvan bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına dahil olmuştur. Revan Beylerbeyliği'ne bağlanan Nahçıvan ve onun halkı Osmanlı idaresini gönüllü kabul etmiş ve bu durum Kasım 1590 tarihli, Revan eyaleti defterine kayıt edilmiştir.

Şah Abbas, iç siyasette ve orduda birtakım ıslahatlar yaparak merkezî hâkimiyeti kuvvetlendirdikten sonra Osmanlı Devleti'nde baş gösteren karışıklıktan istifade

⁶⁰ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, *age*, s. 8-9.

⁶¹ László Rásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki Vârisleri ve İlk Müslüman Türkler*, (hzl., Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu), Türk Kültürünü Araştırma Ens., Ankara, 1983, s. 88.

ederek 1603'te savaş başlatmış ve böylece Tebriz ve Nahçıvan'ı Osmanlılardan geri almıştır.

1635'te Osmanlılar Mehmet Paşa'nın komutasında yeniden bu bölgeyi ele geçirmiştir. 1639'da Osmanlı Devleti ile İran arasında barış antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Nahçıvan İran'a bağlı kalmıştır ve 18. yüzyılın 20'li yıllarına kadar İran ve Osmanlı Devleti arasında savaş olmamıştır.

18. yüzyıl başlarında Rusya hayli güçlü hale gelmiştir. Deli Petro'nun askeri birlikleri 1723'te Azerbaycan'ın Bakü mıntikasını işgal etmiştir. Bu sebeple de Osmanlı Devleti, birliklerini Kafkaslardan çekmesi konusunda Rusya'yı uyarılmıştır ve sonrasında Osmanlı birlikleri hızla taarruza geçerek Kafkasların içlerine kadar girmişler, Nahçıvan'ı ele geçirmişlerdir.

24 Haziran 1724'te İstanbul'da yapılan bir barış antlaşmasına göre, Erdebil, Ordubad, Tebriz, Merend, Marağa, Gence, Berde, Karabağ, Nahçıvan, Revan vb. Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.

16 Ocak 1732'de Kirmanşah şehrinde savaş sonrası İran'la Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmaya göre Nahçıvan Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürmüştür.⁶²

1747'de İran şahı Nadir'in ölümü üzerine İran dahili muharebelere ve saltanat davalarına maruz kaldı.⁶³ Bu durumdan istifade eden Kengerli Oymağı'nın Reisi Haydar Kulu Han kendini, Nahçıvan Hanlığı'nın bağımsız hâkimi ilan etmiştir. 18. yüzyılın ortalarında Azerbaycan arazisinde kurulan 18 hanlıktan biri de Nahçıvan Hanlığı olmuştur. Haydar Kulu Han'ın ölümünden sonra 1787'ye kadar Nahçıvan Hanlığı'nda sık sık hâkimler değişmiştir. Bu dönemde, Nahçıvan Hanlığı, Koy, Karabağ ve Revan Hanlıkları, Kartli-Kahet Çarlığı ve İran arasında aralıksız mücadeleler olmuştur.

Kartli-Kahet Çarlığı 1783'te Rusya'nın himayesine geçtikten sonra, Rusya bu vasıtayla Azerbaycan Hanlıkları ile dostluk ilişkileri kurmaya ve onları etkisi altında tutmaya çaba göstermiştir. Rusya'nın gizli niyetini yeterince anlayamayan Azerbaycan Hanlıkları Rusya himayesine geçmeyi tercih etmişlerdir.

⁶² Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, *age*, s. 10-13.

⁶³ Mehmet Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri*, (hzl. Yavuz Akpınar vd.), TDAV Yay., İstanbul, 1993, s. 16.

1796 tarihinden itibaren Nahçıvan Hanlığı resmî olarak İran'a bağlanarak, bağımsızlığını kaybetmiştir ve İran şahlarının Kengerli Kavmi'nden tayin ettiği kişiler tarafından yönetilmiştir. Bu durum 1813'e kadar devam etmiştir.

Temmuz 1826'da İkinci Rusya-İran Savaşı başlamıştır. Yenilen İran süvarileri Nahçıvan sınırını terk etmişlerdir. Birinci Rusya-İran Savaşı devrinde olduğu gibi Nahçıvan'ın halkı Rus ordusuna tepki, direniş göstermemiş ve 1827 yılı Haziran ayının 26'tusunda Rus askerleri Nahçıvan'a girmişlerdir.

İran'ın yenildiğini gören İngiltere savaşı taraflar arasında arabuluculuk yapmış ve böylece 10 Şubat 1828'de Güney Azerbaycan'ın Türkmençay köyünde devletlerarası antlaşma imza edilmiştir. Antlaşmaya göre İran'dan, gümüş para ile 20 milyon manat tutarında tazminat istenmiş ve İran, Nahçıvan, Revan Hanlıklarını Rusya'ya vermiştir. Böylece Nahçıvan Hanlığı'nın ele geçirilmesi ile Kuzey Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali tamamen bitmiştir.

İlk devirlerde Çar Hükûmeti Azerbaycan'ın diğer hanlıklarında olduğu gibi Nahçıvan'da da aynı politikayı yürütmüş ve hanlık içi özerklik hukukunu tanımıştır. Bu yerlerde Han yönetimi askeri yönetimle değiştirilmiş, Nahçıvan'ın yönetimi Rus Albay ordusunun albay rütbesini taşıyan İhsan Han'a bırakılmıştır. Daha sonraları, Çar Rusyası güney sınırlarını pekiştirmek amacı ile Nahçıvan ve Revan Hanlıklarını iptal etmiştir.

Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı tam işgali ile lağvedilmiş Nahçıvan ve Revan Hanlıklarının yerinde Ermeni vilayeti oluşturulmuştur.⁶⁴ Rusya'nın amacı bu yerlere Ermenileri yerleştirerek kendi çıkarına zemin oluşturmak olmuştur.⁶⁵ Dolayısıyla Rus Hükûmetinin uyguladığı bu iskân siyaseti en fazla Karabağ, Revan ve Nahçıvan vilayetlerini etkilemiştir. Azerbaycan Hanlıklarının yıkılması ile Azerbaycan'ın milli devletçiliğine son verilmiştir. Güney Azerbaycan İran esaretinde kalmıştır, Kuzey Azerbaycan Rusya esaretine girmiştir.⁶⁶

1905 inkılâbı Rusya'nın her tarafında olduğu gibi Azerbaycan'da da fevkalade bir uyanışın başlangıcı olmuştur. Bu halk hareketi 1917 yılında ihtilale dönüşmüş ve

⁶⁴ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 23-29.

⁶⁵ Yusif Hasanov, **Rus Yönetimi Altında Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri Arasındaki İlişkiler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ Sosyal Bilimler Ens., Ankara, 2008), s. 11.

⁶⁶ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 29.

Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim aylarında ortaya çıkan ihtilaller Kafkaslarda da dengelerin değişmesine neden olmuştur.⁶⁷

Rusya Çarlığı'nın yıkılmasıyla Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları yeniden ele geçirmiştir. Aynı zamanda bu süreçte Kafkaslar'da da birtakım askerî ve siyasi oluşumlar gerçekleşmiştir. Bölgedeki çeşitli milletler bağımsızlıklarını elde edebilmek hususunda harekete geçmişlerdir. Ancak Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler bir taraftan siyasi oluşum etrafında birleşmeye çalışırken, diğer taraftan Güney Kafkasya'daki mirası paylaşmak hususunda da birbirleriyle kanlı bir mücadeleye başlamışlardır. Sayılarının bölgede çok az olmasına karşın Rusların desteğini alan ve toprak mirasından payını kopartmak isteyen Ermeniler bu mücadelenin baş aktörü olmuşlardır. Doğu Anadolu'da da olduğu gibi Sürmeli, Nahçıvan, Erivan, Zengezur ve Karabağ'da yaşayan Türk ahali Ermenilerin yıkımlarıyla karşı karşıya kalmışlardır.⁶⁸

1917 yılının kasım ayında Kafkasya Türkleri Osmanlı Devleti'nden yardım istemişler. Osmanlı Devleti Azerbaycan topraklarının güvenliğini önemsemiş ve gerek 4 Aralık 1917'de imzalanmış Erzincan Barışı'nda, gerek 14 Nisan 1918 Trabzon Konferansı'nda, gerek 4 Mayıs 1918 Batum Konferansı'nda, Kafkasya Türkleri meselesi hep ön planda olmuştur. Bu belgeler Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'ı desteklemesine, onun yanında olmasına uluslararası hukuk açısından imkân sağlamıştır. Bölgede Ermeni saldırılarıyla karşılaşan Müslüman ahalinin yoğun istekleri üzerine Osmanlı Devleti'nin ordu kurmayları tarafından bölgedeki durum gözlem altına alınmış, gelişmeler izlenmiştir. Bu amaçla önce bölgeye Piyade Üsteğmeni Binbaşı Halil gönderilmiştir. 1 Ağustos 1918'de de Osmanlı Devleti'nde kolorduların teşkili ve cephede yapılan değişikliklerle ilişkili olarak Nahçıvan ve Tebriz bölgelerinin savunması Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 1. Kafkas kolordusuna bırakılmıştır. Türk askerleri 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁹

Türk askerinin bölgeyi tahliyesinden sonra, Nahçıvan'daki Müslüman ahali tek başına kalmıştır, kendisini ve toprağını korumak için güçlü devlet teşkilatına, düzenli

⁶⁷ Ebulfaz Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 39.; Eynulla Medetli, **1918-1920 İllerde Nahçıvan Bölgesinin Korunması Uğrunda Türkiye'nin Mübarizesi**, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 350.

⁶⁸ Ebulfaz Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 39.

⁶⁹ Ebulfaz Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 40-43.

askeri kuvvetlere sahip olunmadığından, bölge halkının mevcudiyetini devam ettirmek ve de mütareke gereğince geri çekilmek zorunda kalan Türkiye'nin bölge ile ilişkisini sürdürmek gayesiyle, Müslüman Türk liderleri yerel nitelikli bir siyasi devlet müessesesi oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu sebeple, 18 Kasım'da Aras Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.⁷⁰

Kamerli'de kurulan ve daha sonra merkezi Nahçıvan şehrine tahliye edilen bu hükûmetin sınırları içinde Ecmiyadzin'in bir kısmı, Serdarabad, Uluhanlı, Kamerli, Vedi, Şerur, Nahçıvan, Ordubad, Mehri ve Sürmeli bölgesi yer almıştır.⁷¹

Ermeniler karşısında Aras Türk Hükümeti nüfuzunu kaybetmeye başlamış ve bu yüzden hükümet üyeleri de dağılmıştır. Mart ayında Aras Türk Hükümeti tamamen yıkılmıştır. Aras Türk Hükümeti aradan kalktığı zaman Nahçıvan'da mahallî hükümet gün geçtikçe güçlenmiş, 17 Ocak tarihinde, mahalli hükümet temelinde eski Aras Türk Cumhuriyeti Hükümeti Reisi Emir Bey başkanlığında, Millî Şûrâ oluşturulmuştur. Daha sonra muhalif kuvvetlerce 13 Mayıs'ta Millî Şûrâ lağvedilip yerine Millî Komite teşkil edilmiştir.⁷²

Bunun üzerine Nahçıvan'ın eski kumandanı Halil Bey, Kazım Karabekir Paşa tarafından görevlendirilmiş, 17-18 Temmuz'da Beyazıt'tan sınırı geçerek 19-20 Temmuz'da Yengice'ye varmıştır ve Ermeni kuvvetleri bölgeden tamamen atılmıştır. Eskiden olduğu gibi bölgede Millî Şûrâ Hükümetleri oluşturulmaya başlanmıştır. Nahçıvan yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur.⁷³

1919 yılının sonlarından itibaren Türkiye'nin Nahçıvan bölgesine askerî ve siyasi yardımı yeniden artmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile Azerbaycan'da bulunan Halil Paşa'nın bilhassa görevi Anadolu ile Azerbaycan'ı birleştiren stratejik koridorun, yani Nahçıvan ve Zengezurun güvenliğini sağlamaktan oluşmuştur.⁷⁴

1920 yılı başlarında, Ermenilerin Nahçıvan'ı ele geçirmek çabasını önlemek, aynı zamanda Anadolu Millî Mücadelesine karşı itilaf devletlerinin bu istikametten

⁷⁰ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 43-44.; Eynulla Medetli, **age**, s. 353.

⁷¹ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 44.

⁷² Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 45.; Eynulla Medetli, **age**, s. 353.

⁷³ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 48-49.

⁷⁴ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 49.; Eynulla Medetli, **age**, s. 355.

oluşturacakları tehlikeyi ortadan kaldırmak için, Türkiye'nin Nahçıvan bölgesine gösterdiği dikkat ve himaye daha da kuvvetlenmiştir.⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa'ya göre "Türk Kapısı", Kazım Karabekir Paşa'ya göre "Şark Kapısı" olan, Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde önemli bir yer tutan Nahçıvan, Türkiye için her zaman stratejik bir bölge olmuştur.⁷⁶ Nitekim 2-3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile hemen hemen bugünkü Nahçıvan sınırları tespit edilmiş ve bölgede Türkiye idaresinde bir mahallî idare oluşturulması kararlaştırılmıştır. Fakat Sovyet Ermenistan'ı Gümrü Antlaşması'nın şartlarını kabul etmemiş ve 10 Aralık 1920 tarihinde Ermenistan söz konusu antlaşmanın lağvolunması ve yeniden imzalanmasını istemiş ve TBMM'ye nota göndermiştir.⁷⁷

Gümrü Antlaşması sonrasında yapılan Moskova Antlaşması'nın madde ve şartlarını daha da tamamlamak ve onu uygulamak, yani Türkiye ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki çözümlenmemiş meseleleri masaya yatırmak amacıyla, Türkiye-Rusya-Azerbaycan-Ermenistan-Gürcistan arasında Kars Konferansı gerçekleştirilmiş ve Nahçıvan arazisi başlıklı 3. ekte bölgenin sınırları en son şeklini almıştır. Böylece Kars Konferansı bu bölgenin gelecek siyasi-hukuki statüsünü belirlemiştir.⁷⁸

8 Ocak 1924'te Nahçıvan'ın, Azerbaycan himayesinde Muhtar Sovyet Cumhuriyeti olması karara bağlamıştır. Böylece Nahçıvan, MSSC adını alarak özerk bir kuruma çevrilmiştir.

Daha sonra 80'li yılların ortalarında Ordubad ilçesi Kotam ve Kilit köyleri topraklarının bir kısmı Ermenistan'a verilmiştir ve 1991 yılında Şerur ilçesinin Kerki köyü Ermeni askerî birlikleri tarafından işgal edilmiştir.⁷⁹

Moskova'nın Ermeni saldırılarına sessiz kalması Nahçıvanlıları kızdırmış, Halkın talebi ile Nahçıvan Parlamentosu 19 Ocak 1990 tarihinde toplanmış ve milletvekilleri oy birliği ile Özerk Cumhuriyetin SSCB yönetiminden çıkmasını kabul etmişlerdir.

⁷⁵ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 49.

⁷⁶ İbrahim Ethem Atnur, **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)**, TTK Yay., Ankara, 2001, s. 240.

⁷⁷ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 52.

⁷⁸ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 54.; Eynulla Medetli, **age**, s. 359.

⁷⁹ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 55-56.

17 Kasım 1990 tarihli toplantı da Özerk Cumhuriyetin adından Sovyet Sosyalist kelimeleri atılmıştır, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (1918-1920) bayrağı devlet bayrağı olarak tanınmıştır.

26 Ağustos'ta Özerk Cumhuriyetin arazisinde Komünist Partinin faaliyeti yasaklanmış, onun bütün kademeleri lağvedilmiş, Sovyet hâkimiyeti kaldırılmıştır.

28 Mayıs 1992'de Türkiye tarafından Nahçıvan'a yiyecek, tohum vs. gönderilmeye başlanmış, kısa bir zamanda Türkiye ile Nahçıvan'ı birleştiren Aras Nehri'nin üzerine inşa edilen Ümit/Hasret Köprüsü hizmete açılmıştır (Sederek-Dilucu Sınır Kapısı).⁸⁰

1.2.4. Etnik Yapısı ve Diyalektolojik Durumu

Coğrafyadan vatana geçiş sürecinde, etnik görünüm kazanan insan gruplarının yaşadıkları yeni topraklara ilk vurdukları damgalar, yer belirleme işaretleri yani “yer adları”dır. Yer adları, onları yaratan ve kullanan topluluklar için, kutsallaştırdığı ve vatan tuttuğu toprağın “tapu senetleri”dir.⁸¹ Nahçıvan yöresi yer adları da geçmişten bu güne kadar Türk varlığının bu arazilerde mevcut olduğunun somut delilidir.

NÖC ezeli Türk toprağıdır. Bu sebeple, bu topraklardaki eski toponimlerin; su kaynakları, dağ, dere, mera vs. adlarının çoğunluğunun Türk orijinli olduğu görülmektedir. Günümüzde, yöredeki bazı köylerin ismi, tahrip edilmelerinden dolayı olmamasına rağmen, NÖC'de yerleşim birimlerinin büyük bir kısmı eskiden bu bölgede yaşamış Türk kavimlerinin isimlerinden oluşmaktadır. Bunlar: Halac, Karahesenli, Yaycı, Hamzalı, Kerki, Kerimbeyli, Dana, Karhun, Hanlıklar (Şerur ilçesi) Tırkeş, Biçenek, Keçili, Kolanı, Şada, Kanlı Göl (Şahbuz ilçesi), Karahanbeyli, Karaçuk, Halilli (Babek ilçesi), Boyahmed, Kazancı (Culfa ilçesi), Kütam, Ağrı, Koruklar, Hazaryurt, Avaz (Ordubad ilçesi) gibi köy ve mezra isimleridir.⁸²

Şanlı Oğuz Destanı “Kitab-ı Dede Korkut Alâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzhan”da da, Nahçıvan bölgesine ilişkin elliden fazla toponim ve mikrotoponim kaydedilmiştir: Altuntaht, Garaçuk, Garasuh, Şerik (Şerur), Dedeşam, Göyçe Deniz, Göygöl,

⁸⁰ Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 71-73.

⁸¹ Mustafa Şenel, “Rize İlinin Uzak Taşınmış (Paralel) Yer Adları”, **I. Rize Sempozyumu**, İstanbul, 2007, s. 405-407.

⁸² Ebulfez Amanoğlu, İsmail Hacıyev, **age**, s. 75.

Gunortac (Günorta Taşı), Sallahnane vs. gibi adlar yörenin Türk varlığını kanıtlamaktadır.⁸³

1.3. İğdir ve Nahçıvan Ağzının, Ağız Sınıflandırma Çalışmalarındaki Yeri

Azeri Türkçesi ağızlarına yönelik yapılan çeşitli sınıflandırmalarda:⁸⁴

Azerbaycan Türkçesi ağızlarının, Güney Azerbaycan Türkçesi ve Kuzey Azerbaycan Türkçesi olarak iki ana ağız bölgesine ayrılmadan yapılan genel tasnifine göre, Nahçıvan ağzı Güney kolda yer almaktadır:

- Doğu kolu: Kuba, Bakü
- Batı kolu: Kazak, Gence, Karabağ
- Kuzey kolu: Nuha
- Güney kolu: Nahçıvan, Ordubad, Tebriz

Azerbaycan Türkçesinin Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmasıyla yapılan tasnife göre Nahçıvan ağzı, Kuzey Azerbaycan ağızlarından yine Güney grubuna dahil edilmiştir. Kuzey Azerbaycan ağızları:

- Dogu-Kuzeydogu Grubu: Kuba, Derbent, Bakü, Samaha, Salyan, Lenkeran
- Batı-Kuzeybatı Grubu: Kazah, Borçalı, Ayrım
- Kuzey Grubu: Nuha, Zakatala, Kutkaşen
- Güney Grubu: Erevan, Nahçıvan, Ordubad
- Merkez Grubu: Kirovabad (Gence), Karabağ (şuşa)

Güney Azerbaycan ağızları (Eynallu ve Kaşkay ağızları hariç):

- Merkezde: Tebriz, Marağa, Türkmençay
- Doguda: Erdebil (Sevelan), Halhal
- Batıda: Rızaiye (Rumiye), Şahpur
- Kuzeyde: Berend, Eher
- Kuzeybatıda: Hoy, Maku
- Kuzeydoguda: Bekrabad, Bacervan
- Güneyde: Sayinkale, Sakız

⁸³ Ekrem Hüseyinzade, “*Dede Korkut Destanında Yer Adları*”, *Değirmen Dergisi*, S. 21 Bahar/2010.

⁸⁴ Ayfer Aytaç, Feridun A. Celilov’un Azerbaycan Dilinin Morfonologiyası Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Biçim Bilimsel Ses Bilim (Morfonologiya) Açısından Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Çanakkale, 2007), s. 8-9.

- Güneydoguda: Zencan (Hamse)
- Güneybatıda: Sogukbulak, Serdest

M. Ş. Şireliyev ise, Azerbaycan ve Doğu Anadolu ağızlarını sekiz gruba ayırmakta ve yine bu tasnifte Nahçıvan ağızı Güney Grubuna dahil edilmektedir. Ercilasun'un Kars İli Ağızları adlı eserinde yer verdiği, aşağıda belirtilen Şireliyev'in bu tasnifine göre; Sürmeli Çukuru (Iğdır) Azerileri ağızı da Güney Grubunda yer almaktadır.⁸⁵

- Doğu Grubu (Derbent, Kuba, Şamahı, Bakû, Salyan, Lenkeran)
- Batı Grubu (Kazah, Ayrım, Borçalı)
- Kuzey Grubu (Zakatalı, Nuha, Kutkeşen)
- Güney Grubu (Erivan, Nahçıvan, Ordubad)
- Orta Grup (Gence, Karabağ)
- Kuzey İran Ağızı (Tebriz, Urmiye)
- Doğu Anadolu Ağızı
- Kaşkay-Eynallu Ağızı

Leyla Karahan'ın "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" isimli çalışmasında Iğdır ağızı, Ana Ağız Gruplarından:

- Doğu Grubu Ağızlarına

Doğu Grubu Ağızlarının Alt Gruplarından:

- II. Gruba dahil edilmiştir.

Leyla Karahan'a göre: Doğu Grubu Ağızlarının özellikleri, doğu ve güneyde siyasî sınırları aşmakta ve doğuda Azerbaycan Türkçesi ile birleşmektedir.⁸⁶ Yani ki, bu çalışma kapsamında, Sürmeli Çukuru (Iğdır) Azerileri ağızı Azeri Türkçesi ile ilişkilendirilmiştir.

Netice itibariyle, Tüm bu ağız sınıflandırma çalışmaları, Iğdır ağızı ve Nahçıvan ağızının aynı grupta değerlendirildiğini göstermektedir.

⁸⁵ Ercilasun, **age**, s. 148.

⁸⁶ Leyla Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 54-79.

BİRİNCİ BÖLÜM
İNCELEME
SES BİLGİSİ

2.1. Ünlüler (İng. Vowel; Fr. Voyelle; Alm. Vokal)

Iğdır ağzı (IA) ve Nahçıvan ağzında (NA) tespit edilen, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan ünlüler şunlardır.

Tablo 3

Iğdır ağzında (IA)	Nahçıvan ağzında ¹ (NA)
ā	ā
á	ä
à	
é	é
ē	ē
è	
ê	
í	í
ï	
ī	
î	î
ï̇	
ō	ō
ó	
ò	
ō̇	
ū	ū
ú	ú

¹ Tuncer Gülensoy, Ebulfez Kuluyev Amanoğlu ve Paki Küçükler, **Nahçıvan Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 19-20.

IA =>	NA =>
ũ	
ū	
ũ	

İğdır ve Nahçıvan ağızına ilişkin yapılan incelemeler neticesinde, her iki ağızda genelde vokal birliğinin mevcut olduğu görülmekle birlikte, özellikle bazı uzun ve kısa ünlülerin tespitine Nahçıvan ağızında rastlanmaması; bu sessellerin fonolojik değer taşınamaları nedeniyle çeviri yazılı metinlerde gösterilmediği yönünde bir görüşe bağlanabilir.

2.1.1. ā ünlüsü

Bu ünlü normal **a** ünlüsünden daha uzun söylenen bir ünlüdür. Nahçıvan ağızında genelde; hece veya ses düşmelerinin neticesinde düşen unsurun etkisiyle ortaya çıkar.² İğdır ağızında ise; ünsüz düşmesi, ünlü düşmesi, hece kaynaşması, vurgu ve tonlama bahsi bu ünlünün ortaya çıkmasında etkindir.

Tablo 4

IA	NA ³
ğāfaltıñı (1a/2)	sā < sana (7a/015)
ayā < ayağı (1b/1)	anān < ananın (10b/042)
dā (9d/6)	dā < daha (22b/005)
yānna (1b/11)	yapırdılār (25a/006)
lahanān < lahananın (19d/3)	adāmmız (21a/009)
tām < tamam (4c/19)	haldā (25a/008)
çārıllar (4a/18)	mā (19c/021, 19h/033, 28h/019)
uşām (6b/5)	oturandā (25a/001)
ğucānda (8d/2)	saldatā (25a/045)
sabānan (9b/3)	vār (9a/011)
fargındādım (1b/7)	sōrā (24a/044)

² Gülensoy vd., **age**, s. 19.

³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.1.2. á / ä ünlüsü

Her iki ağızda da **a** ünlüsünden **e** ünlüsüne doğru bir değişimin sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5

IA	NA ⁴
gáder < kadar (1a/15)	gäbul (28b/016)
ankárede (4e/10)	änäneleri (1a/001)
gám (22h/3)	peygämber (1a/014)
gárip (1c/26)	äyağ (7b/007)

2.1.3. à ünlüsü

Normalden açık, vurgulu, yarı uzun bir **a** ünlüsüdür. Nahçıvan ağızında bu ünlünün tespiti yönünde bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Tablo 6

IA
haşdànr (18a/4), gayadàydı (1b/19), yanımızdàdı (1b/25), gàyırım (1c/21), gàdını (19g/1), àyılmır (19n/14), hesabınàdı (22b/30)

2.1.4. è ünlüsü

Boğumlanma noktası **i** ve **e** ünlüleri arasında bulunan kapalı bir **e** sesidir.⁵ Her iki ağızda da sıkça görülür, karakteristiktir. **e** ünlüsünden **i** ünlüsüne doğru bir değişimin sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 7

IA	NA ⁶
vér (1b/28)	beléyiller (1a/018)
béle < böyle (1b/9, 20d/2)	bezéyende (20d/023)

⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183

⁵ Ahmet Günşen, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 19.

⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
dédiler (1c/81)	cévan (10a/025)
heş (4d/23)	elëyim (4a/004)
èyler (22a/33)	èşiTdiğini (13b/010)
gèşdi (22a/1)	eslí (19b/001)
gétđi (22c/8)	gêTdiler (21a/005)

2.1.5. ē ünlüsü

Normal e ünlüsünden daha uzun olan bir ünlüdür. Ses düşmelerinden dolayı normal e ünlüsünün uzaması sonucu ortaya çıkmıştır. Nahçıvan ağzında, ses düşmeleriyle ilgili olmayan sınırlı sayıda **eylēyip, gösterērih, sebrelēyenlerin** vs. örneklerin derlenen metinlerde sadece iki şahısta bulunması, bu çeşit uzunlukların aslı sebeplere dayanması konusunda şüphe doğurmuştur.⁷ İğdir ağzında ise; bu ünlüyü hece kaynaşması, hece yutumu, ünsüz düşmesi gibi fonetik hadiseler ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 8

IA	NA ⁸
sē < sana (14a/54)	sē < sana (12a/007, 19f/010, 20d/001)
mēm < benim (1b/45)	mē < bana (25a/043, 19ı/028)
felēn (22a/23)	eylēyip (2a/002)
netēr < ne tavır (1c/114)	gösterērih (2a/002)
heccēn (2a/12)	sebrelēyenlerin (3a/097)
dērmancı < değirmenci (3a/18)	isTēyirdim (2a/004)
eşşē (12c/33)	
dēpdı < deyipti < demişti (14a/10)	
sēr < sefer (14a/30)	

⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 19-20.

⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.1.6. è ünlüsü

Normalden açık fakat **a** sesine doğru kaçmayan, vurgulu yarı uzun bir **e** ünlüsüdür.⁹ Iğdır ağzında bu ünlüye derlenen metinlerin genelinde rastlanmakta olup, Nahçıvan ağzında tespitine ilişkin herhangi bir argüman mevcut değildir.

Tablo 9

IA
gèlirih (1a/10), gètdi < getirdi (1c/77), eyliyemmèzseñ (1c/101), içerdèdi (1g/20), içindèdi (1g/50), gizdènirdi (1m/2), yapammèdi (1m/4), bèyim (3a/7), içèri (4a/8), kürèğmin (6b/6), peyemdèdi (6b/9), èmim (6c/1), gèlinim (9c/4), zenurèdi (9c/6), üzèrih (9d/6), kitdèdim < kitledim (10a/3), gèldi (10a/3), nèdi (10a/43)

2.1.7. è ünlüsü

e ile **ö** arasında oynaklanan, hafifçe yuvarlaklaşmış **e** ünlüsüdür.¹⁰ Iğdır ağzına yönelik derlenen metinlerde örnekleri az olmakla birlikte, Nahçıvan ağzında tespitine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 10

IA
mèvlam (22ı/1), kèpoğlu (8c/11)

2.1.8. í ünlüsü

Her iki ağızda da **ı** ünlüsünden **i** ünlüsüne doğru değişimin neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu ünlüye Iğdır ağzında, görülen geçmiş zaman ekinde yer yer rastlanmıştır, bunun yanı sıra özellikle Nahçıvan ağzında Azeri sahası ağızlarının bir özelliği olarak kelime başındaki **ı** sesini **i** yapma temayülü söz konusudur.

⁹ Ahmet Bican Ercilasun, **Kars İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2002, s. 52, 287.

¹⁰ Mukim Sağır, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 21.

Tablo 11

IA	NA ¹¹
fakırídı (1c/4)	íl (19c/014)
çılığı (9h/32)	èslíni (19b/001)

2.1.9. ĩ ünlüsü

Yazı dilindeki ı ünlüsünden daha kısa sürede boğumlanmaktadır. İlk hecedeki kısa ünlüler daha çok **p, ç, t, k** gibi sedasız ve patlayıcı ünsüzlerin yanında görülür.¹² Bu durum Iğdır ağızı için geçerlidir fakat Nahçıvan ağızında tespitine dair bir bulguya rastlanmamıştır.

Tablo 12

IA
çılıPdı (11a/14), pıçağ (12c/32)

2.1.10. ī ünlüsü

Normal ı ünlüsünden daha uzun olan bir ünlüdür. Iğdır ağızında genitif ekinin düşmesi, hece kaynaşması, vurgu gibi fonetik hadiselerin sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Nahçıvan ağızında bir fonem olarak belirlenmemiştir.

Tablo 13

IA
hanī (1j/38), eşşehmeydanīn (1j/65), bīn < bunun (11a/20), gāpīn < kapının (16a/10), yahacīh (16b/2), altīn < altının (19b/20)

2.1.11. ī ünlüsü

Normal i ünlüsünden daha uzun olan bir ünlüdür. Nahçıvan ağızında; genellikle hareketi daha açık belirtmek ve hareketlerin devam edeceğini göstermek için kullanılan bir ünlüdür.¹³ Iğdır ağızında bu ses biriminin, hece kaynaşması, ek-fiilin

¹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹² Ercilasun, **age**, s. 60.

¹³ Gülensoy vd., **age**, s. 20.

kendinden önceki kelimeye ulanması ve soru ifadelerinin vurguyla yapılması gibi oluşumlar neticesinde vuku bulan bir sessel olduğu görülmektedir.

Tablo 14

IA	NA ¹⁴
eydī (12c/31)	görerdī (1a/047)
adam īdi (4a/34)	geTmişī (1a/049)
şef īdir (4e/4)	
zayıf īdi (8d/7)	
güllelīn (1b/20)	
şirinnīmizi (9f/7)	

2.1.12. ĩ ünlüsü

Genel dildeki **i** ünlüsünden daha kısa sürede boğumlanmaktadır. İlk hecede kısa ünlü daha çok **p, ç, t, k** gibi tonsuz ve patlayıcı ünsüzlerin yanında yer alır.¹⁵ Tarafımızdan derlenen metinlerde bu özelliğe ilişkin örnekler bulunmaktadır. Bu ünlü İğdir ağzında, **p, ç, t, k** gibi tonsuz ve patlayıcı ünsüzlerin yanında ve vurgusuz olan orta hecelerde görülmektedir. Nahçıvan ağzında bu vokale yönelik herhangi bir sava rastlanmamaktadır.

Tablo 15

IA
kīşi (1c/5), pīçim (4e/37), tīkirmiş (8b/44), pīçilir (9b/17), pīşende (9k/7), tīşleri (17c/36), pītti (19i/8) vazīfesi (1h/7)

2.1.13. o ünlüsü

Normal **o** ünlüsünden daha uzun olan bir ünlüdür. Her iki ağızda da daha çok ses düşmeleri neticesi ortaya çıkmıştır.

¹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵ Ercilasun, **age**, s. 60.

Tablo 16

IA	NA ¹⁶
sōra (1a/3, 6d/6)	sōra (2c/013, 22b/007, 23b/006, 24a/044)
şihōlu şihabbas (14a/7)	ōlun < oğlun (21a/021)
dōru (4b/20)	
sōgudu (1b/1)	
dōbayazıtdan (1g/33)	

2.1.14. ó ünlüsü

o ile ö arasında, sadece kişisel konuşma hususiyetine bağlı bir ünlü olarak değerlendirilebilir. Nahçıvan ağızı metinlerinde rastlanmamıştır.

Tablo 17

IA
nöldü (4e/33), köpöğlunun (12c/30), sóyúhluyarsan (9i/3)

2.1.15. ò ünlüsü

Ünlü düşmesiyle, vurgunun bir önceki heceye kaydırılması neticesinde oluşan vurgulu, uzun bir ünlüdür. Nahçıvan ağızında rastlanmamıştır.

Tablo 18

IA
gòynu (4a/39), òyn (4b/1), bòyna (8b/17)

2.1.16. õ ünlüsü

Normalden daha uzun bir õ ünlüsüdür. İğdır ağızında, ünlü-ünsüz düşmeleri ve hece olayları sonucu meydana gelmektedir. Nahçıvan ağızında çeviri yazılı metinlerde bu ünlü mevcut değildir.

¹⁶ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 19

IA
dōşnen (1i/31), õle (1k/3, 2a/1), õz < özü (1o/10), sōtden (9h/31), bōn (9j/7, 12c/20, 18a/2), sōledim (9n/19), õretmennen (11a/2), dōlmüşünü (19g/4), bōhlerin (19ı/1)

2.1.17. ũ ünlüsü

Normalden daha uzun bir **u** ünlüsüdür. Nahçıvan ağzında, hareketi daha açık belirtmek ve hareketin devam edeceğini göstermek için kullanılan bir ünlüdür ve derlenen metinlerde iki sözcükte görülmektedir.¹⁷ İğdır ağzında bu vokalin ortaya çıkışı daha çok hece olaylarına dayanmaktadır.

Tablo 20

IA	NA ¹⁸
çocūna (1e/66)	olūp (23b/003)
vurdū kimin (4a/14)	gugguluğū (10c/006)
būn (14a/19)	

2.1.18. ú ünlüsü

u-ü arası yarı kalın **u** ünlüsüdür.¹⁹ Nahçıvan ağzında **u**'dan **ü**'ye doğru bir değişim neticesinde ortaya çıkmıştır ve derlenen metinlerde örneği çok azdır.²⁰ Bu tespitler İğdır ağzı için de geçerlidir.

Tablo 21

IA	NA ²¹
oydú kú (1c/140)	kúdrete (1a/047)
sóyúhluyarsan (9i/3)	
dúşú (12d/32)	
nolúfdú (1c/63)	

¹⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 20.

¹⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹ Mukim Sağır, "Ağz Çalışmalarında Çevriyazı", **Ağz Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 126-138.

²⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 19.

²¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.1.19. ũ ünlüsü

Normalden daha kısa bir **u** ünlüsüdür. Son hecede **y, l, n** gibi akıcı ünsüzler arasında kalan dar ünlülerde kısalma olur.²² Iğdır ağzında buna ilaveten orta hecede vurgusuzluk sebebiyle görülen bir ünlüdür, yörede örnekleri oldukça azdır. Nahçıvan ağzında tespitine yönelik herhangi bir bulgu yoktur.

Tablo 22

IA
boyün < bu yol (1d/23), nufüsa (1h/18)

2.1.20. ü ünlüsü

Normalden daha uzun **ü** ünlüsüdür. Iğdır ağzında genelde, hece olayları ve soru ifadesini vurgu yoluyla sağlama temayülünden kaynaklıdır. Nahçıvan ağzında yer alan metinlerde tespit edilmemiştir.

Tablo 23

IA
bölümde (1e/10), müdürün < müdürünün (1e/89), dününü (14a/51), düzlü (17a/88) görüp (1j/22), başa tüşdü (13c/6)

2.1.21. ũ ünlüsü

Normalden daha kısa bir **ü** ünlüsüdür. Iğdır ağzında genelde **p, ç, t, k** gibi tonsuz ve patlayıcı ünsüzlerin yanında meydana gelir. Nahçıvan ağzında tespitine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Tablo 24

IA
tüşüpdü (6b/1), pükecehsen (19d/9), tüşman (22ı/12)

²² Ercilasun, **age**, s. 60.

2.2. Kısa Ünlüler (İng. short vowels; Fr. voyelle courte; Alm. kurzvokal)

Yalın yahut eklerle uzatılmış bir veya çok heceli kelimelerin bazı hecelerindeki ünlüler söyleniş süresinden daha kısa bir sürede boğumlanmak suretiyle kısılır.²³

Nahçıvan ağzında kısa ünlülerin tespiti yönünde bir bilgiye rastlanmadığından kısa vokaller tarafımızdan derlenen İğdır ağzına yönelik metinlerle ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

İğdır ağzında ünlü kısalığının, daha çok düz-dar (**ı-İ**), yuvarlak-dar (**u-ü**) ünlülerinde ortaya çıktığı görülmektedir.

2.2.1. p, ç, t, k Gibi Tonsuz ve Patlayıcı Ünsüzlerin Yanında Oluşan Kısa Ünlüler

Tablo 25

IA
çihırsañ (1a/4), kışi (1b/5), pışi (1ı/2), pışim (4e/37), tışkırmiş (8b/44), tüşerdih (9b/5), tışleri (17c/36), piçahlıyırış (19b/3), pükürüh (19n/2), tüşman (22ı/12)

2.2.2. Ortada Kalan Açık Hecelerde Vurgusuzluk Dolayısıyla Oluşan Kısa Ünlüler
İğdır ağzında çok az örnekte görülür.

Tablo 26

IA
vazİfesi (1h/7), nufûsa (1h/18)

2.2.3. Kısa Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler

İğdır ağzında bu tip kısa ünlülerin oluşumu hızlı konuşma hususiyetlerine bağlanabilir.

Tablo 27

IA
öldürdülër (14a/27), eyİ (19ı/3)

²³ Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 24.

2.3. Uzun Ünlüler (İng. long vowels; Fr. voyelle longue; Alm. long vokale)

Oynaklanma süresi “normalden uzun olan, darbe ile değil süreklilikle çıkarılan”²⁴ vokallerdir.

Bazı karşı görüşlere rağmen, Türkçenin temel ses yapısında uzun ünlülerin yer almadığı yönünde yaygın bir kanaat vardır. Bugün için, gerek yazı dilinde, gerekse ağızlarda uzun ünlülere rastlamak olağan ise de, bunların yabancı dillerden alınan kelimelerle belli fonetik hadiseler sonucu değişmelere uğramış biçimler çerçevesinde kaldıkları görülür.²⁵

Her iki ağızda da uzun ünlüler tespit edilmiştir, fonetik hadiseler uzun ünlülerin tezahürlerine sebep olmuştur. Görülme sıklığı Nahçıvan ağızına göre İğdir ağızında daha fazladır ve ağız özelliklerine göre belirlenen başlıkların bazılarında sadece İğdir ağızından örnekler verilebilmiştir. Uzun ünlülerin fonetik hadiselerle ilişkisi aşağıdaki şekillerde ifade edilebilir.

2.3.1. Hece Kaynaşması Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

2.3.1.1. h, g, ğ Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

h, g, ğ ünsüzlerinin erimesiyle oluşan uzun ünlülerin, Nahçıvan ağızında örnekleri çok azdır, buna rağmen bu oluşuma İğdir ağızında sıklıkla rastlanmaktadır.

Tablo 28

IA	NA ²⁶
dā (2a/27)	dā (9a/010)
silā (1b/28)	
çārıllar (1c/133)	
yā (1d/12)	
dōbayazıtdan (1g/33)	
tüfēni (1a/2)	
şēre (4a/5)	
sābı (4b/27)	

²⁴ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 1990, s. 40.

²⁵ Turgut Günay, **Rize İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 43.

²⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >
gırçıçē (8b/38)
şirinnimizi (9f/7)
bōn (9j/7, 22b/94)
āstos (15a/9)
torpānı (17b/9)
felēn (22a/23)

2.3.1.2. n, ñ Ünsüzlerinin Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Tablo 29

IA	NA²⁷
mā (1b/6, 9b/2)	mā (19c/021, 19h/033, 28h/019)
mē (8b/16)	mē (25a/043, 19ı/028)
sē (12c/3, 14a/54)	sē (12a/007, 19f/010, 19ı/028, 19e/028, 20d/001)
sōra (1a/3, 6d/6)	sā (7a/015)

2.3.1.3. y Ünsüzünün Erimesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Nahçıvan ağızında örneklerine rastlanmamıştır.

Tablo 30

IA
atlān (9d/5), bēm (9h/2), ē (12b/26), dēpdi (14a/10), dēm (17b/8, 19c/1), yēn (19b/18), bōhlerin (19ı/1)

2.3.1.4. Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler

Sadece İğdır ağızında görülmüştür ve yöresel bir özellik göstermemekle birlikte Standart Türkiye Türkçesi ve çevre ağızların etkisiyle oluşmuş kişisel konuşma özellikleri olarak değerlendirilebilir.

²⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 31

IA
durabilecîñiz (4b/8), gedecēn (4e/27)

2.3.1.5. Birinci Çokluk Şahıs Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler

İstek kipi birinci çoğul şahıs anlamında kullanılan bu örneğe Iğdır ağzında bir kişide rastlanmıştır.

Tablo 32

IA
gidēn (9o/7)

2.3.2. Hece Düşmesi (Yutulması) Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

2.3.2.1. İlgi (Genitif) Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler

Genitif ekinin düşmesi sonucu husule gelen uzun ünlülere Iğdır ağzında tipik şekilde birçok örnekte rastlamak mümkünken bu ünlülere Nahçıvan ağzında bir kişide rastlanmıştır.

Tablo 33

IA	NA²⁸
mollān (1c/75)	anān (10b/042)
būn (1g/15, 14a/19)	
ğovān (1h/7)	
sēn (1j/54)	
eşşehméydanīn (1j/65)	
senēn (3a/3)	
lamiyēn (9ö/9)	
lahanān (19d/3)	

²⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.3.2.2. Hece Düşmesi (Yutulması) Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler

Nahçıvan ağzında bu başlığı ihtiva eden örnekler tespit edilmemiştir.

Tablo 34

IA
gètdiler < getirdiler (1e/2), mēm (1c/124, 1i/22, 9c/2, 10a/4), cām (1i/23) tām (1o/86, 4c/19)

2.3.3. Ünsüz Düşmesi (Yitimi) Sonucu Oluşan Uzun ünlüler

2.3.3.1. ñ Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Her iki ağızda da tipiktir, bu durum bir kelimeyi kapsamaktadır.

Tablo 35

IA	NA²⁹
sōra (1a/3, 4e/13, 6d/6, 9i/5, 17c/3, 20d/2)	sōra (1a/004, 24a/044)

2.3.3.2. k Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Sadece Iğdır ağzında rastlanmıştır.

Tablo 36

IA
sōgudu (1b/1), gelecēdim (19k/11) vuracādım (1g/53), yasādı (15a/3)

2.3.3.3. h Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Nahçıvan ağzında **h** düşmesi yönünde bir bulgu elde edilmemiştir.

Tablo 37

IA
sabānan (1c/126, 9b/3, 9m/9), gāvaltı (8b/32)

²⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.3.3.4. ğ Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

İğdir ağzında örnekleri Nahçıvan ağzına nazaran hayli fazladır.

Tablo 38

IA	NA ³⁰
şihōlu şihabbas (14a/7)	ōlun(21a/021)
dōru (4b/20)	
ōretmennen (11a/2)	
āzımda (17a/15)	
bōrūñe (19d/5)	

2.3.3.5. y Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

İğdir ağzında belli başlı örneklerde rastlanmaktadır.

Tablo 39

IA
ōle (1k/3, 2a/1), bōle (8a/41), sōledim (9n/19)

2.3.3.6. v Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Sadece İğdir ağzında bir örnekte mevcuttur.

Tablo 40

IA
netēr (1k/5, 9f/8, 14a/34, 19a/2)

2.3.4. Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

2.3.4.1. Yabancı Kelimelerde Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Nahçıvan ağzında yoktur, İğdir ağzında bu başlığı içeren iki örnek tespit edilmiştir.

³⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 41

IA
vasāyt (1e/77), müsādañ (4c/6)

2.3.4.2. Ünlü Düşmesi Sonucu Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler
Nahçıvan ağzında sadece bir kişide rastlanmıştır.

Tablo 42

IA	NA³¹
yānna (1b/11)	adāmmız (21a/009)
yërne (1b/50)	
müdüür̄n (1e/89)	
ōz (1o/10)	
kürèğmin (6b/6)	
bōyyer (9b/17)	
sobāy (12e/10)	
yemēy (17c/52)	
dedelèrmin (19o/3)	

2.3.5. Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler

2.3.5.1. Yabancı Kelimelerde Ünlü Karşılaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler

Tablo 43

IA
zirāt (13c/5)

³¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.3.5.2. Ünlü Karşılığı ile Oluşan Uzun Ünlülere İlişkin Diğer Örnekler

Tablo 44

IA
farğındādım (1b/7), nēse (1j/19), iyīdi (1o/2), bizdēydi (6c/4), fazlāmıř (9k/6), hefdēnen (19r/2)

2.3.6. Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Uzun Ünlüler

Vurgu bir kelimedede, bir kelime grubunda veya bir cümlede bir hecenin veya kelimenin diğerlerine oranla daha kuvvetli, daha baskılı, daha belirgin söylenmesidir. Vurgulu söylenen hecenin veya kelimenin üzerine özel bir şekilde basılır. Bu baskı, diğer hecelerden veya kelimelerden vurgulanan unsurun ayırt edilmesini sağlar.³²

Vurgu ve tonlamaya bağlı uzun ünlüler, her iki ağzın bu noktada gösterdikleri hallere göre şu başlıklar altında incelenmiştir, başlıkların bazılarında Nahçıvan ağzından örnekler tespit edilemediğinden sadece İğdır ağzına yer verilmiştir.

2.3.6.1. Bildirme Ekinin Vurguyu Bir Önceki Heceye Çekmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Bu fonetik olay İğdır ağzında belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Ancak Nahçıvan ağzında tespit edilmemiştir.

Tablo 45

IA
üsdēdi (1b/5), nēdi (1c/115, 8b/18, 10a/43), yanındadı (4e/38), peyemdēdi (6b/9), zenurēdi (9c/6), řanādı (22a/37), niřanādı (22a/41), hesabınādı (22b/30)

2.3.6.2. Bulunma (Lokatif) Hâli Ekinde Oluşan Uzun Ünlüler

İğdır ağzında bu uzunluğu mevcut kılan durum bildirme eki ünsüzü olan r nin düşmesidir. Kanaatimize göre bu bahis yöreye kendine has bir yön veren özelliklerdendir.

³² Emin Kalay, **Edirne İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1998, s. 20.

Tablo 46

IA
solundadı (1c/43), içerdèdi (1g/20), içindèdi (1g/50)

2.3.6.3. Soru İfadelerinde Oluşan Uzun Ünlüler

Soru ifadelerinin ünlüye uzama imkânı vererek vurgu ve tonlamayla yapılması bir Azeri ağzı hususiyetidir. Nahçıvan ağzında da var olduğu düşünölmekle birlikte örneklerini tespit edemeyişimizin sebebi bu durumun daha çok uzatmadan ziyade yalnızca vurguyla yapıldığı görüşünden ileri gelebilir.

Tablo 47

IA
yapabilersēn (1b/3), tapabilersēn (1c/69), görüp (1j/22), ađlıyarsān (12b/7), eydī (12c/31), danışabilerīh (13c/4), başa tüşdü (13c/6)

2.3.6.4. İktidarî (Yeterlik) Fiilin Olumsuz Şeklinde Oluşan Uzun Ünlüler

İktidarî fiilin olumsuzunda meydana gelen ikizleşme sonucunda kelimedede bir vurgu zaten söz konusudur buna ek olarak ikizleşmenin ardından gelen ünlüde de bir uzunluk duyulmuştur fakat bu çalışmada, seslerin tespiti kulak vasıtasıyla yapıldığından bu husus için kesin bir iddia güdülmemektedir.

Tablo 48

IA
eyliyemmèzseñ (1c/101), yapammèdi (1m/4), kesmèdi (9c/2), girmèsin (10a/3), çekemmèzseñ (22e/7)

2.3.6.5. Kendisinden Önceki Kelimeye Ulanan Ek-fiil Dolayısıyla Oluşan Uzun Ünlüler

Nahçıvan ağzında saptanmamıştır fakat bu hususiyetin İğdır ağzında belirgin bir biçimde olduğu şüphe götürmemektedir.

Tablo 49

IA
pişnamaz ĩdi (1n/13), alaveren ĩdi (4b/31), zayıf ĩdi (8d/7), garib ĩdim (9h/2), yaşında ĩdim (11a/1), var ĩdi (17c/1)

2.3.6.6. Kelimeye Kuvvet Verilmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Her iki ağızda da ortaklaşan bir durumdur.

Tablo 50

IA	NA ³³
vār (9o/3)	vār (9a/011)
ölerēm (3a/20)	oturandā (25a/001)
çıharāmmaz (10a/5)	olūp (23b/003)
soyūh (10a/25)	haldā (25a/008)
isdiyirdī (11a/1)	saldatā (25a/045)
sāpsarı (19b/12)	

2.3.6.7. Anlama Kuvvet Vermek İçin Seslenme (Hitap) Ünlülerinde Oluşan Uzun Ünlüler

Seslenme ünlemleri Nahçıvan ağızında bulunmaktadır fakat ünlüler uzun şekilde gösterilmemiştir: **ey (4f/005)**, **aya (1c/054)**³⁴

Tablo 51

IA
nē (9c/6), yā (9d/9)

2.3.7. Yabancı Kelimelerdeki Oluşan Uzun Ünlüler

İğdir ağızında bu çeşit uzunlukların oluşumunda kelimenin söylenişini kolaylaştırmak temayülü etkendir.

³³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

³⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 52

IA
terīs (1e/16), isdirātdıyam (6d/16), sēr (13a/15,14a/30), mūcāfar (22ı/19)

2.3.8. Uzun Ünlülere ilişkin Diğer Örnekler

İğdır ağzına ait verilen bu örnekler aslı uzunluklarla ilişkilendirilebilir.

Tablo 53

IA
gèlirih (1a/10), mènim (1c/47, 2a/17, 6c/2), dānışmaḡ (2a/3), bèyim (3a/7), içèri (4a/8), balādı (4a/21), èmim (6c/1), èkin (9b/5), gèlinim (9c/4), üzèrih (9d/6), èlimizden (12b/6), dèniz (12b/31), hèdih (17d/6), gādını (19g/1), kèsilir (19h/3), çèvir (19j/6), sèsimi (19k/4), àyılmır (19n/14)

2.4. İkiz Ünlüler (İng. **diphthong**; Fr. **diphtongue**; Alm. **diphthong**)

Yalın ya da ekler ile genişletilmiş kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında bulunan **y, ğ, v, h** ünsüzleri eriyip kaybolduklarında, bunların iki tarafında bulunan ve ayrı hecelere ait iken aradaki ünsüzün kaybolması ile yan yana gelmiş olan ünlüler, tek bir nefes baskısı altında birleşerek ikiz ünlüleri oluştururlar.³⁵

Nahçıvan ağzı metinlerinin ayrıntılı incelenmesi sonucunda metinler kapsamında ikiz ünlülerin varlığına rastlanmamıştır. İğdır ağzı metinlerinde ise varlığına çok az rastlanmış olup yöre için karakteristik bir yön taşımadığı kanaati öne sürülebilir, ikiz ünlüler mevzunda kalıplaşmış tek kelime **neteer** zarfıdır denilebilir.

2.4.1. Eşit İkiz Ünlüler

Her iki ögesindeki ünlü aynı ve boğumlanma süreleri eşit olan ikiz ünlü türüdür.³⁶

İğdır ağzında ise **h, v** ünsüzlerinin düşmesiyle oluştukları görülmüştür.

³⁵ Zeynep Korkmaz, **Nevşehir ve Yöresi Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 42.

³⁶ Korkmaz, **age**, s. 43

Tablo 54

IA
saabını (1j/59), şeerlerine (14a/28), neteer (1c/55)

2.4.2. Yükselen İkiz Ünlüler

Birinci öğelerinde ikincilere bakarak daha dar ve süreksiz ünlüler bulunan ikiz ünlü türleridir.³⁷

İğdır ağzında bir örnekte **y** ünsüzünün düşmesiyle oluştuğu görülmüştür.

Tablo 55

IA
yierdiler (20a/11)

2.4.3. Alçalan İkiz Ünlüler

İkinci öğeleri birincilere bakarak daha dar ve süreksiz olan ikiz ünlü türleridir.³⁸ İğdır ağzında **ğ, h, y** ünsüzlerinin düşmesiyle oluştukları tespit edilmiştir.

Tablo 56

IA
deir (14a/50), yeiller (19h/5), deışimi (1e/21), yaut (1i/8), eitmen (1o/1), yau (4b/31)

2.5. Ünlü uyumları (İng. **vowel harmony**; Fr. **harmonie vocalique**; Alm. **vokalharmonie**)

Ünlü uyumu, bir kelimedeki seslerin boğumlanma noktası ve boğumlanırken dudakların durumu bakımından birbirine uymasındır.³⁹

³⁷ Korkmaz, **age**, s. 42

³⁸ Korkmaz, **age**, s. 43

³⁹ Faruk Yıldırım, **Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I: Giriş-İnceleme**, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 68.

2.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (İng. **palatal harmony**; Fr. **harmonie palatale**; Alm. **palatalharmonie**)

Damak uyumu (kalınlık-incecik uyumu / büyük ünlü uyumu) bir kelimedede sadece kalın ünlüler **a, ı, o, u** ya da **e, i, ü, ö** ya da **e** ile **i** arasında bulunan **é** ince ünlülerinin bulunabilmesi anlamına gelir. Damak uyumu esas itibari ile bütün Türk lehçelerinde vardır. Pratikte ise (konuşma dilinde) bütün lehçelerde belli bazı farklılıklar vardır.⁴⁰

2.5.1.1. Yabancı Kelimelerde Dil Benzeşmeleri

Yazı dili vasıtasıyla Arapça, Farsça başta olmak üzere, yabancı dillerden geçmiş fakat ünlülerinin kalınlık-incecik sırası yönünden Türkçenin dil benzeşmesi kuralına aykırı olan kelimeler büyük ölçüde dil benzeşmesine uydurularak telâffuz edilirler.⁴¹

Standart Türkiye Türkçesinin aksine, Nahçıvan ve Iğdır ağzında yabancı kelimelerin birçoğu uyuma girer. Benzeşmenin yönüne göre bu durum üç başlık altında incelenmektedir: İlerleyici, gerileyici, ilerleyici-gerileyici benzeşmeler. Her iki ağızda da ilerleyici-gerileyici benzeşmeler, diğer iki benzeşmeye göre daha az görülür.

2.5.1.1.1. İlerleyici Benzeşmeler

Her iki ağızda da örnekleri oldukça fazladır.

Tablo 57

IA	NA ⁴²
birez (1b/9)	avara < avare (3a/047, 2f/0013)
vaht (12c/17)	vahtın (1c/030)
nağıl (2a/3)	defe < defa (2a/088)
nüfus (4d/1)	cemeheti (1a/026)
barım < bari (4d/17)	enenelerimizdi (1a/071)
lire (4b/38)	zulmunnan < zulmünden (14a/007)

⁴⁰ Annemarie von Gabain, “*Türk Dillerinin Tipik Özellikleri*”, (çev. Mevlüt Gültekin), **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**: Volume 2 / 2 Spring 2007, s. 307-327.

⁴¹ Günşen, **age**, s. 34.

⁴² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
reket < rekat (9d/1)	sahabı (1c/061)
tafgımı < takvimi (9j/7)	bahçada (1c/080)
sada < sade (9k/3)	zalımsan (4b/007)
sükütçe (10a/33)	hücüme (21a/015)
ileşlerim (14a/40)	pilev (22a/005)

2.5.1.1.2. Gerileyici Benzeşmeler

Mevcut örneklerin çokluğu damak uyumunun her iki ağızda da sistematik ve yaygın olduğunu göstermektedir.

Tablo 58

IA	NA ⁴³
hezreti (12f/3)	cahaddara < cihadlara (3a/039)
dene (11a/11)	denesi < tanesi (1c/100)
şemil (1g/36)	hençernen < hançerle (4g/024)
bafat < vefat (3a/22)	mügeddes < mukaddes (6d/003)
ceddeniñ (3a/24)	irehim < rahim (12a/007)
rehmet (4b/37)	mehemmed < muhammed (16a/014)
teptezze (5a/8)	asgerleri < askerleri (25a/020)
tacızatı < teçhizat (1e/4)	nesib < nasib (2a/011)
mehlede < mahallede (9c/7)	kebedi (1a/025)
mehebbet (8a/7)	mehebbet (1b/017)
helfeye < halifeye (12b/1)	devet (1c/083)
heberi (1c/34)	heber (1c/158)
mazarsannıhdı (16a/6)	novruz (2a/021)
çımanto (17a/123)	söhbət (4f/048)
halva (18a/16)	tamaşasına < temaşasına (6c/026)
mamır < memur (19g/9)	gezel < gazel (16a/015)
meherremlihde (19ö/4)	gedim < kadim (22c/001)

⁴³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.1.1.3. İlerleyici-Gerileyici Benzeşmeler

İlerleyici-gerileyici benzeşmeler, her iki ağızda da genelde; ya orta hece ünlüsünün çevresindeki ünlüleri kendisine benzetmesiyle ya da orta hece ünlüsünün çevresindeki ünlülere benzemesiyle meydana gelmektedir.

Tablo 59

IA	NA ⁴⁴
barabar (1c/33)	barabar < beraber (1c/039, 14a/009)
ziyeret (3a/10)	binyemin < bünyamin (1c/198)
kamara < kamera (9p/6)	peygember (1a/015)
feleket (11a/5)	düşmenlerimiz (1d/134)
peygember (13b/19)	şekerpere (2c/009)
padışah (17b/2)	fetihe < fatiha (2c/032)
enteriyi < entari (17a/30)	şefteli (2g/029)
terazi < terazi (17a/113)	samavarı < semaveri (24a/009)

2.5.1.2. Şimdiki Zaman Ekinde Kalınlık-İncelik Uyumu

Azeri Türkçesinde, şimdiki zaman eki **-ir, -ir, -ur, -ür** dür. Vokalle biten fiillerde hem bu ekin vokalinin, hem de geniş zaman **-r** sinin tesiriyle şimdiki zaman eki bazen **-r** olur. **gelir, bahır, oğuyur, başlıyır, üşüyür, bilmir, olmur, sêvmir** misallerinde olduğu gibi.⁴⁵ Azeri Türkçesinin bu hususiyetine binaen her iki ağızda da genelde, şimdiki zaman ekinin kullanımında uyuma girme söz konusu olmaktadır.

Tablo 60

IA	NA ⁴⁶
temizliyrseñ (1h/36)	istiyirdim (10a/021)
dinniyirdi (1c/38)	hökmeliyir < hükmeyleyir (14a/012)
gèdirem (22b/81)	eliyirdi < eyliyordu (27a/005)
behliyirmiş (3a/24)	gözlüyür (19h/042)

⁴⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁴⁵ Muharrem Ergin, **Azeri Türkçesi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1981, s. 144.

⁴⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
görmür < görmüyor (8c/5)	yeriyir < yürüyor (22b/022)
söylüyür (9o/8)	tihmirem (20e/007)
sevirdi (10a/2)	vermir (19d/006)
öpür < öpüyor (19h/5)	müşembeliyir < muşambalıyor (19d/006)

2.5.1.3. ile Edatında Kalınlık-İncelik Uyumu

Her iki ağızda da **ile** edatı genelde, kelimeye bitişik şekilde ve kendinden önce gelen hecelerin ünlülerine uygunluk içerisindedir.

Tablo 61

IA	NA ⁴⁷
hırılınan (1c/130)	topçusuynañ (27a/019)
dabancaynan (1g/17)	goşusuynañ (27a/025)
zoruynan < zoru ile (8b/1)	gardaşımnan (20b/021)
babamnan (6c/4)	bosdanınan (19f/002)

2.5.1.4. Ek-Fiilde Kalınlık-İncelik Uyumu

Her iki ağızda da genelde, ek-fiil kendinden önceki hecelerin ünlü yapısına uymaktadır.

Tablo 62

IA	NA ⁴⁸
camıdâydıñ (1c/1)	mahmıdıdı (19b/006)
varıdı (8b/4)	varıydı (27a/002)
ombağ ombağıdı (1g/43-44)	bayramıydı (25a/004)
gonuşardıñ (9b/3)	garanlıhdı (20b/023)

⁴⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁴⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Yarım Kalması

Alınma kelimeler, çeşitli benzeşme yolları ile ünlü uyumuna girerlerken, bazen uyum kelimelerin bütün hecelerini içine almamakta ve yarım kalmaktadır. Başka bir deyişle, benzeşme, etkisini kelimelerin bütün ünlülerinde göstermemekte, ancak bir kısmını etkileyebilmektedir. Bu durum, ikiden fazla heceli kelimeler için söz konusudur. Ünlü uyumunun yarım kalması, bazen de etkilenen ünlünün tam değişmemesi şeklinde kendini göstermektedir.⁴⁹ Her iki ağızda da alınma kelimelere ilave olarak, bazı Türkçe kelimelerde ve kelimeye eklenen çekim ekleri sebebiyle de büyük ünlü uyumunda yarım kalmalar gerçekleşmektedir.

Tablo 63

IA	NA ⁵⁰
gárip (1c/26)	genadınnan (20c/009)
heziran (1h/19)	âyahları (1a/018)
senāvar (1e/58)	huşüz (1c/090)
minara (1e/86)	ahşem (2a/062)
ankárede (2a/10)	pişirinġ (2e/055)

2.5.3. Eklemede Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Eklemede kalınlık-incelik uyumu benzeşmezliğine her iki ağızda da fazla rastlanmamakta olup; görülen geçmiş zaman eki, belirtme durum eki ve iyelik eklerindeki ortak uyumsuzluk dikkat çekmektedir.

2.5.3.1. Bazı İsimden İsim Yapma Eklerinde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Nahçıvan ağızı metinlerinde rastlanmamıştır. İğdır ağızında sadece iki örnek mevcuttur.

Tablo 64

IA
gayrisiz (6d/14), ağıllı (17c/21)

⁴⁹ Ercilasun, **age**, s. 68.

⁵⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.3.2. Bazı Çekim Eklerinde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Tablo 65

IA	NA⁵¹
özüñü (1c/140)	gederdih (1a/009)
daşiyir (1e/48)	yohdi (1b/004)
ğızını (6c/3)	yığmışdi (1c/136)
ğardaşı (6c/8)	oğludi (2a/070)
doğumüyü (9i/1)	doğridi (23b/003)
kusulüyü (9i/1)	adami (1a/026)
ğoyni (14a/6)	oni (1a/028)
çalışerdiler (17c/2)	ăğzine (1a/023)
gabağıye (19d/7)	adamlerimizi (2a/041)
aşdi (6c/22)	gabağında (2a/065)
oğuyardi (9j/7)	ğüni (24a/004)

2.5.3.3. İktidarî (Yeterlik) Fiillerin Olumsuzunda Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Nahçıvan ağzında bir tek örneği mevcuttur, aynı zamanda verilen örnekte **m** ikizleşmesinin gerçekleşmemesi de dikkat çekmektedir. Her iki ağızda da iktidarî fiillerin uyuma girmesi daha yaygındır.

Tablo 66

IA	NA⁵²
ğatemmezseñ (1h/41)	goyenmez (2a/115)
tutturammedim (1b/57)	
bulemedi (4a/12)	
tapammèsin (6c/17)	
yatammirem (17a/4)	
çatammirem (17a/5)	

⁵¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.3.4. Ek-Fiilde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Her iki ağızda da örnekleri az görülmektedir.

Tablo 67

IA	NA ⁵³
varidi (4a/34)	varimiş (1c/001)
	olacağıdi (24a/005)

2.5.4. Ekleşme Dışında Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Ekleşme dışında gerçekleşen benzeşmezlikler çoğunlukla **y, h, f, m** ünsüzlerinin inceltici etkisiyle meydana gelmektedir. Her iki ağızda da örneklerine az oranda rastlanır.

2.5.4.1. y İnceltici Ünsüzünün Etkisiyle Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Tablo 68

IA	NA ⁵⁴
göleyce (1e/48)	arheyin ol (1c/018)
sóyúhlyarsan (9i/3)	eyah (1c/023)
heyatın (21b/13)	heyaTta (1c/080)
heyvanı (12c/30)	heyvanatın (3a/008)
söyug (9ö/1)	meymun (4ı/018)

2.5.4.2. Birleşik Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Her iki ağızda da örnekleri kısıtlıdır.

Tablo 69

IA	NA ⁵⁵
nolüfdü (1c/106)	geynatemin (2a/127)
ğaynene (12e/6)	

⁵³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.4.3. Yabancı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu Aykırılışması

Yabancı kelimeler her iki ağızda da çoğunlukla uyuma girer fakat bu durum ağızlardaki her yabancı kelime için geçerli değildir. Uyuma girmemiş olarak belirlenen kelimelerin kimi zaman uyuma girdiği, kimi zaman girmedeği de görülmektedir. Dolayısıyla bu durumun karakteristik bir yön teşkil etmediği söylenebilir.

Tablo 70

IA	NA ⁵⁶
tevat (3a/12)	yusif (1c/003)
mehçup (6e/5)	menası (2c/011)
heramdı (1ı/19)	mesgovada (2d/025)
heyatın (21b/13)	heyatTa (1c/080)
arhebeler (4e/10)	tebağda (2a/015)

2.5.5. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (İng. **labial harmony**; Fr. **harmonie labiale**; Alm. **labialharmonie**)

Düz ünlülerden sonra düz, yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin gelebilmesine dar-yuvarlak uyumu denir.⁵⁷

2.5.5.1. Düzleşme

Her iki ağızda düzleşme hadisesi oldukça düzenli ve yaygındır. **yeriyir (1e/67)** kelimesinde olduğu gibi kimi zaman yuvarlak ünlülerin hepsi düzleşmektedir. **kiçig**⁵⁸ kelimesinin Eski Türkçedeki şekliyle de kullanılması ağızların dilin tarihini kendi içinde muhafaza ettiğini göstermesi açısından ilgi çekici ve sevindiricidir.

Her iki ağızda da **bı < bu, vır < vur** kelimelerinin çoğu zaman düz ünlülü hali tercih edilmektedir.

⁵⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵⁷ Sadettin Özçelik, **Urfa Merkez Ağız**, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 22.

⁵⁸ bk. Tuncer Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: A-N**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 587

Tablo 71

IA	NA ⁵⁹
ğarpız (1c/69, 2a/18)	garpız (19f/002)
ğavın (2a/18, 12c/23)	gavın (19f/002)
pambılığ (9ö/3)	pambığı (4d/003)
zilfigaradı (22f/4)	gavırmasınnan (4d/035)
bavılımı (1o/81)	gavırğa (10b/054)
narvızda (6e/6)	gavışır (19e/007)
zilfin (22a/39)	bıynızında (20a/025)
hamır (19a/11)	hemir (28a/039)
yavrıñı (12d/53)	yavrılığ (28b/008)
bını (12b/8)	kiçiğinde (6b/034)
gabıhnan (1d/13)	beledi (1a/001)
çamıra (12c/11)	eyibi (1c/045)
zırnaynan (20b/6)	vırırPsan (19ı/006)
savışsın (9d/12)	mehtıp (14a/40)
yeriyir (1e/67)	yeriyir (2a/065)
ğabil (19ö/6)	yağmırırñ (9b/22)
davıl (20b/6)	bilbil (19d/015)

2.5.5.2. Yuvarlaklaşma

Yuvarlaklaşmaya düzleşmeye göre her iki ağızda da daha az rastlanır. Genelde **b, m, p, f, v** ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkar. Özellikle **a > o, e > ö** değişmeleri sistematiktir fakat deşişmemiş halleri de görölmektedir.

Her iki ağızda da, bazı kelimelerde düz ünlüler tamamen yuvarlaklaşmakta ve her iki ağızda da ünlü uyumlarının düzenli oluşundan dolayı bu kelimeye gelen ekler kendisinden önce gelen hecelere uymaktadır.

Her iki ağızda da çoğu zaman **üçün**⁶⁰ kelimesi Eski Türkçedeki şekliyle kullanılmaktadır. İğdır ağızında kendisinden önce gelen kelimeye uygunluk eğiliminden dolayı **uçun** şeklinde kullanımı da mevcuttur.

⁵⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶⁰ bk. Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: A-N**, s. 424.

Tablo 72

IA	NA ⁶¹
türküyeye (1o/22)	novruz (1a/038, 2a/021)
yühlüyüP (1c/100)	muncuḥlu (4ı/023)
durmuyun < durmayın (1c/90)	çövürür (2a/088)
ḡonuşmuyup ku < konuşmamış ki (19m/6)	mövlüd (2a/157)
üçün (19i/2), uçun (22b/73)	üçün (13a/002)
bölüyördüler (9k/2)	govurma (6c/020)
	dövründe (3a/065)
	buynuzları (23b/006)

2.5.6. Eklemede Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Her iki ağızda da örneklerine az oranda rastlanmaktadır.

ḡonuşardıḥ kelimesinden yola çıkarak bu tarz kullanımlar incelendiğinde uyumsuzluğun geniş zamanın birinci çoḡul şahıs çekimiyle alakalı olduḡu görülmektedir; Azeri Türkçesinde geniş zaman eki **-ar**, **-er** dir, **-r** de kullanılmakla birlikte **-ar**, **-er** umumileşmiştir.

Her iki ağızda da **bunı** kelimesi **bını** şeklinde de görülmektedir.

oḡuyırdıḥ, **oḡlıyın** gibi kelimeler y ünsüzünün daraltıcı etkisiyle benzeşmezliğe dahil olmaktadır.

Tablo 73

IA	NA ⁶²
bunı (1c/57)	bunı (2g/033)
oḡuyırdıḥ (1o/27)	durarıḥ (1a/007)
ḡonuşardıḥ (9b/3)	özünü (1d/121)
çocuḡıya (19n/19)	oḡlıyın (2d/015)
	güldi (1a/056)
	divlere (4a/034)

⁶¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.7. Ekleşme Dışında Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Her iki ağızda da az oranda örnekleri bulunur.

Standart Türkiye Türkçesinde düz olan ünlülerin, her iki ağızda da genelde; ilk hecede, **b, m, p, f, v** ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaştıkları görülmektedir.

obir kelimesinin Türkiye Türkçesinde hâli hazırdaki kullanımını **öbür** şeklindedir ve Standart Türkiye Türkçesine göre bir karşılaştırılma yapılırsa kelime uyum benzeşmezliği vardır denilebilir fakat kelimenin esas yapısı **o+bir**⁶³ dir.

Tablo 74

IA	NA ⁶⁴
bölenirdi (1f/6)	küfir (2c/052)
obir (1h/42)	obir (1c/052)
dövlər (17c/15)	şüşelerde (5a/009)
şüven < şiven (22a/51)	övladı (1b/004)
dövlətliydi (2a/19)	dövlətli (2f/004)
göyün (12d/48)	pilov (2a/030, 28d/004)

2.5.8. Genişlik-Darlık Uyumu

Her iki ağızda da genelde aynı kelimelerde genişlik-darlık uyumu görülmektedir. Örnekleri az olmakla birlikte, verilen örnekler tipiktir.

2.5.8.1. Genişlik

İğdir ağızında bu hususiyete yönelik daha fazla örnek tespit edilmiştir.

Tablo 75

IA	NA ⁶⁵
beke < belki (1c/11), belke (9a/14)	beke < belki (1a/051)
bekenem < belki (1o/54)	menberlerde < minberlerde (2d/002)

⁶³ bk. Tuncer Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: O-Z**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 646.

⁶⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >	NA = >
şherde (12c/17)	şher < şhir (1a/063)
hekmetdi < hikmettir (1d/13)	
verersen (15a/5)	
ahara < ahıra (1e/78)	
zeher (6e/21, 19n/7)	
gaharrı (15b/12)	

2.5.8.2. Darlık

Her iki ağızda da daralma genelde, ilk hecelerde gerçekleşmekle birlikte, ilk hece dışında **y** ünsüzünün daraltıcı etkisiyle meydana gelir. Nahçıvan ağızında bir örnek tespit edilmiştir.

Tablo 76

IA	NA⁶⁶
buynuzludu (1b/17)	buynuz (23b/006)
hıyır (1n/17)	
kitdiyiPler (1e/86)	

2.5.9. Eklemede Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Her iki ağızda da oldukça az görülmektedir.

Tablo 77

IA	NA⁶⁷
ğızam (9n/18)	pişirerem (19c/026)
pişirerdih (20a/8)	sahlamıyan (2e/076)

⁶⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.5.10. Ekleşme Dışında Genişlik-Darlık Uyumu Aykırılışması (Benzeşmezliği)

Her iki ağızda da örnekleri az olmakla birlikte, belli başlı kelimeler tipiktir. Belirlenen örneklerin, uyum içerisinde olduğu kullanımlar da mevcuttur.

Tablo 78

IA	NA ⁶⁸
dohdur (9k/5)	doğdurdu (28a/030)
böyüdüp (3a/2)	divler (4a/034)
böyühdür (4b/9)	hıyal (8a/016)
möhür (9j/1)	hemin (1d/035)

2.6. Ünlü Değişmeleri (İng. **vowel gradation**; Fr. **inflexion vocalique**; Alm. **vokalwechsel**)

Her iki ağız için söylenebilecek en önemli husus; neredeyse tüm fonetik hadiselerin benzer şekilde gerçekleşmesi ve ilave olarak bütün bunların benzer örneklerde görülmesidir. Dolayısıyla denilebilir ki, özellikle ses değişmelerinde bu hadise etraflı bir şekilde, apaçık ortaya çıkmaktadır. Tüm bu ortak yönler kapsamında şunlar söylenebilir.

Her iki ağızda da kalınlaşma ve incelme için:

Belli bir disiplin halinde, her iki ağızda da özellikle alınma kelimeleri uyuma sokmak özelliği olduğundan, yöre ağızları incelme ve kalınlaşmalardan açısından yoğundur.

Her iki ağızda da sözcüklerde **ķ** > **ġ** değişmesi; Azerbaycan Türkçesi özellikleriyle ilişkilendirilebilecek bir husus olan, kelime başında **ı** sesini **i** yapma temayülü ve **h**, **ħ**, **f**, **m**, **ç** seslerinin etkisi incelmelere sebep olmaktadır.

Bunun yanı sıra, herhangi bir kaideye dayandırılmayan, kelimedeki bulunan kalın ünlülerin tamamının incelme veya kalınlaştığı; bazı kelimelerde ise incelme ve kalınlaşma esnasında, vokallerin kendinden önceki kalın sıralı ya da ince sıralı heceye tamamen uyum sağlamadığı da görülmektedir.

Her iki ağızda da düzleşme ve yuvarlaklaşma için:

Yuvarlaklaşma; **b**, **m**, **p**, **f**, **v** dudak ünsüzlerinin etkisiyle yaygın şekilde görülmektedir.

⁶⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Düzleşmede ise, genelde yabancı ve alıntı sözcükleri uyuma sokmak gayesi vardır. Düzleşme yuvarlaklaşmaya kıyasla daha çok görülür.

Her iki ağızda da genişleme ve daralma için:

Genişleme ve daralma genelde ilk hecelerde görülür, **u > o**, **ü > ö** genişlemesi oldukça sistemlidir. Bilhassa bazı kelimelerde **i** sesi yerine **é** sesi kullanımı, yöre ağızlarının kendine has bir yapı içinde değerlendirilmesini sağlayacak ipuçları niteliğindedir.

Genelde, bağlayıcı ünsüz olarak kullanılan **y** ünsüzünün daraltıcı etkisi yoğundur. Bununla birlikte, ilk hecelerde daralmalar çoğu zaman **o > u** şeklindedir. Azeri ağızlarının bir hususiyeti olarak **e** ünlüsü yerine kapalı **e (é)** nin kullanımı da oldukça fazladır. Genişleme daralmaya göre daha yaygındır.

Tüm bu tespitlerin yapılmasını sağlayan örnekler her iki ağızı kapsayacak şekilde ünlü değişmelerinin niteliklerine göre aşağıda sıralanmıştır ve verilen örnek sayıları her iki ağızda da o fonetik hadisenin sıklığına paralellik arz etmektedir, yani yörelerde yoğun olan bir durum ise örnekler oldukça zengin, az rastlanan bir durum ise örnekler oldukça sınırlıdır.

2.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi (İng. **palatalisation**; Fr. **palatalisation**; Alm. **palatalisierung**)

2.6.1.1. **a > e** Değişmesi

Tablo 79

IA	NA⁶⁹
mehlede (9c/10)	ağseggel < sakal (2a/131)
terefde (1j/14)	binyemin (1c/198)
dene (19b/3)	denesi (1c/100)
tutturammedim (1b/57)	düşmenlerimiz (1d/134)
hefte (19g/4)	hefte (2e/056)
eli (1b/31, 22a/14)	eleyhissellem (3a/038)
eziz (22b/2)	vede < vade (3a/145),

⁶⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
heyirri (19h/5)	hesdeleniPdî (4d/034)
pencer (19k/8)	ehdim < ahdım (4e/011)
esger (19m/1)	hençernen (4g/024)
eme (19m/1, 22b/5)	şehs < şahıs (14a/003)
hepi < hapı (19n/10)	misirden < mısırdan (3a/119)

2.6.1.2. a > á / ä Değişmesi

Tablo 80

IA	NA ⁷⁰
ğáder (1a/9), gáde < kadar (19ı/8)	gäbul (28b/016)
ácele (1b/57)	änâneleri (1a/001)
gám (21a/6)	peygâmbir (1a/014)
gáyreti (21a/18)	pâdişahın (4a/006)
ğásim (22a/58)	äyahı (7b/007)

2.6.1.3. ı > i, í Değişmesi

Tablo 81

IA	NA ⁷¹
tutturammedim (1b/57)	äğzine (1a/023)
heyirri (19h/5)	ehdim (4e/011)
tendirde (19f/2)	tendire (4i/095)
yağiy (19d/1)	ılanlı < yılanlı (19ı/002)
namazi (9d/1)	bezinin < bazısının (24a/033)
çihdí (9h/32)	zereri (25a/026)
	yuğari (24a/036)
	íl < yıl (19c/014)
	èslíye (19b/007)

⁷⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.1.4. o > ö Değişmesi

Tablo 82

IA	NA ⁷²
söhbet (20a/11)	söhbet (4f/048)

2.6.1.5. o > ó Değişmesi

o > ö değişmesinin bir ara merhalesi olarak kabul edilebilir. Nahçıvan ağzı metinlerinde bu çeşit bir değişmeye rastlanmamıştır. Iğdır ağzında ise oldukça azdır.

Tablo 83

IA
söhbetine (8b/3), sóyúhluyarsan (9i/3)

2.6.1.6. u > e Değişmesi

Tablo 84

IA	NA ⁷³
mesebecidi < muhasebeci (20c/2)	mehemmed (16a/014)
mehebbet (8a/7)	mehebbeti (1d/017)
meherremlihde (19ö/4)	meherremlih (6d/003)

2.6.1.7. u > ö Değişmesi

Tablo 85

IA	NA ⁷⁴
şöbeden < şubeden (20b/1)	böyün < bugün (2e/016)

⁷² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.1.8. u > i Değişmesi

İğdir ağzında **u > i** değişmesine rastlanmamıştır. Nahçıvan ağzında ise örnekleri oldukça azdır.

Tablo 86

NA ⁷⁵
kelbirdedi < kalburdaydı (10c/007), doğridi < doğruydu (23b/003), hemir (2c/006)

2.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması (İng. **velarisation**; Fr. **vélarisation**; Alm. **velarisierung**)

2.6.2.1. e > a Değişmesi

Tablo 87

IA	NA ⁷⁶
sābına < sahibine (1b/26)	barabar < beraber (14a/009)
halva (19e/5)	divanhana < divanḥane (25a/059)
mamır < memur (19g/9)	avara < avare (2f/013)
mazarsanniḥda (19ö/2)	gansevra < konserve (2g/034)

2.6.2.2. i > ı Değişmesi

Tablo 88

IA	NA ⁷⁷
hapısa (4a/16)	cevahirınan < cevahirle (19f/006)
barım < bari (4d/17)	haşım (24a/028)

⁷⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması (ing. **Rounding; Fr. **arrondissement**; Alm. **labialisierung**)**

2.6.3.1. a > u Değişmesi

Tablo 89

IA	NA⁷⁸
buruya (1a/4)	oynuyan (2c/029)
yumurduh (19s/7)	doğmuyan (6c/017)

2.6.3.2. e > ö Değişmesi

v dudak ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı etkisinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 90

IA	NA⁷⁹
dövrandır < devrandır (3b/4)	dövründe (3a/065)
dövlətliydi (2a/19)	dövlət (27a/036)
	çövrüP (25a/039)
	NA = >
	mövlüd (2a/157)
	övladı (1b/004)

2.6.3.3. e > ẽ Değişmesi

e > ẽ değişmesinin ara merhalesi olarak düşünülebilir. Nahçıvan ağzında örneklerine rastlanmamakla beraber, Iğdır ağzında sadece iki örnek tespit edilmiştir.

Tablo 91

IA
mêvlam (22ı/1), kêpoğlu (8c/11)

⁷⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.3.4. i > ü Değişmesi

Her iki ağızda da örnekleri az görülmektedir. Bilhassa Iğdır ağızında sadece bir örneğe rastlanmıştır.

Tablo 92

IA	NA ⁸⁰
fakürrere(19ı/7)	dövründe (3a/065)
	tülküyenen < tilkiyle (4a/002)
	şüşelerde (5a/010)
	çövürüP (25a/039)

2.6.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi (İng. **unrounding**; Fr. **désarrondissement**; Alm. **entrundung**)

Sözcüklerin ünlü uyumuna uydurulması düzleşmenin başlıca nedenlerindedir, her iki ağızda da düzleşme yuvarlaklaşmaya göre daha fazla görülmektedir.

2.6.4.1. u > ı Değişmesi

Her iki ağızda da **u > ı** değişmesi oldukça yaygındır ve düzleşme daha çok bu şekliyle görülmektedir.

Tablo 93

IA	NA ⁸¹
bını (12b/9)	bınlar (19c/013, 19h/043)
vırdırırđıđ (9k/14)	vırır (9a/040)
hamır (19a/11)	pambığı (4d/003)
mamır < memur (19g/9)	gavırmassınan (4d/035)
yağmır (9b/15)	bıra (19d/017, 19e/017, 19g/005)
ğabil (19ö/6)	gavışır (19e/007)
çamırı (19s/2)	gavın (19f/002)
navrız (20a/1)	garpız (19f/002)

⁸⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
zırnaynan (20b/6)	bıynızında (20a/025)
davıl (20b/6)	yavrılıh (28b/008)

2.6.4.2. ö > e, ê Değişmesi

Tespit edilen örnekler her iki ağız için de, karakteristik özellik taşımaktadırlar. Ancak kimi zaman, bu örneklerin, özellikle Iğdır ağızında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında mevcut olan haliyle de kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 94

IA	NA ⁸²
bêle < böyle (1b/33, 22b/111)	belece < böylece (9a/002)
ele < öyle (12c/13)	ele < öyle (28c/012)

2.6.5. Geniş Ünlülerin Daralması (İng. **breaking**; Fr. **retrecissement, frecture**; Alm. **brechung**)

Daralma, ünlü ile biten kelimelere gelen yardımcı **y** sesi dolayısıyla olmaktadır. Günümüzde yazı dilimizde de gördüğümüz bu daralma, Azeri Türkçesinde çok daha ileri durumdadır. **daniy** < **danay**, **yumurtuyu** < **yumurtayı**, **hocuyu** < **hocayı**⁸³ Bu tespit Arpaçay Azerilerine yönelik yapılmıştır ama Iğdır ve Nahçıvan ağızında da aynı husus örneklerle sabittir.

2.6.5.1. a > ı Değişmesi

Tablo 95

IA	NA ⁸⁴
avlıyıP (1a/9)	arabıya (16a/010)
oriya (1b/35)	fatmıya (4i/015)

⁸² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸³ Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun ve Ensar Aslan, **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, TDK Yay., Ankara, 1998, s. 14.

⁸⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
hıyalı (6a/3)	hıyal (8a/016)
	çarşambıya (28h/140)
	danıya (4h/017)

2.6.5.2. a > u Değişmesi

Tablo 96

IA	NA ⁸⁵
yumurtuyu (1h/6)	oynuyan (2c/029)
oruyu (1m/2)	doğmuyan (6c/017)
olmuyacah (17c/33)	olmuyan(2a/034)
ortuya (1c/2)	
buruya (1g/35)	

2.6.5.3. e > ê, i Değişmesi

Her iki ağızda da özellikle belli başlı kelimelerde kapalı e (ê) kullanımı oldukça yaygın ve sistemattir.

Tablo 97

IA	NA ⁸⁶
déyiller (1a/1)	beléyiller (1a/018)
vér (1b/3)	bezéyende (20d/023)
néce (19b/17)	cévan (10a/025)
hıdırrellezde (19f/1)	eléyim (4a/004)
yiylecê (1a/14)	êşitdiğini (13b/010)
neriye (1b/12)	divlerin < devlerin (4a/034)
deriye (1b/27)	
cibine (19m/3)	
yiyeirdih (9b/4)	

⁸⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.5.4. o > u Değişmesi

Her iki ağızda da benzer kelimelerde görülmekle birlikte genelde ilk hecede ya da ikinci hecede oluşmaktadır.

Tablo 98

IA	NA ⁸⁷
tumatesini (19a/4)	buynuzları (28b/17)
duhdur muhdur (19n/7), dohdura (9k/5)	dohdurdu (28a/030)
foturaf moturaf (9f/15)	

2.6.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi (İng. **videning**; Alm. **verbreiterung**)

Azeri Türkçesinin bir başka önemli özelliği de genişlemedir.⁸⁸ Her ikiz ağızda da benzer örnekler tespit edilmiştir.

2.6.6.1. i > e, ê Değişmesi

Tablo 99

IA	NA ⁸⁹
hêş (4d/23)	heç (10a/029)
beçera (9d/10)	beçare (22a/002)
yendiler (1b/18)	nehayet (27a/052)
gêtdi (22c/8)	felankes (6b/008)
içirerdiler (20b/5)	cêvan (10a/025)
yapabilersên (1b/3)	êşitdiğini (13b/010)

⁸⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸⁸ Olcay vd., **age**, s. 14.

⁸⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.6.6.2. u > o Değişmesi

Tablo 100

IA	NA ⁹⁰
dodağın (5a/6)	dodağları (4d/018)
oyan (22a/28)	oyan (1d/107)
sonanın (22b/120)	sona (5c/016)

2.6.6.3. ü > ö değişmesi

Tablo 101

IA	NA ⁹¹
böyühler (9f/9)	böyüh (4a/025)
böyüdüp (3a/2)	möselmanıh (2a/134)
gözel (2a/15, 19a/6)	gözeldi (6a/007)
ölke (12g/2)	ölke (1d/109)
möhürden (9j/4)	böyütmüşem (2a/008)
hökümet (1g/55)	hökümet (20e/028)
möminnere (22g/8)	hörmed (12a/002)

2.7. Ünlü Türemesi (İng. **anaptyctic**; Fr. **voyelle d'attaque**; Alm. **einsatzvokal**)

Bilinen veya bilinmeyen fonetik sebeplerle, bazı kelimelerin ön, iç veya son seslerindeki ünlü türemesine denir.⁹²

2.7.1. Ön Seste (Başta) Ünlü Türemesi (İng. **prothesis**; Fr. **prothèse**; Alm. **prothese**)

Nahçıvan yöresi ağızları da Anadolu ağızları gibi **r** ünsüzü ile başlayan alınma kelimelere karşı çok hassastır. Yöre ağızlarında bu ünsüzle başlayan sözcüklerde görülen ünlü türemelerinin Türkçeleştirme eğiliminin neticesi olduğu muhakkaktır. Derlenen metinlerde dikkat çekici bir nokta daha var ki o da kelime başı **r** lerine

⁹⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹² Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1998, s. 42.

gösterilen hassasiyetin I lerde bulunmamasıdır.⁹³ Derlenen metinler kapsamında denilebilir ki; bu durum Iğdır ağı için de geçerlidir.

Tablo 102

IA	NA ⁹⁴
ireşberidih (1j/2)	iramazan (2a/126)
irehmetdih (19p/2)	irehmedlig (13a/005)
ürüya (4a/3)	irehim < rahim (12a/007)
irampiya (4d/21)	irasd gelir < rast geliyor (19c/047)
ireisi (12b/2)	ireyizin < reisin (20b/012),
urus (13a/1)	urus (2a/134)
ırıza (12f/38)	
urufunu < ruhunu (12b/18)	
irezil (17c/5)	
irazi (19a/1)	
ireçelidi (19b/18)	

2.7.2. İç Seste (Ortada) Ünlü Türemesi (İng. **epenthesis**; Fr. **epenthése**; Alm. **epentese**)

Bu ses türemesinin genel sebebi birincisi ünsüzle biten ikincisi yine ünsüzle başlayan iki hece arasına giren ünlülerdir.⁹⁵ Nahçıvan ağı için belirtilen bu durum, Iğdır ağı için de geçerlidir. Iğdır ağızında örneklerine daha çok rastlanmaktadır.

Tablo 103

IA	NA ⁹⁶
adiresiñi (1c/50)	meyiT < meyt (21a/024)
ğudureti (1d/1, 22g/13)	heyir < hayr (28h/013)
ğonturol (1h/38)	happılarıh (1a/004)
apartumanda (2a/5)	

⁹³ Gülensoy vd., **age**, s. 25.

⁹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 26.

⁹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >
eşiyaları (3a/15)
kilometire (4a/37)
sandaliye (4c/6)
metire (4d/28, 12c/12)
masıraf (4e/30)
podura (9k/8)
vusulatin (12d/52)
titirer (22h/9)

2.7.3. Son Seste (Sonda) Ünlü Türemesi (İng. **epithesis**; Fr. **epithese**; Alm. **epithesis**)

Iğdır ağzında **-ken** zarf fiil eki, bazı örneklerde **e** sesini alarak genişlemiştir. **-ken** zarf fiil ekinin genişlemesine Nahçıvan ağzında rastlanmamıştır.

Her iki ağızda da Farsça **hem** bağlacının **i** sesiyle genişletildiği görülmektedir, bu kelimenin, her iki ağızda genişletilmemiş hali de kullanılmaktadır.

Her iki ağızda da özellikle **al-** fiilinde **a** sesiyle genişletme söz konusudur. Fakat yaygın bir kullanım içermemektedir.

Tablo 104

IA	NA⁹⁷
hemi (13d/8)	hemi (2g/039)
ala (1b/32)	ala (4i/079)
küçükgene (3a/1)	
yaşındakene (4d/1)	

2.8. Ünlü Düşmesi (Yitimi) (İng. **elision**; Fr. **elision**; Alm. **vokalschwund**)

Gerek sözcüklere eklerin katılmasında, gerekse sözcükten sözcüğe geçişlerde anlamı etkilemeyecek kısaltma ve değişimlere gidilir. Hece yapısını değiştirerek ünlü eksiltten kısaltmalara ünlü düşmesi (yitimi) denir.⁹⁸ Hem Nahçıvan hem de Iğdır ağzında ünlü düşmeleri şu şekilde sıralanabilir:

⁹⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹⁸ Ömer Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, Der Yay., İstanbul, 2009, s. 93.

2.8.1. Ünlü Karşılaşması Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi

Tablo 105

IA	NA ⁹⁹
nolacağ (4a/44)	noluP < ne olmuştu (14a/006)
noylardı < ne olurdu (4a/53)	neynemişem < ne eylemişim (14a/024)
olduğ için (1j/14)	
çılmadığ için (4a/50)	
ëleyle (6c/12)	
alesker < ali asker (4c/16)	

2.8.2. Ekleşme Sırasında İç Sesteki **düz-dar** Ünlülerin Düşmesi Sebebiyle Oluşan Ünlü Düşmesi

Özellikle Iğdır ağzında örnekleri bir hayli fazladır.

r, l sürekli ünsüzleri ile biten fiillerin geniş ve şimdiki zaman çekimlerinin birinci şahıslarında zaman ekinin ünlüsü çoğu defa düşer. Bu hadisenin sebebi düşen ünlünün hem vurgusuz orta hecede, hem de iki sürekli ünsüz arasında kalmış bulunmasıdır.¹⁰⁰ Kars İli Ağızları'nda azeri ağzı bahsinde tespit edilen bu durum hali hazırdaki Iğdır ağzı özelliklerinde de yoğun olmamakla birlikte yaşamaktadır, Nahçıvan ağzında tespit edilmemiştir: **billem (13e/9), gellem (12c/20)**

Azeri ağzında ünlü düşmesinin örneğini gösteren **yuğu** kelimesi üzerine Ergin tarafından yapılan inceleme dikkat çekicidir, burada bu incelemeye ayrıntılarıyla yer verilmesinin sebebi Nahçıvan ve Iğdır ağzında görülen tipik bir kelimeyle ağızların tarihi ortaklığına tanık olmak gayesi güdülmektedir.

yuğu kelimesi şöyle bir inkişaftan gelmektedir: **yuğu** < **uyuğu** < **uyuğu** < **udıku** < **udı-ku**. Bugünkü **uyu-** fiilinin aslı **udı-** idi. **-ku** ile isim yapılmıştır. Eski Türkçenin sonundaki **d > y** değişikliği ile **uyıku**, sonra vokal uyumu ile **uyuğu** haline geçmiştir. **ķ > ħ** değişikliği ile **uyuğu** şekli de ortaya çıkmıştır. Osmanlı

⁹⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁰⁰ Ercilasun, **age**, s. 96.

sahasında orta hece vokali düşerek **uyku**, Azeri sahasında baştaki vokal yıpranarak **yuhu** şekli meydana gelmiştir.¹⁰¹

Tablo 106

IA	NA ¹⁰²
yuḡudan (11a/8)	yuḡudan (1a/008)
kelme (12c/44)	ilersi (3a/124)
ḡeznemnen (12c/25)	dövrde (16a/016)
sōnnu (22b/76)	bayrammız (20d/020)
gaynim (9j/7)	gaynım (28h/080)
yanna (2a/4)	birbirnin (6c/022)
kervancıhlárnı (1c/30)	dilin < dilini (3a/008)
gèlnimdi (2a/6)	
eydir (4d/24)	
gòynu (4a/34)	
gulaḡiy (19b/15)	
yaḡiy (19d/1)	
yemèy (19h/5)	
gòbèḡ (19g/7)	
geymediḡ (19i/4)	
nüfsumuz (13b/7)	
getirrih (19g/1)	
verrem (12d/17)	
billem (13e/9)	
gellem (12c/20)	

2.8.3. Ünlü Düşmesine İlişkin Diğer Örnekler

Her iki ağızda da çabuk konuşmadan kaynaklı ya da yabancı kelimelerde iki ünlünün yan yana gelmesini önlemek için düşen ünlüler mevcuttur.

¹⁰¹ Ergin, *Azeri Türkçesi*, s. 124.

¹⁰² Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 107

IA	NA ¹⁰³
ēy (12b/5)	cebril (2d/014)
allahutala (8b/41)	allah talaya (6d/012)
şeydeceh (6b/8)	
hussi (1i/25)	
zirāt (3a/4)	
ünüfersde (3a/17)	
möczalar (13d/12)	

2.9. Ünlü Birleşmeleri

sā < sana (7a/014), mē < bana (25a/043), anān < annenin (10b/042)¹⁰⁴ kelimeleri Nahçıvan ağzında ünlü birleşmeleri başlığı altında incelenmiştir. Bu karşılaştırma çalışmasında ise, yukarıda zikredilen örneklerin, hece kaynaşması bahsinde incelenmesi gerektiği düşünülmüş ve örnekler o başlık altına alınmıştır.

Tablo 108

IA	NA ¹⁰⁵
nolacaḡ (4a/44), noylupdu (1c/40)	noluP < ne olmuştu (14a/006)
noylardı < ne olurdu (4a/53)	neynemişem < ne eylemişim (14a/024)
neyliyeller (1g/50)	
nētsiñ (17b/3)	
alesker < ali asker (4c/16)	
ēleyle (6c/12)	

2.10. Orta Hece Ünlüsünün Daralması

Her iki ağızda da özellikle olumsuzluk eklerinde daralmalar olduğu görülür. Bunun haricinde inceltici ünsüzlerin etkisi ya da kelimeleri Türkçeleştirme gayesi daralmalarda etkindir. İğdir ağzında Nahçıvan ağzına göre örnekleri daha fazladır.

¹⁰³ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹⁰⁴ bk. Gülensoy vd., *age*, s. 25.

¹⁰⁵ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 109

IA	NA ¹⁰⁶
dözmiyen (8a/10)	doğdurdu (28a/030)
sızlıya (1c/142)	ağlamıyım (4g/011)
çerçiviye (1h/37)	atmıyacağ (28h/165)
arpiyı (4a/20)	bağlıyağ (5c/006)
yapbıyan (9i/9)	
çeşmiye (9o/7)	
küftüye (19a/5)	
lambıya (22b/65)	

2.11. Ünsüzler (İng. **consonant**; Fr. **consonne**; Alm. **konsonant**)

İğdır ve Nahçıvan ağızında tespit edilen, yazı dilinde bulunmayan ünsüzler şunlardır:

Tablo 110

IA	NA ¹⁰⁷
b	
ğ	ğ
ğ	ğ
h'	
ñ	ñ
k	
K	K
P	P
T	T

İncelemeler neticesinde denilebilir ki; iki ağız arasında **b**, **h'**, **k** ünsüzlerinin dışında aynılık mevcuttur.

¹⁰⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁰⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Azeri Türkçesinde, yazı dilindeki ünsüzlerin dışında üç ünsüz daha vardır. Bunlar **ñ**, **ĥ**¹⁰⁸, **h** ünsüzleridir. Azeri türkçesinin bütün ağızlarında bulunan **ĥ**, **h** ünsüzleri, **h** ve **q**'nın sızıcılaşması sonucu ortaya çıkmaktadır. **h**'nin bütün Anadolu ağızlarında çok yaygın olmasına karşılık, bunun incesi olan ve biraz da **y** sesi taşıyan (nefesli olan) **ĥ**; daha çok Azeri Türkçesinde ve onun bir uzantısı olan Doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir.¹⁰⁹

Bu bilgiye paralel denilebilir ki; Azeri Türkçesinin Anadolu'daki uzantısı Iğdır ağızında tarafımızdan titiz bir dinlemeyle tespit edilen **ĥ** (= **h'**: Iğdır ağızında) sesi muhtemeldir ki Özerk Azeri vatani Nahçıvan toprakları ağızlarında da mevcuttur, Nahçıvan Ağızı çeviri yazılı metinlerde gösterilmemesinin nedeni ise bahsin **k > h** değişmesi başlığıyla değerlendiriliyor olmasından ileri gelebilir.

Ercilasun tarafından özellikle Sürmeli Çukuru sahasının (Iğdır) bir Azeri vatani olarak değerlendirilip o bölgenin ağız özelliklerinden birini ihtiva eden ünlü-ünsüz uyumsuzluğu hususunda (aynı hecedeki ünlülerin kalınlaşması, ünsüzlerin ince olarak kalması) **kor**, **koy**, **karvan**, **gonul** kelimelerini örnek olarak göstermiş, ünsüz varlıklarından birine (**k**) işaret etmiş ve bu ses çeşidinin diğer Azeri ağızlarında da olabileceği fikrini öne sürmüştür.¹¹⁰ Tespit edilen bu sese tarafımızdan yapılan derlemede Iğdır ağızında rastlanmıştır. Nahçıvan ağızında ise; sadece bir kişide, **kor** kelimesine **korluğ** (20a/032)¹¹¹ haliyle **ö > o** değişimi şekliyle mevcuttur. Fakat ünsüzün ünlü-ünsüz uyumsuzluğunu gösterir bir işaretle belirlenmediği görülmektedir. Buna rağmen aynı ses değeri olduğu kanaati ileri sürülebilir.

b ünsüzü Nahçıvan ağızında görülmemektedir. Iğdır ağızında bir kişide rastlanmıştır, kesin olmamakla birlikte çevre ağızların etkisinden dolayı olduğu düşünülebilir.

Yukarıda belirtilen bu üç sesin (**b**, **h'**, **k**) Iğdır ağızında olmasına rağmen neden Nahçıvan ağızında olmayışına ya da olabilirliliğine değinilmiştir. Her iki ağızda da bulunan ya da bulunmayan ünsüzlerin varlığına, özelliklerine ve sıklığına ilişkin belirlenen örnekler ise aşağıda ünsüz başlıkları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

¹⁰⁸ Iğdır ağızında bu ses **h'** şeklinde gösterilmiştir.

¹⁰⁹ Olcay vd., **age**, s. 15.

¹¹⁰ Ercilasun, **age**, s. 105.

¹¹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 157.

2.11.1. ħ ünsüzü

Ötümlü, çift dudak patlayıcısı **b** ile ötümlü diş-dudak sızıcısı **v** arasında bir ötümlü yarı sızıcıdır. Çift dudak **v**'sine ($\bar{v} = w$) yakın, bulanık bir sestir.¹¹² Bu sese, Iğdır ağzında bir kişide rastlanmakta iken, Nahçıvan ağzında rastlanmamıştır.

Tablo 111

IA
araba (3a/25), başası (3a/25)

2.11.2. ğ ünsüzü

Arka damak **g** ünsüzüdür.¹¹³ Her iki ağızda da örnekleri oldukça fazladır.

Tablo 112

IA	NA ¹¹⁴
ğışın (1a/11)	ğalılar (19d/024)
ğarışga (1d/10)	ğoç (28h/155)
ğız (2a/9)	ğızlara (1a/004)
ğoca (4b/31)	ğuşu (19b/002)
ğoyacıh (9f/12)	ğoyuP (1a/015)
ğılıram (9d/1)	başğa (1b/008)
ğaçmanam (10a/11)	ğanına (1c/032)
ğardaş (14b/9)	ğibleye (1b/014)
ğalpah (14b/17)	ğolun (19c/020)

2.11.3. ħ ünsüzü

Boğaz derinliğinden gelen sert ve hırıltılı bir **h** sesidir. Türkçe kelimelerde bu ses kelime başında, ortasında ve sonunda yumuşak damak, arka, patlayıcı, **k**'nın seslenmiş şekli olarak düşünülebilir.¹¹⁵

¹¹² Muharrem Öçalan, **Sakarya İli Ağzıları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Kayseri, 2004), s. 119.

¹¹³ Muharrem Özden, **Bilecik İli Ağız İncelemesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Edirne, 2009), s. 96.

¹¹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹¹⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 28.

h Azeri Türkçesinin temel hususiyetlerinden birini teşkil etmektedir.¹¹⁶ Her iki ağız için de karakteristiktir, örnekleri bir hayli fazladır.

Tablo 113

IA	NA ¹¹⁷
çiharsañ (1a/3)	gayıdağ (19b/005)
muhağğah (1a/6)	hanımnan (19c/001)
çihdiğ (3a/10)	yohumuş (19e/001)
sıhışdıranda (3a/24)	ocağda (20a/016)
ğahdı (4a/1)	yuhudan (4e/003)
bah (6c/1)	yohuydu (16a/013)
ğırğ (7a/15)	ağlamañnan (17a/018)
çoh (8b/4)	yağşı (18a/003)
yandırarığ (9d/3)	arğalığın (7a/013)
çiharammadı (10a/14)	açacıyığ (9a/010)
herkesiñ (11a/5)	hağ (11a/013)
vağıt (12c/17)	havağt (19h/008)
ğalğanda (12e/8)	hazırlığ (13a/002)
ğeber (12f/14)	hesdeğaniya (25a/025)
çobanniğdan (14a/14)	ğaçan (20a/018)

2.11.4. h' ünsüzü

Hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir ön damak ünsüzüdür. Bir nevi **h**'nin incisi olan bu ünsüzün, diğer ön damak ünsüzlerinden farkı, yapısında hafif bir **y** sesinin de bulunmasından ibarettir. Bunun dışında tamamen, **h** sesinin karşılığı olan bir ön damak ünsüzü vasfı taşımaktadır. **k > h'** değişmesi neticesi olarak en çok hece ve kelime sonunda ortaya çıkar. Ünlüler arasında az görülür. Kelime başında hiç yoktur. **kepeneh', gerdeh', bölüh'**¹¹⁸

¹¹⁶ Ergin, *Azeri Türkçesi*, s. 92.

¹¹⁷ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹¹⁸ Ercilasun, *age*, s. 100.

Nahçıvan ağzında **k > h** değişmesi içinde incelendiği düşünülebilir, fakat bu sesin ayrıntılı bir açıklaması bulunmamaktadır.

Iğdır ağzında **h** kadar yaygın değildir fakat sesin birçok kişide aynı şekilde duyulması varlığını kanıtlar niteliktedir.

Tablo 114

IA
behçiniñ (1b/14), meleh' (1n/13), feleh' (22e/1), kepeneh' (22b/65), bendeşilih' (1d/24), erkeh' (1h/2), töhdüler (4a/20), behliyirmiş (3a/24), çehdi (4c/21, 10a/27), geçeh' (6c/12), messebindenih' (13d/1)

2.11.5. ñ ünsüzü

ñ ünsüzünün ön ve arka boğumları olmak üzere iki türü vardır. Ön boğumlamalı **ñ** ünsüzü ince ünlüler yanında bulunan bir ön damak ünsüzüdür. Diğeri ise kalın ünlüler arasında bulunan bir art damak ünsüzüdür. **ñ** kimi zaman **ñ > ğ**, **ñ > y** ve **ñ > n** değişmelerine de uğrar.¹¹⁹ Bu durum Iğdır ve Nahçıvan ağzı için geçerlidir. Buna ilave olarak her iki ağızda da, **ñ** ünsüzü genelde; ilgi hali, 2. şahıs iyelik ekleri ve fiillerle çekimlenen 2. şahıs eklerinde görülür.

Tablo 115

IA	NA ¹²⁰
mermiñi (1a/2)	ayağımızıñ (1a/006)
seniñ (1c/107)	seniñ (1c/049)
ğışıñ (1b/7)	yasdığımıñ (2a/118)
doñ (1b/7)	bunuñ (4d/044)
yapmazsañ (1a/3)	anañ (5e/006)
ğöñşuyu (2a/6)	göynünneñ (10b/026)
amıcañ (3a/18)	gaynatanıñ (13b/014)
ceddeniñ (3a/24)	sözlerinneñ (19b/ 001)
pernavıdıñ (4d/6)	ağacınıñ (19h/048)

¹¹⁹ Ercilasun, **age**, s. 99.

¹²⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
goncasañ (5a/1)	köroğlunuñ (22b/024)
nevrağñ (5a/2)	gapıyızı (9a/010)
istiyirseñ (22e/3)	vurmağıynañ (14a/014)
enderdiñ (22c/11)	yadımdañ (21a/030)
gedeşleñde (22b/123)	yanıñı (13a/017)
gabağıya (19c/5)	zamanıñ (3a/049)

2.11.6. k ünsüzü

Kalın ünlü yanındaki ince **k** ünsüzüdür.

Kıpçak şivesinin bir izi olan bu ünsüze,¹²¹ Iğdır ağzında iki kelimedede rastlanmıştır, Nahçıvan ağzında bir kelimedede ve de bir kişide rastlanmakla birlikte **k** ünsüzünün **ķ** şeklinde gösterilmediği tespit edilmiştir fakat aynı ses değerini taşıdığı düşünülebilir.

Tablo 116

IA	NA ¹²²
kor (3a/18, 8a/2, 12e/15)	korluğ (20a/032)
ķoy (15a/1, 12c/36)	

2.11.7. K ünsüzü

Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz olan **k** ünsüzünden, yine sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz olan **g** ünsüzüne doğru yönelmenin neticesi ortaya çıkmıştır.¹²³

Her iki ağızda da az görülmekle birlikte, Iğdır ağzında Nahçıvan ağzına göre daha az rastlanmıştır.

Tablo 117

IA	NA ¹²⁴
Komutanı (1j/50)	seKKiz (9a/024)
	mübareK (13b/015)

¹²¹ Olcay vd., **age**, s. 14.

¹²² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²³ Gülensoy vd., **age**, s. 28.

¹²⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

NA =>
Körende (19d/027)
KeşenK (19e/023)

2.11.8. P ünsüzü

Çift dudak, patlayıcı, tonsuz olan **p** ünsüzünden, çift dudak, patlayıcı, tonlu olan **b** ünsüzüne doğru değişimin sonucu olarak ortaya çıkmış bir ünsüzdür.¹²⁵ Her iki ağızda da örnekleri oldukça fazladır.

Tablo 118

IA	NA ¹²⁶
ayrılıPdı (1c/40)	olmuyuP (1a/003)
vuruPlar (1e/46)	süPürüP (1a/008)
getiriPler (4b/32)	goyuPlar (2g/055)
açıP (4e/21)	gediPdi (4i/063)
aparıP (6b/1)	deyiPler (19c/029)
ğocalıPdı (8a/13)	oğurruyuPlar (1c/189)
yanıP (8b/21)	ottuyuP (28a/039)
görüPsüz (9b/8)	ölüP (14a/024)
oluPdu (9e/6)	pişiP (4f/043)
ıslanıPdı (10a/41)	salıP (2a/158)

2.11.9. T ünsüzü

Diş, diş-eti, patlayıcı, tonlu **d** ünsüzüne doğru bir yönelmenin sonucu ortaya çıkmış bir ünsüzdür.¹²⁷

¹²⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 27.

¹²⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 28.

Tablo 119

IA	NA ¹²⁸
aT (1b/26)	üsTünde (1a/064)
arvaT (1c/18)	isTeyir (1c/050)
etrafTan (1c/72)	Tarıyıldılar (10d/004)
paTışah (1c/106)	meçiTdi (20a/020)
milleT (4b/35)	gayıTdı (3a/056)
geçirTdi (22b/7)	sürTdü (3a/083)

2.12. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması

İki şekli belirlenmiştir: İnce ünsüz yanında kalın ünlü, kalın ünsüz yanında ince ünlü.

İğdir ağzında örnekleri kısıtlı olmakla birlikte, homojenite açısından değerlendirildiğinde varlığı kanıtlanır niteliktedir. Nahçıvan ağzında bir kişide, bir örnekte ince ünsüz kalın ünlü haliyle karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 120

IA	NA ¹²⁹
gáder (1a/9, 4e/1, 6c/20)	korluğ (20a/032)
gárip (1c/26)	
ankárede (2a/10)	
kíymetini (8b/42)	
kíymetinizi (17b/14)	
gádem (12f/7)	
gálemi (12f/32)	
gám (21a/6)	
gáyreti (21a/18)	
kor (3a/18, 8a/2, 8c/6, 12e/15)	
koyde (8c/8)	
koy (12c/36, 15a/1)	

¹²⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.13. Ünsüz Değişmeleri (İng. **consonant mutation**; Fr. **mutation consonantique**; Alm. **lautverschiebung**)

2.13.1. Ünsüzlerde Sızıcılık (İng. **spirantisation**; Fr. **spirantisation**; Alm. **spiranstwerden**)

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı bir nitelik kazanmasına sızıcılığa denir.¹³⁰

2.13.1.1. **k > ħ** Değişmesi

k > ħ değişmesi ilk olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülür ve Azeri Türkçesinde neredeyse bütün **k**'lar **ħ** olmuştur.¹³¹

Yumuşak damak, arka, patlayıcı **k**'nın gırtlak, sızıcı ve tonlu **ħ** ünsüzüne yönelmesi Anadolu ağızlarındaki söyleyiş kolaylığının Nahçıvan ağızında da aynı yönde olduğunun göstergesidir.¹³² İğdir ağızı için de bu durum geçerlidir. Bu değişme, her iki ağızda da ön, iç, son seslerde gerçekleşir, örnekleri oldukça fazladır.

Tablo 121

IA	NA ¹³³
avlarıħ (1a/11)	gayıdaħ (19b/005)
daħılır (1b/2)	yoħumuş (19e/001)
çıraħlı (1b/43)	ocaħda (20a/016)
ħoca (1c/8)	yuħudan (4e/003)
baħırılı (2a/2)	yoħuydu (16a/013)
ħırda (2a/16)	arħalığın (7a/013)
hazırılı (9f/6)	açacıyılı (9a/010)
oħuyardi (9j/7)	ağlamaħnan (17a/018)
çılır (12c/41)	abbılırılı (2c/042)
uğrundadırılı (13b/11)	adamıyılı (2a/075)
yılıyir (14a/42)	bağlıyırılı (20b/006)
yahacıħ (16b/2)	çağırılı (20d/012)

¹³⁰ Mustafa Özkan, **Türkiye Türkçesi: Ses ve Yazım Bilgisi**, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 209.

¹³¹ Ergin, **Azeri Türkçesi**, s. 92.

¹³² Gülensoy vd., **age**, s. 28-29.

¹³³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >	NA = >
çarıhlara (17b/11)	danışah (3a/078)
hahgih (19c/4)	eliyerih (1a/005)
guyluyruh (19e/1)	gardaşıydih (1c/165)

2.13.1.2. k > h Değişmesi

Azeri sahası ağızlarına mahsus olan bu değişme Nahçıvan ağızında oldukça yaygındır. **k** sesinin ince ünlüyle teması neticesi meydana gelen bu değişme Azeri sahası ağızlarının ve Azerbaycan Türkçesinin de genel karakteristiğidir.¹³⁴ Bu durum İğdir Ağızı için de geçerlidir.

Tablo 122

IA	NA ¹³⁵
yühsehdır (1b/4)	mehtuP (1d/027)
yemeh (9b/4)	yemeh (1d/045)
gêdeh (1b/38)	çörehlerini (4a/037)
böyüh (2a/6)	böleh (4a/011)
içirdih (2a/15)	çiçeh (4c/002)
gocaldih (2a/26)	demeh (4d/030)
sahlıyıp (3a/2)	feleh (10a/065)
batmıyacak (6b/8)	ekirih (5b/001)
yürehde (8a/7)	geçirerdih (2c/028)
düğünnyürüh (19ö/7)	Köreh (1a/005)
dëyirih (1b/5)	deyirih (2a/040)

2.13.1.3. k > h' Değişmesi

k ünsüzü **yh** sesini veren **h'** ünsüzüne dönüşmüştür.

Nahçıvan ağızında **k > h** değişmesi içinde ele alındığı düşünülmektedir. İğdir ağızında belirgindir, yöreye hasır.

¹³⁴ Gülensoy vd., *age*, s. 29.

¹³⁵ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 123

IA
kehlih (1a/4), çehîmedi (19i/7), yeleh' (19ö/5), kepeneh' (22b/65), çehdi (8a/27), ipeh' (9a/6), eyliyerih' (9b/23)

2.13.1.4. k > y Değişmesi

Azeri Türkçesinde hece ve kelime sonunda **k** sesi yoktur ve onun yerini umumiyetle **yh**, bazen **y**, nadiren **h** sesi almıştır.¹³⁶

Bu değişim Azeri sahası ağızlarının karakteristiğidir.¹³⁷ Her iki ağızda da fazla rastlanmamakla beraber yörelere has karakteristik bir özellik taşımaktadır.

Tablo 124

IA	NA ¹³⁸
yemèy (19h/5)	döşeyidi (2b/014)
gedeceydih (20b/2)	ağmirçeyimiz (20d/029)
	direyi (28a/007)
	çöreyinin (28h/084)

2.13.1.5. ç > ş Değişmesi

Bu ses değişmesi Nahçıvan ağızlarında özellikle hece ve kelime sonlarında görülmektedir.¹³⁹ Aynı durum İğdir ağızında da mevcuttur.

Tablo 125

IA	NA ¹⁴⁰
ağaş (1b/2)	geşme (19a/001)
üşden (1a/9)	üş (25a/047)
geşdiler (22b/124)	keşdi (4i/067)
saşlarım (8a/19)	işdiler (2a/154)

¹³⁶ Ergin, **Azeri Türkçesi**, s. 101.

¹³⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 30.

¹³⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹³⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 31.

¹⁴⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
heş (19ı/6)	heş (5d/006)
herşlih (19m/3)	
ğaşmadıh (19s/7)	

2.13.1.6. ñ > y Değişmesi

Her iki ağızda da, ñ > y değişmesi bilhassa 2. şahıs iyelik eklerinde görülmektedir.

Tablo 126

IA	NA ¹⁴¹
soyra (9b/3)	gapıyızı (9a/010)
gabağıya (19c/5), gabağıye (19d/7)	guyuyuz (4i/056)
hamıyız (19b/18)	üzüyüze (4i/024)
yağıy (19d/1)	hamıyıza (28h/013)
gözderiye (19s/8)	gardaşıyızı (1c/168)
gulağıya (19d/7)	gözüyü (4d/045)

2.13.2. Ünsüzlerde Tonluluk (İng. **sonorisation**; Fr. **sonorisation**; Alm. **sonorisierung**)

2.13.2.1. t > d Değişmesi

Eski Anadolu Türkçesine geçerken **t > d** değişikliğine uğramış birçok kelimenin; Batı Türkçesinin yazı dilinde olduğu gibi yeniden **d > t** değişmesine uğramaması şeklindedir.¹⁴²

Her iki ağızda da özellikle kelime başında sistemleşmiştir. Örnekleri bir hayli fazladır. Ancak Iğdır ağızında bilhassa Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının etkisiyle kelimelerde **d** yerine **t** kullanımı da söz konusudur.

¹⁴¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴² Ercilasun, **age**, s. 108.

Tablo 127

IA	NA ¹⁴³
dene (19b/3)	denesi (1c/100)
dutmadı (1b/1)	gısmad (2a/129)
daş (1b/6)	gulağıya (19d/7)
çıhartdıh (1b/41)	darıyırım (20e/002)
duz (19b/2)	duz (20b/009)
soruşdu (22b/23)	soruşdu (3a/023)
dadına (19c/6)	dadı (23a/041)
daşan (1a/13)	daş (4k/015)
desdi (7a/7)	irehmedlig (13a/005)
dabanca (1g/11)	derd (6c/009)
dırnah (6d/9)	dörd (2d/021)
duzdu (17a/86)	dövled (13b/011)

2.13.2.2. k > ğ Değişmesi

Her iki ağızda da genellikle ulama esnasında gerçekleşmektedir.

Tablo 128

IA	NA ¹⁴⁴
ağlımnan (9g/18)	ağıl (19f/006)
göbèğ (19g/7)	ağlatmağ (9a/027)
becermeğ (20c/5)	göğ (1c/005)
suvarmağ (20c/5)	gonağ (4f/040)
eriğ (20d/6)	gonağlığ (4g/028)

2.13.2.3. k > ğ Değişmesi

Her iki ağızda da bu değişme oldukça yaygındır.

¹⁴³ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹⁴⁴ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 129

IA	NA ¹⁴⁵
ğabadı (13c/5)	ğalaram (19h/011, 4a/047, 5a/023)
ğıyamet (6b/10)	ğanına (1c/032)
ğarpızıñ (8a/4)	ğibleye (1b/014)
ğaşşığı (9i/7)	ğoç (1b/020, 28h/155)
ğaçırdı (10a/1)	ğurban (1b/001)
ğāfeye (11a/18)	ğuşu (19b/002)
ğoldadı (14b/17)	ğolun (19c/020)

2.13.3. Ünsüzlerde Tonsuzluk (İng. **loss of voicedness**; Fr. **assourdissement**; Alm. **verlust der stimmhaftigkeit**)

2.13.3.1. **d > t** Değişmesi

t-d farkı Eski Anadolu Türkçesinden gelmektedir. Kelime başındaki **t**'ler Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçerken geniş ölçüde **d**'ye çevrilmiştir. Bu **d**'lerin bir kısmı sonradan tekrar **t**'ye dönmüştür. Bu **t**'ye dönüş Eski Anadolu Türkçesinde başlamış ve daha sonra da devam etmiştir. İşte Eski Anadolu Türkçesindeki bir kısım **d**'lerin tekrar **t**'ye dönmesinde Osmanlı ve Azeri sahalarında büyük gelişmeler olmuş, birinde **t**'ye dönen **d**'ler diğerinde **d** olarak kalmıştır.¹⁴⁶ Dolayısıyla denilebilir ki; her iki ağzın da buldukları saha itibariyle karakteristik özelliğidir.

Tablo 130

IA	NA ¹⁴⁷
tüşmüyüP (9f/9)	tüşür (4f/034)
tökürüh (19a/5)	töhdüm (4ı/002)
tüşmana (1g/54)	tüşmanlarıdı (28c/011)
tihmeh (6d/14)	tihmehden (28h/096)
tikelende (1n/23)	tiken (6b/042)
tikiş (11a/6)	tiş (4k/003)

¹⁴⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴⁶ Ergin, **Azeri Türkçesi**, s. 103.

¹⁴⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
ġaratikeni(19a/6)	toġumaġınan (20e/008)
tükkanın (8c/4)	tükaniydi (28h/138)
taha < daha (20b/1)	tüz (1d/119)
	tefeleleñ (16a/006)
	tuman < duman (8a/005)
	turur (4g/021)

2.13.3.2. b > p Değişmesi

Nahçıvan ağzında Türkçede asli olmayan ön ses **p**'leri tonsuzlaşma neticesi sonradan oluşmuş ve sınırlı sayıda sözcükte bu değişim meydana gelmiştir.¹⁴⁸ İğdir ağzında ise, **b > p** değişmesi izah edilen durumla aynı özellikleri göstermektedir. Her iki ağızda da belli başlı örnekleri mevcuttur.

Tablo 131

IA	NA ¹⁴⁹
pükecehsen (19d/9)	pıçağı (2d/011), piçah (1b/014)
pitdi (19r/2)	piteceh (1c/130)
pütün (22h/6)	palıġın (20c/009)
piçersen (9b/17)	pitlidi (4i/032)

2.13.3.3. v > f Değişmesi

Söyleyiş kolaylığı ile alakalı olduğu düşünülebilir. Her iki ağızda da örnekleri sınırlı sayıdadır.

Tablo 132

IA	NA ¹⁵⁰
mefki (1a/5)	fitir (2a/029)
mücāfar (22ı/19)	difardan (22c/014)
pilaf (18a/3)	
sefk (12a/4)	

¹⁴⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 31.

¹⁴⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.13.3.4. c > ç Değişmesi

Her iki ağızda da sadece bir örnekte ve aynı kelimedede rastlanmıştır.

Tablo 133

IA	NA ¹⁵¹
mesçitder (12f/6)	meçiTden < mescidden (19c/003)

2.13.4. Boğumlanma Yerleri ve Biçimlerine Göre

2.13.4.1. b > m değişmesi

Eski Türkçe'nin başında vuku bulmuş olan bu **men** < **ben** değişikliğinin sondaki **n** tesiri ile dudak konsonantı olan **m**'ye dönmesi neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.¹⁵²

Bu değişme Azeri sahasının bir özelliğidir. Her iki ağızda da aynı kelimelerde bu hususiyetin bulunduğu örneklerle aşikârdır. Fakat İğdır ağızında **m** kullanımı yerine **b**'li kullanımların olduğu da görülmektedir.

Tablo 134

IA	NA ¹⁵³
mēm < benim (1b/45, 22b/6)	men (2e/021)
mèni (19i/1)	mē < bana (25a/043)
minir (14a/49)	minmeh (3a/025)
munu (22b/110)	yüz min (4c/002)

2.13.4.2. m > b değişmesi

Nahçıvan ağızında örneğine rastlanmamıştır. İğdır ağızında ise; iki kişide rastlanmakta olup, toplam dört örnekte bu değişme mevcuttur.

Tablo 135

IA
tapbıram (19ö/3), yapbıyan (9i/9), sepbeynen (19p/3)

¹⁵¹ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹⁵² Ergin, *Azeri Türkçesi*, s. 99.

¹⁵³ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

2.13.4.3. v > b değişmesi

Her iki ağızda da birer örnekte tespit edilmiştir.

Tablo 136

IA	NA ¹⁵⁴
bafat (9e/5)	bibefa < bivefa (3a/025)

2.13.4.4. g > c değişmesi

Iğdır ağızında görülmeyen bu fonetik hadise, Nahçıvan ağızında oldukça yaygın bir kullanım içindedir.

Tablo 137

NA ¹⁵⁵
celin < gelin (10b/013, 2a/010, 13b/002, 17a/001, 22b/011, 5e/007, 6a/044, 9a/037)

2.13.5. Ünsüzlerde Dudaklılığını Yitirme

2.13.5.1. m > n değişmesi

gonşu kelimesi Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla düşünülürse ses değişmesi olarak kabul edilebilir. Eski Türkçe Döneminde sözcüğün **n**'li oluşu (**konşu**) ve Azerbaycan Türkçesinde de aynı biçimde kullanılıyor olması bu tarz bir değişimin Türkiye Türkçesinde var olduğunun ama Azerbaycan Türkçesinde ve Nahçıvan ağızlarında olmadığını göstergesidir.¹⁵⁶ Iğdır Azerileri ağızında da **gonşu** kelimesindeki durum aynı olup, **m > n** değişmesinin örnekleri her iki ağızda da çok azdır.

Tablo 138

IA	NA ¹⁵⁷
anbarın (1b/20)	nüsübetinen (19h/058)
gonşuyduh (19i/6)	gonşu (6c/002)
şindi (19b/17)	

¹⁵⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 32.

¹⁵⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.14. Ünsüz Benzeşmeleri (İng. consonant assimilation; Fr. assimilation consonantique; Alm. konsonantenassimilation)

Fizyolojik örgüden veya başka başka sebeplerden doğma bir ağız gelişmesi olan içsesteki ünsüz benzeşmesi, fonetik bir olay olduğu kadar, deyim bakımından da, oldukça sıkı bir kural özelliğini taşımaktadır. Telaffuz cihazlarına uygun kolayca istediği ve işittiği kelimeyi kullanma yetkisinde bulunan halk, gerekince, onu evirip çevirip, kendisine elverişli bir biçime koymakta gecikmez ve anlaşmasına yarayan yeni yeni, ses toplumu vücuda getirir.¹⁵⁸

Benzeşme, bir sesin çıkış yeri ya da biçimi açısından bir başka sese benzer ya da eş duruma getirilmesi olayıdır.¹⁵⁹

Ünsüz benzeşmeleri yönüyle oldukça zengin olan her iki ağıza ait örneklerin niceliği yöre ağızlarında kullanım sıklığını da göstermektedir, belirlenen başlıklar ve örnekler şunlardır.

2.14.1. rl > rr Benzeşmesi

Tablo 139

IA	NA ¹⁶⁰
uğurruğum (16b/4)	uğurruğum (20d/007)
ğatırrarı (1c/35)	handiktörrerin (16a/008)
semevarrarı (3a/16)	ağırırğımı < ağırılığımı (19h/029)
asgerrih (4d/4)	canavarrarın < canavarların (21a/025)
azarradı (6c/26)	oğurruyuplar < oğurlamışlar (1c/189)
üzèrrih (9d/6)	
zorrandım (13c/7)	

¹⁵⁸ Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi”, TDAY: Belleten, 1958, s.1-11.

¹⁵⁹ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 48.

¹⁶⁰ Gülensoy vd., age, s. 69-183.

2.14.2. (t)dl > (t)dd Benzeşmesi

Tablo 140

IA	NA ¹⁶¹
melmeketdiseñ (1c/49)	ganaddandım (4ı/013)
saatdar (6c/7)	addı (3a/078)
añuntar (12f/41)	oddara (2e/068)
kayıtdıyih < kayıtlıyız (13b/7)	arvaddara < arvadlara (4f/046)
sünnetdiyiller (19h/4)	buluddar (17a/011)
partdadı (19s/4)	addarın (2a/131)
merfetderinden < marifetlerinden (20a/7)	şaddığ < şadlığ (28a/011)

2.14.3. nd > nn Benzeşmesi

Her iki ağızda da sistemleşmiştir. Örnekleri çok zengindir.

Tablo 141

IA	NA ¹⁶²
erkennen < erkenden (1c/86)	elinnen (21a/025)
yaşınnan (1a/15)	onnañ (1a/004)
sennen (3b/5, 17a/33)	sennen (1c/021)
ehdinnen < akdinden (8a/1)	veteninnen (4d/031)
köyünnen (11a/2)	gayıdannan (2e/050)
ğorhusunnan (13a/12)	bunнан < bundan (2c/018)
acınnan < acından (15a/6)	acınnan < acından (2g/038)
mezersenniğe (1ı/8)	deyirmannan (3a/046)
eyağınnan (22e/14)	böyüyennen (4f/003)

2.14.4. nl > nn Benzeşmesi

Özellikle İğdır ağızında örneklerine daha fazla rastlanmıştır.

¹⁶¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁶² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 142

IA	NA ¹⁶³
ğarannih (1c/51)	celinner < gelinler (1a/061)
aydinnihdi (1i/19)	gèdenner (16a/004)
gāzmannı < kağızmanlı (1j/57)	oğlannar (1a/061)
deligannı (4a/1)	gezenner (1c/047)
düğünnere (4b/1)	dolanannar (1c/047)
sehsennih (6d/4)	
şennihli (20b/1)	
annadırıh (9ö/14)	
onnardan (10a/16)	
bınnara (12b/16)	
osmannını < osmanlıyı (13b/3)	
annamışam (15a/6)	
ğoyunnarı (17c/22)	
duvarğannı (22e/13)	

2.14.5. Is > ss Benzeşmesi

Her iki ağızda da belli başlı kelimelerde meydana gelmektedir.

Tablo 143

IA	NA ¹⁶⁴
sağussuñ (1c/125)	sağossun < sağ olsun (4a/042)
gassıñ (14b/4)	gassin (20d/007)
ossuñ (3a/20, 13d/10, 17d/2)	ossun < olsun (28a/011)
bussun (4a/17)	össün < ölsün (19c/024)
bissin < bilsin (4a/41)	yapıssın (2f/015)
gessin (4e/5, 19m/5)	

¹⁶³ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹⁶⁴ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

2.14.6. rl > ll Benzeşmesi

Her iki ağızda da örnekleri bir hayli fazladır.

Tablo 144

IA	NA ¹⁶⁵
déyiller (1a/1)	deyiller (1c/042)
topluyallar (1h/14)	nağılıyılar (5b/039)
ekiller (2a/22)	çağırılar (19ı/021)
götürüller (4b/3)	beliyiller (2a/162)
töheller (9b/9)	aparılar < aparırlar < alırlar (13b/013)
hoppanallar (9d/5)	veriller (2d/019)
göreller (13d/13)	bilmiller (1c/105)
söküller < sökerler (16a/13)	salıllar (2a/097)
biçeller (17b/5)	yatmıllar < yatmırlar < yatmıyorlar (2c/039)
çalışıllar (17c/16)	getiriller (10c/005)
öleller (17c/24)	çaldırılar (4i/061)
olallar (21c/7)	seviniller (1c/039)

2.14.7. nm > mm Benzeşmesi

İğdır ağızında rastlanmamıştır, Nahçıvan ağızı metinlerinde bir örnekte görülmüştür.

Tablo 145

NA ¹⁶⁶
beyemmir < beğenmiyor (28h/146)

2.14.8. zs > ss Benzeşmesi

Her iki ağızda da örnekleri oldukça azdır.

¹⁶⁵ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

¹⁶⁶ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

Tablo 146

IA	NA ¹⁶⁷
götümese < götürmezse (1o/43)	küsmessen (19h/059)
	olmassa < olmazsa (1a/016, 2d/016)

2.14.9. md > mn Benzeşmesi

Nahçıvan ağzında, İğdir ağzına göre daha az örneğe rastlanmıştır.

Tablo 147

IA	NA ¹⁶⁸
ğolumnan (10a/14)	yanımnan (1d/091)
heznenen (12c/25)	elimnen (28h/012)
bayramnan (9b/8)	
uşumnan < aklımdan (9g/17)	
ağlımnan < aklımdan (22b/33)	
yadımnan < zihnimden (9ı/8)	
yaşamnan (17a/7)	

2.14.10. şl > şd Benzeşmesi

İğdir ağzında örneklerine daha çok rastlanmıştır.

Tablo 148

IA	NA ¹⁶⁹
başdadı (4b/9)	başdanırdı (13b/001)
haşdanır (18a/4)	
ğışdıya < kışlaya (1e/26)	
üşdü < üçlü (1g/22)	
tışderine (1m/10)	
ağaşdarı (4a/13)	
ağaşdıhdan (9ö/5)	

¹⁶⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁶⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁶⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >
geşmişderiñize (4d/9)
alkışdadı (4b/35)

2.14.11. **zl > zd** Benzeşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde bir örnekte rastlanmış olup, her iki ağızda da örnekleri azdır.

Tablo 149

IA	NA¹⁷⁰
sözderi (1j/52)	sözderin (6d/045)
düzdüh < düzlük (1e/8)	
gizdenirler (19s/7)	
ğızdarımıza (2a/14)	
gözderi (8c/5)	
otuzduyu (12a/2)	

2.14.12. **sl > sd** Benzeşmesi

Her iki ağızda da örnekleri yaygın değildir.

Tablo 150

IA	NA¹⁷¹
sesdi (1c/113)	yasdı < yası (20d/045)
ısdanmışam (1c/13)	ısdadırdılar (22a/002)
sesdenmeye (1h/30)	
hersdênir (9o/8)	

2.14.13. **pm > pb** Benzeşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde rastlanmamıştır.

¹⁷⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 151

IA
yapbışdıh (18a/3), tapbırdıh (2a/25), serpbeye (17a/76)

2.14.14. sl > ss Benzeşmesi

Nahçıvan ağzında rastlanmamıştır, İğdır ağzında ise bir örnekte bu değişim tespit edilmiştir.

Tablo 152

IA
tessim < teslim (4b/24)

2.14.15. pl > pd Benzeşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde rastlanmamıştır, İğdır ağzında ise bir kelimedede rastlanmıştır.

Tablo 153

IA
tapdamazdı (6c/14)

2.14.16. mb > mm Benzeşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde rastlanmamıştır. İğdır ağzında bir örnek tespit edilmiştir.

Tablo 154

IA
ammarı (9n/9)

2.14.17. rb > bb Benzeşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde mevcut olmamakla birlikte, İğdır ağzı metinlerinde bir örneği bulunmaktadır.

Tablo 155

IA
ğubban (19m/7)

2.14.18. Uzak Benzeşme

Her iki ağızda da kaideleşmiştir. İğdır ağızında tespit edilen örnekler, yörede standart Türkiye Türkçesindeki halleriyle de kullanılmaktadır.

Tablo 156

IA	NA¹⁷²
munu (1e/71, 4a/45)	menim (1a/013)
minir < biner (14a/49)	mindin (3a/024)
minnerce < binlerce (13a/7)	mindeñ < binden (21a/022)
munnar (9ı/8)	

2.15. Ünsüz Aykırılışması (Benzeşmezliği) (İng. **differentiation; Fr. **différenciation**; Alm. **differenzierung, dissimilation, entähnlichung**)**

Bir kelimedede yan yana ya da birbirinden aralıklı duran fakat boğumlanma nitelikleri birbirinin tıpkısı ya da birbirine yakın olan iki ünsüzden biri, bazen kendi boğumlanma noktasını ötekinden ayırarak başka bir ünsüze döner, benzeşmenin tam tersi olan bir olayın gelişmesine yol açar.¹⁷³

Benzeşmezlik her iki ağızda da, tonsuz ünsüzlerden sonra tonlu ünsüz ya da tonlu ünsüzlerden sonra tonsuz ünsüz gelmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 157

IA	NA¹⁷⁴
ħaħdan (1e/65)	başdan (1a/033)
birleşdih (1b/14)	yığışdı (5d/038)
yatdıħ (12b/5)	başga (4d/001)

¹⁷² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷³ Korkmaz, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, s. 96.

¹⁷⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
başga (1j/47)	vurduhca (4g/016)
yapdım (4d/37)	eşşehci (19g/008)
güleşci (4b/30)	köçdü (24a/048)
çohca (17a/84)	gecsinler (21a/004)
yolçu (4b/44)	deyirmançı (19e/031)
pernavıtdan (4a/5)	ekinçi (19f/001)
	ezañımız (2g/055)

2.16. Ünsüz İkizleşmeleri (İng. **geminate**; Fr. **gemination**; Alm. **gemination**)

Daha çok sözcük başında açık kesitin, kendinden sonra gelen kesitteki ünsüzü almak suretiyle kapalı duruma girmesidir.¹⁷⁵

Ünsüz ikizleşmesi olayı Eski Türkçede olduğu gibi Nahçıvan yöresi ağızlarında çok fazla örneği görülür. İkizleşme bazen kelime köklerinde, bazense ses düşmeleri etkisiyle ya da ekleşme sırasında eklerde görülebilmektedir. Aynı ses olayı **neggeder**, **oggeder** sözcüklerinde olduğu gibi birleşik sözcük oluşumunda da meydana gelebilmektedir.¹⁷⁶ Nahçıvan ağızı ile ilgili bu özelliklerin Iğdır ağızında da olduğunu gösteren ikizleşmelere ait analizler şunlardır.

2.16.1. g İkizleşmesi

Tablo 158

IA	NA ¹⁷⁷
muhağğah (1c/80)	toggaTda (22b/002)
haggeylediñ (1g/52)	ağseggel (2a/131)
oğğadan (9ı/8)	oggeder < o kadar (2e/079)
	neggeder < ne kadar (2e/078, 4i/055)
	dogguz (1c/167, 6a/001, 14a/024, 16a/001)

¹⁷⁵ Sadettin Buluç, "Tellâfer Türkçesi Üzerine", **TDAY: Belleten**, 1973-74, s. 49-57.

¹⁷⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 35.

¹⁷⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.16.2. ş İkizleşmesi

Tablo 159

IA	NA ¹⁷⁸
aşşa (1g/18, 4a/15)	aşşağı (23a/007)
eşşeh' (12c/31)	eşşeye (9a/039)
guşşah (1i/10),	
aşşih (8b/2, 13e/1),	
gaşşıh (9i/2),	
başşıya (9i/6),	

2.16.3. m İkizleşmesi

Tablo 160

IA	NA ¹⁷⁹
temmiz (19b/6)	temmiz (2a/164)
hammı (22b/25)	hammısı (18a/005)
	dimmez (1a/008)
	bayrammız < bayramımız (20d/030)
	demmir (22b/001)
	beyemmir (28h/146)

2.16.4. K, k İkizleşmesi

Sayı isimlerindeki patlayıcı ünsüzlerin ikizleşmesi her iki ağızda da karakteristiktir.

Tablo 161

IA	NA ¹⁸⁰
sekkiz (2a/7, 1e/61)	seKKiz (3a/002)
dokkuz (8b/1,12a/2)	agseKKelleri (1a/046)

¹⁷⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.16.5. d İkizleşmesi

Tablo 162

IA	NA ¹⁸¹
yeddi (12b/10, 1h/3, 3a/2, 14a/7), yeddilevin (20a/2)	yeddi (2c/046), yeddilevine (1a/002)

2.16.6. z İkizleşmesi

Tablo 163

IA	NA ¹⁸²
yazlıq (22ı/20)	yazlıq (2f/015)
ğazzağı (10a/10)	uzzağa (19h/003)
yüzzüh (10a/12), üzzüğünü (22b/28)	
gezze (12b/20)	
tezze (5a/1, 1j/11)	

2.16.7. ı İkizleşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde rastlanmamıştır. Iğdır ağzı metinlerinde bir örneği mevcuttur.

Tablo 164

IA
illac (9b/25)

2.16.8. ç İkizleşmesi

Nahçıvan ağzı metinlerinde rastlanmamıştır. Iğdır ağzı metinlerinde bir örneği bulunmaktadır.

Tablo 165

IA
gaççah (10a/15, 11a/8)

¹⁸¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.16.9. y İkizleşmesi

İğdir ağzı metinlerinde rastlanmamıştır. Nahçıvan ağzında örnekleri azdır.

Tablo 166

NA ¹⁸³
niyyed (2c/051), eziyyetler (24a/032)

2.16.10. s İkizleşmesi

İğdir ağzında rastlanmamıştır. Nahçıvan ağzında bir örneği tespit edilmiştir.

Tablo 167

NA ¹⁸⁴
gıssa (3a/043, 5e/018)

2.16.11. İktidarî Fiilin Menfisinde Oluşan İkiz Ünsüzler

Eski **u-** “muktedir olmak” fiilinin menfisi ile asıl fiilin gerundium şekli **-bil-** **e + umadı** gibi- gelen ve iki vokalin birleşmesiyle **-uma-**, **-ime-**, **-eme-**, şekillerini meydana getiren **-bilümedi**, **bilimedi**, **bilemedi** gibi- menfi iktidarının bu birleşmeden doğan **u, i, ı, e, a** vokalleri başlangıçta uzun olmuştur. Sonra bu uzunluk kısalınca aynında bulunan konsanantı ikizleşmiştir.¹⁸⁵ Ergin tarafından yapılan bu analiz her iki yöre ağızlarını da kapsamakta ve örneklerde bu husus açıkça görülmektedir. Her iki ağızda da yaygındır ve sistematiktir.

Tablo 168

IA	NA ¹⁸⁶
veremmenem (1b/23)	tüşemmezdi (28c/008)
yatammirem (17a/4)	gaçammadım (20b/029)
bulemmèdi (4a/18)	gèdemmediler (25a/008)
tapammirem (6b/1)	tapammadım (5a/035)
dikemmirem (6d/18)	diyemmirem (28h/093)

¹⁸³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁵ Ergin, **Azeri Türkçesi**, s. 115.

¹⁸⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.16.12. Taklidî Kelimelerde Oluşan İkiz Ünsüzler

Tablo 169

IA	NA ¹⁸⁷
hoppanarîh (16b/4)	abbılarıh (2c/042), happılarıh (1a/004)
şagğaşak (1g/7)	şaggaha şag (20b/030), şaggaşag (4h/019)
şığğıltı (1b/55)	güppultuynan (1c/028), gübbaha güb (20e/023)
	tappıltıynan (4h/023)

2.17. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi (İng. **monopolization**; Fr. **dégémination**; Alm. **entdoppelung**)

Her iki ağızda da ikizleşme daha yaygındır, tekleşme belli başlı örneklerde görülür.

Tablo 170

IA	NA ¹⁸⁸
eme < amma (2a/15, 6c/14, 14a/1)	eme (2a/048)
emi < emmi < amca (1c/87, 3a/1)	emisi (2a/068)

2.18. Ünsüz Düşmeleri (Yitimi) (İng. **loss of consonant**; Fr. **élision, consonantique**; Alm. **konsonantausfall**)

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında gramer birliğinin bünyesindeki ünsüzlerden biri düşer, buna ünsüz düşmesi denir. Türkçede en çok düşme eğilimi gösteren ünsüzler damak ünsüzleri **k, g, ğ** ile akıcı **l, n, r, y** ünsüzlerdir.¹⁸⁹

Nahçıvan ve Iğdır ağızında ortaya çıkan ünsüz düşmeleri şunlardır.

2.18.1. r Düşmesi

Her iki ağızda da üçüncü şahıs bildirme ekinin sonundaki **r** ünsüzü ve geçişlilik eklerindeki **r** ünsüzü düşmektedir. Geçişlilik eklerindeki **r** düşmesi belli başlı kelimelerde meydana gelmektedir; **götüsün, otumuşam, getimişdiler**, aynı zamanda

¹⁸⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁹ Özkan, **age**, s. 179.

bu kelimelerin özellikle İğdir ağzında **r** ünsüzünün muhafaza edildiği kullanımları da mevcuttur.

Tablo 171

IA	NA ¹⁹⁰
veziyetdedi (22b/45)	adamdı < adamdır (1c/172)
aħrabalarıldı (10a/17)	bacıdı (19c/008)
yāndadı (4c/17)	desdedi (2g/001)
guvvetdidi (4a/23)	elemdi (20a/022)
hesenindi (2a/8)	adıdı < adıdır (2a/125)
getimezsen (1i/38)	getimişdiler < getirmişlerdi (2a/103)
götüsün (6c/5)	götümeh < götürmek (4g/020)
kutulam (1c/137)	gutulmuşam (16a/002)
otumuşam (9m/4)	otu < otur (1c/076)
afedeseñ (9k/3)	çıhatdı < çıkarttı (3a/100)
olusa (22e/9)	heftedi < haftadır (14a/019)

2.18.2. y Düşmesi

y ünsüzünün düşmesi her iki ağız için de karakteristik bir özelliktir, her iki ağızda da başta ve ortada meydana gelmektedir. Bir Azeri hususiyeti olarak ele alınması gereken başta **y** düşmelerinde özellikle **y**'den sonra **ı** sesinin gelmesi durumunda Azeri Türkçesinde **ı** sesinin bulunmamasından kaynaklı **ı** sesi **i**'ye dönüşmektedir.

Her iki ağızda da **y** ünsüzünün düşmesi neticesinde **böyle, öyle** kelimelerinde ses değişmesi ve ardından bu seste ünlü daralması gerçekleşmektedir.

Tablo 172

IA	NA ¹⁹¹
itmişdi (1c/65)	itirmişem (17a/017)
üzümü (3a/17)	üzü (5a/003)

¹⁹⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
itirdik < yitirdik (2a/2)	iyidin < yiğidin (5a/032)
üreğini < yüreğini (8a/39)	ilda < yılda (16a/002)
kefi < keyfi (1c/63)	ulduzlar (4c/002)
nēse < neyse (1b/8)	üceldirdiler (10b/052)
böle < böyle (1b/9)	üreh (5a/039)
öle < öyle (3a/20)	ılan (19ı/002)
üzüh < yüzük (22b/8)	üzüh (19h/032)
bēle < böyle (4b/32)	belece (9a/002)
ēlecene (6d/11)	elemir < eylemiyor (3a/073)
sōle < söyle (4a/7)	sebrele < sabreyle (19ı/028)
buğdamızı (6c/16),	buğda (2g/015)
tezēsioğludu (10a/43)	nedi < neydi (10d/002)

2.18.3. n Düşmesi

Nahçıvan ağzında işaret zamirlerinin çokluk şekilleriyle, şahıs zamirlerinin üçüncü çokluk şekillerinde zamir **n**'sinin bulunmadığı görülmektedir ki bu durum Azeri sahası ağızlarının ayırıcı özelliklerinden birisidir.¹⁹²

Nahçıvan ağzı için tespit edilen bu duruma Iğdır ağzında rastlanmamıştır, bu hususun sebeplerinden biri olarak, geçen zaman sürecinde yörede Standart Türkiye Türkçesi etkisinin yoğun olduğu fikri öne sürülebilir.

Tablo 173

IA	NA ¹⁹³
ipicedi (1c/10)	oların < onların (4i/040)
tülbete (9k/9)	bular < bunlar (2a/019)
	keTde < kentte (21a/003)

¹⁹² Gülensoy vd., **age**, s. 34-35.

¹⁹³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.18.4. f Düşmesi

Her iki ağızda da bir örnekleri çok azdır.

Tablo 174

IA	NA ¹⁹⁴
cüt < çift (1i/16)	cüd < çift (1d/039)

2.18.5. h Düşmesi

İğdır ağızında bu fonetik hadise daha fazla görülmektedir ve **h** düşmesi özellikle yabancı kelimelerde gerçekleşmektedir.

Tablo 175

IA	NA ¹⁹⁵
sabānan (1c/47)	sifte < siftah (1a/043)
tacızatı (1e/4)	
terīs (1e/16)	
yaut (1i/8)	
başis (1i/36)	
saabını (1j/59)	
üzürüñüzden (4a/30)	
alaveren īdi (4b/31)	
hacı abdılla (4d/33)	
ğaveye (8b/6)	
ğafaltı (9b/3)	

2.18.6. l Düşmesi

Her iki ağızda da örnekleri azdır ve bu düşmeye özellikle Nahçıvan ağızında sadece bir örnekte rastlanmıştır.

¹⁹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 176

IA	NA ¹⁹⁶
ge (12c/12)	ge < gel (4h/011)
ğaḫtīñ (1a/2)	
bekenem (1o/54)	
beke (14a/56)	
atmış (1e/43, 19b/3)	
nası olsa (10a/33)	
asfātın (11a/26)	
katiyam (13a/4)	

2.18.7. k Düşmesi

İğdır ağzında örnekleri daha yaygındır.

Tablo 177

IA	NA ¹⁹⁷
sōgudu (1b/1)	anca < ancak (19c/003)
yimē (4b/36)	
bōyüdü (6c/16)	
fazlalınān (9k/6)	
ispanānan (18a/7)	

2.18.8. t Düşmesi

Tablo 178

IA	NA ¹⁹⁸
çif (1e/46)	çif (28f/007)
desmal (22c/4)	desmallar (28h/139)
rasladı (1c/29)	

¹⁹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >
üs (1b/5)
dosdariñ (8a/29)
doslar (17a/25)

2.18.9. d Düşmesi

Iğdır ağzında tespit edilmemiştir. Nahçıvan ağzında bir örnekte rastlanmıştır.

Tablo 179

NA¹⁹⁹
günüz (1d/084)

2.19. Ünsüz Türemeleri (İng. **derivation of consonant**; Fr. **derivation consonantique**; Alm. **konsonantenentstehung**)

Ses türemesi düşmenin aksine kelimeyi genişletir. Aslında bu Türkçede nadir bir olaydır. Bununla birlikte eklemeyi kolaylaştırmak ve yabancı kelimeleri Türkçenin ses ve hece yapısına uydurmak gibi pratik bir maksatla türettiğimiz sesler oldukça fazladır.²⁰⁰

Nahçıvan ve Iğdır ağzında ünsüz türemeleri şu başlıklar altında incelenmiştir.

2.19.1. y Türemesi

Tablo 180

IA	NA²⁰¹
ayitdi < ait (1h/3)	almayınañ (10e/006)
biyet < biat (1n/17)	varıydı (4f/001)
yohuydu (9m/1)	yohuydu (4f/001)
katiyam < katliam (13a/4)	ismayil (2d/002)
yendirdih (4b/28)	ireyizin (20b/012)

¹⁹⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰⁰ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 65.

²⁰¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.19.2. h Türemesi

Tablo 181

IA	NA ²⁰²
mahnası < mana (1g/36)	hören < ören (2e/037)
heyve < ayva (22b/27)	heyva (4c/009)
helbet (1o/43)	hürüyür < ürüyor (4d/014)
sahat (22b/64)	sahad < saat (2f/011)
	haçarını < açarını (19d/015)
	helçini < elçini (4i/009)
	cemahatı (5d/032), cemeheTde (2g/048)

2.19.3. n Türemesi

Bu türeme Nahçıvan ağzında iki şekilde gerçekleşmektedir ve her iki şekil de son seste meydana gelir. Bunlardan birincisi artık vasıta hal eki durumuna gelmiş bulunan **ile** edatının sonuna eklenen Eski Türkçedeki **n**'nin izi olan ünsüz, ikincisi ise ikinci tekil şahıs emir eki olarak kullanılan **-ginen** yapısındaki **n**'dir.²⁰³ Nahçıvan ağzı için yapılan bu analizin tüm yönleri İğdır ağzında da görülmektedir.

Tablo 182

IA	NA ²⁰⁴
söyleginen (4a/1)	deginen (3a/049)
gëtginen (4d/11)	bilginen (5d/004)
almaginen (22e/6)	nüsübetinen (19h/058)
gimin (1b/8), kimin < gibi (22b/22)	ılannan (19ı/007)
zoruynan (8b/1)	yazınan (2c/012)
turahdırnan < traktör ile (9b/14)	ermenilernen (24a/018)
kereğnen (19b/16)	

²⁰² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰³ Gülensoy vd., **age**, s. 33.

²⁰⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.19.4. m Türemesi

Tablo 183

IA	NA ²⁰⁵
yohsam (1c/75)	neterim (2c/014)
bekenem (1o/54)	mesalam (24a/047)
barım (4d/17)	

2.19.5. v Türemesi

Tablo 184

IA	NA ²⁰⁶
duvasını (1ı/15)	duva (13b/007, 2b/009, 6a/012)
suval (17a/65)	suval (19f/010, 1c/163)

2.20. Ünsüz Yer Değiştirmeleri (Göçüşme) (İng. *metathesis*; Fr. *métathèse*; Alm. *metathese, lautversetzung, umstellung, metathesis*)

Telaffuzu kolaylaştırmak için gerçekleştirilen bir ses olayıdır.²⁰⁷ Ünsüz dizisinde, söylenişi güç seslerden telâffuzu kolay seslere doğru tabiî bir geçiş görülmektedir.²⁰⁸

Her iki ağızda da görülen fonetik bir olaydır, yörelerde görülen kullanımlara göre ünsüz yer değiştirmeleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

2.20.1. b, p, g, ğ Ünsüzlerinin r Ünsüzü ile Yer Değiştirmesi

Tablo 185

IA	NA ²⁰⁹
dorğuyruğ (19a/3)	dorğadılar (20a/009)

²⁰⁵ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

²⁰⁶ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

²⁰⁷ Volkan Coşkun, *Türkçenin Ses Bilgisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008, s. 102.

²⁰⁸ Önder Çağıran, *“Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi”*,

3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 239-266.

²⁰⁹ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

IA =>	NA =>
dorğama (2a/24)	irbaham (1a/014, 2d/002, 28c/002)
torpahtan (1i/3, 13b/15)	torpağınnañ (19h/048)
yarpağın (5a/4)	yarpağın (3a/008)
arğıya (1g/33)	
örgenginen (4e/28)	
körpülerde (1e/44)	
dorğusu (2a/6)	
dergasına < deryasına (22b/3)	
çarpaz (22b/106)	

2.20.2. Sızıcı v, f, h, y Ünsüzleriyle Karşılaşan r Ünsüzünün Yer Değiştirmesi

Tablo 186

IA	NA ²¹⁰
narvız (1b/31)	narvız (19h/001)
surfa (17b/11)	surfamı (4b/024)
arvadı (6c/8, 9c/2)	arvaddara (4f/046)
erhebelerimize (2a/14)	mehlem < merhem (23a/026)
mehriba (19a/1)	gansevra < konserve (2g/034)
	meyremi (1b/005)

2.20.3. b, p, m Ünsüzlerinin l Ünsüzü ile Yer Değiştirmesi

Sadece İçdir ağzında iki örnek tespit edilmiştir.

Tablo 187

IA
melmeketi (1o/75, 22b/80), çölmehde (18a/6)

²¹⁰ Gülensoy vd., age, s. 69-183.

2.20.4. c Ünsüzünün I Ünsüzü ile Yer Değiştirmesi

İğdır ağzında bir örnekte rastlanmıştır. Nahçıvan ağzında örneği tespit edilmemişti

Tablo 188

IA
melçişe (12c/6)

2.20.5. r Ünsüzü Etrafında Uzak Yer Değiştirme

Tablo 189

IA	NA²¹¹
görsedebilirsēñ (1o/71)	ceyran < cereyan
örkedersen (12c/27)	

2.21. Hece Olayları

2.21.1. Hece Kaynaşması (İng. **contraction**; Fr. **contraction**; Alm. **zusammenziehung, kontraktion**)²¹²

Hece kaynaşması **y, ğ, n, h, g, k, v, f** gibi aşınmaya ve düşmeye elverişli ünsüzlerin yanlarındaki ünlülerle birlikte düşerek kelime içindeki hece sayısını azaltması demektir.²¹³

2.21.1.1. g, ğ, h, ñ, n, y, f, v Ünsüzlerinin Kaynaşması ile Oluşan Hece Kaynaşması

İğdır ağzında Nahçıvan ağzına göre örnekleri daha fazladır. Her iki ağzda da kaynaşmaların neticesinde genelde ünlülerde uzama meydana gelmektedir.

²¹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²¹² Nahçıvan Ağzı'nda hece kaynaşması başlığı altında; "birbirini izleyen ayrı seslemlere (çıkış noktası) ait iki ünlünün ya bir tek ünlü, ya da bir ikiz ünlü olarak tek seslemde toplanması" ifadesi kapsamında incelemelerin yapıldığı görölmektedir fakat bu çalışmada, Nahçıvan Ağzı'ndaki incelemeye bağlı kalınmamış, her iki ağız hece kaynaşmasına ilişkin yeni ölçütlerle değerlendirilmiştir.

²¹³ Ercilasun, **age**, s. 142.

Tablo 190

IA	NA ²¹⁴
ecembulā < ecembulağı (1a/5)	goyasız (2a/146)
sōra (4e/13)	sōra (1a/004)
mēm < benim (4b/10)	mē < bana (25a/043)
sē (8b/16, 14a/54)	sē < sana (7a/014, 12a/007)
vurdū kimin (4a/14)	elesin (2a/010)
yimē (4a/20)	neteri (1c/083)
sābı < sahibi (4b/27)	
dōşdürmeh (6e/7)	
bōn < bugün (8a/26, 12c/20, 18a/2)	
bēmnen (3a/8)	
dōşdüldüler (2a/17)	
çapā < çapayı (9b/4)	
atlān (9d/5)	
dī < diye (11a/13)	
ē < iyi (12b/26)	
dā (12c/16)	
torpā (13b/17)	
şādet (13b/18)	

2.21.1.2. Şimdiki Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması

Her iki ağızda da şimdiki zaman eki; **-r, -ır, -ir, -ur, -ür**'dir.

Tablo 191

IA	NA ²¹⁵
gelirem (7a/8)	çihirdılar (18a/007)
yaşıyrıh (4e/35)	yandırmırırh (1a/007)
görmür (1c/139)	vermir (1b/006)
ğaybetmirih (13b/6)	istemirih (4g/006)
zayıflır (12b/20)	dönmürdüm (28h/112)

²¹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²¹⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

2.21.1.3. Gelecek Zaman Ekinde Oluşan Hece Kaynaşması

Tablo 192

IA	NA ²¹⁶
gelececm (3a/26)	neynéyecem (1c/035)
vereceñ (4b/15)	şerliyecem (1c/065)
ğaçırdacıh (6c/3)	öldürTdürecem (1c/077)
götürecem (10a/23)	verecih (1c/119)
duracıh (14a/11)	gèdecih (2e/074)
doğacam (14b/3)	olacıh (20b/025)
vuracam (22b/11)	eliyecem (28c/013)

2.21.2. Hece Düşmesi (Yutulması) (İng. **haplology**; Fr. **haplologie**; Alm. **silbenschichtung**)

Bir kelimedede yan yana bulunan ve sesleri boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine eşit ya da çok yakın olan iki hecenin söylenişte tek heceye indirilmesi olayıdır.²¹⁷

Her iki ağızda da ilgi (genitif) ekinde hece yutulması olayı mevcuttur, İğdir ağızında örneklerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 193

IA	NA ²¹⁸
ambar̄n üzeri < ambarının üzeri (1b/20)	bacın ağzına (1d/004)
arp̄n üsdüne (4a/20)	başın altına (1d/012)
harab̄n içine (4b/26)	sen başın < senin başın (4i/014)
gec̄n bir saadı (6c/15)	garın gapısına (22b/010)
perd̄n arasında (6c/20)	ölüsün üsde (28g/013)
ins̄n boynunda (9i/8)	an̄n üstünneñ (10b/042)
lamiȳn yaylığını (9ö/9)	
köp̄n ahlı (10a/8)	

²¹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²¹⁷ Korkmaz, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, s. 100.

²¹⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >
gonşün hayatınnan (11a/24)
babasın atı (14a/50)
altın tohumu (19b/20)

2.21.3. Hece Türemesi

Her iki ağızda da fiillerin birleşik çekimlerinde; ek-fiil vasıtasıyla isimlerin yüklemleşme sürecinde; koşul ekinin tekrarlanması şeklinde hece türemeleri meydana gelmektedir. Buna ilaveten herhangi bir kural çerçevesinde değerlendiremediğimiz türemeler de mevcuttur. Bütün bu türeme çeşitleri, çok yaygın olmamakla birlikte her iki ağızda da görülmektedir.

Tablo 194

IA	NA²¹⁹
yeyilmez (1c/122)	yeyerdih (1c/184)
yiyerseñ (6d/17)	varıymış (1c/086)
topluyardın (4d/18)	yuyur (1d/044)
oñuyardı (9j/7)	boyuyarıñ (2c/020)
besdiyer (1h/11)	yoñuydu (16a/013)
yeğilmeli (5a/8)	o gecesi (1a/007)
yoñuydu (9m/1)	sabahsı (3a/077)
çoğusu (11a/22)	çoğusu (18a/003, 24a/046)
o senesi (6e/15)	ilin ahır günüsü (28d/003)
o günüsü (6e/15-16)	isTeyirsense (22c/012)
müselmensañsa (1o/9)	bañabilmenem (1c/066)
gelirseñse (8b/10)	olmanam (1c/128)
sorarsañsa (12d/53)	elemenem (3a/141)
ğaçmanam (10a/11)	gayıdanmanam (19b/008)
getmenem (11a/28)	yaşayabilmenem (22c/009)

²¹⁹ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. İsimler (İng. **substansive**; Fr. **substatif**; Alm. **substantive**)

3.1.2. İsim Yapım Ekleri (İng. **derivational affix**; Fr. **suffixe de derivation**; Alm. **Denominale suffixe**)

Yapım ekleri ad ya da fiil kök ve gövdelerinden yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan eklerdir.¹

Her iki ağızda da Türkiye Türkçesinin gramer yapısında bulunan yapım ekleri kullanılır. Fakat bazı ekler ağız özelliklerinin yapısından kaynaklı ses değişikliklerine uğramıştır.

3.1.2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri (İng. **denominative noun**; Fr. **nom dénominal**; Alm. **deneminales substantive**)

İsim ve isim soylu kök veya gövdelere gelerek yeni isim veya isim soylu kelimeler türeten eklerdir.²

3.1.2.1.1. +lıh, +luh, / +lıh, +luh, +lih, +lih', / +lıg, +lig, / +lığ, +liğ, +luğ, +lüğ

Genellikle adlardan ve sıfatlardan adlar türeten bu ek, çok işlek ve kapsamlı bir ektir. Asıl işlevi, eklendiği kelimeye “tahsis, bir şey için” anlamını veren adlar türetmektir.³

Bu ek, Nahçıvan ağzında ses benzeşmeleri neticesi **+rığ**, Iğdır ağzında da **+ruğ** şeklinde görülür.

Zikredilen yapım eki Iğdır ağzında ses benzeşmeleri sonucu, **+rıh**, **+nih**, **+düh**, **+dih** şeklinde de görülmekle beraber, bu durum Nahçıvan ağzı için söz konusu değildir.

¹ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi**, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 21.

² Mukim Sağır, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK yay., Ankara, 1995, s. 127.

³ Korkmaz, **age**, s. 55.

Tablo 195

IA	NA ⁴
ğayalıdır (1a/8)	guralılığ (1c/129)
başlılı (7a/12)	açılığ (1c/133)
tozluğ (14a/4)	halallılığ (2a/067)
ğulluğ (21a/28)	muşdululuğ (1c/206)
yekelihde (19f/4)	küllüh (28h/099)
bendeçilih' (1d/24)	razılığ (10b/006)
ğorgahlılığa (1b/41)	şenlig (28c/016)
analığ (9n/2)	kömehlig (11a/033)
hazırılığ (9f/6)	kasıpcılığnan (2a/023)
korruğa (1c/138)	yaylığın (2a/082)
türhlüğün (12a/11)	gulluğ (1c/057)
gözelliğiniñ (17a/36)	meyveçiliği (2g/020)
çimennihdir (1a/8)	guşçuluğumuz (2g/051)
şennihli (20b/1)	hazırılığ (4f/009)
ağaşdığdan (9ö/5)	korluğ (20b/032)
düzduğ (1e/8)	ağırrığımı (19h/029)

3.1.2.1.2. +lı, +li, +lu, +lü

Türkiye Türkçesinin her ada gelebilen ve addan ad ve sıfat türeten en işlek eklerinden biridir.⁵

Her iki ağızda bu ek ses benzeşmeleri sonucunda, **+dı**, **+di** şeklinde de görülmektedir.

Iğdır ağızında ses benzeşmesi sonucu bu ekin, **+ri**, **+rı**, **+nü**, **+nı** şeklindeki kullanımlarına da rastlanmaktadır. Nahçıvan ağızında bu nevi örneklere rastlanmamıştır.

⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵ Korkmaz, **age**, s. 53.

Tablo 196

IA	NA ⁶
çingilli (1a/6)	muncuḫlu (4i/023)
ḡalabalıḫlı (1a/6)	türlü (6a/026)
ḡarlıdı (1e/44)	nişanlı (1a/030)
düḡmeli (10a/24)	bereketli (1a/042)
suşlıdu (12e/5)	menzereli (1b/026)
zencefilli (19c/6)	ganlıdı (1c/025)
dövletliydi (2a/19)	yaralı (1d/128)
nazlısañ (5a/3)	duvalı (2b/006)
ḡabulluyem (8b/16)	uḡurlu (6a/075)
köylü (8b/44)	atlı (14a/007)
hayırri (4a/53)	azerbaycanlıya (27a/043)
yerriyem (1c/49)	befalı (3a/027)
iḡdırri (4e/36)	boylu (24a/038)
iḡdirriyim (13c/3)	cevizli (2c/008)
ḡaharrı (15b/12)	çeşmeli (10a/024)
yönnü (9h/2)	çoḫlu (18a/001)
deliganlılar (1e/18)	yasdı (20d/045)
ḡuvvetdidir (1n/12)	addı (4i/002)

3.1.2.1.3. +sız, +siz, +suz, +süz

+sIz +sUz eki, isim, sıfat, zarf olarak kullanılır. +sIz +sUz eki, incelenen tarihi ve modern Türk dili alanında yaygın olarak kullanılan eklerden biridir. +sIz +sUz eki, isimde herhangi bir özelliḡin, bir şeyin varlıḡına, yokluḡuna, azlıḡına işaret eden sıfatlar yapmaktadır. Ekin en önemli işlevi yokluk bildirmesi ve olumsuz anlamlar ifade eden sıfatlar yapmasıdır. +sIz +sUz eki, her ne kadar +II +IU ekinin karşıtı gibi kullanılsa da, bu karřıtlıḡın saḡlanamadıḡı durumlar da vardır.⁷ Her iki aḡızda da aynı şekilde görölmektedir.

⁶ Gülensoy vd., *age*, s. 69-183.

⁷ Ali Cin, Türkçede “+sIz/+sUz Eki Üzerine”, *TDAY: Belleten*, Cilt I, 2004, s. 19-44.

Tablo 197

IA	NA ⁸
kefsizseñ (1c/63)	imansız (4i/029)
leylisiz (6a/4)	sahiPsiz (27a/032)
gayrisiz (6d/14)	susuz (1a/020)
hediyesiz (9f/14)	dertsiz (1d/097)
rahatsız (9h/2)	gızsız (2a/116)
bahçivansız (12d/14)	uşahsız (17a/010)
sahapsız (12d/15)	gardaşsız (1c/164)
şekersiz (14b/2)	hatasız (28c/007)

3.1.2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri (İng. **denominative verb**; Fr. **verbe dénominal**; Alm. **denominales verbum**)

Bu ekler isim kök ve gövdelerinden fiil yaparlar. Her iki ağızda da sık kullanılan isimden fiil yapım ekleri şunlardır:

3.1.2.2.1. +la, +le

Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde canlı ve çok işlek olan bir addan fiil türetme ekidir. Tek veya çok heceli her türlü ad kök ve gövdeleriyle, sıfat, zarf vb. ad soylu sözlere de gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir.⁹ +**la**, +**le** her iki ağızda da en fazla görülen isimden fiil yapım ekidir.

Bu ek Iğdır ağızında ünsüz benzeşmesi sonucu +**ra**, +**de**, +**da** şeklinde de görülür, sadece +**da**'lı kullanıma Nahçıvan ağızında da rastlanmaktadır.

Tablo 198

IA	NA ¹⁰
kirelemişdim (1j/17)	bağışlanmasın (23a/008)
ğarşıladı (4a/52)	fikirleşende (23a/013)
sancahlamışam (6d/18)	temizlesin (1a/019)

⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹ Korkmaz, **age**, s. 116.

¹⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
daşlamaya (13a/16)	gözleyerdiler (1a/056)
gecelediler (17c/49)	işledi (1d/093)
yumurluyup (19a/9)	gizledir (4d/030)
azarradı (6c/26)	aTdıyır (4f/024)
hazırıra (1c/5)	paTdadım (4i/023)
kilitdiyir (6e/6)	rahaTdasın (1a/020)
başdadı (1e/16)	başdanırdı (13b/001)
gizdesiñ (1k/1)	addamağa (1a/008)

3.1.2.2.2. +al, +el

+A- ekiyle edilgenlik bildiren l çatı ekinin kaynaşmasından oluşan +Al- eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan **olma** bildiren fiiller türeten bir birleşik ektir.¹¹ Her iki ağızda da kullanımı aynıdır.

Tablo 199

IA	NA ¹²
azalanda (4a/27, 16b/4)	azalıP (28b/023)
düzelderih (20a/11)	düzelim (1d/025)
	dincelsinler (2g/049)

3.1.2.2.3. +a, +e

+A- eki, **n, l** gibi akıcı ve **d, p** gibi patlayıcı, **ř, z** gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir.¹³ Her iki ağızda da örnekleri azdır.

Tablo 200

IA	NA ¹⁴
oynaşı (14a/16)	oyna (4ı/004)

¹¹ Korkmaz, **age**, s. 112.

¹² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹³ Korkmaz, **age**, s. 111.

¹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

NA = >
yaşayışımız (20b/001)
benzemez (1c/052)

3.1.2.2.4. +ar, +er

Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek **olma** bildiren geçişsiz fiiller kuran **+Ar** eki, Eski Türkçedeki **er-** fiilinin bir süre sonra birleştiği sözlerle kaynaşarak ekleşmesinden oluşmuştur.¹⁵ Her iki ağızda da örnekleri çok azdır.

Tablo 201

IA	NA¹⁶
ağarmayın (8a/16)	göğerrir (5b/002)

3.1.3. İsim Çekim Ekleri

İsim çekim sözüyle, isimlerle fiiller ve isimlerle isimler arasında anlam ilişkisini kurmak üzere isim tabanlarına getirilen eklerin düzeni anlaşılmakta ve vazifeleri bu tanıma uygun düşen eklere de isim çekim ekleri denmektedir.¹⁷

3.1.3.1. Çokluk Eki (İng. **plural ending**; Fr. **désinence du pluriel**; Alm. **pluralsuffix**)

Çokluk eki **+lar, +ler** ad soylu sözcükler ve eylemlerle birlikte kullanılır¹⁸ Her iki ağızda da, ilerleyici ünsüz benzeşmesi nedeniyle bu ekin bazen **+nar, +ner, +dar, +der, +rar, +rer** olarak da kullanıldığı görülür.

Tablo 202

IA	NA¹⁹
azeriler (1a/1)	başlıhlar (18a/001)
tumlara (9b/21)	äyahları (1a/018)

¹⁵ Korkmaz, **age**, s. 113.

¹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷ Efrasiyap Gemalmaz, **Erzurum İli Ağızları**, Cilt I, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 263.

¹⁸ Mehmet Hengirmen, **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yay., Ankara, 2007, s. 279.

¹⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
aḥuntar (12f/41)	ḡızlara (1a/004)
sözderi (1g/54)	celinlerin (2a/010)
düḡünnere (4d/4)	arvaddara (4f/046)
hayvannar (1b/29)	atdarın (9a/022)
çadırar (1e/14)	zaddarına (19c/055)
zenginneriñ (14a/10)	celinner (1a/068)
fakürrere (19ı/7)	canavarrarın (21a/025)

3.1.3.2. İyelik Ekleri (İng. **possesive suffix**; Fr. **suffixe possessif**; Alm. **possesivsuffix**)

İyelik ekleri, genel olarak, eklendikleri ismin bildirdiği nesnenin ait olduğu şahıs ya da varlığı gösteren eklerdir. Diğer bir deyişle, şahsın sahip olduğu varlığı veya bir bütünün parçasını belirtirler.²⁰

Her iki ağızda da şahıslara göre iyelik ekleri şunlardır:

3.1.3.2.1. I. Teklik Şahıs İyelik Eki: +m

Tablo 203

IA	NA ²¹
ḡurbanımı (1ı/15)	yerime (1c/059)
çiḡnimnen (4a/48)	celinime (2a/037)
papaḡıma (12e/7)	oḡlum (3a/121)
göhnüm (13e/4)	atımın (4h/012)
nişanam (15b/3)	uşaḡımdı (19e/044)
enişdeme (11a/30)	heznemde (19g/011)
yadımnan (14a/1)	yaşım (24a/001)
ḡapıma (14a/10)	atamın (25a/001)

²⁰ Cahit Başdaş, “Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hali”, **Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/8 Fall 2009, s. 623-643.

²¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.2.2. II. Teklik Şahıs İyelik Eki: +n, +ñ

Her iki ağzda da +n ve +ñ'nin y şekline dönüştüğü kullanımlar da mevcuttur.

Tablo 204

IA	NA ²²
mermiñi (1a/2)	zindanıñda (1c/120)
derdiñi (1e/37)	canıñ (1d/008)
ürüyañı (4a/15)	anañ (19c/017)
nevrağıñ (5a/2)	başıñda (3a/032)
yarpağın (5a/4)	dinini (3a/072)
gonağıya (9f/7)	görüşün (5b/045)
adıya (9h/17)	ağlın (19b/011)
doğumüyü (9i/1)	gününde (23a/016)
oğluyu (12b/27)	anayın (4i/013)

3.1.3.2.3. III. Teklik Şahıs İyelik Eki: +ı, +i, +u, +ü, +sı, +si, +su, +sü

Tablo 205

IA	NA ²³
gocası (1c/15)	bacısıdı (1d/060)
ğarısı (14a/22)	meyvesini (4f/006)
anası (14a/32)	veziri (3a/153)
tayarası (15a/3)	arığı (1c/116)
gözü (1c/139)	gızına (6b/008)
tışderine (1m/10)	içine (10b/025)
damarrarına (1n/29)	şenliyini (13a/006)
ğızı (2a/10)	sebebine (19e/045)
dalına (21a/11)	evine (20d/019)

²² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.2.4. I. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +mız, +miz, +muz, +müz

Tablo 206

IA	NA ²⁴
cebimize (4b/37)	enenelerimizdi (1a/071)
adebişimizden (9o/2)	gardaşımız (1c/014)
melketimize (4e/35)	yuğumuzu (1c/121)
damımız (6c/15)	dinimizin (3a/160)
mehebbetimiz (8a/38)	vahtımızda (6a/003)
ğonağımız (8c/7)	âdetimiz (8a/001)
analığımızın (9n/3)	dövrümüzde (13a/001)
feleketimize (13b/4)	dedemiz (19e/019)

3.1.3.2.5. II. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +nız, +niz, +nuz, +nüz; +ñiz, +ñiz, +ñuz, +ñüz;
+yız, +yiz, +yuz, +yüz

Tablo 207

IA	NA ²⁵
diriñiz (4c/12)	bacınızam (4g/027)
hüzürüñüzden (4d/17)	herciyiz (4a/032)
kíymetinizi (17b/14)	gapıyızı (9a/010)
hamıyız (19b/18)	guyuyuz (4i/056)
anayız (19m/7)	üzüyüze (4i/024)

3.1.3.2.6. III. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +ları, +leri

İğdır ağzında ses benzeşmesi sonucu **+narı** şeklinde de görülmektedir.

Tablo 208

IA	NA ²⁶
ağızlarınnan (4a/50)	gabahlarına (6b/011)

²⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
gulahlarına (19o/1)	yanlarında (10b/010)
su mularını (1e/81)	ganunları (10b/028)
arhaları (1g/31)	bacılarını (19e/012)
hayvannarıñızı (1c/37)	çörehleri (9a/040)

3.1.3.3. +ki Eki²⁷ (ing. **mixed suffix**; Fr. **saffixe mixte**; Alm. **pronominales suffix**)

+ki ekini karşılama terim birliğı olmamasına rağmen incelenen çalışmalarda araştırmacıların ek ile ilgili söylediklerinden şu ortak görüşler ortaya çıkmaktadır: **+ki eki**: İçinde bulunma, aitlik ve bağıllık bildirir; isim türetir; sıfat türetir; zamir türetir; Standart Türkiye Türkçesinde ünlü uyumunu bozar; isimler, sıfatlar, zamirler ile kullanılır; belirtili isim tamlamalarında tamlanan unsurun yerini tutar; bazı isimlere doğrudan doğruya, bazılarında ilgi hâli ve bulunma hâlinden sonra gelmekte, zamirlere de ilgi hâli ve bulunma hâlinden sonra gelebilmektedir.²⁸ Her iki ağızda da aitlik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi **+ki**’dir.

Tablo 209

IA	NA ²⁹
içeriki (1h/28)	bizimki (28h/127)
govandaki (1h/7)	güherinkini (28d/006)
mènimkini(9ö/6)	memki (28h/053)
önümüzdeki (6e/23)	sabahki (3a/034)

²⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 41’de bu ek isim işletme ekleri başlığı altında -aitlik eki- olarak incelenmiştir. +ki ekinin yapım ya da çekim eki olup olmadığı hususunda görüş birliğı yoktur: bk. Arzu Sema Ertane Baydar ve Turgut Baydar, “+ki Eki Üzerine”, **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 31-48. Kavramsal birlik sağlanması yönünde bu çalışmada her iki ağız için de, +ki eki çekim ekleri başlığı altında ele alınmıştır.

²⁸ Arzu Sema Ertane Baydar ve Turgut Baydar, **agm.**, s. 31-48.

²⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.4. Hâl Ekleri (İng. **case ending**; Fr. **suffix de cas**; Alm. **Kasus endungen, suffix des kasus**)

Hâl ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir.³⁰ Her iki ağızda da tüm hâl eklerinin benzer şekilde kullanımı örneklerle sabittir.

3.1.3.1. Yalın Hâl

Yalın hâl isimlerin başka unsurlara bağlı olmayan şekilleridir. Yalın hâldeki bir isim, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiçbir münasebet ifade etmez.³¹ Türkçede yalın hâl eksizdir. Kelimelerin kök ve gövdelerinden başka, çokluk ve iyelik eki almış şekiller de yalın hâlde bulunurlar.³² Her iki ağızda da yalın hâl Türkiye Türkçesinde olduğu gibi eksizdir.

Tablo 210

IA	NA ³³
ğadın (1c/7)	celin (7a/028)
hesir (13a/6)	ordu (24a/045)
bayram (16b/3)	eğreb (4h/013)
ğavın (2a/18)	hıyal (8a/016)
ölke (12g/2)	heyvan (18a/002)
kepeneh' (22b/65)	çuval (20b/003)

3.1.3.2. İlgî Hâli (İng. **genitive**; Fr. **génitiv**; Alm. **genitiv**)

+iñ, +iñ, +uñ, +üñ, +nıñ, +niñ, +nuñ, +nüñ; +ın, +in, +un, +ün, +nın, +nin, +nın, +nin, +nun, +nün

İlgî hâli, bir ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tâbi olduğunu gösteren hâl ekidir. İlgî hâli eki, eklendiği ismin anlamına belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlamlar kazandırır.³⁴

³⁰ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 1990, s. 121.

³¹ Ergin, **age**, s. 216

³² Ahmet Buran, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 37.

³³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

³⁴ Leyla Karahan, "**Yükleme (Accusative) ve İlgî (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler**", **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 605-611.

Tablo 211

IA	NA ³⁵
guylanıñ (1a/6)	senin (3a/111), seniñ (10c/017)
çarnıǵıñ (1a/7)	onun (28f/028), onuñ (10b/025)
bunnarın (1a/12)	atanıñ (10b/038)
dileprüzüñ (22b/30)	oranıñ (1a/026)
harhın (1g/29)	bacisinin (2a/070)
ğarışganın (1d/4)	deryanıñ (3a/144)

3.1.3.3. Yönelme Hâli (İng. **dativ**; Fr. **datif**; Alm. **dativ**)

+a, +e

Bu ek Eski Türkçede **+ka, +ke**; nadiren **+a, +e**; **+ya, +ye** şeklindedir.³⁶ Türkiye Türkçesinde ünsüzle biten kelimelerde **+A**, ünlü ile biten kelimelerde **+yA**, iyelik ve işaret zamirlerinde ise **+nA** şeklinde kullanılmaktadır.³⁷ Türkiye Türkçesi yönelme hâl ekine has bu özellikler her iki ağızda da aynı şekilde görülmektedir.

Tablo 212

IA	NA ³⁸
şöbesine (1f/10)	almatıya (24a/049)
körpüsüne (1g/40)	guyuya (25a/022)
nahçuvana (1i/7)	beye (27a/006)
iğdire (6c/6)	kiliseye (27a/028)
señe (12c/6)	terefe (27a/035)
melçişe (12c/6)	sereye (1c/084)
oğala (16a/8)	tendire (4d/024)
dergasına (22b/3)	meye (5b/028)

³⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

³⁶ A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara, 1995, s. 63

³⁷ Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 222.

³⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.4. Belirtme Hâli (İng. **accusative**; Fr. **accusatif**; Alm. **akkusativ**)

+ı, +i, +u, +ü; +nı, +ni, +nu, +nü

Yükleme hâli, ismin cümle içindeki geçişli fiilden doğrudan etkilenmesi hâlidir.³⁹

Nahçıvan ağzında ünlüyle biten kelimelere getirildiği zaman ek bazen araya **y** koruyucu ünsüzünü alarak **+yı, +yi** şekline bürünürken bazen de **+nı, +ni** şeklindedir. Teklik ve çokluk III. şahıs iyelik ekinden sonra gelirse araya zamir **n**'si girer.⁴⁰ İğdir ağzında da aynı husus görülmektedir.

Tablo 213

IA	NA ⁴¹
ğatırı (1c/51)	başını (27a/041)
seni(9p/7)	hammısını (2a/008)
heletini (1i/37)	seni (4a/017)
kerkini (9b/8)	meni (6b/028)
zopanı (12c/30)	celini (18a/008)
ilgiyini (10a/26)	kebeni < kâbeyi (1b/024)
mermini (11a/11)	derini < deriyi (1d/016)
azerini (13a/12)	yumurtanı < yumurtayı (6c/040)
silleni (14a/19)	tülkünü < tilkiyi (4a/021)
enteriyi (17a/30)	desdeyi (4i/093)

3.1.3.5. Bulunma Hâli (İng. **locative**; Fr. **locatif**; Alm. **lokatif**)

+da, +de

Türkiye Türkçesinde bulunma hâli eki **+dA, +tA** biçimindedir.⁴² Nahçıvan ağzında **+Ta, +Te**'li şekilleri de kullanılmaktadır: **kentTe (20a/010)**. Her iki ağızda da derlenen metinlerde ekin **+ta, +te**'li şekillerine rastlanmamıştır.

³⁹ Karahan, **agm.**, s. 605-611.

⁴⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 42.

⁴¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁴² Buran, **age**, s. 177.

Tablo 214

IA	NA ⁴³
cırığında (1d/15)	gapısında (18a/010)
beynavada (1e/77)	otağda (19b/002)
ğovanda (1h/1)	yerinde (19b/012)
apartumanda (2a/5)	elde (20d/049)
koyde (8c/8)	mesgovada (2d/025)
kecavada (22b/112)	kentTe (20a/010)
içerimdedi (4e/26)	başTa (17a/013)

3.1.3.6. Çıkma Hâli (İng. **ablative**; Fr. **ablatif**; Alm. **ablativ**)

+dan, +den

Türkçede bugün ablatif eki konsonant uyumuna bağlı olarak **+dan**, **+den**, **+tan**, **+ten** şeklindedir.⁴⁴

Nahçıvan ağzında ekin **+tan**, **+ten**'li şekillerine rastlanmamıştır. Fakat **T**'li şekilleri mevcuttur. İğdır ağzında ise bu durum tam tersi bir haldedir: **+tan**, **+ten**'li şekillerine rastlanır, **T**'li örneklere rastlanmaz.

Her iki ağızda da ünsüz benzeşmesi neticesinde **+nen**, **+nan**'lı şekillerine de rastlanmaktadır.

Tablo 215

IA	NA ⁴⁵
köşeden (14a/3)	nahçıvandan (20b/016)
başmeryemerden (1j/14)	uşağdan (21a/012)
çölden (6b/4)	ermenilerden (21a/027)
torpağtan (1i/3)	pezmeriden (2g/003)
sahabısınnan (12d/22)	altTan (1c/035)
elinnen (1b/2)	meçitTen (19c/041)
cebinnen (1c/116)	başinnañ (6a/035)

⁴³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁴⁴ Ergin, **age**, s. 224.

⁴⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.7. Eşitlik Hâli (İng. **equative case**; Fr. **équatif**; Alm. **äquativ**)

+ca, +ce, +ça, +çe

Eşitlik ekleri eşitlik, gibilik, benzerlik, görelilik, kadarlık ifade ederler.⁴⁶ Her iki ağızda da eşitlik hali Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +ca, +ce, +ça, +çe şeklinde olup, ünlü uyumuna göre şekillenmektedir.

Tablo 216

IA	NA ⁴⁷
dilce (1d/2)	dalımızca (14a/007)
ahlıca (4c/17)	delice (19h/003)
darca (17a/30)	evvelce (6b/015)
neçe (1e/64)	neçe (1c/050)
nèce (1e/84)	nece (1a/002)
dıngılıca (19g/5)	yavaşça (19c/012)

3.1.3.8. Yön Gösterme Eki (İng. **directive suffix**; Fr. **suffixe directif**; Alm. **direktiv endung**)

+r, +ra, +re, +arı, +eri

Yön ekleri gövde ekleri durumunda olduğu için bu eklerden sonra öteki çekim ekleri de getirilebilmektedir.⁴⁸ Her iki ağızda da aynı şekilde kullanımları mevcuttur.

Tablo 217

IA	NA ⁴⁹
buralardır (1a/4)	burada (19c/012)
içersinde (4e/13)	içeriye (4a/021)
ileri (1a/7)	iler(i)si (3a/124)
sōra (1a/3)	sōra (23b/004)
orada (1a/6)	ora (14a/027)

⁴⁶ Ergin, **age**, s. 227.

⁴⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁴⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 43.

⁴⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.1.3.9. Vasıta Eki (İng. **instrumental case**; Fr. **cas instrumental**; Alm. **kasus instrumentalis**)

+ın, +in, +un, +ün

Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki harekette **aracı** olarak kullanıldığını yahut birliktelik bildirdiğini gösteren durumudur. Bu durum için Eski Türkçeden beri, dilin doğu ve batıdaki kollarında kullanılmış olan **+In, +Un** eki, bugün Türkiye Türkçesinde artık yerini **yaz-ın, kış-ın, güz-ün, ilk-in** gibi kalıplaşmış bazı zarflara bırakan ölü bir ek durumundadır. Bu ekin yerini bugün **ile** edatından ekleşmiş olan **+(y)IA** eki almıştır.⁵⁰

Eski Türkçe döneminde işlek olarak kullanılan vasıta eki Batı Türkçesinde zamanla işlekliliğini kaybetmiş ve görevini **ile** edatına bırakmıştır. **tappılıyla (4h/026)**, ek **ile** edatının kısmen ekleşip ünlü uyumuna girmesi neticesi **+(i)nan, +(i)nen** şeklinde de karşımıza çıkmaktadır ki bu durum ekin **ile+n** şeklinde kelime bünyesinde kaynaşmasına da örnek teşkil etmektedir.⁵¹

Vasıta ekine her iki ağızda da yukarıda zikredilen şekillerde rastlanmaktadır.

Tablo 218

IA	NA⁵²
için (9b/5)	için (9a/013)
üçün (17a/3)	üçün (4d/033)
develerinen (17c/16)	yazınan (2c/012)
yoğurdunan (18a/7)	ermenilernen (24a/018)
yağıynan (18a/14)	anasıynan (4f/018)

3.2. ZAMİRLER (İng. **pronoun**; Fr. **pronom**; Alm. **pronomen**)

Türkiye Türkçesi dil bilgisinde zamir, ad soylu sözcüklerin önemli bir bölümü olup, genellikle adların yerini tutan, kişi, soru, gösterme ve belgisizlik kavramları

⁵⁰ Korkmaz, **age**, s. 25.

⁵¹ Gülensoy vd., **age**, s. 43.

⁵² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

taşıyan sözcüklerdir.⁵³ Zamirlerin işlevi her iki ağızda da Türkiye Türkçesindeki gibidir.

3.2.1. Şahıs Zamirleri (İng. **personal pronoun**; Fr. **pronom personnel**; Alm. **personalpronomen**)

Her iki ağızda da şahıs zamirleri şunlardır:

Tablo 219

IA			NA ⁵⁴		
I. şahıs	II. şahıs	III. şahıs	I. şahıs	II. şahıs	III. şahıs
men (1b/2)	sen (1b/32)	o (1b/2)	men (5d/003)	sen (22b/022)	o (25a/046)
biz (4a/46)	siz (1e/15)	onnar (1j/53)	biz (9a/009)	siz (25a/023)	onnar (28c/010)
					onlar (2a/110)
					olar (1c/050)

3.2.2. Dönüşlülük Zamirleri (İng. **reflexive pronoun**; Fr. **pronom réfléchi**; Alm. **reflexivpronomen, rückbezügliches fürwort**)

Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüşlülük zamiri denmesinin sebebi, zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır. Şahısların **aslını**, **özünü** bildiren ve **kendi** sözüne iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan bir zamirdir. **Kendi** kelimesi aslında **kendi**, **öz**

⁵³ Neşe Atabey, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel, **Sözcük Türleri**, (Yöneten ve Yayına hzl. Doğan Aksan), TDK Yay., Ankara, 1983, s. 116.

⁵⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

anlamını taşıyan bir addır. Bunun zamire dönüşmesi iyelik eklerinin yardımıyla olmuştur.⁵⁵

Her iki ağızda da derlenen metinlerde sıkça ve aynı biçimde görülmektedir.

Tablo 220

IA	NA ⁵⁶
gendimize (1a/9)	kendimizin (2c/029)
kendiye (15b/2)	kendin (2f/010)
özümüzde (2a/26)	özümün (2d/026)

3.2.3. İşaret Zamirleri (İng. **demonstrative pronoun**; Fr. **pronom démonstratif**; Alm. **zeigefürwort**)

Varlıkları genellikle adlarını söylemeden, göstererek belirten sözcüklerdir. Dilimizde işaret zamirleri **bu**, **şu**, **o** ve bunların çoğulları olan **bunlar**, **şunlar**, **onlar**'dır.⁵⁷

Her iki ağızda da kullanılan işaret zamirleri yazı dilimizdekilerle aynıdır. Fakat hem Nahçıvan ağızında hem de İğdır ağızında **şu** zamirine rastlanmamıştır.

Nahçıvan ağızında genellikle işaret zamirlerinin çokluk şekillerinde zamir **n** si yoktur: **buları** (1a/013), **oların** (4i/040). İğdır ağızında bu hususa ait örneklerle rastlanmamıştır.

Tablo 221

IA	NA ⁵⁸
budur (1j/57)	bu (1c/205)
munu (1e/71, 4c/2)	bını (19c/044)
bının (12c/11)	bunlar (4g/008)
bunlar (1g/44)	buları (1a/013)
	oların (4i/040)
	onuñ (4f/006)

⁵⁵ Korkmaz, **age**, s. 414-415.

⁵⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁵⁷ Atabey vd., **age**, s. 125.

⁵⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.2.4. Soru Zamirleri (ing. **interrogative pronoun**; Fr. **pronom interrogatif**; Alm. **fragefrwort**)

Soru sorarak adların yerine geçen sözcüklerdir.⁵⁹ Her iki azda da kullanılan soru zamirleri Şunlardır.

Kim: İnsanlar için kullanılan soru zamiridir.

Ne: İnsan dışında kalan canlı, cansız varlıklar için kullanılan soru zamiridir. Bu zamir her iki azda, eşitlik hl eki alarak **neçe** Şeklinde de kullanılmaktadır.

Tablo 222

IA		NA ⁶⁰	
kimsen (1c/52)	ne (1c/69)	kime (1c/102)	ne (4i/078)
kime (12d/17)	neçe (1n/23)	kimsen (4g/026)	neenci (20b/026)

3.2.5. Belirsizlik Zamirleri (İng. **indefinite pronoun**; Fr. **pronom indefini**; Alm. **unbestimmtes frwort**)

Kesinlikle bir kişi, bir nesne göstermeksizin adların yerine kullanılan, adları belgisiz biçimde karŐılayan sözcüklerdir.⁶¹ Her iki azda da kullanılan bazı belirsizlik zamirleri Şunlardır.

Tablo 223

IA	NA ⁶²
herkeş (4d/13)	herkesin (5d/042)
filankes (1c/20)	filankes (2a/123)
heşges (1c/133)	heşkese (1c/105)
biri (1g/32)	başgası (4f/006)
heremizin (4b/37)	birisi (5d/032)
heşkim (6c/17)	bezinin (24a/032)

⁵⁹ Atabey vd., **age**, s. 130.

⁶⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶¹ Atabey vd., **age**, s. 127.

⁶² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA = >	NA = >
hamıyız (19b/18)	hammısını (9a/030)
kimse (1c/28, 22ı/19)	kimsesi (10a/038)

3.3. SIFATLAR (İng. adjective; Fr. adjectif; Alm. adjektiv, eigenschaftswort)

Sıfatlar, adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcüklerdir.⁶³ Her iki ağızda da bulunan sıfatlar şunlardır.

3.3.1. Niteleme Sıfatları

Nesnelerin vasıflarını bildiren sıfatlardır.

Tablo 224

IA	NA ⁶⁴
ğárip yere (1c/26)	boş gaba (2e/029)
yahçı ğarpız (1c/84)	goca kişinin (4h/028)
köhne mezersennihde (1c/94)	nişanlı kızlar (2c/028)
acı söz (8a/40)	imansız garı (4i/029)
ince başörtüye (9k/9-10)	gözel uşahdı (1c/054)
ğaynar su (10a/18)	gara gurd (4i/038)
pis mis yerlere (10a/35)	gızıl iğne (7a/004)
göy ala goyun (12d/43)	göy çemenler (10a/017)
ğıpgırmızı halva (19e/5)	köhne damlar (11a/034)
ğoca kışiye (22b/11)	gırmızı yaylığ (13b/006)

⁶³ Atabey vd., **age**, s. 68.

⁶⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.3.2. Belirtme Sıfatları (İng. *determinative adjective*; Fr. *adjectif determinatif*; Alm. *bestimmungswort, bestimmungsbeiwort*)

Adları sayı belirterek, soru sorarak ya da gösterme yoluyla, kimi zaman da belgisiz olarak belirten sıfatlara belirtme sıfatları denir.⁶⁵ Belirtme sıfatları her iki ağızda da aynı kullanımdadır.

3.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Belirtme, varlıkların buldukları yeri mekândaki, zamandaki veya tasavvurdaki uzaklık derecelerine göre göstererek yapılır. Türkiye Türkçesinde bu işlevi yüklenmiş olan **bu, şu, o** sıfatları aslında zamirdir.⁶⁶

Tablo 225

IA	NA⁶⁷
bu taraf (1b/27)	bu zindandan (1c/128)
bu şairin (17a/138)	bu evden (9a/013)
bu atdarın (4d/8)	bu uşağı (10c/003)
o dere (1a/3)	o bayramda (5b/033)
o padişah (4a/22-23)	o toydan (8a/013)
şu şekil (1h/22)	o vaht (4i/049)

3.3.2.2. Sayı Sıfatları (İng. *numeral adjective*; Fr. *adjectif numéral*; Alm. *zahladjektiven*)

Nesnelerin sayılarını bildiren sıfatlardır.

3.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Nesnelerin sayısını belirten sıfatlardır.

⁶⁵ Atabey vd., **age**, s. 80.

⁶⁶ Korkmaz, **age**, s. 385.

⁶⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 226

IA	NA ⁶⁸
üş mermi (1b/34)	üş alma (10c/016)
iki tene ğatır (1c/34)	beş gün (19e/014)
iki yüz ğana (4b/8)	on gardaşığ (1c/164)
dört arğadaş (1b/14)	bir ay (2c/019)
ğırğ kışi (1c/81)	ğırğ gün (4f/014)

3.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlık ve nesnelerdeki derecelenme sayısını gösteren sıfatlardır.

Tablo 227

IA	NA ⁶⁹
yeddinci ayda (9b/17)	birinci defe (2e/019)
on birinci ay (1e/24)	ikinci vaht (5d/020)
sekkizinci ay (1h/35)	üçüncü gece (27a/053)

3.3.2.3. Soru Sıfatları (İng. **interrogative adjective**; Fr. **adjectif interrogatif**; Alm. **fragewort, adjektive fürfrage**)

Varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır.

Tablo 228

IA	NA ⁷⁰
ne işin (22b/44)	ne güne (28h/145)
hansı şeerde (1c/48)	hansı döngüye (3a/114)
	neçe camış (28a/038)

⁶⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁶⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları (İng. **indefinite adjective**; Fr. **adjectif indefini**; Alm. **unbestimmtes ajektive**)

Varlık ve nesnelerin sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.

Tablo 229

IA	NA ⁷¹
bi yerdir (1b/28)	bir gün (1c/113)
her hayvanın (1d/2)	her bir adam (3a/149)
başğa zaman (1h/41)	başğa yerlere (5b/015)
başğa şere (4a/5)	çoğ nüsabetler (2d/020)
bütün melehler (1n/15)	bütün heyvanatın (3a/008)
pütün insanlara (12c/3-4)	filan gız (10b/002)

3.4. ZARFLAR (İng. **adverb**; Fr. **adverbe**; Alm. **adverbium, umstandswort**)

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarının daha belirgin duruma getiren sözlerdir. Zarflar genellikle ad, sıfat, zamir gibi öteki kelime sınıflarından alınan sözlerle kurulmuştur. Bu bakımdan, bunlar yalın durumları ile aslında birer addır.⁷²

Her iki ağızda da başlıca zarflar çeşitlerine göre şunlardır:

3.4.1. Yer-Yön Zarfları (İng. **adverb of place**; Fr. **adverbe de lieu**; Alm. **lokaladverb, adverb des ortes, ortsadverb**)

Bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirten zarflara yer-yön zarfları denir.⁷³

⁷¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷² Korkmaz, **age**, s. 451.

⁷³ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 373.

Tablo 230

IA	NA ⁷⁴
yuġarı (1b/15)	geri (24a/017)
ileri (1g/27)	beri (8a/021)
içeri (14a/11)	içeri (9a/045)

3.4.2. Zaman Zarfları (İng. **adverb of time**; Fr. **adverbe de temps**; Alm. **zeitadverb**)

Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir.

Tablo 231

IA	NA ⁷⁵
önce (1b/15)	öncesi (9a/031)
sōra (1ı/8)	sōra (20a/005)
gışın (1o/57)	gışın (2a/138)
demin (1d/13)	hemen (3a/117)
yeniden (1h/33)	yine (2a/021)
sabāası (1b/47)	sabah sabah (12a/010)
güzün (1o/36)	evvelden (27a/042)
ilkin (1b/26)	imdi (5d/052)
dönüncek (12d/41)	gece (1d/084)
erken (12e/8)	aġřām (1a/029)
dünen (18a/3)	günüz (10d/002)
bayaġ (19a/8)	günorta (20b/011)

3.4.3. Nasıllık-Nicelik Zarfları (İng. **adverb of manner**; Fr. **adverbe de maniere**; Alm. **modaladverb, adverb der akt und weise**)

Zarfların büyük bir kısmını oluşturur. Bir oluş ve kılışın niteliğini, nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır.⁷⁶

⁷⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁶ Korkmaz, **age**, s. 499.

Tablo 232

IA	NA ⁷⁷
bële (1b/9)	bele < böyle (13a/001)
goleyce (1c/23)	gözel güzel (20d/030)
yana yana (9g/5)	yana yana (1d/090)
dilleşe dilleşe (10a/22)	delice (19h/003)
bëlecene (11a/7, 19g/8)	beleligle (16a/016)
goşa goşa (12c/12)	yeriyereh (5d/015)
ëlece (19j/3)	ele (1c/054)

3.4.4. Azlık-Çokluk Zarfları (İng. **adverb of quantity**; Fr. **adverbe de quantité**; Alm. **quantitätsadverb**)

Bunlar azlık çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır. Sayıları çok değildir. Başlıcaları şunlardır; en, daha, pek, çok, az, biraz.⁷⁸

Tablo 233

IA	NA ⁷⁹
birez (1a/6)	biraz (1c/025)
az (1c/136)	az (27a/020)
daha (1e/35)	en (6d/002)
çoğ (1g/37)	çoğ (2a/048)
birce defa (12c/15)	birce dene (2a/087)

3.5. EDATLAR (İng. **postposition**; Fr. **postposition**; Alm. **präposition, postposition, partikel, nachstellung**)

Tek başlarına anlamları olmayan, ilgili oldukları kavram veya birimlerle anlamları sezilen; kendi başlarına cümle ögesi olamayan; çekime giremeyen; isim veya isim soylu kelimelerden sonra gelen gruplar arasında ilgi kuran sözlere edat

⁷⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁷⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 47.

⁷⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

denir.⁸⁰ Her iki ağızda da edatların bazıları ekleşmiş bir haldedir, özellikle **ile** edatında bu hususa sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bahis şu şekilde açıklanabilir:

Türkçede son çekim edatları, birer kelime olmakla birlikte, morfolojik unsur gibi kullanılabilme özelliklerinden dolayı ekleşmeye, ek olmaya çok müsait şekillerdir. Türk dili ekleştirdiği herhangi bir unsuru, önce son çekim edatı durumuna getirmekte, bu ara süreçten geçirdiği kelimeyi daha sonra kolayca ekleştirebilmektedir. Bu durum, Türkçenin sondan eklemeli bir yapıya sahip olmasıyla yakından ilgilidir. **ile** edatının **+IA (ve ilen > InAn > nAn)** şeklinde ekleştiği bilinmekte ve yukarıda zikredilen bahse örnek teşkil etmektedir.⁸¹ Her iki ağızda da edatlar aynılık göstermektedir.

Tablo 234

IA	NA ⁸²
ğáder (1a/9)	geder (1c/088, 4d/013)
ğáden (9m/5)	neggeder (4i/055)
o ğáda (22b/122)	kimi (4k/004)
oĝğádan (9ı/8)	kimin (1c/087, 4k/002)
gimin (1b/8)	Köre (27a/036)
kimin (8d/5)	göre (27a/040)
beri (1o/15, 2a/2)	ilen (2c/017)
arısına göre (1h/7)	üçün (2g/009)
o ħerten (19p/1)	için (9a/013)
o ħatan (19m/5-6)	ötürün (2a/139)
mennen başka (12d/16)	ötürü (2c/018)
bunnarnan barabar (1c/33)	allahdan başka (4d/001)
kecevenen (4a/51)	adamnañ (2a/096)
arħadaşlarnan (1b/13)	cehreynen (10d/005)
öteri (9o/15)	deveyneñ (28a/028)

⁸⁰ Funda Kara, "Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler", **Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/3 Spring 2009, s. 1281-1300.

⁸¹ Ahmet Buran, "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni", **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 207-214.

⁸² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.6. BAĞLAÇLAR (İng. **conjunction**; Fr. **conjonction**; Alm. **konjunktion**)

Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer özellikleridir.⁸³

Her iki ağızda da işlevlerine ve cümledeki yerlerine göre bağlaçlar şunlardır.

3.6.1. Sıralama Bağlaçları

Art arda gelen eş değer veya eş görevde kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlardır.⁸⁴

Tablo 235

IA	NA ⁸⁵
ne banyo yapır ne hamama gedebilir (1e/51)	hemi isvokumdu hemi gelhoz sendiridi hemi de kutaTdı (2g/040)
hem suriyiyi hem mekkiyi (1o/19)	ne dünyadan kemaldı ne de nişanam kaldı (11a/021-022)
ne kisviyer ne ħarab olar (19b/16)	ve (12a/004)
ne emele tutdu ne fehle (19r/3-4)	
dahi (17a/134)	
ve (1o/69, 8b/29)	
işte (21a/27)	

3.6.2. Denkleştirme-Karşılaştırma-Seçme Bağlaçları

Cümlenin iki ögesini karşılaştırma, denkleştirme, oranlama, seçme ve yeğleme gibi işlevlerle birbirine bağlayan bağlaçlardır.⁸⁶

⁸³ Korkmaz, **age**, s. 1091.

⁸⁴ Korkmaz, **age**, s. 1104.

⁸⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸⁶ Korkmaz, **age**, s. 1112.

Tablo 236

IA	NA ⁸⁷
ya da (1c/19)	ya da (9a/012, 10b/010)
ya içeri bırakmazlar ya da içeri zorman girdi (1h/43)	ya da ki (6c/020)
ya şehit ya gazi (12a/13)	ya (6a/006)
yaut (1i/8)	
veyat (1h/12)	

3.6.3. Pekiştirme Bağlaçları

Cümlede birbiriyle ilişkili iki öğeden birini ötekine anlamca güçlendirerek bağlayan bağlaçlardır.⁸⁸

Tablo 237

IA	NA ⁸⁹
de (1b/8)	da (2a/024, 18a/006)

3.6.4. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar

Doğrudan doğruya cümleleri birbirine bağlayan, cümle bağlayıcısı niteliğinde olan bağlaçlardır.⁹⁰

Tablo 238

IA	NA ⁹¹
gene (1b/45)	gene (1a/064)
gine (4a/16)	gine (2a/041)
yanı (1b/17)	yanı (10b/040)
ancah (15a/7)	ancah (24a/031)
demehki (1i/25)	demeh (4i/088)

⁸⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁸⁸ Korkmaz, **age**, s. 1115.

⁸⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹⁰ Korkmaz, **age**, s. 1121.

⁹¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
kü (1h/28)	ki (8a/001)
nēse (1b/8)	neyse (1c/057)
çüngün (1b/51)	çünkü (11a/002)
çünkü (12c/9)	hele (3a/048)
madem (8a/41)	yohsa (4f/006)
yohsa (13a/16, 16a/15)	yanı ki (5b/027-028)
demeh (14a/19)	elbette (5d/036)
helbet (1o/43)	anca (19c/003)
fagat (13b/3)	enceg (1c/002)
zatan (1c/143)	
yohsam (1c/75)	
artıh (9n/5)	
diyesen (11a/5)	
sade (13a/5)	
hele (1c/45)	
aḫseri (1b/12)	

3.7. ÜNLEMLER (İng. **interjection**; Fr. **interjection**; Alm. **interjection, ausruf, empfindungswort**)

Ünlem, söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür.⁹²

Her iki ağızda da nitelik ve görevleri bakımından ünlemler şunlardır:

3.7.1. İç Dönük Ünlemler

İnsanın iç dünyasındaki türlü duygu ve heyecanları dışarı vuran ünlemlerdir.⁹³

⁹² Korkmaz, **age**, s. 1140.

⁹³ Korkmaz, **age**, s. 1148.

Tablo 239

IA	NA ⁹⁴
tā (1a/9)	ay allah (2a/004)
vay ana (6d/19)	vay (4i/038)
valla (1j/32)	valla (19e/019)
sür hā sür (4d/24)	ha (20a/23) ha (20a/23)
hō (1j/43)	oy (4b/028)
amandı (8a/16, 22b/78)	
ahā (9b/1)	
aba (10a/7)	
keşge (12e/6)	
gaç ha gaç (17b/7)	
ahān (18a/3)	

3.7.2. Dışa Dönük Ünlemler

İnsanın, dış dünyada kendi dışındaki kimselerle hayvanlar ve nesnelere olan iletişim ilişkisini seslenme (hitap), gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlem türleridir.⁹⁵

3.7.2.1. Seslenme (Hitap) Ünlemleri

İnsanların karşısındaki insanlara seslenmek veya hayvanları çağırmak ya da yönlendirmek için kullandıkları ünlem türleridir.⁹⁶

Tablo 240

IA	NA ⁹⁷
ay (1c/4)	ya (1a/027)
aya (1c/38)	aya (1c/054)
eya (1o/11)	ay oğul (5d/047)
ay oğul (14a/14)	ay balam (6b/023)

⁹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

⁹⁵ Korkmaz, **age**, s. 1173.

⁹⁶ Korkmaz, **age**, s. 1174.

⁹⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
ay bala (18a/15)	ey (4f/005)
vay (6b/10)	vay (4i/038)
yallah (1c/118)	
ulan (1e/56)	
ēy ēy ēy (12c/11)	

3.7.2.2. Gösterme Ünlemleri

Bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri veya düşünceyi işaret ederek göstermek için kullanılan ünlem türüdür.⁹⁸

Tablo 241

IA	NA ⁹⁹
odane (1b/25)	na (19c/036)
odahana (1c/62)	ta (28a/006)
aha (1c/17)	

3.7.2.3. Sorma Ünlemleri

Karşılıklı konuşmalarda soru sorma anlatımı taşıyan ünlemlerdir.

Tablo 242

IA	NA ¹⁰⁰
e be (1b/35)	aceb (7b/025)

3.7.2.4. “Cevap Verme, Onaylama, Kabullenme, Red, İnkâr, Gizleme” Bildiren Ünlemler

⁹⁸ Korkmaz, **age**, s. 1179.

⁹⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁰⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 243

IA	NA ¹⁰¹
heye (9f/6, 19b/23)	he (1b/030)
he (19a/3)	heye (4i/066)
yo (9h/2)	yoh (22c/009)
yoh (10a/13)	tamam (5b/035)
tamam (1c/116)	be (1c/40)
pekala (12c/2)	
bē (12c/5)	
beh (19ı/4)	

3.7.2.5. Ses Yansımaları (Ses Taklidi) Ünlemler

İnsanoğlunun tabiattaki canlı cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile çıkardığı seslerden oluşan ünlemlerdir.¹⁰²

Tablo 244

IA	NA ¹⁰³
tarāñ ha tarāñ ha tarāñ (1e/48)	gur gur gur (4d/006)
dam ha dum (1n/9)	hav hav (4d/015)
civ civ civ (1h/29)	mav mav (4d/015)
vız vız vız vız (1h/30)	guggulu gu (4i/076)
şagğaşak (1g/7)	şaggaha şag (20b/030)
	gübbaha güb (20a/023)

¹⁰¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁰² Korkmaz, **age**, s. 1188.

¹⁰³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8. FİİLLER (İng. verb; Fr. verbe; Alm. verb, verbum)

3.8.1. Fiil Yapım ekleri

3.8.1.1. Fiilden İsim Yapım Ekleri (İng. **deverbal noun**; Fr. **nom déverbal**; Alm. **nomen deverbativum, deverbales substantiv**)

Fiilden ad türeten ekler ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdelerinden oluşturulmuş fiil gövdelerine getirilen eklerdir.¹⁰⁴

Her iki ağızda da kullanılan başlıca fiilden isim yapım ekleri şunlardır:

3.8.1.1.1. -mağ,-mah, -mağ, -meh -meg, -mek, -meK

Fiilin mastar biçimi diye de adlandırılan **-mAk** eki, fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları ad biçimine sokan bir ektir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz her türlü fiil kök ve gövdelerine gelerek geçici kılış adları türetir. Bu bakımdan dildeki fiil sayısınca geniş olan bir kullanılış alanı ve işlevi vardır.¹⁰⁵

Tablo 245

IA	NA ¹⁰⁶
fazlalaşmağa (1h/46)	ğalmağ (3a/014)
bayramlaşmağa (1i/21)	atışmağ (27a/017)
suvarmağ (20c/5)	aparmağ (1c/013)
gonuşmağ (2a/2)	gaçmağ (2a/061)
dânişmağ (2a/3)	gırmağdan (4i/075)
ğaşmahdan (12c/13)	demeg (7a/002)
çifleşmeh (1a/13)	gêTmeg (7a/002)
görüştürmeh (1e/71)	vermeK (24a/008)
	götümeh (4g/020)
	gelmek (9a/010)

¹⁰⁴ Korkmaz, **age**, s. 67.

¹⁰⁵ Korkmaz, **age**, s. 95-96.

¹⁰⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.1.2. -ma, -me

Aslında bir ad-fiil ekidir. Yapısı bakımından **-mAk** kılış adındaki son ses **-k**'sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur. **-mA** eki de **-mAk** eki gibi her fiile gelebilen bir işleklik gösterir.¹⁰⁷

Tablo 246

IA	NA ¹⁰⁸
ğalma (8b/25)	gaPma (6a/009)
uğurlamaları (20b/1)	kesmeye (2d/005)
gelmeye (1c/132)	ölmeye (19e/054, 9a/043)
döllenme (1h/21)	öpme (2a/107, 2a/108)
kesmesi (1ı/17)	deme (28e/030)

3.8.1.1.3. -ış, -iş, -uş, -üş

Bu ekin de işleklik sahası çok geniştir. İstisnasız bütün fiillere gelerek fiillerden hareket ismi yapar.¹⁰⁹

Tablo 247

IA	NA ¹¹⁰
dönüş (4a/47)	yağış (1c/129)
görüüşçüler (8b/9)	görüüş (5b/038)
gelişiiñ (7a/9)	
inaniş (6e/21)	

3.8.1.1.4. -m

Geçişli ve geçişsiz tek bazen de çift heceli fiillerden ad türeten işlek bir ektir. Bu ek ünlü ile biten fiillere yalnız **-m** olarak, ünsüz ile bitenlere, araya **ı, u** bağlantı ünlüsü olarak eklenir.¹¹¹ Başlıca fonksiyonu fiille ilgili bir durum ve iş ifade etmektedir.

¹⁰⁷ Korkmaz, **age**, s. 91.

¹⁰⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁰⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 49.

¹¹⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹¹¹ Korkmaz, **age**, s. 89.

Tablo 248

IA	NA ¹¹²
baħımı (1h/3)	durum (17a/014)
doğumüyü (9i/1)	baħım (1d/127)

3.8.1.1.5. -ħ

Bu ekin yaptığı isimler genellikle eylemin gösterdiği harekete uğramış olan nesnelere karşılar.¹¹³

Tablo 249

IA	NA ¹¹⁴
artıħ (1e/65)	artıħdı (22b/021)
böyüh (2a/6)	böyühdü (2g/012)
açıħ (13b/13)	bulaħ (28e/021)

3.8.1.1.6. -aħ, -ak

Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ektir. Bir alışkanlığı, bir duyguyu ve fiilin bildirdiği işi çokça yapanı gösteren sıfatlar yapar; bir işin yapıldığı yeri gösteren adlar türetir; bazı araç-gereç adları, soyut ve somut adlar türetir.¹¹⁵

Tablo 250

IA	NA ¹¹⁶
yatağa (4c/13)	yataħ (1c/186)
ğonağımız (6c/5)	gonağı (2f/003)
gaççah (10a/15)	gaçah (21a/026)

¹¹² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹¹³ Gülensoy vd., **age**, s. 49.

¹¹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹¹⁵ Korkmaz, **age**, s. 70.

¹¹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.1.7. -n

-n, -In, -Un eki, çok eskiden beri kullanılagelen işlek bir ektir. Geçişli ve geçişsiz tek ve çift heceli fiil köklerinden adlar, çok seyrek olarak da sıfatlar türetmiştir. Bu türetmelerde ek, fiilin gösterdiği işin **sonucu** veya **ürünü olma** görevini yüklenir.¹¹⁷

Tablo 251

IA	NA ¹¹⁸
ekinine (6b/10)	ekinçi (19f/001)
gèlin (17d/8)	yığına (27a/026)

3.8.1.1.8. -gı, -gi, -gu, -gü

Eklendiği fiilin son ses durumuna göre, ön sesi tonlu, tonsuz biçimler alabilen ek, genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten çok işlek bir ektir. Çeşitli araç-gereç adları, farklı nitelikte somut ve soyut adlar türetir.¹¹⁹

Tablo 252

IA	NA ¹²⁰
sargı (1e/4)	çalgı (16a/006)
çızgı (1o/69)	sevgi (28h/166)
sevgi (8a/9)	sorgu (1c/163)
saygı (8b/50)	
başgı (9n/1)	

¹¹⁷ Korkmaz, **age**, s. 101.

¹¹⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹¹⁹ Korkmaz, **age**, s. 80-81.

¹²⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.1.9. -ga, -ge

Fiil kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türetmiş olan bir ektir. İşlev bakımından fiilin gösterdiği işten etkileneni ya da bir işin sonucu olanı gösteren türetmeler yapar.¹²¹

Tablo 253

IA	NA ¹²²
sübürgesi (9k/11)	gavırğa (10b/054)
belge (9f/11)	belge (2a/014)

3.8.1.1.10. -gın, -gin, -gun, -gün

Geçişli ve geçişsiz tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. Ekin ön sesi, eklendiği fiilin son ses ünsüzünün tonlu olup olmamasına göre **k-** veya **g-** olabilir.¹²³

Tablo 254

IA	NA ¹²⁴
bezgin (9e/4)	satgın (25a/061)
	uygun (9a/006)

3.8.1.1.11. -ııcı, -ici, -ucu, -ücü

Her türlü fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir. Geçişli fiillere getirilmesi geçişsizlere oranla daha yaygındır.¹²⁵

Tablo 255

IA	NA ¹²⁶
yazıcı (1e/30)	alıcı (19d/039)

¹²¹ Korkmaz, **age**, s. 78.

¹²² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²³ Korkmaz, **age**, s. 81.

¹²⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²⁵ Korkmaz, **age**, s. 83.

¹²⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.1.12. -ı, -i, -u, -ü

Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelen bu ek çok işlek ve verimli bir ektir.¹²⁷

Tablo 256

IA	NA ¹²⁸
ğoğu (1h/41)	ayrı (22c/002)
ölu (13b/15)	ölu (28g/013)
ğorđumuz (17a/78)	sürü (19ı/023)

3.8.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri (İng. **deverbial verb**; Fr. **verbe déverbal**; Alm. **deverbales verb**)

Fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir. Fiil gövdeleri ya addan fiil ya da fiilden fiil türetme ekleriyle oluşturulmuş gövdelerdir.¹²⁹

Her iki ağızda da kullanılan başlıca fiilden fiil yapım ekleri şunlardır.

3.8.1.2.1. -ma, -me

Fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten ektir. **i-** ek fiili dışında her fiil kök ve gövdesine gelebildiği için Türk dilinin en işlek türetme eki konumundadır.¹³⁰

Her iki ağızda da bu ekin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi **y** ünsüzünün etkisiyle sondaki ünlüsünün daralarak **-mı, -mi, -mu, -mü** şekline dönüştüğu görülür. Ayrıca Iğdır ağızında ses benzeşmeleri neticesi meydana gelen **-ba** şeklinde kullanımı da mevcuttur.

Tablo 257

IA	NA ¹³¹
çılpağlama (1e/72)	bağışlanmasın (23a/008)
solmasın(12a/19)	olmadı (1d/009)
ğalmadı (2a/27)	çığmasın (2b/008)

¹²⁷ Korkmaz, **age**, s. 82.

¹²⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹²⁹ Korkmaz, **age**, s. 123.

¹³⁰ Korkmaz, **age**, s. 128.

¹³¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
bırakmadım (9j/6)	çıkmadı (4f/023)
tüşmedi (1g/29)	görmemişem (5b/040)
oğutmuyan (19o/2)	gülmedi (5d/005)
açılmıyan (5a/1)	öynemiyen (20d/016)
yapba (4a/2)	çıkılmıyanlara (20d/026)

3.8.1.2.2. -n

Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerinden sonra **n**, ünsüzle bitenlerden sonra araya bir bağlantı ünlüsü olarak gelen **n** eki, Türkçenin en eski dönemlerinden beri, kapsamlı kullanım özelliği taşıyan, işlek bir çatı ekidir. Asıl görevi, genellikle geçişli fiillerden **olma** ve bazen de **yapma** bildiren dönüşlü fiiller türetmektedir.¹³²

Tablo 258

IA	NA ¹³³
bölenirdi (1f/6)	sürüne (19ı/014)
daşındih (1g/2)	çalınırdı (28f/022)
yaralanır (3a/25)	evlendi (28h/048)
geyindih (6d/3)	dolanır (1a/020)
bulunursa (8b/48)	sevinir (1a/023)
zorrandım (13c/7)	bezensin (1a/031)
çalındı (17b/15)	geyindirirdi (1a/033)

3.8.1.2.3. -ı

Türkiye Türkçesinin kullanım alanı en geniş fiilden fiil türetme eklerinden biridir. Bu ek hem çatı eki olma (Edilgen Çatı) hem de özel anlamda yeni kelimeler türetme özelliği taşır.¹³⁴

¹³² Korkmaz, **age**, s. 129.

¹³³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹³⁴ Korkmaz, **age**, s. 127.

Tablo 259

IA	NA ¹³⁵
yarıldı (1g/16)	cırlıP (1c/075)
gedilip (4e/26)	kesilmemiş (1c/174)
pusulduğunu (6e/17)	tutulur (9a/042)
pıçilir (9b/17)	tökülür (19e/040)
sürülmez (12d/13)	açıldı (3a/148)
serildi (12d/47)	atılıP (5b/011)
kesildi (15b/3)	eşidilir (1c/036)
büküldü (17a/19)	keçilirdi (13a/001)

3.8.1.2.4. -ş

Fiil kök ve gövdeleriyle addan türemiş fiillere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı ekidir. Çok işlek olan bu ekın asıl görevi fiilin özneyle olan bağlantısı açısından, işteşlik temelinde ortaklaşa ve karşılıklı olarak yapılan bir işi göstermesidir.¹³⁶

Tablo 260

IA	NA ¹³⁷
yığışdırdı (19s/6)	yığışdırırdı (28g/010)
tanışdırdı (1o/39)	girişdiler (21a/015)
soruşdurduğ (1j/61)	soruşur (23b/002)
savaşdırdı (9o/9)	savaşillar (4g/008)
toplaşdırdı (1f/1)	öpüşmüşüh (19d/026)

¹³⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹³⁶ Korkmaz, **age**, s. 132.

¹³⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.2.5. -r

Eski Türkçedeki **-Ur** ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türüdür. İşlev bakımından **-Ar** ekiyle görevdeştir. Ancak, onun gibi körelmiş bir ek değil, işlek bir ektir. Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetir.¹³⁸

Tablo 261

IA	NA ¹³⁹
geçirtdim (1n/3)	keçirdirdiler (10b/038)
köçürürseñ (1n/7)	köçürdmeg (7a/002)
pişirirdih (2a/13)	yitir (1d/121)
ğaçırtmışıḡ (6c/1)	yatırmayınca (10b/031)

3.8.1.2.6. -t, -T, -d

-t eki, ünlü ile ya da akıcı veya patlayıcı ünsüzlerden biriyle biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek ettirgenlik fiilleri kuran işlek bir çatı ekidir. Bir kısım fiillerde yerini **-Ir**, **-Ur** ettirgenlik ekiyle birleşerek oluşturduğu **-Dir**, **-Dur**, ekine bırakır.¹⁴⁰

Tablo 262

IA	NA ¹⁴¹
gocaltdı (8a/15)	düzeldir (9a/029)
küçüldüler (4a/29)	köçürTdüler (16a/011)
çıḡartdım (1b/25)	çıḡard (20e/018)
söyletme (9a/3)	getirtmişem (22b/024)
bağlatmışam (9m/3)	gızardarıḡ (2c/006)
ğızardarıḡ (19ı/1)	uzadır (1c/194)

¹³⁸ Korkmaz, **age**, s. 131.

¹³⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴⁰ Korkmaz, **age**, s. 134.

¹⁴¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.1.2.7. -dır, -dir, -dur, -dür

-t ve -r eki gibi bu ek de oldurma ve yaptırma ifade eder.

Tablo 263

IA	NA ¹⁴²
birihdirdi (1c/7)	yandırılar (28c/015)
görüştürmeh (1e/71)	geyindirerdi (1a/033)
savışdırdım (1g/30)	oğuddurur (2c/036)
barışdırdı (4d/34)	öldürüPler (2d/021)
yandırırđıh (6e/6)	mindirerdiler (1a/063)
uyandırırđan (12e/9)	yordurum (1c/123)
yedirdirih (19n/2)	ilişdirir (4a/016)
ğonuşdurmağa (19n/17)	doldurur (19b/009)

3.8.1.2.8. -dar, -der

Çok az kullanılan işlek olmayan bir dönüşlülük ekidir. Sınırlı sayıda kelimedede görülür.¹⁴³

Tablo 264

IA	NA ¹⁴⁴
gönderdiler (1e/31)	gönderdi (3a/018)

3.8.2. Fiil Çekim Ekleri

3.8.2.1. Şahıs Ekleri (İng. **personal ending**; Fr. **desinence personelle**; Alm. **personalendungen**)

Şekil ve zaman kalıbına dökülmüş hareketin şahsa bağlanması için kullanılan eklerdir.¹⁴⁵ Bu ekler her iki ağızda da aynı özellikleri taşımaktadır.

¹⁴² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴³ Gülensoy vd., **age**, s. 52.

¹⁴⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴⁵ Ergin, **age**, s. 268.

3.8.2.1.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Birinci tip şahıs ekleri şahıs zamiri kökenli olup, Türkiye Türkçesinde, görülen geçmiş zaman, şart ve emir kipi dışındaki (şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek, gereklilik) fiil çekimlerinde kullanılan eklerdir.¹⁴⁶

Tablo 265

IA			NA ¹⁴⁷		
Teklik Birinci Şahıs Eki: -am, -em	Teklik İkinci Şahıs Eki: -san, -sen	Teklik Üçüncü Şahıs Eki: -	Teklik Birinci Şahıs Eki: -am, -em	Teklik İkinci Şahıs Eki: -san, -sen	Teklik Üçüncü Şahıs Eki: -
çığırım (2a/5)	ğahırsan (3a/11)	déyir (1a/1)	ğalmışam (20b/031)	ğalıPsan (4i/091)	öldüreceg (14a/012)
ğalmışam (3a/4)	yatasan (9ı/4)	alar (1a/3)	yazmışam (6c/029)	vırıPsan (19ı/006)	gele (19h/053)
behliyirem (3a/9)	satıpsan (14a/30)	aparır (12c/37)	öynemişem (20d/041)	eliyersen (22b/011)	tüşür (1c/033)
getimişem (4b/10)	déyirsen (4b/24)	gedir (20c/2)	zikredeceyem (3a/006)	isTéyirsen (3a/014)	keçinir (4i/059)

IA			NA ¹⁴⁸		
Çokluk Birinci Şahıs Eki: -ih, -ıh, -üh, -uğ	Çokluk İkinci Şahıs Eki: -sız, -siz, -suz, -süz	Çokluk Üçüncü Şahıs Eki: -lar, -ler	Çokluk Birinci Şahıs Eki: -ih, -ıh, -üh, -uğ	Çokluk İkinci Şahıs Eki: -sız, -siz, -suz, -süz	Çokluk Üçüncü Şahıs Eki: -lar, -ler
söylürüh' (1a/1)	gezirsiz (8a/61)	durullar (1b/32)	çağırırıh (20d/012)	gayiTmelisiz (27a/036)	aparıllar (20d/038)

¹⁴⁶ Ergin, **age**, s. 268.

¹⁴⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁴⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>			NA =>		
d�yirih (1a/5)	hoşgelipsiz (7a/11)	yapbırdılar (2a/20)	g�tmeliyih (20d/037)	�ld�resiz (4i/039)	addanmışlar (21a/013)
darılmamışih (8b/30)	g�r�ps�z (9b/8)	g�t�r�ller (11a/24)	yandırırılıh (2c/042)	aparırsız (1c/191)	isT�yiller (21a/028)
aldıh (3a/16)	aparsız (4b/27)	g�rd�ler (22b/9)	�v�r�rd�h (1a/041)	K�r�rs�z (20b/032)	�ağırdılar (20d/036)
topluyruh (9�/3)	istiyisiz (22a/26)	�lediler (22b/43)	deyirih (20e/024)	bilirsiz (5d/020)	�ekirdiler (15a/004)

3.8.2.1.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri

İkinci tip şahıs ekleri iyelik eki menşeli olup gör len ge miş zaman ve şart çekimlerinde kullanılır.¹⁴⁹

Tablo 266

IA			NA ¹⁵⁰		
Teklik Birinci Şahıs Eki: -m	Teklik İkinci Şahıs Eki: -n	Teklik �ç�nc� Şahıs Eki: -	Teklik Birinci Şahıs Eki: -m	Teklik İkinci Şahıs Eki: -n	Teklik �ç�nc� Şahıs Eki: -
�ıhardım (1b/2)	goyarsań (1a/2)	getti (12c/7)	aldım (22b/015)	geldin (5d/063)	salırdı (12a/011)
goydum (9j/3)	gahtıń (1a/2)	aldı (22b/23)	merahlanırdım (23a/009)	a�dın (9a/009)	deyirdi (13a/008)
diyerdim (14a/1)	deyirdin (16a/14)	yolladı (22b/110)	�ıhırsam (1d/020)	galırsan (9a/047)	olsa (19d/011)
t�şm�rd�m (16a/15)	ekerdin (17a/41)	yapammir (1b/3)	vermesem (5d/047)	yiyesen (12a/009)	g�lse (20d/033)

¹⁴⁹ Ergin, **age**, s. 271.

¹⁵⁰ G lensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA			NA ¹⁵¹		
Çokluk Birinci Şahıs Eki: -k, -h, -h	Çokluk İkinci Şahıs Eki: -z	Çokluk Üçüncü Şahıs Eki: -lar, -ler	Çokluk Birinci Şahıs Eki: -k, -h, -h	Çokluk İkinci Şahıs Eki: -z	Çokluk Üçüncü Şahıs Eki: -lar, -ler
alardıh (20a/3)	getsez (9o/4)	yendiler (1b/18)	govduh (25a/017)	apardız (1c/176)	yığışdılar (3a/010)
mindih (1f/9)	yediz (7a/2)	götüreler (11a/25)	çıhduh (28h/042)	çihatmasaz (27a/011)	geTdiler (5d/037)
gahdık (9k/2)	yapbadiz (9o/9)	ediPler (13d/13)	barışmalıydık (1a/047)	getirmezsez (1c/148)	çağırısalar (20d/036)

3.8.2.2. Bildirme ve Tasarlama Kipi Ekleri (İng. **indicative**; Fr. **indicativ**; Alm. **indikativ**) and (İng. **mood**; Fr. **mode subjonctif**; Alm. **modus, aussageweise**)

Bildirme kipleri, dilin betimleme işlevinde, olaylar, işler ya da durumlar hakkında bilgilendirme ve açıklama amacı ile kullanılır. Tasarlama kipleri ise bu olay ve durumlarla ilgili önerileri, öznel bakış açılarını ifade etmek amacı ile kullanılır.

Tasarlama kiplerinin bildirme kiplerine oranla daha geniş bir işlev alanı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵²

3.8.2.2.1. Şimdiki Zaman (İng. **present**; Fr. **présent**; Alm. **präsens, gegenwart**)

-r, -ır, -ir, -ur, -ür

Azerbaycan Türkçesinin şimdiki zaman eki hususunda bütün Türk şiveleri içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bu saha Eski Türkçedeki (-r, -Ar, -Ir)¹⁵³ şekli hemen hemen olduğu gibi devam ettirme özelliğine sahiptir. Bu sahada şimdiki zaman için ayrı bir ek ortaya çıkmamış, geniş zaman ekleri, geniş zaman ve şimdiki zamana

¹⁵¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵² Nesrin Kaya, "Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri", **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 89-98.

¹⁵³ Hatice Şahin, "Türkçede Şimdiki Zaman Ekleri ve Zaman Belirleyicilerle Kullanımı", **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, Cilt III, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 3491-3498.

taksim edilmiştir. Dar ünlülü (**-ır, -ir, -ur, -ür**) şekiller şimdiki zamana, tahsis edilmiştir.¹⁵⁴

Her iki ağızda da **-ır, -ir, -ur, -ür** şimdiki zaman ekinin ses benzeşmesi neticesinde **-il, -ıl, -ul, -ül** şeklindeki kullanımı da mevcuttur.

Tablo 267

IA	NA ¹⁵⁵
baħır (14a/31)	yandırırđılar (6b/003)
pöşülüyürsen (6d/11)	ürkür (4f/013)
söylüyürüh (9g/1)	görür (13a/002)
oturur (14a/42)	olurmuş (9a/005)
gelirem (7a/8)	olmur (1c/118)
behliyirem (3a/9)	verir (8a/002)
emizdirir (14a/33)	gêTmirdi (28h/163)
söküller (16a/13)	geliller (19h/051)
déyiller (1a/1)	öldürüller (19c/053)
başlıyillar (4c/8)	beléyiller (1a/018)

3.8.2.2.2. Geniş Zaman (**aorist**)

-r, -ar, -er

Geniş zaman eki Eski Türkçede genellikle **-ur, -ür** nadiren **-ar, -er** çok az olarak da **-ır, -ir** kullanılmıştır.¹⁵⁶

Nahçıvan ağızında **-r, -ar, -er** ekleri geniş zaman eki olarak kullanılmaktadır. Yöre ağızlarında geniş zaman kipinde dikkat çeken bir nokta da geniş zaman ekinin kendisinden sonra çokluk üçüncü şahıs eki gelmesi halinde ünsüz benzeşmesi neticesinde ekteki **-r** ünsüzünün **-l** şekline dönüşmesidir.¹⁵⁷ Iğdır ağızı için de bu hususların tamamı geçerlidir.

¹⁵⁴ Vahit Türk, "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı: Çekimleri ve Ekleri", **TDAY: Belleten**, 1996, s. 291-340.

¹⁵⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵⁶ Gabain, **age**, s. 80.

¹⁵⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 54.

Tablo 268

IA	NA ¹⁵⁸
avlarıh (1a/11)	aparardı (1a/034)
ekeriz (9b/18)	gèderem (19h/023)
götürerih (9b/21)	getirerem (19h/024)
hoppanallar (9d/5)	yatar (2f/002)
töheller (9b/9)	düzeller (6c/032)
öleller (17c/24)	diyeller (27a/007)

3.8.2.2.3. Görülen Geçmiş Zaman (İng. **perfect, past definite; Fr. **perfectum, passé défini**; Alm. **perfekt, bestimmte Vergangenheit**)**

-dı, -di, -du, -dü

Nahçıvan ağzında görülen geçmiş zaman ekinin sert ünsüzlü şekilleri (**-tı, -ti, -tu, -tü**) bulunmamaktadır ki bu durum Eski Anadolu Türkçesi kaynaklıdır. Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman kip eki **-dı, -di, -du, -dü**'dür.¹⁵⁹ Iğdır ağzında ekin sert ünsüzlü şekli de kullanılmaktadır.

Tablo 269

IA	NA ¹⁶⁰
sögedim (1b/53)	vırdı (19ı/005)
verdiñ (1j/28)	kesildi (20a/009)
ırahdılar (4a/13)	boğuldum (23a/018)
yoğuydu (9m/2)	köçdü (24a/048)
bahtım (8b/13)	geldi (1a/006)

¹⁵⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁵⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 54.

¹⁶⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.8.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman (İng. past indefinite; Fr. passé indetermine; Alm. unbestimmte Vergangenheit)

-miş, -miş, -muş, -müş; -iP, -iP, -uP, -üP, -ıp, -ip, -up, -üp; -ıf, -if, -uf, -üf

Azer diyeleğinde **-miş**'li geçmiş kipi kesin anlamda kullanılır.¹⁶¹ **-miş** eki de **-di** eki gibi sadece geçmiş zaman bildirir, modal anlam vermez.¹⁶²

Nahçıvan ve İğdır ağzında öğrenilen geçmiş zaman eki olarak **-ıp, -ip, -up, -üp; -iP, -iP, -uP, -üP** eki kullanılır. Esasen bu ek bir zarf-fiil ekidir, bu ekin fiilde birinci şahıs kullanımı bulunmaz.

Temelde bir zarf-fiil eki olan **-ıf, -if, -uf, -üf**'ün geçmiş zaman kullanımına sadece İğdır ağzında rastlanmıştır.

Tablo 270

IA	NA ¹⁶³
yemiş (7a/2)	yığmışdılar (25a/028)
isdemiş (12a/1)	gelmişdiler (27a/020)
darılmamışih (8b/30)	kesmişem (28a/016)
ölüp (3a/4)	vurulmuşam (1c/060)
noluP (6b/5)	ğalıPdı (6d/018)
küsüP (12e/1)	geyiPdi (7a/010)
gedifdi (9o/16)	uruluPsan (1c/061)
gelif (22b/42)	görüPsen (22b/022)
görüfdü (22g/9)	oturup (4i/062)

3.8.2.2.5. Gelecek Zaman (İng. future; Fr. futur; Alm. zukunfi, futurum)

acaḥ, eceg, eceK, -ekeh

Türkiye Türkçesinde **-acak, -ecek** olan bu ekin yöre ağzlarında **k > ḥ, k > g / K / h** değişmesi ile **acaḥ, eceg, eceK, -ekeh** şekillerine dönüştüğü görülmektedir.

İğdır ağzında, Türkiye Türkçesinin etkisiyle gelecek zaman ekinin, **-ecek, -acak** şekillerini de rastlanmaktadır.

¹⁶¹ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, TDK Yay., Ankara, 1979, s. 278.

¹⁶² Muzaffer Malkoç, “-di’li ve -miş’li Geçmiş Zaman”, **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 107-116.

¹⁶³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

Tablo 271

IA	NA ¹⁶⁴
çihardacahsan (1c/10)	olacağ (28c/018)
çihacağ(1e/87)	savuşacağ (2a/076)
gülecehler (1c/25)	keseceK (1b/010)
geleceh (20c/8)	öldüreceg (14a/012)
gedecek (17b/3)	neynéyecéh (27a/024)
verecehsiz (9f/4)	öleceh (2e/053)

3.8.2.2.6. Emir Ekleri (İng. **imperative**; Fr. **impératif**; Alm. **imperativ**)

Emir ekleri yalnız şekil bildiren eklerdendir. Emir şeklinde diğer fiil çekimlerinden farklı olarak şahısların ayrı ayrı ekleri vardır. Nahçıvan ağzında dikkat çekici bir ek de ikinci tekil şahıs emir eki olarak kullanılan **-ginen**'dir. Derlenen metinlerde çok az da olsa kullanıldığı görülmektedir. **deginen (3a/049)**, **bilginen (5d/004)**¹⁶⁵ Iğdır ağzında da **-ginen** emir ekine rastlanır: **söyleginen (4a/1)**, **getirginen (4b/6)**. Her iki ağızda kullanılan emir ekleri şahıslara göre şöyledir.

Tablo 272

IA			NA ¹⁶⁶		
Teklik I. Şahıs	Teklik II. Şahıs	Teklik III. Şahıs	Teklik I. Şahıs	Teklik II. Şahıs	Teklik III. Şahıs
Emir Eki: -ım, -im, -um, -üm	Emir Eki: -, -ginen	Emir Eki: -sın, -sin, -sun, -sün	Emir Eki: -ım, -im, -um, -üm	Emir Eki: -, -ginen	Emir Eki: -sın, -sin, -sun, -sün
bağım (1c/41)	bāh (1b/25)	gahsıñ (8b/7)	deyim (17a/017)	sağla (1b/020)	açılısın (2f/014)
dönüm (4d/22)	denen (1o/74)	versin (4a/25)	neynéyim (1d/039)	nağıllayın (5b/038)	göndersin (3a/022)

¹⁶⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁶⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 55.

¹⁶⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>			NA =>		
yılıyım (17c/35)	ğorħmagin en (4e/23)	getisin (6c/6)	yuyum (5a/030)	deginen (3a/049)	dolsun (4i/055)
gèdim (19i/3)	almaginen (22e/6)	toplasın (9n/21)	alım (19h/019)	bilginen (5d/004)	dönsün (5a/047)

IA			NA ¹⁶⁷		
Çokluk I. Şahıs Emir Eki: -ek, -eh -aħ, -eK	Çokluk II. Şahıs Emir Eki: -in, -in, -un, -ün	Çokluk III. Şahıs Emir Eki: -sinler, -sınlar, -sunlar, -sünler	Çokluk I. Şahıs Emir Eki: -ek, -aħ, -eK	Çokluk II. Şahıs Emir Eki: -in, -in, -un, -ün	Çokluk III. Şahıs Emir Eki: -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler
getireh (1j/42)	sayıñ (1c/37)	geşsiñler (1o/60)	bağlıyaħ (5c/006)	gedin (1c/155)	yuyundursunlar (4i/084)
gedeh (4a/36)	gidin (1c/44)	alsınnar (4b/23)	neynèyeK (1c/010)	tutun (28a/002)	bölsünler (4a/012)
keseh (12c/24)	geyiniñ (6d/3)	tanımasınlar (1c/26)	görek (1c/110)	aparın (1c/015)	dağıTmasınlar (27a/009)
görek (12c/38)	dinneyiñ (12c/4)	olsunlar (1j/48)	açaħ (4i/078)	yühlüyün (1c/162)	demesinler (28h/156)
çıkah (6c/26)	örgeñin (12c/5)	tanımasınlar (1c/26)	çövüreh (2c/025)	danışın (2c/052)	gaşsınlar (27a/016)

3.8.2.2.7. Şart Eki (İng. **conditional**; Fr. **conditionnel**; Alm. **konditional**, **bedingungsform**)

-sa, -se

Şart birleşik zamanındaki fiiller, bir eylemin yapılışını başka bir eylemim yapılışına şart koşarlar.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁶⁸ Hikmet Dizdaroğlu, **Türkçede Fiiller**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1963, s. 22.

İğdır ve Nahçıvan ağzında şart ekinin tekrarına da rastlanmaktadır.

Tablo 273

IA	NA ¹⁶⁹
yaparsañ (1a/3)	olsa (4i/042)
dorğuyusa (1c/44)	dönsen (5a/048)
gassa (1h/26)	kesilmese (5d/021)
olarsa (4c/6)	döyüşse (2f/005)
gelirseñse (8b/10)	doğsa (19e/029)
sorarsañsa (12d/53)	isTeyirsense (22c/012)

3.8.2.2.8. Gereklilik Eki (İng. **necessitative**; Fr. **nécessitatif**; Alm. **notwendigkeitsform**)

-malı, -meli

-malı, -meli eki Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında teşekküle başlamış, **-ma, -me** fiilden isim yapma eki ile **-lı, -li** sıfat ekinin birleşmesinden türemiştir. Bu ek, ilk zamanlarda bir partisip eki şeklinde fiil isimleri yapmak için kullanılmıştır; ekin gereklilik kipi için kullanılan fiil eki durumuna geçmesi Osmanlıca içinde olmuştur. Azeri sahasında ekin partisip kullanılışı oldukça geniştir.¹⁷⁰

Yalnız şekil ifade eden eklerden olup, tasarlanan hareketin gerekli olduğunu gösterir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında ortaya çıkmış, ilk zamanlarda bir partisip eki şeklinde fiil isimleri yapmak için kullanılmıştır.¹⁷¹

İğdır ağzında sadece bir örneğe rastlanmıştır ve bu ekin tespit edilen örnekte **-ecek** partisip eki göreviyle kullanıldığı görülmektedir. **yeğilmeli balsan (5a/8)** < **yeğilecek balsan** < **yenecek balsın**

Tablo 274

IA	NA ¹⁷²
yeğilmeli (5a/8)	olmamalıydı (10b/006)

¹⁶⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷⁰ Ergin, **age**, s. 296.

¹⁷¹ Gülensoy vd., **age**, s. 56.

¹⁷² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

NA = >
bağmalıldı (20d/034)
kesmelisen (1a/028)
gêTmeliyem (3a/137)

3.8.2.2.9. İstek Eki (İng. **optative**; Fr. **optativ**; Alm. **optative**)

-a, -e

Eylemin olması istenir. Eylem tabanlarına **-e** eki gelir.¹⁷³

Tablo 275

IA	NA¹⁷⁴
bölem (1e/55)	gelesen (22c/007)
sara (4a/23)	elemiyesen (28b/008)
olaydım (5a/9)	apara (19c/030)
göstereseñ (8c/3)	görem (4e/012)
yatasañ (9ı/1)	yatasan (4e/001)
otdadasañ (14a/30)	öle (4i/038)

3.8.2.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri

İçinde birden fazla kip eki bulunan fiillerdir.¹⁷⁵

3.8.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Hikâye birleşik zamanındaki fiiller, sonuna ulandıkları kiplerle ilgili eylemlerin geçmiş zamanda yapıldığını kesinlikle bildirirler.¹⁷⁶

Tablo 276

IA	NA¹⁷⁷
kağlıyırđıđ (19k/3)	ozuyurdular (6b/026)

¹⁷³ Gencan, **age**, s. 288.

¹⁷⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁷⁵ Korkmaz, **age**, s. 730.

¹⁷⁶ Dizdaroğlu, **age**, s. 20.

¹⁷⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
gayırırdıh (19s/2)	vererdiler (10b/012)
vererdiler (1e/21)	gapatardıh (6a/004)
çalışerdiler (17c/2)	gelseydiler (10b/017)
itmişdi (1c/65)	olsaydı (19b/011)
yapbışdıh (18a/3)	barışmalıydık (1a/047)
gedecēdih (1f/8)	almışdı (13a/005)
örgeneceğdi (6c/14)	gelmişdi (3a/109)
çevireceydim (19k/11)	gēdecehdi (3a/034)

3.8.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Yalın zamanlı bir eylemle ek eylemin belirsiz geçmiş zamanı gösteren **-imiş > miş** ekinin birleşmesinden oluşan birleşik zamana rivayet birleşik zamanı denir.¹⁷⁸

Her iki ağızda da rivayet eki Türkiye Türkçesindeki şekliyle kullanılmaktadır. Birleşik çekim esnasında sıklıkla **i-** fiilinin telaffuz edildiği görülmektedir.

Tablo 277

IA	NA ¹⁷⁹
yaşıyirmiş (13a/18)	itmişimiş (1c/210)
behliyirmiş (3a/24)	getimişimiş (19c/002)
atarmışlar (16a/2)	atmışımış (19h/020)
ilkbaharımış (1g/6)	istiyermiş (1c/003)

3.8.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi

Çekimli eylemlere ek eylemin **-sa, -se** eki getirilerek koşul birleşik zamanı yapılır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Hengirmen, **age**, s. 230.

¹⁷⁹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁰ Hengirmen, **age**, s. 232.

Tablo 278

IA	NA ¹⁸¹
gayırırsañ (1e/60)	tanıyarsan (19ı/009)
ağlıyırsañ (4e/39)	vermişse (10b/034)
verecehsen (6c/11)	gèdecehsen (28h/164)
bilecehsen (8b/42)	dediyse (10b/007)

3.9. FİİLİMSİLER

Fiilimsiler fiillerin isim şekilleridir, hareket kavramı taşıyabilirler, ancak çekimli fiiller gibi şahıs ekleri olarak bağımsız bir cümlede yüklem olamazlar. İsimler gibi **imek** yardımcı fiilini olarak yüklem olabilirler. Hiç değişmeyen zarf-fiiller dışındaki fiilimsiler, mastar ve sıfat fiiller iyelik eki alabilirler.¹⁸²

3.9.1. İsim Fiiller (İng. **deverbal noun**; Fr. **nom déverbal**; Alm. **deverbales nomen**)

Eylemlerin adını bildiren, tümleç olan ve ad gibi kullanılan sözcüklere mastar denir.¹⁸³

İsim-fiillerin her iki ağızda da bazı örnekleri şunlardır.

3.9.1.1. -mağ, -meh, -meg, -meK

Fiilin isim şekli olan mastarlar, normal yapıları ile fiildeki hareketi gösterdiklerinden hareket isimleri sayılırlar. Kalıplaşmaya uğrayan mastarlar ise, artık kendilerinde bulunan hareket gösterme niteliğini kaybederek, doğrudan doğruya somut ya da soyut nesnelere adı olurlar.¹⁸⁴

Tablo 279

IA	NA ¹⁸⁵
satmağa (1e/63)	atışmağ (27a/017)

¹⁸¹ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸² Ahad Üstüner, **Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 9.

¹⁸³ Hengirmen, **age**, s. 247.

¹⁸⁴ Zeynep Korkmaz, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TTK Yay., Ankara, 1962, s. 59.

¹⁸⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

IA =>	NA =>
yapmahdı (1h/7)	aparmağ (1c/013)
çārmahdan (12c/13)	demeğ (7a/002)
dānışmağ (2a/3)	gēTmeğ (7a/002)
çifleşmeh (1a/13)	vermeK (24a/008)

3.9.1.2. -ma, -me

Bu ekin işleklik sahası çok geniştir. Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiillerin hareket isimlerini yapar.

İğdir ağzında ses benzeşmesi sonucunda bu ekin **-be** şeklindeki kullanımına da rastlanmaktadır.

Tablo 280

IA	NA ¹⁸⁶
behlemeye (1g/4)	deme (28e/030)
döllenmesi (1h/22)	gaPma (6a/009)
serpbeye (17a/76)	görmeye (1c/062)
sepbeynen (19p/3)	tihmesi (4a/021)

3.9.1.3. -ış, -iş, -uş, -üş

Bu ekin de işleklik sahası çok geniştir. Bütün fiillere gelerek fiillerden hareket ismi yapar.

Tablo 281

IA	NA ¹⁸⁷
soruşdu (1c/61)	soruşdu (3a/023)
görüşdü (22b/21)	görüş (5b/038)
yığışdırdıh (19s/6)	yığışdılar (28h/005)
ürküşdü (17c/51)	

¹⁸⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁸⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.9.2. Sıfat Fiiller (İng. **participle**; Fr. **participe**; Alm. **partizip, participium**)

Sıfat-fiil eklerinin asıl fonksiyonu, isimleri zaman kavramı taşıyan hareket vasıflarıyla nitelemektir. Esasen sıfatlar da isim soylu kelimelerdir ve ancak cümle içindeki görevleri ile ayırt edilirler. Sıfat-fiil ekleriyle teşkil edilen geçici kelimeler varlıkları hareket özellikleriyle niteleyen kelimelerdir.¹⁸⁸ Her iki ağızda da örnekleri şunlardır.

3.9.2.1. -an, -en

Geniş zaman partisip eki olan bu ek, şimdiki zaman partisip eki olarak da bilinir. Günümüze iki kanaldan gelmiştir: **-(y)An** kanalıyla, **-GAn** kanalıyla. Türk dilinin hemen bütün lehçelerinde ve genel olarak Oğuz lehçelerinde kullanılan bu ek, hareket ve aksiyon isimleri de yapar.¹⁸⁹

Tablo 282

IA	NA ¹⁹⁰
ğaldıran (1e/33)	çatan (1c/140)
açılmıyan (5a/1)	aparan (1c/205)
gelen (1c/115)	yatan (1c/058)
boyanan (6e/2)	duran (19d/031)
görünen (1b/19)	yolluyan (5b/041)
minen (1j/70)	giren (6a/005)
ölen (4c/1)	ölen (11a/005)
ürüyen (17c/14)	deyilen (14a/005)

3.9.2.2. -maz, -mez

Geniş zaman sıfat-fiil ekinin olumsuz şekli **-mAz**, daha çok sıfat olarak kullanılan sıfat-fiiller türetir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Üstüner, **age**, s. 15.

¹⁸⁹ Ramazan Salman, “*Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri*”, **TDAY: Belleten**, 1999, s. 189-223.

¹⁹⁰ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹¹ Üstüner, **age**, s. 166.

Tablo 283

IA	NA ¹⁹²
söylenmez (1c/118)	çihmaz adeti (6c/053)

3.9.2.3. -acah, -eceph

-AcAk eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde pek seyrek olarak kullanılan bir gelecek zaman sıfat-fiil ekidir. Daha sonraki dönemlerde kip eki vazifesi de görerek, bilhassa Batı Türkçesinde yaygınlaşmış, diğer gelecek zaman sıfat-fiil ekleri ile kip eklerinin yerini tutmuştur.¹⁹³

İğdır ağzında rastlanan; **yeğilmeli (5a/8)** örneğinde **-meli, -malı** gereklilik kipi eki partisip olarak kullanılmıştır, İğdır ağzında bir örnekte bu durum söz konusu iken Nahçıvan ağzında tespit edilmemiştir.

Tablo 284

IA	NA ¹⁹⁴
olacah (1c/38)	soruşacaḡ (2a/123)
gedecēmiz (4d/13)	köçeceph (19h/026)
yeğilmeli (5a/8)	

3.9.2.4. -dıḡ, -dik, -duḡ, -dük

Geçmiş zaman ifade eden, çok yaygın kullanılan, sıfat ve ad olarak işlev gören sıfat-fiil ekidir.¹⁹⁵

Tablo 285

IA	NA ¹⁹⁶
bitdihden (1e/15)	ëşiTdiḡini (13b/010)
çıḡtıḡını (1g/10)	Kördüyünü (13b/010)
ḡonuşduhdan (4c/18)	durduḡ yerde (19f/016)
dinnendiḡini (6e/17)	dihdiḡi (1b/025)

¹⁹² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹³ Üstüner, **age**, s. 29.

¹⁹⁴ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

¹⁹⁵ Korkmaz, **age**, s. 911.

¹⁹⁶ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

3.9.2.5. -mış, -miş, -muş, -müş

Geçmiş zaman bildiren sıfat, geçici ad, kalıcı ad ve zarf yapar.¹⁹⁷

Tablo 286

IA	NA ¹⁹⁸
ermiş (13b/22)	ğalmış (1a/001)
	geçmiş (5b/023)

3.9.3. Zarf Fiiller (İng. gerund; Fr. gerondif; Alm. konverbium, gerundium)

Yüklemin hareketini zaman, miktar, tarz, sebep gibi çeşitli yönleriyle sınırlandıran veya izah eden sözcüklere zarf-fiiller denir.¹⁹⁹

Gerundiumlar hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisipler gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan soyut bir hareket hali karşılarlar.²⁰⁰

3.9.3.1. -a, -e

-mak suretiyle; çok... -maktan dolayı, çok... -dığı için; anlamlarında tarz ifadesiyle zarf olarak fiile bağlanmaktadır. **-dığı zaman** anlamında, bağlandığı fiil hareketinin, kendi (zarf-fiil) hareketi ile aynı zamanda gerçekleştiğini ifade eden bir zarf durumunda bulunmaktadır. Yardımcı fiillerle birleşerek birleşik fiil oluşturmaktadır.²⁰¹

Türkçede eskiden beri kullanılan gerundium ekidir. Her iki ağızda da gerundium tekrarlarında görülen bir ektir. Buna ek olarak birleşik fiil yapımında da kullanılır.

¹⁹⁷ Korkmaz, **age**, s. 923.

¹⁹⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183

¹⁹⁹ Üstüner, **age**, s. 11.

²⁰⁰ Ergin, **age**, s. 319.

²⁰¹ Kâmil Tiken, "Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri", **TDAY: Belleten**, 1999, s. 281-364.

Tablo 287

IA	NA ²⁰²
veremedi (1c/123)	çatıştırabilmirem (5b/045)
gelebilmediler (1e/7)	danışabilerem (16a/001)
çekebilmir (13e/4)	girebilmediler (21a/0119)
söye söye (1c/109)	ağlaya ağlaya (9a/043)
çeke çeke (10a/14)	suvuya suvuya (9a/038)

3.9.3.2. -ıp, -ip, -up, -üp; -ıP, -iP, -uP, -üP; -if, -if, -uf, -üf

Bu zarf-fiil eki Iğdır ve Nahçıvan ağzında geniş ölçüde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak da kullanılır.

-if, -if, -uf, -üf zarf-fiil ekine sadece Iğdır ağzında rastlanmıştır.

Tablo 288

IA	NA ²⁰³
dönüp (1c/79)	alıp (28h/076)
gayıdıP (22b/123)	aparıp (1b/010)
lombarıyıp (19n/11)	gılıp (2e/009)
eyliyiP (9o/3)	gédip (28h/127)
dolaşıP (1a/10)	oturup (4a/020)
ğırıp (17a/139)	guruyuP (4d/010)
tutıp (12d/43)	saralıP (28h/152)

3.9.3.3. -ınca, -ince, -unca, -ünce

-dığı zaman anlamında, bağlandığı fiilin hareketinin, kendi (zarf-fiil) hareketi ile aynı zamanda gerçekleştiğini ifade eden bir zarf durumundadır. **-dığı takdirde, -dığı için** anlamında şart ifadesiyle zarf olarak fiile bağlanmaktadır.²⁰⁴

²⁰² Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰³ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰⁴ Tiken, **agm.**, s. 281-364.

Tablo 289

IA	NA ²⁰⁵
ğahınca (1c/128)	dalınca (1a/016)
çihınca (13a/11)	çihmayınca (2b/005)
dalınca (10a/20)	doğmuyunca (9a/017)
döyünce (17c/23)	öldürünce (24a/010)

3.9.3.4. -madan, -meden

-maksızın anlamında, bağlandığı fiil hareketinin, kendi (zarf-fiil) hareketi gerçekleşmeksizin gerçekleştiğini (karşılıksız gerçekleşme) ifade eden bir zarf durumunda; bağlandığı fiil hareketinin, kendi (zarf-fiil) hareketinden önce gerçekleştiğini (öncelik) ifade eden zarf durumunda bulunmaktadır. Kalıplaşarak süreklilik ifade edebilmektedir.²⁰⁶

Tablo 290

IA	NA ²⁰⁷
durmadan (19n/2)	durmadan (1c/108)
görmeden (1c/28)	almadan (19g/007)

3.9.3.5. -anda, -ende

Tablo 291

IA	NA ²⁰⁸
ğaldıranda (1b/10)	olanda (6b/024)
sıhışdıranda (3a/24)	çihanda (9a/015)
duruğanda (10a/28)	doğanda (10b/037)
olanda (13a/2)	yetirende (14a/010)
görsenende (15b/2)	yetişende (19b/005)
eylenende (14a/9)	düşende (19b/009)
itende (15b/5)	keçende (4a/26)

²⁰⁵ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰⁶ Tiken, **agm.**, s. 281-364.

²⁰⁷ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

²⁰⁸ Gülensoy vd., **age**, s. 69-183.

4. SONUÇ

İğdir ve Nahçıvan -kendi- tarih serüveninde ortak paydada buluşmasının yanı sıra bu ortaklığın tabii sonucu olarak dil özellikleri yönüyle büyük benzerlikler göstermektedir. Elbette bu benzerliklere ek olarak iki ağız arasında birtakım farklılıklar da gözlemlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yer alan İğdir, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından (standart Türkiye Türkçesi) fazlasıyla etkilenmiştir ve de etkilenmektedir. Aynı zamanda İğdir'in çevre ağızlardan da etkilendiği görülmektedir. Buna karşılık Nahçıvan ağızı kendi içinde tutarlı bir yapı sergilemekte ve ağız özelliklerinin stabil yapısı dikkat çekmektedir. Her iki ağızın etraflıca karşılaştırılmasının ardından iki ağızın Standart Türkiye Türkçesi ve Anadolu-Rumeli ağızlarıyla karşılaştırılması da ayrı bir çalışma kapsamında değerlendirildiği takdirde -bu etkilenmeler- somut bir düzeyde daha yetkin bir çerçevede incelenebilir kanısındayım. Bu manada Türk Cumhuriyetlerine açılan kapı olarak değerlendirebileceğimiz İğdir ve geçmişten günümüze Şark Kapısı olarak nitelendirilen Nahçıvan yüklendiği anlam ve önem açısından akademik çalışmaların yolunu gözlemektedir.

Bu çalışmada, ağız özellikleri yönüyle ayrıntılı bir analizle karşılaştırılan İğdir ve Nahçıvan ağızının -benzerlikler ve farklılıkları- kısaca şu şekilde neticeye bağlanabilir.

4.1. Ses Bilgisi Cihetiyle

İncelemeler neticesinde, à, è, ê, ĩ, ĩ, ĩ, ó, ò, ò, ũ, ũ, ũ ünlülerinin tespitine Nahçıvan ağızında rastlanmamıştır. Bunlardan özellikle ê, ĩ, ĩ, ĩ, ó, ò, ò, ũ, ũ, ũ ünlülerinin Nahçıvan ağızının karakteristik özelliklerini barındırmadığı yönüyle, çeviri yazılı metinlerin oluşturulma süresince kullanılmadığı fikri ileri sürebilir.

è ünlüsü her iki ağızın da karakteristiğidir. **gétđi (22c/8-IA), bezéyende (20d/023-NA)**

Nahçıvan ağzında tespitine rastlanmayan è ünlüsü Iğdır ağzında yöreye has bir özellik taşımaktadır. Özellikle **gəl-** fiilinde bu durum belirgindir. **gəlirih (1a/10-IA)**, **nèdi (10a/43-IA)**

ī ünlüsü Nahçıvan ağzında; genellikle hareketi daha açık belirtmek ve hareketlerin devam edeceğini göstermek için kullanılırken; Iğdır ağzında hece kaynaşması, ek-fiilin kendinden önceki kelimeye ulanması ve soru ifadeleri gibi yapılanmalar için kullanıldığı görülmektedir. Iğdır ağzında **adam idi (4a/34-IA)**, **zayıf idi (8d/7-IA)** gibi örneklerde görülen ek-fiilin kendinden önceki kelimedenden ayrı ve normal **i** ünlüsünden daha uzun şekilde söylenmesi Iğdır ağzı için belirleyici bir özelliktir.

Nahçıvan ağzında kısa ünlülerin tespiti yönünde bir bilgiye rastlanmadığından kısa vokaller sadece tarafımızdan derlenen Iğdır ağzına yönelik metinlerle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. **pışi (1ı/2-IA)**, **nufüsa (1h/18-IA)**

Her iki ağızda da uzun ünlülerin oluşmasında; ünsüz düşmesi, ünlü düşmesi, hece kaynaşması, hece yutumu, vurgu ve tonlama bahsi rol oynamaktadır. **gırçiçē (8b/38-IA)**, **dā (9a/010-NA)**, **sē (12c/3-IA, 14a/54-IA)**, **mā (19c/021-NA, 19h/033-NA)**, **öretmen (1h/12-IA)**, **ölun (21a/021-NA)**, **ağlıyarsān (12b/7-IA)**, **alaveren idi (4b/31-IA)**

Nahçıvan ağzı metinlerinin ayrıntılı incelenmesi neticesinde ikiz ünlülerin varlığına rastlanmamıştır. Iğdır ağzı metinlerinde ise ikiz ünlülerin varlığına çok az rastlanmakta olup ikiz ünlüler genelde **y, ğ, v, h** ünsüzlerinin eriyip kaybolmaları sonucu ortaya çıkmaktadır, Iğdır ağzında ikiz ünlüler mevzunda kalıplaşmış tek kelime **neteer** zarfıdır denilebilir. **neteer (1c/55-IA)**, **yierdiler (20a/11-IA)**, **yaut (1i/8-IA)**

Nahçıvan ve Iğdır ağzında kalınlık-incelik uyumu düzenli ve yaygındır. Her iki ağızda da özellikle yabancı kelimelerin birçoğu uyuma girer. Yabancı kelimelerin uyuma girmesi, ilerleyici, gerileyici, ilerleyici-gerileyici benzeşmeler olarak değerlendirildiğinde, her iki ağızda da ilerleyici-gerileyici benzeşmeler, diğer iki benzeşmeye göre daha az görülür. **birez (1b/9-IA)**, **zalımsan (4b/007-NA)**, **mehebbet (8a/7-IA)**, **devet (1c/083-NA)**, **feleket (11a/5-IA)**, **şefteli (2g/029-NA)**

Her iki ağızda da şimdiki zaman eki **-r, -ır, -ir, -ur, -ür** dır ve genelde şimdiki zaman ekinin kullanımında uyuma girme söz konusudur. **öpür (19h/5-IA), yeriyr (22b/022-NA)**

Nahçıvan ve Iğdır ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumu bahsinde, düzleşmenin yuvarlaklaşmaya göre daha sistematik ve zengin olduğu görülür. **yağmırñ (9b/22-IA), bıynızında (20a/025-NA), türküyeye (1o/22-IA), mövlüd (2a/157-NA)**

Genişlik-darlık uyumu kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre her iki ağızda da daha az görülür. Bununla birlikte her iki ağızda da genişlik-darlık uyumu benzer kelimelerde husule gelir ve sistematiktir. **beke (1c/11-IA), beke (1a/051-NA), buynuzludu (1b/17-IA), buynuz (23b/006-NA)**

Ünlü değişimleri açısından her iki ağızda da benzer özellikler tezahür etmektedir. Hem IA'da hem de NA'da belli bir disiplin halinde, özellikle alınma kelimeleri uyuma sokmak özelliği olduğundan, her iki ağız da incelleme ve kalınlaşmalardan bakımından yoğundur. Yuvarlaklaşma; **b, m, p, f, v** dudak ünsüzlerinin etkisiyle yaygın şekilde görülmekle birlikte, düzleşme yuvarlaklaşmaya karşın daha çok görülür. Genişleme ve daralma genelde ilk hecelerde olup **u > o, ü > ö** genişlemesi oldukça sistemlidir, bilhassa bazı kelimelerde **i** sesi yerine **ê** sesi yoğunlukla tercih edilmektedir. **hesen (19o/4-IA), hesdeleniPdi (4d/034-NA), mehebbet (8a/7-IA), meherremlih (6d/003-NA), dövletliydi (2a/19-IA), dövründe (3a/065-NA), bıni (12b/9-IA), gavırmasınnan (4d/035-NA), béle (22b/111-IA), ele (28c/012-NA), hıdırêllezde (19f/1-IA), belâyiller (1a/018-NA), hêş (4d/23-IA), cêvan (10a/025-NA)**

Nahçıvan ve Iğdır ağzında ünlü türemeleri ön seste, iç seste ve son sestedir, her iki ağızda da ön ses ünlü türemeleri **r** ünsüzü ile başlayan alınma kelimelerde daha fazla görülür. Yöre ağızlarında bu ünsüzle başlayan sözcüklerde görülen ünlü türemelerinin sebebi kelimeyi Türkçeleştirme eğiliminden kaynaklıdır. Her iki ağızda da iç seste türeme, birincisi ünsüzle biten ikincisi yine ünsüzle başlayan iki hece arasına girmek şeklindedir. **urufunu (12b/18-IA), urus (2a/134-NA), gönturol (1h/38-IA), happılarıh (1a/004-NA)**

Iğdır ağzında tespit edilen **b, ğ, h, h', ñ, k, K, P, T** ünsüzlerinden sadece **b, h', k** ünsüzlerine Nahçıvan ağzının çeviri yazılı metinlerinde rastlanmamıştır. Fakat özellikle **h'** sesinin Nahçıvan ağzında da olabileceği savı öne sürülebilir, buna bağlı

olarak Nahçıvan Ağzı isimli eserde **h'** sesinin **k > h** değişmesini içeren örneklerle birlikte incelendiği düşünülmektedir.

Her iki ağızda da ön damak ünsüzü **g** iki ünlü arasında ve hece sonunda korunur: **eger (22e/9-IA), ögey (1b/006-NA)**

ķ > ğ değişimi hem IA'da hem de NA'da sistemlidir. **ğaçmanam (10a/11-IA), ğuşu (19b/002-NA)**

h ünsüzü her iki ağız için de karakteristiktir, örnekleri bir hayli fazladır. **ğırh (7a/15-IA), gayıdağ (19b/005-NA)**

İğdir ağızında bulunan hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir ön damak ünsüzü olan **h'** ünsüzü yöreye hastır, fakat Nahçıvan ağızında çeviri yazılı metinlerde bu ünsüzün tespitine rastlanmamıştır. **feleh' (22e/1-IA), meleh' (1n/13-IA)**

Her iki ağızda da **ñ** ünsüzü varlığını özellikle ilgi hali, 2. şahıs iyelik ekleri ve fiillerle çekimlenen 2. şahıs eklerinde sürdürmektedir. **seniñ (1c/109-IA), mermiñi (1a/2-IA), gedeşleñde (22b/123-IA), ayağımızıñ (1a/006-NA), anañ (5e/006-NA)**

İğdir ağızında rastlanan kalın ünlü yanındaki ince **k (k̇)** ünsüzüne Nahçıvan ağzının çeviri yazılı metinlerinde rastlanmamıştır. **kor (3a/18-IA, 8a/2-IA, 12e/15-IA), koy (15a/1-IA, 12c/36-IA)**. Fakat Nahçıvan ağızında bir kişide rastlanan **korluğ (20a/032-NA)** kelimesinin aynı ses değerini taşıdığı düşünülebilir.

k > h değişmesi her iki ağız için de karakteristik yön barındırır. Bu değişme, her iki ağızda da ön, iç, son seslerde gerçekleşir, örnekleri oldukça fazladır. **uğrundadırıh (13b/11-IA), guyluyruh (19e/1-IA), açacıyh (9a/010-NA), yuħudan (4e/003-NA)**

İğdir ve Nahçıvan ağızında, **ñ > y** değişmesi bilhassa 2. şahıs iyelik eklerinde gerçekleşmektedir. **gabağıya (19c/5-IA), hamımız (19b/18-IA), guyuyuz (4i/056-NA)**

t > d değişmesi her iki ağızda da özellikle kelime başında sistemleşmiştir. Örnekleri bir hayli fazladır. **dırnah (6d/9-IA), darıyram (20e/002-NA)**

d > t değişmesi her iki ağızda da karakteristiktir. **tihmeh (6d/14-IA), tüşdü (10c/016-NA)**

b > p değişmesi her iki ağız için ayırt edici bir özelliktir. **piçersen (9b/17-IA), pıçağı (2d/011-NA)**

b > m değişmesi Azeri sahası ağızlarının en belirgin hususiyetlerindedir. Her iki ağızda da karakteristiktir. **mēm (1b/45-IA, 22b/6-IA), minmeh (3a/025-NA)**

m > b değişmesine İğdir ağzında özellikle bazı kelimelerde farklı kişilerde rastlanmıştır. **tapbıram (19ö/3-IA), yapbıyan (9i/9-IA)**. Nahçıvan ağzında bu durum tespit edilmemiştir.

Nahçıvan ağzında birçok kişide, özellikle bir kelimedede **g > c** değişmesine rastlanmıştır. İğdir ağzında bu değişme tespit edilmemiştir. **celinlerin (2a/010-NA), celinlerimize (5b/006-NA)**

Hem IA'da hem de NA'da ünsüz benzeşmeleri oldukça sistematik ve yaygındır. Özellikle bazı çekim ve yapım eklerinin ilk ünsüzlerinin benzeşme yoluyla değişmeleri her iki ağzın da ayırt edici özelliklerindedir. **zorrandım (13c/7-IA), oğurruyuplar (1c/189-NA), merfetderinden (20a/7-IA), oddara (2e/068-NA), ęorhusunnan (13a/12-IA), veteninnen (4d/031-NA), sehseñnih (6d/4-IA), dolanannar (1c/047-NA), gassıñ (14b/4-NA), ossun (28a/011-NA), söküller (16a/13-IA), beliyiller (2a/162-NA), alkışdadı (4b/35-IA), başdanırdı (13b/001-NA), ęızdarımıza (2a/14-IA), sözderin (6d/045-NA)**

Ünsüz benzeşmezliği her iki ağızda da, tonsuz ünsüzlerden sonra tonlu ünsüz ya da tonlu ünsüzlerden sonra tonsuz ünsüz gelmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. **pernavıtdan (4a/5-IA), yolçu (4b/44-IA), yığışdı (5d/038-NA), ezançımız (2g/055-NA)**

Ünsüz ikizleşmesi her iki ağızda da fazla örneği bulunan bir fonetik olaydır. Bu durum yöre ağızlarına has özellikler içerisindedir. **oęęadan (9ı/8-IA), neggeder (2e/078-NA, 4i/055-NA), ęuřřah (1i/10-IA), eşşeye (9a/039-NA), hammı (22b/25-IA), dimmez (1a/008-NA), dokkuz (8b/1-IA,12a/2-IA), seKKiz (3a/002-NA), yeddi (12b/10-IA), yeddilevine (1a/002-NA), tezze (5a/1-IA), yazzış (2f/015-NA), tutturammedim (1b/33-IA), diyemmirem (28h/093-NA), řıęęıltı (1b/55-IA), şaggaşag (4h/019-NA)**

Her iki ağızda da üçüncü şahıs bildirme ekinin sonundaki **r** ünsüzü düşer, bu durum her iki ağız için de karakteristik bir özelliktir. **guvvetdidi (4a/23-IA), adıdı (2a/125-NA)**. Geçişlilik eklerindeki **r** ünsüzünün düşmesi de her iki ağızda oldukça yaygındır. **getimezsen (1i/38-IA), ęötümeh (4g/020-NA)**

y ünsüzünün düşmesi her iki ağızda da başta ve ortada meydana gelmektedir. Özellikle başta y'den sonra ı sesinin gelmesi durumunda, ı sesi i'ye dönüşmektedir. Bu durum her iki ağızda da sistemlidir. **üzlü < yüzlü (22b/14-IA), ilda (16a/002-NA), êlecene (6d/11-IA), belece (9a/002-NA)**

Nahçıvan ağzında işaret zamirlerinin çokluk şekilleriyle şahıs zamirlerinin üçüncü çokluk şekillerinde zamir n'sinin bulunmadığı görülmektedir ki bu durum yörenin ayırt edici özelliklerindedir fakat bu özelliğe İğdır ağzında rastlanmamıştır. **oların (4i/040-NA), bular (2a/019-NA)**

Her iki ağızda da ünsüz yer değiştirmelerine sıklıkla rastlanmaktadır. **yarpağın (5a/4-IA), torpağınnañ (19h/048-NA), narvız (1b/31-IA), surfamı (4b/024-NA)**

Her iki ağızda da genitif ekinde hece yutulması olayı yaygındır. **lamiyên yaylıgını (9ö/9-IA), başın altına (1d/012-NA)**

Her iki ağızda da özellikle, ek-fiil vasıtasıyla isimlerin yüklemleşme sürecinde; fiillerin birleşik çekimlerinde; koşul ekinin tekrarlanması şeklinde hece türemesi meydana gelmektedir. **yoğuydu (9m/1-IA), varıymış (1c/086-NA), topluyardın (4d/18-IA), yeyerdih (1c/184-NA), müselmensañsa (1o/9-IA), isTêyirsense (22c/012-NA)**

4.2. Şekil Bilgisi Cihetiyle

+lh, +luh, / +lg, +lig, / +lhğ, +liğ, +luğ, +lüğ isimden isim yapım eki her iki ağızda görülmekle birlikte ses benzeşmeleri sonucu +rığ şeklinde de görülür. **görgahlğa (1b/41-IA), kasıpcılığnan (2a/023-NA), korruga (1c/138-IA), ağırırğımı (19h/029-NA)**. İğdır ağzında bu ekin ses benzeşmeleri sonucu +nih, +düh gibi şekillerine de rastlanmış olup, benzer örnekler Nahçıvan ağzında tespit edilmemiştir. **çimennihdir (1a/8-IA), düzdüh (1e/8-IA)**

+li, +li, +lu, +lü isimden isim yapım ekine her iki ağızda da rastlanmakla birlikte bu ekin +dı, +di şekillerine de rastlanmaktadır: **dövtletliydi (2a/19-IA), befalı (3a/027-NA), guvvetdidir (1n/12-IA), yasdı (20d/045-NA)**. İğdır ağzında ses benzeşmesi sonucu bu ekin, **yerriyem (1c/49-IA), deligannılar (1e/18-IA)** gibi örneklerde görülür fakat Nahçıvan ağzında bu nevi örneklere rastlanmamıştır.

+sız, +siz, +suz, +süz isimden isim yapım ekinin kullanımı her iki ağızda da aynıdır. **leylisiz (6a/4-IA), uşahsız (17a/010-NA)**

+la, +le isimden fiil yapım ekine her iki ağızda da rastlanır. Bu ekin her iki ağızda **+da**'lı, **+de**'li şekli de tespit edilmiştir: **ğarşıladı (4a/52-IA)**, **gizledir (4d/030-NA)**, **gizdesiñ (1k/1-IA)**, **rahaTdasın (1a/020-NA)**. Buna ek olarak sadece İğdır ağızında **+ra**'lı şekli de tespit edilmiştir: **hazırıra (1c/5-IA)**, **azarradı (6c/26-IA)**

+al, +el isimden fiil yapım eki her iki ağızda da aynı şekilde görülür. **azalanda (4a/27-IA)**, **dincelsinler (2g/049-NA)**

+a, +e isimden fiil yapım eki her iki ağızda da aynı şekilde görülür. **oynaşı (14a/16-IA)**, **yaşayışımız (20b/001-NA)**

+ar, +er isimden fiil yapım ekinin kullanımı her iki ağızda da aynıdır. **ağarmayın (8a/16-IA)**, **göğerrir (5b/002-NA)**

Çokluk eki **-lar, -ler**'in kullanımı her iki ağızda da aynı olmakla beraber bu ekin her iki ağızda da **+nar, +ner, +dar, +der, +rar, +rer** şekillerine de rastlanır. **tumlara (9b/21-IA)**, **başlıqlar (18a/001-NA)**, **zenginneriñ (14a/10-IA)**, **aşuntdar (12f/41-IA)**, **fakürrere (19ı/7-IA)**, **celinner (1a/068-NA)**, **arvaddara (4f/046-NA)**, **canavarrarın (21a/025-NA)**

Her iki ağızda da iyelik ekinin tekil ve çoğul şahıslara göre kullanımı aynıdır. **çiğnimnen (4a/48-IA)**, **heznemde (19g/011-NA)**, **ürüyañı (4a/15-IA)**, **zindanıñda (1c/120-NA)**, **ğızı (2a/10-IA)**, **veziri (3a/153-NA)**, **adebişimizden (9o/2-IA)**, **enenelerimizdi (1a/071-NA)**, **hüzürüñüzden (4d/17-IA)**, **bacınızam (4g/027-NA)**, **arşaları (1g/31-IA)**, **ganunları (10b/028-NA)**

+ki aitlik ekinin kullanımı her iki ağızda da aynı şekildedir. **ğovandaki (1h/7-IA)**, **güherinkini (28d/006-NA)**

Her iki ağızda da tüm hâl eklerinin benzer şekilde kullanımı söz konusudur. **kepeneh' (22b/65-IA)**, **eşreb (4h/013-NA)**, **dileprüzüñ (22b/30-IA)**, **atanıñ (10b/038-NA)**, **dergasına (22b/3-IA)**, **tendire (4d/024-NA)**, **enteriyi (17a/30-IA)**, **desdeyi (4i/093-NA)**, **kecavada (22b/112-IA)**, **mesgovada (2d/025-NA)**, **çölden (6b/4-IA)**, **pezmeriden (2g/003-NA)**, **aşlıca (4c/17-IA)**, **delice (19h/003-NA)**, **orada (1a/6-IA)**, **burada (19c/012-NA)**, **üçün (17a/3-IA)**, **için (9a/013-NA)**, **yağıynan (18a/14-IA)**, **anasıynan (4f/018-NA)**. Bunlardan farklı olarak her iki ağızda da belirtme hâl eki ünlüyle biten kelimelere getirildiği zaman ek bazen araya y koruyucu ünsüzünü alarak **+yı, +yi** şekline bürünürken bazen de **+nı, +ni** şeklindedir: **zopanı (12c/30-IA)**, **tülkünü (4a/021-NA)**. Her iki ağızda da derlenen metinlerde

bulunma hâl ekinin **+ta, +te**'li şekillerine rastlanmamıştır. Çıkma hâl eki her iki ağızda da ünsüz benzeşmesi neticesinde sıklıkla **+nen, +nan**'lı şekillere de bürünür: **sahabısinnan (12d/22-IA), başınnañ (6a/035-NA)**. Nahçıvan ağızda bulunma hâl ekinin **+tan, +ten**'li şekillerine rastlanmamıştır fakat İğdır ağızda mevcuttur.

Zamirlerin kullanımı her iki ağızda da genelde aynıdır 1. tekil şahıs zahirinde **b > m** değişmesi iki ağızda da karakteristiktir. **men (1b/2-IA), men (5d/003-NA)**. Her iki ağızda da 3. Çoğul şahıs zamiri ses benzeşmesi sonucu **onnar (1j/53-IA), onnar (28c/010-NA)** şeklini de alır. Nahçıvan ağızda zamir **n** sinin düşmesi sonucu 3. çoğul şahıs **olar (1c/050-NA)** şeklinde de kullanılır, bu duruma İğdır ağızda rastlanmamıştır. Dönüşlülük zamirleri her iki ağızda da **öz** ve **kendi** kelimeleriyle yapılmaktadır. **özümüzde (2a/26-IA), özümün (2d/026-NA), kendiye (15b/2-IA) kendin (2f/010-NA)**. İşaret zamirlerinin çoğulu olan **bunlar, onlar** Nahçıvan ağızda zamir **n** si olmadan da kullanılabilirken İğdır ağızda bu kullanıma rastlanmamaktadır. **buları (1a/013-NA), onların (4i/040-NA)**. Her iki ağızda da **şu, şunlar** işaret zamirlerine rastlanmamıştır.

Sıfatlar her iki ağızda da benzer kullanımlar içerindedir. **ğıpgırmızı** halva **(19e/5-IA), göy çemenler (10a/017-NA), o dere (1a/3-IA), bu evden (9a/013-NA), yeddinci ayda (9b/17-IA), birinci defe (2e/019-NA), hansı şeerde (1c/48-IA), neçe camış (28a/038-NA)**

Her iki ağızda da zarfların kullanımı benzer şekildedir. **yuğarı (1b/15-IA), geri (24a/017-NA), dönüncek (12d/41-IA), imdi (5d/052-NA), dilleşe dilleşe (10a/22-IA), yerihereh (5d/015-NA), birce defa (12c/15-IA), birce dene (2a/087-NA)**. Her iki ağız için dikkat çekici bir durum da **nasıl** soru zarfının kullanım şeklidir. **nasıl** soru zarfi yerine İğdır ağızda daha çok **nece** kelimesi kullanılmakta, **neçe** kelimesi ise **ne kadar, ne kadar çok, çok fazla** anlamları için kullanılmaktadır, dikkatli bir dinlemeyle iki kelime arasındaki fark tespit edilebilmiştir. **Nahçıvan** ağızda ise **neçe** kelimesi tüm anlamları karşılayacak şekilde kullanılmakta ve **nece** kelimesine rastlanmamaktadır.

Her iki ağızda da edatların kullanımı benzer şekildedir. **gimin (1b/8-IA), kimi (4k/004-NA), oğğadan (9ı/8-IA), neggeder (4i/055-NA)**

Her iki ağızda da bağlaçların kullanımı aynı şekildedir. **veyat (1h/12-IA), ya da (9a/012-NA), yohsa (13a/16-IA), enceg (1c/002-NA)**

Her iki ağızda da ünlemlerin kullanımı aynı şekildedir. **vay ana (6d/19-IA), vay (4i/038-NA), aya (1c/054-NA), heye (9f/6-IA), yoḥ (22c/009-NA), şaḡḡaşak (1g/7-IA), şaggaha şag (20b/030-NA)**

Fiilden isim, fiilden fiil yapım ekleri her iki ağızda da benzer kullanımlar içerisindedir: **döllenme (1h/21-IA), öpme (2a/107-NA), bahımı (1h/3-IA), durum (17a/014-NA), ḡaççah (10a/15-IA), gonaḡı (2f/003-NA), çizgi (1o/69-IA), sorgu (1c/163-NA), bölendir (1f/6-IA), çalınırdı (28f/022-NA), ḡocaltdı (8a/15-IA), gızardarıḡ (2c/006-NA). Satandart Türkiye Türkçesinde -mak, -mek olan fiilden isim yapım eki Nahçıvan ve İğdir ağızında -maḡ, -meh -meg, -meK şeklindedir: ḡonuşmaḡ (2a/2-IA), demeg (7a/002-NA), vermeK (24a/008-NA)**

Birinci tip şahıs ekleri her iki ağızda da benzer şekildedir. Teklik birinci şahıs eki -am, -em; teklik ikinci şahıs eki -san, -sen; çokluk birinci şahıs eki -ıḡ, uḡ; çokluk ikinci şahıs eki -sız, -siz, -suz, -süz dır: **ḡalmışam (3a/4-IA), neynemişem (14a/029-NA), yatasan (9ı/4-IA), vırıPsan (19ı/006-NA), topluyruḡ (9ö/3-IA), çövürürdüḡ (1a/041-NA), (7a/11-IA), aparırsız (1c/191-NA). İkinci tip şahıs eklerinden çokluk birinci şahıs eki -k, -h, -ḡ şeklinde de karşımıza çıkar çokluk ikinci şahıs eki ise -z dir: mindih (1f/9-IA), çıḡduḡ (28h/042-NA), yapbadiz (9o/9-IA), itirdiz (1c/176-NA)**

Şimdiki zaman eki her iki ağızda da -r, -ır, -ir, -ur, -ür şeklindedir: **pöşülüyürsen (6d/11-IA), ürkür (4f/013-NA). Her iki ağızda da şimdi zamanın deyller (1a/1-IA), geliller (19h/051-NA) biçimini de rastlanmaktadır.**

Geniş zaman eki her iki ağızda da -r, -ar, -er şeklindedir, bunun yanı sıra **töheller (9b/9-IA), düzeller (6c/032-NA) biçimlerine de rastlanmaktadır.**

Öğrenilen geçmiş zaman eki -muş, -miş, -muş, -müş her iki ağızda da kullanılmaktadır buna ek olarak her iki ağızda da karakteristik yönlerinden biri olan -ıP, -iP, -uP, -üP, -ıp, -ip, -up, -üp zarf fiil ekinin birinci tekil ve çoḡul şahıs hariç öğrenilen geçmiş zaman olarak kullanımı da mevcuttur: **küsüP (12e/1-IA), ḡalıPdı (6d/018-NA). -if, -if, -uf, -üf ekinin öğrenilen geçmiş zaman şeklinde kullanımına sadece İğdir ağızında rastlanmıştır: gelif (22b/42-IA), görüfdü (22g/9-NA)**

Her iki ağızda standart Türkiye Türkçesi emir eklerinin kullanımına ilişkin örneklere rastlanmakla beraber iki ağız grubunun ilgi çekici bir özelliḡi de sadece

ikinci tekil şahıs emir ekinde görülen **-ginen** in hâlâ yöre ağızlarında kullanılıyor olmasıdır: **görhmaginen (4e/23-IA)**, **deginen (3a/049-NA)**

Her iki ağızda da şart ekinin standart Türkiye Türkçesindeki gibi kullanımına ilave olarak tekrarlı şekli de görülmektedir: **sorarsańsa (12d/53-IA)**, **isTeyirsense (22c/012-NA)**

İğdır ağızında bir kişide rastlanmış olan **yeğilmeli balsan (5a/8-IA)** örneğinde gereklilik kipi **-ecek** partisip eki göreviyle kullanılmasının dışında gereklilik kipi göreviyle kullanımına hiç rastlanmıştır. Nahçıvan ağızında ise gereklilik kipinin standart Türkiye Türkçesindeki kullanımına eş örnekler mevcuttur. **baħmalıdı (20d/034-NA)**

Fiillerin birleşik çekimleri her iki ağız için de aynı şekildedir: **yapbışdıħ (18a/3-IA)**, **ozuyurdular (6b/026-NA)**, **behliyirmiş (3a/24-IA)**, **istiyermiş (1c/003-NA)**, **ağlıyırsań (4e/39-IA)**, **tanıyarsan (19ı/009-NA)**

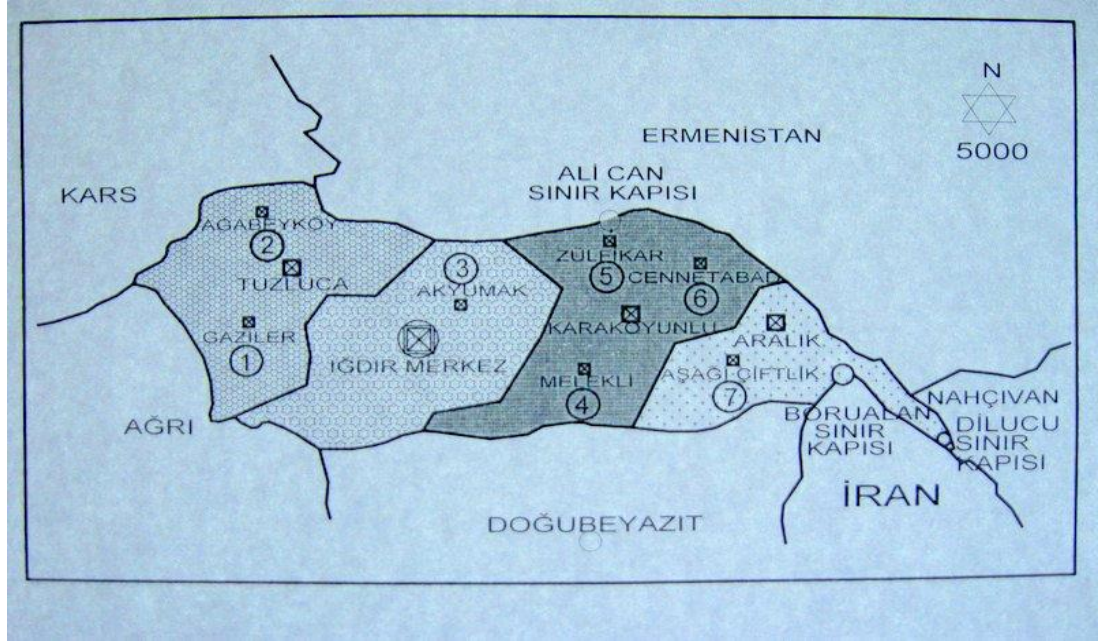
Her iki ağızda da fiillerin yeterlilik olumsuz çekimi **-ebilmedi** şeklindedir. **gelebilmediler (1e/7-IA)**, **görebilmedim (23a/010-NA)**

Fiilimsiler her iki ağızda da aynı şekilde görülmektedir: **söye söye (1c/109-IA)**, **suvuya suvuya (9a/038-NA)**, **lombarıyıp (19n/11-IA)**, **gılıp (2e/009-NA)**, bunun yanı sıra **-anda**, **-ende** zarf fiil ekinin her iki ağızda da kullanımı çok yaygındır: **duruħanda (10a/28-IA)**, **keçende (4a/26-NA)**

Her iki ağız da soru cümleleri vurguyla yapılmaktadır.

5. İĞDIR AĞZI

5.1. HARİTA: İğdir Ağızı Metinlerinin Derlendiği ilçe, belde ve köyler.

(çizen: Yusuf Çıfci)

1. Gaziler köyü
 2. Ağabeyköy
 3. Akyumak köyü
 4. Melekli Beldesi
 5. Zülfikar köyü
 6. Cennetabat(d) köyü
 7. Aşğıçiftlik köyü
- Karakoyunlu ilçesi

5.2. METİNLER

Derlenen kişi : Settar Fidan

Yaşı : 85

Yer : Gaziler Köyü / Tuzluca

Konular : Avcılık Anıları, Rivayetler, Askerlik Anıları, Ermeni Olayları, Arıcılık, Bayram Adetleri, Nevruz Bayramı, Hıdırellez, Yaylacılık Anıları, İhtilal Anıları, Oyunlar, Genel Anılar

(1 – a)

bizim burda alaca dèyiller türkler alaca dèyir biz azeriler perde söylürüh' aḡşamnan mermiñi tüfèñi perdeñi hazır göyarsañ orda yanında sabahleyñki ġaḡtñ ġāfaltñı ya yaparsañ ya yapmazsañ ondan sōra alar çıḡarsañ de bu dere bènim de o dere bènim de nerde kehlih olar mesela köyden çıḡarsañ bizim kehlih yeri buralardır buruya
5 ecembulā mefki dèyiller burada bulamadñ çıḡarsañ neko dèyirih yanı başġa guylanñ kevşenidir orada birez çingilli daşdı ġalabalıḡlı bi yerdir muhaġġaḡ kehlih olur aradıñ bulduñ bulduñ bulamadñ geçerseñ ileri çarnıġñ deresi dèyirih bir mefkidir hem ormandır hem ġayalıḡdır hem çimennihdir her şey var yanı orada gendimize göre kehlih bulduḡ mu birden ikiden üşden onu avlıyıp tā aḡşama ġāder
10 dolaşıp aḡşam gene tekrar dönüp evimize ġelirih bizim burada ilkbaharda yavru zamanıdı biz mesela adetimizdir ġışın avlarıḡ hayvan ki başladı çiflenmeye kehlih olsun çil olsun burda çil kehlih var ahseri başġa bıldırcın olsun bunnarın hepsi davşan olsun bunların hepsi mesela ilkbaharda yavru üzerinedi çifleşmeh üzerinedi o zaman av yapmayız tā yavru çıḡardıP büyüyüp yiyilecē ġāder yanı bu ekim ġasıma
15 ġāder bu aydan sōra başlardıḡ avlamaġa on iki yaşınan beri avcılıḡ yapıram

(1 – b)

ġètdih ġışıdı sōgudu üşüdü ġayet üşüdü eli ayā dutmadı bi yar ġeldi yardan çıkdıḡ biz o ġaldı sōradan men elinnen tutdum çıḡardım dedim o perdē yani aġaş daḡılır o baḡdım uğraşdı uğraşdı yapammir dedim vèr men yapım dedi niye sen yapabilersen dedim be niye yapmıram aldım taḡdım perdesini vèrdim eline üsdü yühsehdır ġaş
5 dèyirih üs yühsehdi alt da çingilli ġayadı men o ġaşñ dibinen ġelirem o da üsdèdi

sōradan baħdım mā bi daş geldi daş atdılar döndüm ğafasını gördüm bir iki mā o daş atdı da fargındādım ğışın günü yer doñ ele ki yere düşür her daş bir ğurşun olur ğurşun gimın yerde ğayalıh yamaç üzerime ğelir nēse gendimi ğolladım birinde de birez gendimi bēle kenara vėrdim açağa baħdım bu da ēlmiş bōle bōle elinde daş ğelir

10 ele o ğaldıranda men de tūfē ğaldırdım birez de kürtçe de kūfür ētdim bu döndü ğaşdı men de arħadaşın yānna ğētdim dere demir tepe demir bayır demir yamaş demir neriye ğelirse gezirih kehliñ peşine dolanırh burda aħseri kehlihdır burda yabani ğeçi varıdı arħadaşlarnan toplananda dēdiler tekelti köyü var illa tekelti köyüne gedeciz dōrt arħadaş birleşdih dēdih ğēdeh tūfēmiz de birdir bir behçiniñ tūfēdir teh ğurşun

15 atır neyse çıhtıh bu yuħarı ğayıya bizim arħadaşdar ikisi bizden önce ğētmışdi ğayaya işaret eyledi dedi burda av var bizim işaretimiz budur bōle teke deyirih dā erkē yanı teke olanda eller daha yuħarı ğaħır yanı buynuzludu tekeleriñ buynuzu birez ğabadır diye işaretimiz buydu işaret de vėrdi dēdi teke var neyse yendiler geldiler yanımıza nerdedi dēdi ele bah bu ğarşı görünen bu ğayadāydı birisine dēdim

20 ki orası ğüllelin üsdü şimdiki su ambarın üzeri tam su anbarın üzeri o yühseh yerdeydi men arħadaşa dedim ki gel sen de ğedek sen ora sertdir çıhamazsan arħadaşın birine dedim dēdi yoħ men tūfēmi ona vermenem niye dedim dedi veremmenem o da toplum olanda yanı adam fazla olanda ğurşun atsa da vurmurdu ōnçun dēdi gel gedek tūfē de sıranan atırdıh yanı herkes gedenimiziñ üçü avcıdı biri

25 avcı değil biri yanımızdādı ğētdih neyse çıħartdım ğösderdim dēdim bāh odane ağzı aşşā köye baħır aT dedim ilkin sen aT tūfeh sābına dēdim atdı vuramadı avlar tōküldü aşşā deriye tekrar vurdu bu taraf ğuzeye vuranda döndü bize teref dönende dēdim silā vėr mā aldım silā men ğoşdum yanı epeyce yokuş bi yerdir ğoşdum ğoşdum yetişdim menzile yetişdim onlar da hayvannar yoruldu toplandı bēle daşın

30 dibine uzununa tūfē sürdüm baħdım o ğāder ğoşmuşam ğözüm sulandı atabilmirem ona ğāder narvız eli de geldi yanıma bizim şiro narvız eli dedimiz yanıma geldi dedi hanı dēdim odāne bah orda durullar ala at yoħ dedi men atmam dā sen at men bi ğurşun atdım biri tūşdı birisi bēle yan ğaşdı atdım onu tutturammedim mermi bitdi üş mermi atırdı tūfē bir mermi vėr neyse ta mermi verene ğāder onnar çıhdı ğaşdı ona

35 dedim dē ğēt getir odane baħ tūşdı orıya dēdi yoħ men oruya yenemmenem e be nolacah dedim gendiñ yen dedi yendim aşşā yanı onu ğandırmağ için avın başını kesdim biraħdım ora çıhdım yuħarı dēdi ya be hanı dēdim ya ordan tūştühden sōra

diriliP ğaħıP ğaħıP aşşā ğaħıP hele gel ğedeh peşine aya dēdi men ordan gelemmirem
ki gelsēdim hazır ğederdim men de gelerdim ona ğader o iki arħadaş da geldi birine
40 işaret etdim dēdim ki av aşşādadı vurdu ğētdih' onu aldıħ o arħadaşnan aldıħ
çıħartdıħ yānna aya dēdi be demişdiñ ğaşdı dēdim sēn ğorğaħlığa men de dedim
ğaħıPdı ne yapım sē deyirem gel ğedeh aşşā yoħ gelmenem men de dēdim gelmirseñ
o da ğaħıPdı onnan sōra ğeçe ğētdih çıraħlı köyünde ğaldıħ sabāsi ğaħdıħ ğētdih
tekeltinin daşına ğētdih ora tekeldin daşına vaħıt yanı aħşama doğruydu avlar çekildi
45 yuħarı biz de biraħtıħ ğētdih köye sabāsi ğene geldih aynı ğayıya çıħdıħ mēm o
arħadaşım abbasıdı yuħarı ağdaşdı sıra onundu birisini arħadaşım atdı birini men
atdım dēdim üçüncüyü sen atacaħsın o da atabilmedi o ğünüsü atabilmedi sabāsi iyi
bi teke ğēldi atdı teke yühsehden gelirdi biz aşşadaydıħ tekēn üs tarafınnan tozdu atdı
o dedi üs vurdu men de dēdim hayır alt vurdu ğarnin altınnan ğeşdi ğurşun o dedi
50 men dedim dedi men ğedirem hele yērne baħam ğētdi yerin de şaşırdı tarif eyledim
geldi yerine dedi senin dedindi altdan ğurşun ğeçiPdı çüngün altdan ğeşdi biz
aşşādayıħ ğurşun altınnan ğeçende mejbür üzerinnen toz ğaħacahdı üs tarafınnan
biraħdı ğetdi o öle men de ğeçe uykusuzudum ēle tūfē sōğedim daşa o zaman lastih
ğeyirdih çarıħ lastih çarıħ lastihleri de ğoydum ğayıya uyumuşam sōradan baħdım
55 şığğıltı ğēlir bi şığğıltı sesi gelir ğaħtım üzerimnen ikisi ğedir tūfē aldım özümü
verdim birez yuħarı atdım biri ğaldı birinci ğurşunda baħdım ğaçır birin de ona atdım
tutturammedim ğendi ğendime dedim neye ācele edirseñ hele menzil çoħtur atdım bir
ğurşun o da ğaldı ona ğāder boyn toplandıħ ikisin de ğötürdüħ geldih eve

(1 – c)

otduħ camıdaydıħ hoca da ğēldi bu iğdır köyünnen bi dene hocaydı oturduħ birez o
tarafdan bu tarafdān ğonuşduhdan sōra bi şans meselesi ortuya ğirdi dedi ki size buna
bir mesele annadacam dedi dēdih buyur dēdi birisi varıdı fakiridi etraf ğadınnar
bayannar hepsi hamama ğēdirdi bu fakiridi dēdim hamama ğētmirdi dedi ay hoca ay
5 kışi nōylar bi iki ğuruş hazırra elalem hamama ğēdir men de bir hamama ğēdim da
nōylar bu hamam ğoreh nasıldı dēdi tām arvat bu bi ğaş ğün çalışdı bi ğaş ğuruş
birihdirdi bi ğün vērdi ğanıma dēdi yarın ğēt hamama ğadın o bi ğaş ğuruşu aldı
ğētdi hamama az sōra bir molla ğanıma geldi yani bir hoca ğanıma dedi hamamda
kim var dēdi valla bi fakirin ğanımadı dedi bah onun iki misli parasını vēr hamamnan
10 çıħardacahsan hamamda men yalnız yiħanacām a canım dēdi olur mu yazıħdı ipicedi

giriP beke sōynuP yıhanır filan dēdi yoh çıhardacahsan men gendim tek yıhanacām
geldi dēdi bacı sen çıhacahsan dēdi niye dēdi molların arvadı geliPdi dā dēyir ki men
teh yıhanacam ay ğardaş be olar mı üsdümü başımı soyunmuşam ısdanmışam
yarımam hēç olmazsa temizlenim çıhım dēdi yoh çıhacahsan bu beynava fakirin
15 arvadını çıhartdı molların arvadı girdi hamama ğadın geldi eve aħşama gocası da
geldi dedi molla olacahsan ya molla olacahsan ya meni biraħacahsan dēdi ay arvaT
allaha baħ benim yaşıım geçiPdi e aha men desem molla kim maña inanar sen mēm
başıma ne oyun açıPsin dedi meni boşa dedi ay arvaT olar mı èle yoh dēdi ya molla
olacahsan ya da meni biraħacahsan ğoca baħdı ki arvaT ciddidi boşanacaħdı dēdi ğet
20 filankes zengindi onun küllünde birez kāt māt var birez kāt māt topla geti e dēdi kādı
ne yapacaħsan dēdi özüme bi defter ğayırım dā bi defter hazırıyım arvat ğaħdı getdi
o zenginin küllünnen birez kāt māt topladı getdi ğoydu bi de dedi mā iĝne ğeti sap
ğeti tihdi goleyce bi defter ğayırdı ğoydu cebine dēdi birez de mā çöreh´ hazırra men
ğaħım gedim hara gedirsen e dēdi ay arvat burda kime indi men çıhım çarşıya kime
25 desem mollayam e mā ğülecehler diyecehler sen ehmet deyilsēñ sen harda molla
oldun kü harda oħuduñ heç olmazsa ğarıp yere gedim ki meni tanımasınlar birez
uzaĝa gedim hēç olmazsa beke ğandırarım da ğetdi buna da birez ehmeħ´ ğoydu bu
sabahnan ele şafah atar atmaz kimse görmeden molla ehmeT ğaħdı çıħdı yola yolda
gedirdi bi kervana rasladı esgiden tacirler varıdı hayvannan kervancılıħ yapıp mal
30 satırdılar öteberi yanı hayvannan yapırdılar seyehatdarnı kervancılıħları zirātdarını bu
getdi ğördü baħdı kervan ğedir bezirgandı biri epeyce gediller dēdi èle bunnar nere
gedirse men de bunnarı taĝıb eyliyim bunnar nerde ğalırsa yalnız abadım men de
bunnarnan barabar burda yatım ğaħım bunnar bir müddet getdihden sōra baħdılar ki
kervannan iki tene ğatır ayrıldı ğaldı hēş bunnarın heberi olmadı bu daldan getdi o
ğatırrarı apardı bi davar aĝılında bi yere baĝladı ğene bunnarı taĝıb eyledi bunnar
35 ğetdiler bi yerde tüştüler yani ğeciye dediler burda geçirek bunnar dedi ki bu kervan
başdarı var dedi hele hayvannarıñızı sayıñ saydılar dēdiler bizim iki hayvanımız
yoħtur aya be nasıl oldu filan bu da dinniyirdi bu molla ehmeT de molla olacah kişi
de bunnarı dinniyirdi baħdı ki bunnarın içine bir ğaravallım bir ğıvılcım var geldi
40 dēdi noylupdu neyliyorsız dedi bizden iki tene hayvan ayrılıPdı dedi aya men
mollayam hele açım defderimi baħım beke yèrni size diyerem dedi üz elinnen
baĝlıyıp da bilir yerini bu aşdı defdèrni oĝala buĝala köhne kaĝıtdarı oĝala buĝala

çevirdi dedi ki filan gelende yol şeyinde solundadı bi davar ağılı var atdarnı gâtırrarın
ikisin de bağılyıPlar orda gidin alın gelin dedi molla eğer dorğuyusa gâtırın biri seniñ
45 biri de mènim e dèdi gèdin dā gèdin hele baħıñ geliñ dorğudu yalandı bunnar gètdiler
aynı yerden baħdılar atdarı getiriller gâtırrarı getiriller dedi molla söz sözdü gâtırın
biri sèniñ biri de mènim gece de barabar yatdılar sabānan molla ehmeT döndü eve
teref onnar devam eyledi gètdi bunnan da sordular sen nerelisēñ hansı şeerde
oturursañ hansı melmeketdiseñ bu da dèdi men filan yerriyem filan şeherde de
50 otururam dedi beke bize ilerde lazım olarsañ ònçun adiresiñi alıram nēse onnar èle
kervana devam èledi gètdi molla ehmeT gâtırını aldı döndü ğarannıh tüşdü geldi ğapıya
ğapıyı çaldı arvadın da adı gülüydü ğapıyı çaldı gülü çıhdı kapın dalına kimsen dèdi
gülü ğapıyı aş menem ay kışi dedi be ne tez döndüñ dèdi arvat da mollalıhdan
ğazandım döndüm arvaT ğapıyı aşdı gördü bahdı bir gâtırdı yühlü yükünen barabar
55 ay kışi be neteer oldu dèdi arvaT mollalıhdan sen dedin molla ol ben de molla oldum
bunu ğazandım arvadın da adı deyirem da gülüydü dedi gülü ala bah yatağıña da çeh
bütün yani manıfaturaydı sataħ da idare eyliyeh bir müddet bunı idare eylediler bir
müddet sōra o bezirğanın o gèttih ya gâtırını veren arħadaşın yolu tüşdü bunnarın
şehrine o zaman adetidi gereh gède o şehrin büyüğünnen izin alaydıñ sōnra malıñı
60 sataydıñ o gècede padişahın heznesini yarıPlar iki çuval altununu götürüPler
bezirğan yendi şehere burān soruşdu kimdi ileri geleni padişahı yöneteni dèdiler
padişahdı odahana bah orda buna evini gösterdiler gètdi izin aldı gètdi bahdı
padişahın heş kefi yoh dedi padişahım nolúfdú bele sā kefsizseñ dedi ya bu gece
mēm heznemi yarıPlar dèdi yā sēñ hezneñi yarıPlar sēñ şeheriñde molla ehmet addı
65 birisi var ki bizim de gâtırrar itmişdi aşdı defterni baħdı dèdi molla ehmedi çağır dèdi
molla ehmet tapacaħdı ayda molla ehmeT kimdi dèdi filankesdi padişah molla
ehmedi çardı ona da izin vèrdi gèt malıñı sat geldi dèdi sēn mollalığıñ var dèdi
padişahım var dèdi mēm bu gece hezney yarıPlar iki çuval altunumu aparıPlar onu
tapabilersēñ dèdi golaydı taparam dedi be ne istırsen dèdi mā gırh tene ğarpız gèti
70 gırh da ğaz gèti bunnarı yēm pıtirim gelip sā ğaberini verecem nerde olduğunu
altunuñu yerni diyecem molla deyir hā men demirem bunnarın da heznesin yenen
gırh kışiydi haramı deyiller gırh tene haramıydı bunnar da tağıb eyliyir etrafTan yanı
tağıb eyliyiller hele göreh padişah ne hareket eyliyir molların ora geldini bililler
aħşam olur deyir aya hele gedim biz gırhıh bu gırh ğarpız isdedi gırh dene de ğaz

75 isdedi bu zalım yohsam bizi bilir birini gönderdiler aḥşam oldu mollān bacasına
molla da ğazıñ birini kesip hanım pışırmişdı getdi arvat dedi ğeti ğazı getdiler yediler
dedi get bi de bir ğarpız ğeti ğetdi ğarpızı ğetdi bunnar yediler ğarpızı da bu
haramılar ğaḥdı ğetdi orda deyir da ğeldi ğırḥların biri diyende bu haramı sancılanır
deyir aya geldi ğırḥların biri bu ne meselèdi dönüp arḥadařlarına deyir aya ğazı yèdi
80 ğarpızı da ğetdi hanımına da dedi ki geldi ğırḥların biri e bu bilir dedi muḥaĝĝaḥ ne
bilir ğırḥları aha ğırḥ kışı men geTmişdim ön bacasına dediler hele sabahdan birisi
ĝeTsin birinen gediñ hele ikiñiz gediñ o gelen de birez şişgoydu gene geldiler
mollanın aḥşam oldu bacasına molla ğazı yèdi dedi arvaT bir ğarpız ğeti ğetdi arvaT
yahçı ğarpız ğetdi iri ğarpız dedi arvat bu ğarpız da ne řiřĝodu hā geldi ğırḥlarıñ
85 řiřĝonuñ biri onu dürttü dedi bah aya bilir sēn řiřĝo oldūñu da bilir ay eviñ dikilsin
bu bizi işe vereceḥdi nēse bunnar sancılanıllar sabānan erkennen mollān ğapısını
kesiller molla emi deyir ne var deyir sā bu ğader bir para vereh bizi deme dedi aya
men bilirdim sizi demirdim önçun o ğırḥ dene ğarpızı aldım ki onnan yuvandırām
zaman ĝeçe men sonu diyecemdi bunu siz şeheri terg eyliyiñ bu şeherden çılıñ gediñ
90 dā bu şeherde durmuyun yohsam padişah hamınızın boynunu vuracaḥdı onnarı
ĝaçırır o ğırḥ haramiyi ĝaçırır aradan bi üş dörd ğün ĝeçer gene padişah çārır ay
molla ehmeT hele gel ğoreh be neylediñ deyir ay padişahım niye ecele eyliyirseñ
bulacıh da hele bir hafta oldu filan denen dā ecele eyliyrem dedi o ki ecele eyliyirseñ
seniñ altunnarıñ köhne mezersennihde iki daş var o iki daşın arasına basıPlar adamıñı
95 ğönder getisin aya dedi molla bu dorĝu olsa altunuñ çuvalıñ biri seniñ biri de benim
adamı ğönderdi ğördüler baḥdılar ḥakıĝaTen de ordadı ğazıPlar buluPlar adamları
ğötdü geldi dedi molla biri seniñ biri de mēnim verdi adamlarıñ birin arḥasına ğötdü
apardı telisnen altunu mollān evine aradan bi ĝař ğün ĝeřdi birisi ĝene padiřahıñ
ĝapısını çaldı dedi ne var dedi sēn köyüñde şeerinde bir molla var gelmişem men
100 intām olmaĝa bir ğatır yükü de kitap yühlüyüP kitapnan geliPdı o gelen adam dedi ya
sen onnan baş eyliyemmēzseñ dedi ya netēr baş eyliyemmenem mēm bir ğatır yühlü
kitabım var bu ğader kitaP oḥumuřam dedi valla sen onnan baş eyliyemmēzseñ baḥ
bu ğülü dedi ĝoyuram yastıĝın altına hindi gelende bu diyeceḥ ki ğül ordadı ğülü
diyeceḥdi ğülün adını getireceḥdi ay dedi padişahım insaf eyle şindi dedi ĝoreceḥsen
105 dedi gediñ molla ehmedi çarıñ geldiler molla ehmediñ ğapısına çılıdı ne var dedi sēn
paTışah çārır aya dedi nolüfdü dedi birisi bir ğatır yühlü kitap yühlüyüP deyir ki

sennen intām olacam indi arvadının adı gülüdü da söyür vay gülü seniñ dedeñ bèle
anañ bèle ay gülü mē mollalıq e benim ne işim vardı mollalıqla ay gülü yapba etme
seniñ dedeñ bèle anañ bèle gülü söye söye gèdir bunnarınan barabar gètdi içeri girdi
110 selam al kümselām bunun arvadı gene ahlına tüştü orda dedi ki aq gülü aq gülü
diyende padişah çehdi dèdi ğardaş men bilirem baq men yastığın altına gülü
ğoymuşdum aha bu gülü dèyir men bilirem sen bunnan baş edemmèzseñ otdular
birez muhabbetden sōra dedi hindi yazılı intām olah sesdi yohsam sessiz dèdi sen
bilirsen netēr intām olursañ sessiz olah dèdi o gelen molla dedi ki molla sessiz olaq
115 dèdi tamam sessiz olah bu gelen molla bèle bi daire çizdi dedi bu nèdi molla ehmeT
de getdi barmānı ortasına ğoydu dèdi tamam buldu bu cebinnen çıhartdı bir yumurta
ğoydu masān üsdüne molla ehmet de cebinnen bir soğan çıhartdı ğoydu yānna bu ki
bunu gördü ğağdı dillenmez söylenmez ğatırını kitabını yühledi yallah padişah sordu
dedi ay molla sen ona ne dèdiñ o èle eyledi orda o başqa bişey dedi o gelen molla
120 dedi ki baq bu dünyadı dünyanın ortası nerèdi men de deyir barmamı ğoydum o
çizğının ortasına dèdim dünyanın ortası buradı be dèdi o yumurta çıhartdı ğoydu sen
de soğan ğoyduñ men dedim ki yumurta soğansız yeyilmez yumurta soğannan
yeyiler men òn dedini tapdım ònçun ğağdı ğoydu gètdi cevap veremmedi ğoydu
gètdi onnan sōra dedi işde sen mēm dosdumsañ mēm yanımnan ayrılmıyacağsan
125 mēm ile sarayda ğalacahsan ay padişah sağussuñ mēm evim var uşağım var yoq dedi
sennen hoşum gelir benim yanımda ğalacahsan bunnar o günüsü ğaldı sabānan
ğağdılar namaza molla ehmeT birez bir iki rekat namaz ğıldı bağdı padişah heş
namazdan ayrılmır èle devamlı ğılır bunuñ molla ehmediñ dizderi argıdı ğağınca
ğağdı padişah da tüşdü dalına ğağdı dèdi be sen niye ğağdıñ dedi padişahım saray
130 yihılacadı bèle ağızınan saray yihılan dēnde sarayın bi tarafi hırılıtnan tüştü ay molla
ehmed allah sennen razı ossuñ yohsa men altında ğalıp ölecèydim dèdi o ki da saray
üşdü men evime gedim sen de eviñe gèt dèdi tām molla ehmeT döndü evine gelmeye
daldan çārıllar molla ehmet dönür heşges yoh gene gedir çārıllar molla ehmeT gene
gedir dönüp bağır oğala buğala heşkimse yoq bu gene devam eyliyir üçüncü de
135 dönüp deyir ğardaş kimsiñiz e çağırırısıñız özüñüz açıldada yohsuñuz deyir ğardaş biz
seniñ şansıñık yeter da a bu gäder de olmaz bizi daşa ğayıya az çal e deyirem men de
isdirem kutulam aha kurtulabilmirem netēr eyliyim kurtulum dèdi get özüñü vur bu
gece korruga sabānan padişahın adamları geleceğ' özüñ yatağdan ğağma arvadına

denen ki bu gece molla ehmediñ gözü tuTuluP gözüne gara su yenipdi görmür beke
140 bële kórruñnan özüñu kutarasañ yeter da biz de seniñ şansıñık oydú kú boyn o gece
gañmadı sabānan padişah adam gönderdi molla ehmed gelsiñ arvadı çıñdı ağılyıya
sızılyıya noyluP ay bacı niye ağılyirseñ dedi valla gece molla ehmed kór olufdu gözü
görmür élelinēn molla ehmed özünü padişahdan kutardı altunu da zatan goymuşdu
eve yēdi işdiler keflerine bañdılar

(1 – d)

süleyman aleyhisselam yanı süleyman peygamber allah taala ona o güdureti vermişdi
ki bütün hayvannarıñ lisanını bilirdi yanı dilini bilirdi bizim dilce her hayvanın dilini
bilirdi bir gün süleyman peygamber bële çıñdı deniziñ kenarına gördü bañdı ki
ğarışganın ağızında bi tek gabuh denize teraf gedir dēdi ilahi allahın heyvanı sen bu
5 bëlece canını hindi denizin dalgası gelip vurup seni götürecehdi neriye gedirsen
süleyman peygamber bu ğarışgıyı tağıb éledi gördü bañdı gētdi deniziñ kenarına
gelende dayandı durdu orda bañdı deniznen bir ğurbağa çıñdı gēldi bunun yānna
ağızını aşdı ğarışga girdi ğurbağanın ağızına bu devam éledi denize gētdi peygamber
dēdi bunda bir hikmet var hele dur az orda durdu behlēdi gördü bañdı aynı ğurbağa
10 denizden çıñdı geldi ğurbağa ğarıya çıñanda ağızın aşdı gördü aynı ğarışga
ğurbağanın ağızınan çıñdı devam eyliyir gēne bi yabana dēdi dur allahın hayvanı
ğarışga durdu dēdi buyur yā süleyman allahın peygamberi buyur dedi sen neriye
gētdiñ neriye geldiñ bu ne hekmetdi bu ne meseledi demin ağızında bir gabıñnan
getdiñ o gabuh ağızında yoñdu dedi ya süleyman bu denizin terkinde yanı denizin
15 dibinde en derin yerinde bir ğara daş var o ğara daşın cırığında bir kór heyvan var
allah taala mēni vazifelendiriP o ğurbağanın vasıtasınan o kór heyvaniñ yieçēyini bi
yabannan buluram götürürem ğurbağanın vasıtasınan o kór heyvana verirem dedi sen
bu rızgıyı ki o kór heyvana verirseñ o kór heyvan hēş ne deyir dedi ki yā süleyman
men bu ğulağımnan eşitdim bu ğulağımnan eşitdim ki o kór heyvan der ki hudāya bu
20 denizin terkinde ğara daşın cırığında mēni kimin kór heyvana rızgı verip mēni
tüşünen halıksın sen ki bu adem evladına her meglugaddan üsdün yaradıPsañ bütün
her meglugaddan efsel yaradıPsañ şerefli yaradıPsan be sen bize netēr bahırsañ bize
netēr rehmeilyirseñ boyün dönüp deyir ki bizi allah yaradıP ki biz allahın sözüne
bañmırır ki allah da bizim dualarımızı ğabil eyliye biz allaha bendeçilih' eylemirih ki
25 allah da bize allahçılığ eyliye

(1 – e)

gardeşim burdan gëtdih tokata iki ay tokatda galdıhdan sōra dëdiler dersimde gëne
kürtder başgaldırıP dersime harbe gedecëk bizden önce harp varıdı orda gëtdiler bizi
iki aylıh ecemiydih tam tecizat yani miyferi masgesi gaziği küreği çadırı direği
onnan sōra yüz ellışer mermi ikişer bomba sargı bezi pehsimet yanı harp tacızatı
5 sarğı bezi hepsini vërdiler tam tecizat sırtımızda sivasdan tokata geldih sivasdan
tokada beş gün yaya geldih çoğ adam yanı çoğ arhadaş yolda galdı ayağları gabardı
gelebilmediler yanı alāyn arhası on beş güne zor geldi toplandı sivasda şimdi
temel tepe deyiller o zaman orman tepe deyirdiler düzdüh bi yerdi orda nëse gëtdih
bölüh gomutanı düzdü bële bi safa bizi bële bölüğe bağdı bağdı dëdi harba
10 dayanacağ benim bölümde beş kışi var o zaman da men hele üzümë usdura
vurmamışdım ana tüyü üsdündëydi he küçüğ asger oldum dedi biri memed emin
çavışdı biri bahri çavışdı biri merzifonnu hüseyin alandı biri setdar fidandı biri de
mevlütdür bu beş kışidi o galan dedi silah çat arha çantasız çıhart geçiñ isTirāta bize
dedi siz çadırları açiñ çadırları aşdıh dört köşe bi çadır topladıh orıya çadırrar
15 bitdihden sōra dëdi siz istirāt eyliyiñ iyilerden bi gash tenesini galdırdı dëdi siz de
çadırrarı ehliyiñ orda galdıh ikinci cihan harbi başdadı teris de kesildi izin de kesildi
eytiyat da almadılar getdihce de erzah kıtlaşdı orda yanı bu arhadaş gimini ismini
bilmirem bële bi deligannılar getdi sehzen dohsan gelen kilo arhadaşdar ëlesi var
tüşdü gırh beş kiloya sabānan bölüh gomutanı iştimā yapırdı sen sen sen vızıtıya
20 gedecëhsen alāyn içinde bir heyet yapmışdılar bi de bi terazı goymuşdular gederdi
orda dartardılar gırh beş kilo gelene bi sene hava deşimi orda kādını yapıp vererdiler
yarın sen bölühden çih ama arhadaşdar getdi çoğu gelmedi gurumuşdular yanı
görürdüler ki dā ölümü hag eyliyip gönderirdiler evine asger o şekile geldi onnan
sōra altı ay orda galdıh on birinci ay geldi on birinci ay dëdiler daha soğuhdan asger
25 tahammül eyliyemmir bizi gëtdiler malatyaya verdiler malatyada da gışda yoğudu
alay gışdıya gëtdi biz istikam bölüydüh yanı hucum bölü diye bir alaydan bölüh
teşgil etmişdiler men ordāydım altı ay da malatyada galdıh heziran dëdi malatyaya
güzel bağı bahçeli güzel yerdi dediler alay gëne gağacah erzuruma ordan alaynan
geldih erzuruma erzurumda geldih o sırada bizim bölüh dağıldı yanı bizi tahsim
30 eylediler meni taburiya yazıcı aldılar taburuya yanı hele dā taburun odasına
getmemiş inzibat istediler mēni erzuruma gönderdiler inzibatdığa inzibatdıhdı bir

epeyce yaptım bi gün dilehçe verdim merkez gomutanna dedim men bu vazifiyi yapabilmirem dēdi ulan nasıl yapabilmirsen dēdi yarbayı sazıdan ğaldıran sen deĝilsēñ bir er dedi yarbayı sazıdan ğaldırabilir mi dedi en iyi vazfeyi yapan senseñ

35 gēt vazifeniñ üsdüne birez de mā ğızdı geldim aradan bir ay geşdi bir dilehçe daha verdim dedim men ğedecem bölūme niye dedim men bu vazifiyi yapammirem komutanım ōlum dedi derdiñi denen hele sen derdiñi denen dēdi sen iyi bu vazife yapırsañ subaylar seniñ eliñnen mā şikāta ğelir subaylar da çarşıda mēni görende ulan bu bacahsızıñ elinnen biz ne yapacıyıh mā barmah sallıyrdılar dēdim

40 komutanım men tahammül eyliyemirem neye dedi e dēdim bacım af buyursuñ ğızım mesela asgeri bayān üsdünde görruk e ya gerek ğavat olasañ ya da çeke vurasañ men dedim bunu çekebilmirem dedi sen belli oldu namuslu ailenin ōlusan get dedi atmış dene hapis var geT onnara gardiyannıh yap geldim onnara gardiyannıĝa geldim orda bi dene ğarslıdı isa işvar adında bizim bu körpülerde gelip

45 o zaman demir körpüler vardı boyuyan bi kışidi tanışdıh ay ese nereliseñ ğarsdıyam e be niye bēle olupsañ çif pıranĝa vuruPlar ĝırĝ zencir ĝırĝ kilo zencir yirmisi bir ayaĝınna yirmisi de at kimin buradan puku vuruPlar burada bir ĝalın kendir salıPlar çıĝninde daşiyir tarañ ha tarañ ha tarañ ĝanım ĝabul etmedi ĝoleyce yerleşdim çıĝdım merkez gomutannına dedim gomutanım bişey söyliyecem söyle dedi dedim

50 isa işvarın pıranĝasını alah niye dedi e dēdim hapisanada var atmış dene er e bu adam ne banyo yapır ne hamama gedebilir ne çamaşır deışebilir yarın tifo olsa ātmış kışi mi eydi bir kışi mi eydi yanı bu atmış kışiyi bir kışiye ĝurban mı vereh baĝdı baĝdı mā dēdi gēt birini al biri ĝalsın her ihtimala ĝarşı geldim birini aldım aradan bir hafta geşdi gētdim ĝene na var dedi dedim gomutanım gedirem isa işvarın pantolnu ikiye

55 bölem nasıl nasıl dēdim ikiye böleh da birini çıĝardah yıĝıyah biri de bacāndadı ĝalsın mā dēdi ulan sen belasan ha ne demeh isdiyirsin dedim gomutanım çıĝardah hamama götürüm bir banyo yapsın çamaşır deışsin üsdü deışse bi terafı ĝalır bu olmaz ulan dēdi gēt ōn da al geldim onu da aldım getdim esiye bi teneke senāvar yapırdım bi demlih' aldım bi şeker aldım çay aldım dēdim ese sen bunnara çay

60 yapsañ heşliñi de çıĝardarsañ ay ese sen niye bu ĝāder asgersen ne ĝayırsañ sen ki bēle dēdi dayanamirem firar eyliyrem on sekkiz firar yemişem on bir senelih de asgerem ōzde bando taĝımında ĝırnata çalır başĝa bişey de zoru da yohdu o zaman tālim mālım eytim zordu argerrih ese başdadı çay satmaĝa ese dedem de senseñ dā

settar anam da senseñ sen neçe ki burdasañ men gaçan dëlem aya allaha bağ e niye
65 gaçırısañ sen hağdan artıñ değılsen ki biz de asgerih sen de asgersen e be sën çoluh
çocūna yazıhdı filan evlisen dëdi evliyem iki de uşām var aradan beş on gün geşdi bi
de bahdım hanımı da geldi uşān biri yeriyr epeycedi birinde gucağında gëtdi bizim
hapsane müdürü vardı bir bölühdeydih usladdın ağılıç isminde birisiydi gëtdim dëdim
gomutanım isa işvariñ hanımı ğarsdan gağıp gelmiş bunnarı nasıl edek e dëdi nasıl
70 edecehsen yā gelmiş görsüñ geşsiñ getsiñ dëdim gomutanım ğarsdan ordan bura
gağıP gëliP genç hanım e burda asger on bir senelih’ asgerdi görüştürmeh munu
lazımdı yā dedi sen sözü çılpahlama lafiñi de dedi dëdim bunnarı birleşdirecēm
ikisini bi yere ğatacām nere ğatacan dëdim bu dana tavla bah havuzluhanda tavla boş
ğatır yoh bişe yoh o zaman hayvannara da ceza verirdiler dedim ğatım orıya iki saat
75 üş saat ğalsınnar tamamdı dā güldü dëdi ulan yaman adamsañ gëtdim esenen
hanımını ğatdım orıya ğapıyı kitdedim üsdüne ğoydum gëtdim aħşam oldu e ğadın
beynavada para yoğ o zaman da bilirdim vasāyt filan yoğudu gözü bağı ğuş gimın
ğadın hele ahara gedecih gëtdim camınıñ bir odun damı varıdı esenen arvadı ğatdım
o dama gece ğapıyı da kitdedim üsdüne ğoydum getdim hapisaniye sabānan ğağdım
80 dëdi men gedecem mā dedi setdar bunnar ğarıpdiler apar yolcu ële apardım biletdërne
aldım bilet parasınnan da birez nohsanıdı üsdünü tamamladım su mularını ğoydum
yannarına esēn hanımınan uşahları yolcu ëledim döndüm hapisaneye daha setdar
dedem senseñ anam senseñ firar eylemem neçe ki sen burdasañ men firar eyliyen
deilem bi gün ğağdım ese yoh e bu ese neçe oluPdu bir de ğonyalı var o da yoğdu
85 ikisi e be bunnar netër firar eylediler aħşamnan men saydım nöbetçiye teslim ëledim
üsden ğapıyı kitdiyiPler minara vardı camıyı hapsane yapmışdılar minarān şeyine
çallı telnen daş doldurmuşdular sıhışdırlıPlar bi yana camının üsdüne çihacağ yere
çihıllar ordan görmüşdüler ezan vağdi ğaşmışdılar sabānan bizi aldılar ifadiye
hapsana müdürün de meni de dëdim efendim mēm vazifem dëldi mēm vazifem
90 bitmişdi nasıl bitmişdi dëdim men aħşam dokuza ğadardır aħşam dokuzda saydım
nöbetçiye teslim ëledim atmış kışi tamam üsden ğapıyı kitdediler men gëtdim
yatmağa sabānan ğağdım teslim almağa ikisi yoğdur filancalan filanca men kutardı
daha da inzibattığı da gëtmedim ğoydum gëtdim bölüye ama hapsana müdürü bir
çuval ceza yëdi yazığ

(1 – f)

o zaman  le ŐimdiŐi gimin t ren m ren yoĥudu k yl  toplafırdı bizim orda revangedi deyririh o zaman yayaydı her Şey yayaydı mesela toplafırdılar milleT g r Ő rd  barıŐırdı helallaŐırdı t  revangedine ğader gedirdiler orda ayrılıp asger olacahlar gedirdi Ő biye Ő beden de sevk eyliyirdiler gedirdiler asgere bizi yaya g nderdiler ta 5 ğarsa ğadar yaya d rd nc  aydı ğar da yeni eriyirdi t Őt h ŐoŐa  le olurdu aĥŐama g der dizden yuĥarıya g der yaŐa b lenirdi bi g n getdih ğ zmanda ğaldih ğ zmannan  ıĥtıĥ k tehdde ğaldih k tehden getdih belli ehmetde ğaldih belli ehmetden  ıĥdıĥ ğarsa ğannı tabiyye gedec dih getdih ğannı tabiye de doluP bereket versin bi gece bizi camıda yatırdılar sabahsı ğaĥdıĥ trene mindih sarıgamıŐda asger 10 elbisesi geyindirdiler bize bu tuzca Ő besine ordan g tdih boyn ğonaĝa ğonah bizi sevk  ledi sivasa g der getdih birlihdde sivasda ayırdılar bizi tokata turhal tokat tokatda iki y z on sekkiz piyada alayna teslim olduh

(1 – g)

babam annadırdı o zaman deyrir fargında olduĥ heber geldi ki ermeni gelecehdir ermeni yanı bu tarafı alacaĥdır dedi biz k yden  ıĥdıĥ daşındih civar k ylere g tdih apardıĥ evleri o civar k ylerde ğaldih beş on kişi deyrir geldih k y n beh isi yani k y  behlemeye o y hseh tepe var da  nce vatan yazır k y n alt tarafında orda deyrir 5 iki tene n bet i ğoymuŐuĥ k yden g va ermeni gelende bize heber vere biz de deyrir geldih i erde bir tavıĥ kesdih da o zaman soba moba yoĥ yani ilkbaharımış g tdih deyrir bir ocak galadıĥ tavuĝu pişirirdih deyrir onda baĥtıĥ suvarı girdi ŐaĝĝaŐak ğurŐunnar başdadı  c n  vurmaŐdular bu okula g deceh yolda k yden  c n  vurmaŐdular biz de deyrir i erde beş altı kiŐiydik deyrir sezdiler ordan bacadan duman 10  ıĥtıĝını g rd ler deyrir iki tene suvarıdılar t fehleri aŐırıPlar b le  iĝnine ellerine de laĝan dabanca alıP atın  sd nde bu Şekil durullar deyrir men dedim ki ğoyum men  ıĥım bacıya damın bacasına burda ileri gelen hacı veli vardı ilkin meŐediydi sonran haca g tdi hacı veli d yirdiler orda arĥasını verip ğapıya aĝliyyir ğardaşı da yeni irannan g liP ğardaş seni ecel g tdi buruya men deyirem  ıĥım bu bıraĥmır m ni 15 d yir yanaŐdım b n yanna ğolunun ğarsınnan dutdum atdım eŐiĝe isdedim ki bacıya  ıĥam ayaĝımdı ğoydum duvara aya duvar yarıldı deyrir ayaĝım dize g der duvara getdi m  deyrir iki  Ő ğurşun sıhdılar dabancaynan tutmadı vay siz hele m  ğurşun da atırsıñız bunnar ĝaŐdı t f   evirende aşŞa baş aşŞa g dirler atdım biri t Őd  atın

üsdünnen obirrerin deyir çihartdım geçirtdim o bağların terefinde biz harh deyirih
20 harhin içine hacı veli dedi ki mir yağup ağa içerdedi ismail get ön da geti deyir
gëttim ona çayın başınnan yol vardı yanı ana caddeden yol çayın kenarınnan geldim
gëttim deyir o da girip ev damının bi köşesine elinde de üşdü bi tüfeh' var gız gimin
bebeh gimindi deyir tüfeh ağa ağa ismail sensen deyir menem çihartdım deyir ön da
gëtdim çaydan onnarı geçirirem güva onnara gëtam deyir o da yihıldı çayın içine
25 ısdandı ağırırışdı gëttim deyir gëvişdirdim onnara hacı veli dedi ki ismail biz bele
yuharı gedecih bu baraj var hindi baraca teref ora darama yoldu dedi biz ordan
geçende onnarın hamısı bizi yolnan geliP ordan vuracağdı sen ileri gët daş var daşa
geldim deyir daşa ikisi geldi orıya geldi deyir atdarın ağzını çevirdiler onnarın deyir
harhin içinnen geldinin fargındaydı onnara da bi gırşun atdım at tüşdü özü tüşmedi
30 getti deyir onnar gëşdılar köye teref onnarı apardım savışdirdim yuharı boyün gëttiler
serbese çihdılar men de arhaları süre gëğdım gëtdim bu gäder annadırdı birinde de
deyirdi alay gëçirdi üç alay birleşip bir digor tarafınnan garsa biri burdan gëlip
ahçaydan arğıya biri de dōbayazıtdan arğıya heberimiz oldu birn de deyir men onda
vurdum tã ahçaya gedene gäder alayı dağıtdılar etraftan kürtder de yendi arazın
35 oğallı buğallı köyleri bütün yendi yanı ahçaye gäder dãtdılar önçün buruya gëziler
ismini verdiler gazilerin mahnası açıhdı şemil beyin en iyi elemanı benim babamıdı
çoh cesur çoh da güzel gırşun atırdı buran ileri geleni o zaman şamil bēydi asger
topladı millet başına topladı o şekil birleşdiler hatda dediler ki suvarı gëlip ığdırdı
basdı ığdırdı çoh adamı dama doldurdular gaz vërdiler yahdılar gëhip burdan ığdıra
40 gediller ta çinçevat körpüsüne gäder gediller milleT de ilerde vur ha vur babam deyir
mennen de hacı rüsdem varıdı bu köyden o deyir lap öndeyih gëtdih deyir tã pirilliği
yendih kitige yahlaşmıştıh bahtıh deyir suvarılar gëlip ermeniler atdı geliller biz de
yaya deyir o zaman şoşun kenarna daş yığırdılar şivin deyirdiler ona ombağ
ombagıdı deyir biz gendimizi vërdih daşın dibine bunlar geldi bizi öldürecehdi
45 uzağdan deyir vërdih bunnarı güllüye ele ki dörT beş gırşun bunnara atdıh deyir
döndü gëşdılar onnar döndü ığdıra taraf gëşdı biz de döndüh köye teref gëçirih
bunnar gördü kü biz gëçirih bi daha deyir atnan geldiler bi daha deyir yatdıh daşların
dalına vërdih bunnarı gırşuna bunnar gëşdılar bi daha geriye biz de bu tarafa gëşdih
geldih deyir milleT tam toplanıP indi tuzcadan aşşa çinçevat körpüsü var ön üsdüne
50 şemil bey de içindedi babam deyir sordum şemil bey harpdan gëçanı neyliyeler

tüşmanın gabānnan ğaçanı dedi vurallar dēyir dēdim o ki ēledi sen de ölümü
haggeylediñ tūfē dēyir çevirdim şemil beye meni tutdular biraşmadılar onda şemil
beyi vuracādım dēyir onnar ileri gediP onnarı biraşP geri geliPler onnarın ikisi ileri
gediP tüşmana ğarşı şemil bey ileri gelenidi bēydi sözderi ğeçirdi ğılıcının dalı da
55 kesirdi ğabağı da kesirdi o zaman hōkūmet adamlarıdılar tā hindiye ğāder

(1 – h)

bir ğovanda üş tivli arı var üç cins arı var yanı birisi ğraliçe deyiller ana arı birisi
erkeh'arı birisi de içci arı içci arının ömrü ğırğ beş gündür erkeh'arı iki aydır ana arı
yeddi sene devam eyliyer bir ana arı mesela ana arınıñ bağımı içciye ayitdi içci arıya
ayitdi temizliyi bağımı besimi ana arı on beş günde meydana gelir yumurta ğoyar on
5 beş günde içci arı yirmi bir günde çığar erkeh'arı yirmi dōrt günde çığar yumurtadan
nece farzı misal bir yumurtuyu tavūn altına ğoyursan vağtı geldi mi delir çığır bunnar
da ana arı vazīfesi yumurta yapmağdı ğovān içinde arısına ğöre ğovandaki arıya ğöre
mesela ğovandaki arı yüz yumurtān üsdünü örter ana arı yüz yumurta biraşar oruya
fazla biraşmaz nufus çoğaldığça ēle ki ğovan tamamen ki nufusunu aldı bir ana arı
10 günde iki bin yumurta yapması lazımdır senede iki yüz bin yumurta yapması
lazımdır bu şekil yumurtıya devam eyliyer içci arı da onu besdiyer içci arı da yirmi
bir günde çığar çığdığı zaman altı gün serbesdi nece bir õretmen veyat bir memur bir
daireden dēyir bir hafta izinnisen kimse ğarışmır o çığdı mı yumurtadan altı gün
serbesdir altı gün yiyer iğer ğovān içinde beslener altı gün sōra topluyallar
15 yumurtuya yumurtān üzerine hem orda tavuğ nece yumurtān üzerinde yatır hem
yeyir hem de orda yumurtıyı ısıdır ēle ki on iki gün oldu on iki günnen sōra ğalışmağa
ana arı yumurtayı yapar içci arı onu besdiyer suyunu yemini temizlını o da yumurta
yapmağa devam eyliyer dedim gibi yanı ğovandaki nufusa ğöre nufus ku tamamlandı
günde iki bin yumurta atması lazımdı mayıs heziran temuz āstosda erkeh'arı o
20 zamanı çığacah ki ana arılar var ya çığan yeni anaları dōllendirmeh' içindi
dōllenmede şu şekildir ana arı çığdı üş gün ğovanda ğalar üş gün sōra çığar
dōllenmeye dōllenmesi de şu şekil olur erkeh'arılarınan bi ğaş dene erkeh'arılarınan
ğovannan çığar ana arı dik havaya ğahar hangi erkeh'arı ki onnan yarışırsa onnan
dōllener sıparzını alsa yener ğovana üş gün sōra başlıyar yumurtıya eğer sıparzını
25 almazsa tekrar çığar o da çığar saat on ikide bi de beşde bu saatdarda hava musaid
olarsa musaid havada çığar yoğsam hava yağmurludu rüzgarlıdı hēç on günde gassa

çihmaz oğul vèmede odu mesela mayıs heziran aylarında başdıyar oğula bazı seneler içeriki gövan dolur sıhışır fazlasını o zaman bölür o kü yeni ki ana çihacağ gece yumurtān içinde cüce bahırsıñ yumurtuyı delir başdıyır sesdenir civ civ civ o arı
30 da o yeni ki çihacağ ana arı da başdıyar sesdenmeye içerde vız vız vız vız bize bi ses çihardır onun sesini duyduğu zaman gövanı böler yani mesela seçim ki mennen gelen gelsin gövanı yarı böler çihar gèlir bir ağaca vurur ya bir çalıya vurur geder onu sen de alar yeniden bir gövana verer ahdarma eyliyersen èle arı var ki altdan iki çerçive boşdu oğula gèdir èlesi de var ki alT doludu üs doludu èle hêç oğula gètmir isteğine
35 bağlıdır bizim burada sekkizinci ayın yirmi beşinde yirmisinde sonunda èle arhadaş var hele hêç almıyıPdı üzerindedir ilkbaharda başdıyır altını temizliyirseñ bağımı odur arının ğaldırır ğapağını ğoyarsan yère çerçiviye çihardarsañ atdarını temizliyirseñ bir ana ğonturol yaparsañ nufus ğonturolu yaparsañ anası var mı yoh mu diye ğoresiñiz bu arı eyer azısa nufusu azısa fazladan getirer ona ilave eyliyersen
40 ilkbaharda alır havalar sōhdu dēn sonbaharda arı üşdüğu zaman birbirine gatabilerseñ ama başğa zaman ğatemmezseñ çüngün her ğovanda özel bir ğoğu var indi mesela o gövanın arısı niye gètmir obir arıya o geldī zaman onuñ ğoğusuna birağmıllar hemen öldürüP atallar ya içeri birağmazlar ya da içeri zorman girdi iğnelip atallar eşiğe öldüreller onnan sōra başdıyarsañ ilkbahardan şerbet vèrecehsen ilacını verecehsen
45 varovasını yapacağsan tā havalar ısınana ğadar havalar ısınanda yavaş yavaş yavaş arı başdıyır havalar ısındıhca ana arı yumurtuyı yapıP fazlalaşmağa bağım şekili bu şekildeddi

(1 – 1)

bir önceki günden itibaren ona arafat gècesi deyiller mesela köylüdü hazırlıh ğörürdü eskiden bu pahlava filan bu gibi şeyler yoğudu herkes pışı dèyirdiler pışı pışirirdi yani şekerli ğamurdan kete pışirirdiler bir bayram hazırlığı ğörürdüler bayram günü de namazı ğıldığdan sōra herkes ğaçırdı dedesi varsa dedesini elini öpürdü babasının elini öpürdü annesinin elini öpürdü ağbèysinini elini öpürdü birbirine bayramıñız mubareh olsun deyirdi onnan sōra dönürdüler mesela ağrabıya emiye dayıya ğalıya bibiye gèdip bunnarın elini öpüp kü gönüllerini hoş eyliyirdiler varıdı bu usul esgiden beri varıdı namazdan sōra gederdih mezersenniğe bir feta verirdih mesela o sene ki bu evden ölü çihıP senesi ğeşmiyiPdı o eve gèder onnara bir başsağlığı
10 verirdih bi teselli vèrirdih başıñ sađolsuñ deyirdih onnan sōra boyn gelirdih hısıma

aħrabıya anniye babıya bu gibi şeylere dedim kimin köyde hoca varsa hocan yanna gedirdih bayramını tebrih eyliyirdih garagola gedirdih tebrih eyliyirdih amcamıza teyzemize halamıza gedirdih hamısına gedip bir bayramınız mubareğ ossun deyirdih ğurban bayramında herkes gendisi keserdi o adam ki kesmiyiP başarabilmirdi geliP
15 deyirdi ğoñşu ge mēm bir ğurbanımı kes ğurban duvasını oħuyar bismilli allaekber diyer onun ğurbanımı keser teslim eyliyerdih özüne yapabilmirse soyup da parçalıyıP teslim eyliyirdih özüne gedirdih yanı herkesin özü kesmesi şart değıl sen kesebilmirseñ yapmıyıPsañ bilmirseñ onun bir şartı var gereh mesela ğurtdüh başın üzerinde gede eğer çemdēn üzerine getse heramdı onun da bi kesme usulları var
20 hayvan ossun tavuğ ossun nolursa ossun yani bi kesme şartları var

(1 – i)

navrız bayramına bir hafta ğala çarşamba günneri bacan üsdünde ateş yaħırdılar herkes çıħırdı öz bacasın üsdünde ateş yaħırdı her evde yanar o zaman çatı ne gezirdi torpaħtan duvarıdı hindi çatın üsdüne çıħmıllar onnan sōra ğıdırelleze hazırıħ görürdüler evin halına göre evde olan şekerden çaydan esgiden o ğader yoħudu
5 herkesde çay şeker herkesde bu geçim yoħudu herkesde bu durum yoħudu mesela gelir herkes indi yiyecēñ içecēñ giyecēñ ne varsa ğapıña gelir o zaman yoħudu o zaman gün olurdu kü hayvannı satır gedirdi nahçuvana ğarsa bura arğıya iki teneke buğda ğetirim yaıt arpa ğetirim bulabilmirdi boş gelirdiler hindi hemdossun allaha hindi her şey gelir ğapıya o zamannar yoħudu baca baca günü deyiller ona narvıza
10 bir gün ğala gelip esgiden ğuşşah sallıyırdılar bir mendil bir ipin ucuna yaıt bir çarşaf uzun çarşafın üsdüne ucuna bir mendil bağılıyırdılar bacadan sallıyırdılar aşığı gendiler de deyirdi baca baca payımı vēr esgiden deyirdiler gereh yeddi levin ola yani yeddi çeşiT ola o gününnen evvel o yemişderi alırdılar ğoyurdular ora ahseri yumurtuyu sevirdiler yemiş evdēdi orda mesela sallıyıram men gendim mēm baca
15 baca payımı vēr ordan ğahır eline ne geçirse o mendilin ucuna bağılıyırdı yeddisinden de bağılıyr ğarışıħ bir cüt ğoşam yaıt bi tay ğoşam halına göre o mendilin ucuna bağılyar çekerdi onnan sōra narvız bayramının geceniñ sabāhsı şafah atanda yenisu ona yenisu deyirdiler aparıp bacadan bazısın yatağına tōküler bazısın bacasınnan devirirdi su yanı aydınnıħdı diye oda ne gezirdi saj ne gezirdi çatı ne gezirdi hēs bişe
20 yoħudu ēle adam vardı on nufus bir evde yatırdı aħşama doğıru da çocuħlar gedirdi bayramlaşmağa olurdu dā aħrabalar birbirine ğörüşürdüler ğulah asma şansımı

deniyrem gelip sen gelirseñ bahırsañ güzel gonusırsañ aha deyir mēm şansım eydi
cām sen men oturuP a bēle muhabbet edirih birisi de gelip ğapıyı dinniyir şansına
canım o şans meselesi dā men geldim sen çocūña ğızıpısañ örneğın çocūña ğızıPsañ
25 bağırıPsañ çağırırısañ demehki mēm şansım ey dēl o dinneme hussi gelir ğapıya
penceriye esgiden da demin deyirdiñ tendir yağırdılar tendir damları varıdı gelip
bacān kenarınnan dururdu mesela deyirdi geleceh sene inşalla allah izin verse filan
yeri bosdan ekek yaıt filan yere fidan dikek uzundu güzeldi fidan dikeh' fidan dedim
uzun ömürdü filan bu gibi şeylere yani yorum yapırdılar sen de geliPseñ dinniyirseñ
30 men de ğahıP çocuğa ğızmışam bağırıram çığırıram deyirseñ bu olmadı mēm
zamanım ēle ğalabalıhnan dōşnen geçeceh hıdırēllez bir gün sürer yanı bayrama bir
ay ğalıPdı ilkbaharın temsilini ğetirir o ilkbaharın öncüsüdür orda bir oyun yapıllar
çocuğlar nece piyes yapır bir oyun yapıllar kōso birisi bayan olur birisi de erkeh' olur
gelin kōso beziyeh deyirdiler bazıları yanında tulum çalırđı bazıları ğaval çalırđı
35 bazıları zurna çalırđı sen gelirseñ ğapının ağızına ğapıyı vururuğ heberin ossuñ
çılırsañ eşiğe orda oynüyüller bir başis isTiyiller o da birez oynuyallar oynuyallar
güleş tutallar biri bayandı biri erkehđi bayan erkē yıhar yere diyer bunun heletini
getir bu ğahsın heletini getimezsen bu yerinnen ğahmaz ēle ki boyn onun heletini
getirip veriller onnan sōra o gedince o bayan ona bir dürtme vurur ğahıllar ğene birez
40 de oynuyıp birağıp gediller yani her evden bi şeyler alıllar ikisi de erkehđi birini
bayan yapıllar birini de erkeh' gözümüzü aşdığ ēle gördüh sormadığ ki bu niye bayan
dēl

(1 – j)

aparıp evi yaylada birağırdığ üş beş gün ğalırđığ evi yērbeyer etdiğden soñra dönüp
gelirdih bura işimize biz ireşberidih bir gün haber verdiler dediler siziñ hayvannarı
çalıplar mennen beş yaş büyüğ ağabeyim varıdı men onu birağırdım yaylada evin
üsdünde dēyirdim sen evimize bağ ayrılmışdığ o zaman sen evimize bağ ğardaş
5 köyün işine ğarışma men gelirdim bura çocuğları varıdı öz çocuğlarımı onu alırdım
yanıma burān işini görürdüğ ot pıçirdih ekin pıçirdih harman dövürdüğ o zaman gol
makinesiydi harman makinesi elnen çalışırđı bi gün haber geldi dēdi ki siziñ
hayvannarı çalıplar men burdan ğarağol gomutanını aldım ğētdim iki üş de jandarma
aldım hayvanı arğı tarafına ğötürüPler olay da arğı tarafında oluPdu arğıya yağın
10 çuma çayı deyiller orda bir ğarağol varıdı o ğarağola burān bacçavışın da

götümüşdüm burān bacçavışı da tezze mezun oluP ilk geldi garagol burasıydı emin
addı birisiydi getdih orān garagola orān garagol gomutanı dedi neye gelipsiz bu
bacçavış başdadı kekejdemeğe dēdim komutanım bizim meryemer yaylasınan
başmeryemerden bizim hayvannarı ahdallılar çalmış olay siziñ terefde olduğ için
15 sizin de haberiñiz olsun ve bize yardım ediñ yardıma gelmişih deyince dedi tamam
gētdi elbisesini geydi geldi gumando özde o zaman birez de bēle disiplin varıdı gēldi
mindih arabıya men bir araba doc kirelemişdim geldih hayvan çalınan köye kimdi
kim dēl dēdiler on yeddi yaşında bir uşahdır orān muhderini çardı muhder haberim
yoğ dedi mēm heç haberim yoğdu dedi üzerine almadı nēse dēdi gediñ garagola
20 getdih garagola ona dedi ki muhter adamiña sor hayvanı nere götdü nasıl çaldı o uşah
da türhçe bilmirdi döndü ona niye onun hayvanını çaldıñ o da dedi men gördüm gētdi
dahola garagol gomutān dedi görüp dēdi evet görmüş tām dedi atıñ dēdi bunu
nezarata onu nezarata atdılar mā dedi benim yardımcım üş sırmalı bi çavuş siziñ
gazilerdēdi telefon edirem yarın çıhacağ yaylıya olay yerini kevşeylesiñ kim götüsün
25 çobanın götüren adamı tanıyır mı alıñ geliñ buruya tamam dēdih geldih bura o
bacçavış da gēldi yaylıya nağırçı deyirih nağırçı meherrem emrahın ölu meherrem
nağıra gēdirdi çardı onu dēdi ula gördün hayvannarı götüreni dēdi saat gaçıdı dedi
saat sekizidi dedi elinde ne varıdı dedi av tufē varıdı e dedi be sen niye verdiñ onu
dedi elinde tüfeh varıdı gorğdum e dedi etrafa heber vererdiñ çocuğdan çocuğa heber
30 vererdiñiz çadırrara heber vererdi gele elinnen alaydılar on yeddi yaşında bir adam
hayvan verer mi sen erkeh dēlmisen dedi göca bir köyün hayvanına gediseñ gendiñ
de hayvan verirseñ dēdi valla gorğdum getmedim nēse mēm çobanı çardı dedi
tanıyırsañ mı dēdi tanıyram gēldih oruya ön da gece birağıPlar o tutduğunu gece
nezarata atdığını birağıP geldih çardı geliñ dēdi burdan aşşa yani o tut gāder galanda
35 dedi bu uşahdı hayvanı aparın budı o bacçavışı da aldı köyün içi muhderin de aldı
bir ortaköy vardı bi de başköy vardı babasın da çardılar gētdih garagola varanda o
bacçavış da epeyce vurdu onnarı döydü gētdih ora komutanım çobanı da gētdim nese
iş dēşiP aħşamkı bacçavış hanī hindiki bacçavış hanī gomutanım hanı o aħşam
yaħaladın dedi ki men hayvanı gördüm birağdım gētdi e dēdim be ne diye birağdıñ
40 bizi gönderiseñ geT adam gēti ya hindi telefon eyliyerem gelsin getdi garagola girdi
içeri çıhdı dedi hat gapanıPdı telefon çalışmır dēdim men yenip gētirim asger ver
jandarma ver komutanı da ver dedim ahmed bēyi gedeh getireh biz gētdih aldih

geldih men baħdım hō sōz dēşipP oranın bir ağası varıdı işi töhdüler ona her zaman için hesen bey addı birisidi o gibi işlere kefil o olur hesen beyi çardı garagola meni
45 de çardılar o şahsı tanıyırseñ dēdim tanıyram burān ağası hesen beydir baħ hesen bey kefil olur mallarıña ğabul eyliyirseñ dedim yoħ mallarım gelmese ğabul ētmirem hesen bey dēdi mallar başga yerdēdi üş bacçavışdı üş de muħderdi bizim köyün muħderin de aparmışım bunnar şahid olsunlar dedi yarın hayvanıñı getirip sürecēm çadırıñın önne ya çadırıñın önüne ya da hayvanıñızın içine sürüp gedecēm dēdi
50 çıħdıh eşiĝe bizim garagol Komutanı dedi ne deyirseñ dedim malı alah ğedeh bunnar veren dēl malı ya dedi nasıl olar üş tene bacçavuşdur üş dene muħterdir bunnarın yānda hesen bey kefil oldu dedim munnarıñ kefilline baħma munnarıñ sözderi özlerinde deĝil biz getdih hayvanı veren dēller bacçavış mā dedi aya hacı eĝer onnar hayvanı vermezse ēle bil ki sēn hayvanıñı men verirem dedim hayvanı alah ğedeh
55 birez de o zaman eşkiya filan varıdı gece oluP dēdi gel ğedeh sēn hayvanıñ geleceħdi geldih bi ĝaş gün burda hayvan geler hayvan geler bōn burda bir eşiĝıya varıdı ĝāzmannı yasin ona heber saldı yasin bu garagola ilh gelmişem olay budur hayvannarı tap ne deseñ saña yardımcı olacām bi gün geldi mā dedi hayvannarıñ yerini örgenmişem hacı gel ğedeh yasin deyip asgernen gelme sivil gey mal saabını
60 da al gel bu da geldi jipi ğētdi dōrt dene jandarma ĝoydu bir onbaşı ĝoydu bi de özüm mindih ğētdih dahola dediler yasin daholdadı getdih soruşdurduħ ince suyun muħderin evine ğētdih soruşduħ dedi yasin aħşam burdaydı ĝardaşı yaşarnan dēdiler gedirih üsdümüzü deişeh yuħarıobada yuħarıobadan da raabetdi zeki geldi ona sordu ğaberim yoħdu dedi aħşam çadırdıydı sabahınan dedi hele ĝaħıñ ğedēn
65 eşşehımeıdanın yaylasına hüseyinikello biler ğētdih orıya sivil geydi bacçavuş da men bacçavuş bir de incesudan zekiydi getdih orıya hüseyinikello mā sordu hacı heıir ola ne eyliyirseñ dēdim valla malları çalıPlar malları arıyırım dedi sēn malıñ tapılan dēl dēdim niye hüseyin ağa dedi siziñ mal halaldı halal mal çalındı ele ĝēşmir sēn malıñ tapılan dēl bala geT arħayın ol heş boşuna parañı töhıme dedi be ne gezirsiz
70 dēdih yasını gezirih aha dedi yasin odahana baħ ata minen ordan da biraħdıh geldih ēle sekkiz hayvan da getdi

(1 – k)

dediler evleri arıyacahlar filan bèle bi şeyler kimin neyi varsa gizdesiñ bir arada geldiler dabancaları topladılar kimde silah varsa getisin dediler köyde bi kaç adam varıdı götürdü verdi bizim bu köy sakin süküdü éle olay molay õle bi şey olmadı asla çün burda kimsede silah yoñ av tufē bizde varıdı biz dededen babadan men
5 sekkiz yaşınnan beri bizde silah var gurşun atırdım allahtaala yaratdığı bir cana netēr insan gıyabiler

(1 – m)

bizim zamanımızda gizdempaş deyirdih iki üş adam burda galırdı iki üş de gedip gizdenirdi biri deyirdih libe biri orda dururdu oruyu behliyirdi yani ora ana yeridi ana merkezidi gedip obirrerin de behliyirdih mesela ordan çıñanda onnar bu sefer gediP gizdenmeye biz ki golladıñ onnar bişey yapammēdi tekrar gēdirdiler gizdenmeye
5 onnar ki gelip o libéyi alırdı biz onnara ulaşabilmirdih onnar ora sahip olurdu biz gedirdih gizdenmeye onnan sōra çilih deyirdih iki üç adam ora çıñardı burdan çilihnen vurardıñ bèle ğarşiki şeyliğe eğer mesela ordan çiliği aldılar ğapdılar biz çıñırdıñ oyuna onnar gēlirdi çilih ağaçnan oynanırdı böyle bir kısa ağaş kesirdiler bayram günü señ de yumurtañ var mēm de yumurtam var men bilirdim señ yumurtañ
10 berhdi deyirdi gel dadışah yani tışderine vurup bilirdiler men verirdim mēm yumurtamı sen dadırdıñ o da verirdi men dadırdım men bañırdım señ yumurtañ mēm yumurtıyı gırar berhdi boyun ey boyun deyirdi acacuğuna ğálemnen bir işaret ğoyurdu tam kelliye yoñ kelleden birez aşşağı vurdu ğırdı alırdı ğırmadı vērirdiñ ona ele vēr deyirdih mesela sen avara bir yumurta getiriPseñ ılıñ bir yumurta ğandırıp
15 verir señe mēm yumurtam berhdi deyir sen berh bilirseñ al tut men vurum alıp tuturdum gırdıñ ön da alırdı mēm yumurtamı da alırdı

(1 – n)

ğardaş men zurnadan başđa bi şey görmedim sene elli birden itibaren terk eyledim men düğüne gētmedim gendim de güzel türkü söylüyerdim asgerrihde ğırñ beş ay asgeri türkünen men geçirttim hatda alayın içinnen ğaçırdım cümertesi bazar günneri başđa alaylara gelip bulup getirirdiler be sen nerde ğaldıñ gel milleT seni behliyir
5 güzel de türkü deyirdim bar havası oyun havası ama buruya geldim terk eyledim hepsini namaza başdadım bizim peygamberin şerietine düğün çalmağ heramdı evet dñ dñ deyiller gēdip gelini köçürürseñ ona bir hutbe okuyasañ güzel onnan sōra

selavatnan çıhardasañ evden selavat çevirereh allaha peygambere ehli beyite selavat çevireseñ o düğün meħbuldu düğün odur aha mesela vurur dam ha dum o şeytan işidi

10 ğardaş men ònçün ğetmirem namehremdi girirsen namehreme allah şeytana nahlet èlesin deyir bir bayannan hatda bële bacı ğardaşın bir odada yatmasına şeri müsaade etmir şeytan ğuvvetdidir çünkü şeytan ğāni melundur şeytan dedihleri bir meleħdi yetmiş min meleğın de pişnamazıydı pişnamaz ĩdi yetmiş min meleħ' o şeytan dediñ arħasında namaz ğılırdı èle ki allahtaala ki ademi yaratdı' ilk peygamber ademdi

15 ademi ki ğalk etdi dedi ge buna biyat èle baħ dedi bütün meleħler biyet eyliyir bu benim peygamberimdi bunu peygamber olaraħ yaratmışam ismi de ademdi dedi ki ğıyır dedi niye sebep nedi niye biyet eylemirseñ buna dedi meni ateşden yaradıPsañ onu torpaħdan ateş torpaħdan üsdündür men onnan üsdünem dedi gel biyat èle baħ bütün menim yaratdığım saña nahlet okuyacaħdı göyden bir nehlet toyugu eneceħ

20 halga seniñ boynuña gececeħ ismiñ de iblis ğalacaħdı biz şeytan deyirih şeytan dēl esas iblisdi menim yaratdığım adem evladı bütün saña nehlet ohuyacaħdı bir rivayete göre yetmiş sene deyir annını heş torpaħdan ğaldırmadı sejdeden ğaħmadı deyir indi aradan neçe sene geşdi ğetdi gene tikelende nehlet toyugu òn boynuna geşdi ònçün dedi ki mademki meni şeytan èlediñ seniñ yaratdığın bu adamların hamısı mā nehlet

25 oħuyacah menim bu ğāder emēm var yetmiş min melēn pişnamazıydım sennen üş şey isdiyrem allaha buyurdu dedi mēm ğaħgımı ver üş şey ver dedi dıgığım nedi üş şey dedi üş şeyiñ biri odu kü neçe ki adem evladı var men de varam meni öldürmeyecehseñ men diri ğalacām dedi be biri nedi dedi biri odu kü mā èle izin verecehsen ki yaratdığın o ğulların tā o ince ğıl damarrarına ğāder girem dedi

30 üçüncüsün unuttum üçüncüsü neydi üçüncüsü de budu kü dedi mā èle selāt verecehsen ki her ğılığa girecem mesela ğüzel bir ğız ğıyafetine girip bir mümini ğandıracām bir iħtıyar olup gedip bir genci ğandıracām allahtaala dedi verdim òn da verdim eyer mennen ğorħur men yaratmışam benim emrime itaat eyliyir sā gene nehlet ohuyacaħdı sā da oħumuyan seniñ asgeriñ olsun meni de tanıyan benim

35 asgerim olsun

(1 – 0)

men oħumadım men üçüncü sınıfa ğāder eıtmen hindi nece õretmen vekili deyiller asıl õretmen değil èle birisın elinde oħuduh iyıdi ğurban olum ğafam iyıdi ama oħutmadılar zekam eyiydi olmadı bi şeyin sahabı olmadım hindi mesela yetmiş

yedide men haca g tmişem neriye g tmişemse b n içi g z m n  n nd di kimlere
5 g tmişem ismi ahlımdadır bu arının bu havanın sebebine din yani her şey allahlandı
hem sıyahıtdıydım hem o gezerdim dağ daş siğara işmedim asgerde birez işdim  le
o komutanım buyur bu komutanım buyur bağdım hemen alışdım  n da terk eyledim
iki hiç imirem heramdı onu allahtaala ki heram buyuruP gerek biz m selman
olarağ helalı heramı bileh hepimiz birbirimize d yirih eğer m selmensaısa helalı
10 heramı bileseı bir avuşnan otduh o m nakaşa eyledih  z de hafızidi en sonu d 
kesdi m ni d dim eya ėardařım pekala alkol aldıı ahlıı başında yoğdu hayır eşim o
haca g tmedi g c m yetmedi o sene için bir tarla aldım bir bağ aldım fikirim
g t rmeh' idi o zamanın parası yetmiş yediden soırıydı ėırı min lira para verdim bir
tarlıya onun için onu g t remmedim onu meşede g nderdim sekkizinci imam imamı
15 rızaya şimdi de hazırlamışam kerbeliye g nderecem geışdihden beri içimde varıdı
men bir haja getsem hajdıh da malım yoğudu  le iim istiyirdi topladım g tdim  z
ėazancımnan  z elimin emeyinnen hunsunu zekatına verdim temiz parayla
hemdolsun allaha g tdim başım da bile arėımadı o arėadařa da  nder oldum o
arėadařa yardım  ledim bu şekilnen g tdim geldim hem suriyiyi hem mekkiyi ziyaret
20  ledih hem sudi arabisdanı hem iradıda imamlar var peygamberin torunnarı onnarı
ziyaret eyledih ordan da geşdih irana iranda da imamı rıza onu ziyaret  ledih
g rbulahdan da girdih t rk yeye ėırı g n yolculuh yapıdı bizim zamanımızda neşet
varıdı onu g rd h onnan s ra celal varıdı onu g rd h memedin zamanında oğudum
onnan s ra varıdı bu k ylerden varıdı gelirdiler o zaman talab n haddiydi
25  ğretmennen lağbalılık eyliyirdi soraydı  retmen b ledi  ledi ya nasılsaı ya şeyseı
 le şey mi olurdu  retmene kim yağın g dirdi bir neşet varıdı elinde bir ėırmızı
ubulı varıdı adamıı boynunuı k k ne vururdu g z  ışırdı bi damda oğuyırdıh
birisi bir oda vermişdi   nc  sınıfdı beş kişiydih biri heş devamsızıdı g lmirdi biri
de bu tillih k y nnendi o da m fetdiş g ldi gaymagamın hanımı g ldi bir  ğretmen
30 g ldi ėaymaėam g ldi geldiler bizi  ř kişi int m  lediler  ř kişin içinde birinci men
geldim gaymagam meni g nderdi dedi babağın halı durumu nasıldı dedim normaldı
orta hallıdı gaymagam bey g t d di babana seni oğutsun eğer oğutmasa gel yanıma
dedi g z n seni g nderecem ėarakasımpařa mekdebine m ni g nderdi babamın
yanna geldim allah geşmişiıize rehmet  tsin rehmetdi aşada bi bahçemiz var o
35 bahiyi soyurup o bahiyi suvarır eya neye geldiı m  dedi dedim baba gaymagam

gönderdi neye dedi gaymagam deyir ki eyer babañ oħutmasa gètisin güzün yanıma
seni gönderecēm okula dedi gaymagam mennen uşah yekelir de get işine göydum
gètdim iyīdi ğafam hocam iyīdi ğafam her şeyi alırdı asgerrihde èle bir sene bi
yüzbaşı gelmişdi geldi èle tanışdıħ filan dedi setdar men bir ğız sevmişem
40 samsondadı sana da izin alım gedeh onu gètireh dèdim al komutanım sōradan bizim
bölühde de mahmud çavuş varıdı demeh ikisi bir ğazadanımış tokat niksardan geldi
mahmud çavış mā dedi setdar sēn geşdi daha sen getmediñ men gedecēm e dèdim
sen getmezseñ seni götümesse heç yüzbaşı dēl ikiñiz bir ğazadansıñız helbet seni
götürecek dedi gidecih sivasa ğadar sivasdan men dōnecem tokada o gedecēh
45 samsona samsonnan dōnende telefon eyliyecek gelecem sivasa beraber gireciyih
alaya bizi de iki yüzden başdadılar ki bir onbaşı intāmı var ihtiyat alınırdı muazzaf
alınmırdı onbaşı intāmı çavuş yoħ ecemilerden her bölühden iki kişi çavuş yapırdılar
çārdılar bizi dèdiler gelin onbaşı intāmına yazılın mēn çārdı taħım gomutanı dèdim
komutanım bölühde boyuna baħıram inşaatda yeddi ğoğuş malzemesine baħıram
50 ecemi yetişdirem nōbet çavuşu tuturam e dā men otuz aylıħ da asgerem e men
onbaşı olup nerde neyliyecem mā dedi lan çıh dışarı gene başdadıñ saymağa çıh
dışarı teşekkür ederem dedim çıhdım geldim tutup mēni başa yazmışdı gene başa
meni yazmışdı bölühde de mennen başğa yeddisi yazılıP o dedim niksarrı mahmud
çavış dedi ay balam heş biriñiz ğazanemmèzsiñiz bir bekenem setdar ğazanır
55 deyirdiler onun buynuzu var ay oğul biz onnan başarabilmirih onu talimnen salmışdı
palasğıya o biznen badahlaşırđı biz onnan başaremmèdih intām oldu herif bizden
birinci ğeldi e siz onnan başaremmèzsiñiz dèdi dēyirem elendi dolandı ğışın on
birinci ayda yazdılar yazın beşinci ay oldu biden aniden dèdiler onbaşı intāmına
yazılannar yarın gelsin intāma allah allah bizde dā ne çalıřmaħ ne öle bişey gètdih
60 içerde üçüncü taburun birinci bölünnen olannar geřsiñler içeri girdih içeri başda da
meni yazıP geş tahda başına bir yarbaydı asgeri hizmetden sordu asger dersinnen
sorduğunu cevaplandırdım genş de bi yüzbaşı var gurs gomutanıdı hasan dincer dedi
tarih coğrafyadan da o sorur o da sordu birisi de var hesap yazıdan sorur mā dèdi al
tebeşeri bu ğün onbaşı intāmı olmiya geldim de aldım tebeşiri bu başdan göydum o
65 başdan çıhdım bir hesap yap dedi yaptım tām dèdi geç otur o ğalanı geşdi oruya en
sonu bunnara harita sordu o yeddi kışiden bizim bölühden olannara türkiye sınırı
hangisidi türkiyēn sınırını gösteriñ biri söylüyemmèdi mā dedi bilirsēñ dèdim evet

bilirem komutanım geş dedi geşdim dedim bu ğırmızı çizgiyle şehidleriñ ğanıyle
çızılan bu çizgi içerisinde kara ve su türh vatanıdır dedi onnar onnan annamaz çardı
70 dedi utanmadıñız mı onbaşı intāmına geldiñiz biriniñ barmāna ğālemi tut cız dedi
birini çārdım tutdum barmānan cızdım dedi isdanbul boğazını görsedebilirsēñ
dēdim evet gösderirem görseT bunnara çanakgaliyi gösdert dedim burasıdı çıhıñ dēdi
dışarı tām bitdi siziñ iş çıhdıh geldiñ aynı tehmen alayın içinde ras geldi yā fidan
neylediñiz dēdim neyledih gomutanım rezil olduğ geldiñ tez denen otuz aylıh adam
75 intām verebiler mi e biz dedim ancak melmeketi düşünürüh dā tez denen asgerriği
tüşünürüh ona da birez güldü uşahlar dedi gomutanım biz yoğ ama fidan sorulannara
cevap vērdi gētdi az soñra mēni çardı dedi yā fidan getdim notdara bağdım notuñ
hepsi pekiydi bütün beşdi eraziye dikkat eyle altı ay ecemi yetişdirrem erazi mēm
için nēdi eraziye gētdih eraziye de verdih gēldim bağdım yüzbaşın hizmet eri geldi
80 dedi setdar bölüh gomutanı deyir üsdünü dēşsiñ gelsiñ depodāydım depoya bağırdım
bavılını da alsıñ yensiñ istasyona ön bavılı eyidi gelende belke içine bişeyler ğoruh
çahdım o saat çahdım samsona gedecih mindih gētdih bir ay da samsonda ğaldıh onu
evlendirdih tehracılıhdan gelmişdi bişey bilmirdi piyadacılıhdan bişey bilmirdi alay
komutanı çardı mesela yanı teftiş var bu şekil çıhılacağdı her bölüh gelirdi notu
85 verirdi mā deyirdi setdar ğarışmıram gēt nasıl eyliyirsenē eyle sabānan işdimada bölū
sennen tam isdiyrem aynı şegil dēdim tām gomutanım sabānan işdimada ğonturol
eyliyip hazır teslim eyliyirdim bölüh gomutanına

Derlenen Kişi: Zeynep KARAHAN

Yaşı : 87

Yer : Gaziler Köyü / Tuzluca

Konular : Genel

(2 – a)

he annatmırdım òle annatırdım ki dā beynimde ğalmıyıP seysen yeddi yaşındayam
bu televizona çıhannan beri hepsini itirdik biz de gediP ona baħırıh ne bir ğonuşmaħ
var ne bir dānişmaħ var ne bir naĝıl söypet var aha televizona baħırıh òle ğèlnimi çoh
sevirem onnan men burda ğocaldım dā onun yanna ğocaldım iki tene oĝlum var o
5 bursadadı biri hesendi men deyirim apartumanda ne ğalırım gene burda çıhıram
ĝoñşuyu ğörürem bir yana ğèdirem ğètmedim dorĝusu bu böyüh ğèlnimdi böyüh
oĝlumdu çohdu torunum üş tene oĝlum varıdı beş tene de ğızım sekkiz yapıdı mı iki
torunum hüseyinindi bir oĝlan bir ğız iki torun men deyim sen hesapla hesenindi ikisi
de oĝlandı üş tene ğız zöhrenindi onun oĝlu yoħdu üş tene ğız torunumdu ğèldih
10 ankāriye ankārede meryem ğızımın iki tene ğızı bi tene oĝlu üş tene torun da orda ne
yapdı dōrt tene torunum da isdanbulda dōrt tene dā isdanbulda meşedi ğülsümün
ĝızıdarıdı ĝaş yapıdı on sekkiz ğaldı hecce heccēn de dōrt tene òn üssüne ehle sen
neticeden ħeber vēr ğahırdıh navruz bayramıdı her şeyler pişirirdih yapırdih
yemehler yapırdih her şeyler hazırıyırđih ğızdarımıza ğèdirdih erħebelerimize
15 ziyaret eyliyirdih ğèlirdih ahā yiyirdih içirdih otururduh ğözel ğünner ğèşdi eme biz
üş tene eltiydih mēm ğocam da emcem oĝluydu bün da sōra aldıh o da oldu ħırda
eltem çocuhlarımız oldu onun çocuĝu mēnim çocuĝum dōşürdüler ğavga yapırdılar
biz çoh çapa yapırdih bosdan salatalıh ğarpız ğavın soĝan her şey ekirdih onu bole
elimiznen kaĝlıyırđih teyhçehnen üşdefa onu teyhçehden ğeçirirdih onnar dōvletliydi
20 onnar yapbırdılar òn emcesi zenginidi ğaynatam varıdı suvarırdı ğayırdı yıĝırdılar
ğötürüP ğarsa o zaman da ğarsın bele yolu yoħudu ki çala çuhur bir hefdiye gelirdiler
harabiya yüh yapardılar öküz harabasına satırdılar pencer de ekiler yühlüyüller
harabalara aparıp veriller hōkūmete òledi yemehleri deme o zaman yemeh tapırdih
çapa eyliyirdih vallaha ğatıh yoĝurdu dorĝama yapıp yeyirdih o zaman ne varıdı o
25 zaman hōkūmetde de yoħudu çocuhlarımız bele ayah yalınıdı tapbırdih ala onnar
geye òle ğün ğeldi keşdi özümüzde ğocaldıh ğaynatam òldü ğaynenem ğètdi ne
yapacıh dā ne masal ne zat heş bi şey ğalmadı

Derlenen Kişi: Salatın Yenigün

Yaşı : 86

Yer : Gaziler Köyü / Tuzluca

Konular : Hayat Hikâyesi, Ağıt

(3 – a)

doğma böyüme buralıyam gızım emi oğlu emi gızı evlenmişih küçükgene anam
babam ölüp amcam meni sahlıyıp böyüdüp oğluna alıp onnan da yeddi tene çocuğum
varıdı on bir senēn içinde bir polis oğlum bir yüzbaşı oğlum bir tehnisyen oğlum bir
gèlinim zirāt bankasınnan emehli bir gızım hepsi ölüp tek galmışam şimdi izmirde
5 bir oğlum var oruya gèdirem onun yanna dā kimsem yohdu bu evde yalnız başıma
tek otururam kerbeleaya gètdim iki defe meşede gètdim türkiyeyi pütün gezmişem
irağa gètmışem iki defe irana getmişem iki defe her yeri gezmişem bèyim sağıh
memuruydu gezmişem bēmnen hindi de sehse altı yaşındayam öküzüm yorulup
lafım tükenip ömür sona erip burda behliyirem işde niyet èledim gètdim allahın evine
10 güzel ziyeret eyledim her yeri gezdım dolaşdığ burdan ığdırdan çığdığ irana irandan
gètdih meşede dolaşdığ gördüh gezdih ğahırsan yattığın otelde ziyeret kusulunu
tökürseñ gedirseñ tevağ edirseñ tarihi bilirem on bir senedi gètmışem uzun oldu dā
saddam varıdı her makamın gabānda saddamın foturafı varıdı namaz ğılırdı otururdu
duva eyliyirdi oranın başbakanıydı dā ğırđ beş güne gètdih geldih kerbelaya çift
15 otobosnan gètdih elli bir kişi getdih biz ziyeret èledih döndüh geldih eşiyaları aldığ
semevarranı aldığ güzel logantaları gezdih men bir yaşında dèlmişem anam babam
ölüp beyim odu bağ iki ünüfersde bitirip benim èle üzümü unnu görüp adımı
dèrmancı çağırmyın bèle amıcañ elli bir sene barabar yaşadığ maña bir gözün kór
olsuñ demedi deyirdim eceba bu deyir göcam meni döyür bu deyir vurur mā vursa
20 dedim men ölerēm bir demedi ki ğarı gözün kór ossuñ biz elli bir sene öle yaşadığ
sōra köştüh getdih izmire oruya isdedih tayınını ora isdedi getdih oraya emehli oldu
orda da bafat etti geçen sene de bir gelinim oğlum oğlu gızı gètdiler antalyaya ordan
dönerken araba çarpır üş takla atır oğlanı çıkarıp göyullar zatan bir oğlu vardı
ceddeniñ kenarna gızı da sıhşdıranda jandarmalar löbet behliyirmiş orda çığardılar
25 üzü müzü yaralanır gızı çığardılar araba ateş alır anasıynan ğabası da içinde yanır
onnar da èle öldü şimdi gèdirem izmire yaza gader galıP gelecem

(3 – b)

neyneyim gülüsdan

bağrım verandır

bunca diyar gezdim

bu ne dövrandır

5 elim sennen ayrı tüşdüm

derd oldu bana

gece gündüz ağlaram

hep yana yana

Derlenen Kişi: Hacı Fereç Akça

Yaşı : 81

Yer : Ağabeyköy / Tuzluca

Konular : Masal, Güreş Anıları, At Biniciliği Anıları, Hayat Hikâyeleri

(4 – a)

bir gün bir deligannı gahdı ana dedi ben bir rüya gördüm dedi oğlum söyleginen hayır dedi söylemem oğlum yapba söyle ginen söylemem dedi anası buna bir iki tokat atdı bu getdi okula okulda dedi hocam ben bir ürüya gördüm dedi oğlum söyle dedi söylemem hocam yapma oğlum söyle yoğ dedi bu da bir iki tokat atdı buna bu 5 aciğ etdi diyelim ki pernavıtdan çıhdı tuzcuya gètdi başga şere getdi orda bir denesi bunu aldı içeri oturdu dedi oğlum eyi ki bele gelipseñ dedi bi ürüya görmüşdüm anam dedi sōle sōlemedim beni evden govdu tamam dedi bize sōle dedi size de söylemem onnara da sōlemedi bunu atdılar içeri hapis etdiler çocuğu o başga yerde hapis etdiler bir gün başga bir pedişah dedi ki o pedişaha yanı o çocuğ getdī yere 10 dedi ki ben dedi bir çift bele ağaş yondu gönderdi buna bunun uş tarafı hangisidi köh' terefi hangisidi bulursañ bul bulmursañ sennen dava edecem pütün bu adam şeheri töhdü kimse bulemedi bunu dediler hapusdakini getiriñ hapısdakını gètdiler dedi burdan bir kanalışyan geşsin ganal geşdihden sōra suyu birağdılar ağaşdarı aldı eline bele cif suya vurdu vurdū kimin dedi bu teref köhdü bu teref de başdı ne bildiñ dedi 15 köhü aşşa yendi baş yuħarı gahdı dedi ölüm gel ürüyañı söyle yoğ söylemem dedi gine atdılar hapısa aynı pedişah gine bu pedişaha bir ismarış gönderdi dedi ki bir çift at gönder yanı kısırağ bunun ana hangisidi bala hangisidi bulan bussun bulmazsa onnan dava edecem kimse bulemmedi gine bunu çārıllar geldi çocuk bele bağdı atdara dedi buraya getiriñ bir kilim filan seriñ serdiler buraya da bir teneke arpa 20 tökün arpıyı töhdüler atdarı çekiñ dedi arpān üsdüne atdar başdadı arpıyı yimē dedi bu anadı bu da baladı dedi ne bildiñ dedi ana balanıñ gabānda bulnan arpıyı vèrdi onnan bildim ki bu ana dedi bün da buldu gètdiler dediler pedişah buldu gine o pedişah istiyir ki bunu bi fırlağa sara guvvetdidi bunnan dava eyliye buna bir heber gönderdi ki dedi ki benim gızım gèlinim delgeğirāna sehire çıhmışdı niye onnarın 25 heletini vermedi o pedişah devam onnan davadı bunun cevabımı versin düşündüler daşındılar gine bu adamın üsdüne geldiler dedi tamam men gedim orda onun cevabımı verim bu gètdi gètdihden sōra ele o şehir azalanda dedi ben siziñ pedişaha

baş eymiyecēm dipdiri ayaḡ üsde gedecem òn hüzürüne bunnar bu yetişince derhal
bu ġapıları küçüldüler dèdi ēlip geçende ġapıdan özümüze baş eymeh müsayaḡ ġeldi
30 adam ġeldihden sōra oruya başın da eğmedi haşa üzürüñüzden ġötün ġötün ġirdi içeri
dedi olā pedişahın hüzürüne bēle giriler mi dèdi pedişahın bēle ġapısı olanda da bēle
giriler tamam dèdi hele söyle ġörüm dèdi bizim ġızımız ġènimiz delgegrāna sehire
çihmişdi niye siziñ pedişah dedi onnarın ġeletini vermedi pedişahım dèdi benim
babam çoḡ zengin bir adam īdi bin dene ġòynu varidi çobannar ġòynu tōhmüşdü
35 ağacın altında bēle ġoyun yatırdı o ben getdim çobannarıñ yānna çobannar dedi ki
aḡa burda beş deggeliġe dur bir evimize gedeh geleh bunnar bennen epey kenar
ġètdiler iki üş kilometire ġètdiler ġètdihden sōra bir ġurt düşdü ġòynun üsdüne
baġırdım çobannara duymadılar çağırdım duymadılar köpehler de çobannarnan ġètdi
ġòynu pütün ġurtdar ġırdı dedi ne ġader yol getmiş dedi on kilometire e dèdi on
40 kilometireden nasıl çoban duyacak ne bilecehdi ġurt tüşdünü orda tamam dedi on
kilometire yoldan çoban duymadı mēm sesimi ya ben dèdi orda o pedişah ne bissin
seniñ burda ġızıñ geliniñ delgegrāna sehire çihip men onnara ġelet verim şaşırđı
ġaldı dedi vezir dedi ne var dèdi biz adamnan başa çihammemmedik bunun isdedi ġelet
nolacaḡ dèdi bēle adam ele geşmez ġızını mina verecen pedişahın ġızını aldı bi ġaş
45 ġün ġaldı pedişah munu kecevenen ġönderdi bu bir pedişahiñ yanna ġeldi o pedişah
da dèdi vezir vekir bizi bu balalardan kutardı biz buna ne verecih dèdi sen de ġızıñı
vereceñ muna o pedişah da ġızını vèrdi dèdi ölüm ürüyañı söyle dedi bu dönüş
söylüyecem dedi ben rüyamda baḡdım güneş bu çihnimnen doğup ay bu çihnimnen
doġup birisi mā söyle diyenlerin ağzını açıp demedi allah ġeyirli etsin söyleginen
50 ġeyirli lafi ağızlarınnan çihmadıġ için ben de söylemirdim hindi güneş biriñizin
ġızıldı ay da biriñizin ġızıldı aldım allah sizden razı ossuñ adam ordan kecevenen
ġeldi memleketine çihdı ana babası ġarşıladı oġul bu ne işdi dedi ürüyanın işidi mēm
işim deġil noylardı bir ağzıñızdan çihā diyeydiñiz allah hayırri etsin söyleginen

(4 – b)

esgiden düġün olurdu gedirdih düġünnere köy yerine başlırdıh òyn çihartmaġa orda
oynurduh ġüleşirdih yağlı ġüleş yapırdıh düġünnerde en fazla yapırdıh hatda bu
pernavıtdan ġalıkışda köyüne ġız ġötürüller beyler bēyin kızını ġötürürdü
halıkışdanda haceligulu bey vardı o òluna ġötürürdü benim bir emcem oġlu varıdı
5 onnan ben de ġüleşci olaraḡ pernavıtlılar demişdiler ki orda dēyiller ki haceligulu

bey tavşırılar ki bize hesim getir ginen güleşci hasımı geti o da gèldi rehmeth buruya dedi ferec senin èle adamıñ var mı dedim emcem oğlu ahmed var hadi gedèn mennen pernavıtlılar dedi iki yüz hana pernavıdın garşısında durabileciñiz mi dedi dedih allah böyühdür gağdıh getdih ordan oturduh bir çay may işdih pernavıtlılar gine başdadı

10 güleşci gètdiñiz mi haceligulu bey dèdi dèdi getimişem mēm o emce oğlu dedi ki toycuya bōle bir geniş yerde güleş havası vuruñ bennen ferec oynuyacıyıñ başdadıh oynadıñ geldih birbirimizi tutanda bèle yağlı güleş bā yanı o bennen guvetdiydi bağdım bu bir dengini bozdu dedim terbiyeñi al gel hā çoh uzun getme ehmed dèdim tamam dèdi annadım her neyse orda düğün paydos oldu biz geldih oturduh sabahnan

15 gèlني çıkardacıyıñ dèdiler ki pernavıtlılar haceligulu bey elli milyon vereceñ geliniñ çıkacah burdan ya da bize güleşci diyende o arhadaşım ahmed dedi ki dèdi arhadaşdar gaş güleşcisiñiz dèdi üçük dèdi şimdi siz birbiriñizin içinde bilirsiniñ hangiñiz fazla eysiñiz güleşmehde beni anam bi defa doğuP iki defa doğmuyuPdur gel ginen dedi garşıma onnan bir el dutah ya yıhıl ya yıhıñ beni milleT de tamam

20 dedi adam dedi dōru söyledi bunnar hindi ikisi güleşe başlıyanda pernavıtlılar bahdı ki yoh ahmet bunu yıkacağdır hacı ağa dediler yirmi milyon vèr ginen otuzunu birden atdılar hacı ağa dèdi ahmed verelim dèdi sen verecèn parıyı beni neye buruya getirdiñ yıhsınnar alsınnar yüz bunnar bahdı ki o ahmed el çehmir en sōnda dèyiller beş bin vèrsin hacı ağa geldi dedi ahmed daha tessim oldular ne dèyirsen beş min

25 vereh çıkah gedeh ordan gağdıñ gèlني çıkartdıh arabıya bindirdih geldih çoban goyun getirdi öne arabān önüne ahmed gòynu bèle tutunca galdırdı harabān içine atdı harabıya dedi sür sürende çoban èle bārır ocañız bata goynu nere aparsız goyun sābı beni alacağ dèdi getireciñ gòynu yendirdih haceligulu bey çıkartdı o çobana da beş on gurus vèrdi o da gètdi ordan aynı piçim èle de soyuh güzün havası halıkışdāna

30 geldih halıkışdanda bir güleşci çıhdı önümüze güleş tutacıyıñ haceligulu bey de dedi ki yau gardaşım oteki arhadaşın ismi alaveren idi dedi allaveren bu adamlar goca iki yüz hana pernevüdüñ içinnen çıkardıp gèlnimi bèle getiriPler bunnara zehmet vèrme yoh dedi tutacam dedim tutah tutanda men gine soyunanda mēm gözüm aldı o adamı ahmed yoh dedi sen dur men bilirem ahmed hemen sòyundu girdi girende

35 bunu yıhdı orda bu da yıhılanda hemen başdādılar milleT alkışdadı alkışdadıhdan sōra düğün paydos oldu yimeğe geldih yimē yiyende haceligulu bey getirdi allah rehmeth èlesin heremizin o zamanın parası cebimize yirmi bin para goydu goyduhdan

soyra o zaman bir dñne geden çoğ verer ise beş lire vererdi on lire vererdi ahmed dedi bilirsen ne yapacıyđ bunu da biz geline ħelet vereciyyih bu parıyyı o parıyyı da
40 geline ħelet verdih orda milletin alkışınan bizi çığartdılar geldih evimize çığdıh el elde baş başda çığdıh o adamı da ele götürdüh ħetiri hoş oldu yendirdih evine gelinnen barabar hindi hemen o ölu izmirdedi ismi de yagupdur geçende geldi buruya bā başsālı verdi dedi haca gedirem hakğıñızı helal eleyin bana herhalda getdiler isdanbula yolçu olullar allah işderini ras getisin

(4 – c)

benim ırehmetlih ölen ağabeyim olar iki aydı ölüP o ahmed dedimnen barabar köşdüler muşbulandığına getdiler muşbulağında o ahmet ħesdelediP ağabeyim munu dohdura götürür dohdurdan dönüp gelende bağıllar ki bir bahçede dñn çalınır güleş tutullar filan bu oturur ağlamağa başdıyyır ağabeyim deyir ahmet nölursañ ağlıyyırsañ
5 deyir yā beni bir oruya götür bir orada bir bağım o güleşçilere dā götürür altına sandaliye gollar oturullar ağabeyim gedir dñn sahibına deyir ħardaş müsādañ olarsa benim bu yegenim güleşir az çoğ birisi bennen deyir birez oynasın deyir tamam deyiller hemen biri çığır birisi irehmetlih ahmednen güleşe başlıyyıllar orda bunnar bir dolanır birbirini tutur iki dolananda ahmed nasıl deyir bele bunu burdan tutunca
10 havaya ħaldırdı ħene dih ħoydu yere ħođanda bu ħine öteki adam dedi ki belki yığaram bunnar bir daha birbirine sarılında deyir dedi ħardaş paydos ağabeyime deyiller onnar yau sizin ħesteñiz bele di be diriñiz nasıl olabilerdir ħesdeñiz yere yatırdı bizi deyir her neyse ħeldih deyir eve yatağa girdi otdu birez durdu bele durdu bağdı deyir dedi ey pencerede duruPsañ almıyyı da baña ħösderirseñ bağ dedi
15 hele saña can vermenem yemin edir ağabeyim deyir belece ħonuşdu gendisi deyir dedim ahmed ne var alma ne gezir pencerede dedi yau alesker alma pencerede ħörürem dedi adam yāndadı deyir epey onnan ħüva ħonuşur öz ağlıca ħonuşdu ħonuşduhdan soyra deyir tamam dedi gel al canımı deyir o güleşden ele geldi orda yatağa girdi gendi dilinnen dedi gel tām hakğım doldu mēnim vedem getdi deyir
20 ħözünü yumdu bişey yoh o adam ele adam idi güleşnen ölümünün arası deyir dört saat çehdi

(4 – d)

ben on yaşındakene benim babam öldü yetim ħaldım on iki nüfus benim üzerimde kaldı onnara ben bağırdım on yaşında adam on iki nüfüsü nasıl idare eyliyer alman

harbınıñ vaħdıydı o böyüh' ağabeyim de asgeridi o zaman asgerlih dört seneydi dört sene asgerrih yapıdı o zaman gèdirdih düğünnere orda burda güleşirdih ğonuşurduh
5 ğoşurduh atdarı yarışa salırdıh o sıra benim özüm gendime bir eyi at saħlamışdım dahol yaylasında yayladayih pernavıdıñ şu alT terefinde hacı abdilla deyiller duzcada hacı abdillanın da oğlunun düğünüdür gedecəhler garakösēn aħdaldardan dahola atdarı yasdığa salacahlar hele ğoreh hangisi çıħır bu atdarın yarışdara ben de bēle gètdim yayladayah atım çadırın önne getirdim atım da ēle zayıfdır ğeşmişderiñize rehmet
10 irehmetdih anam dēdi oğlum yetim dēdi bunu ne yaparsıñ dedim gèdirem düğüne e dedi ğèt ğinen bunu nere dēdim yarışa salacam oğlum bu da yarışda çıħar mı e dedim allah böyühdü ana belli olmaz benim atın işi ğırħ atdı toplandıħ ğırħ atdı gèdirih yarışa ğireciyih ğètdih bōle yarışa gedecēmiz yerde herkeş başda bi hakem dururdu hakem dedi ki herkeş yensin atının golanını ğuşgununu berkitsin yapsın herkeş atına
15 binsin hazır olsun bēle ğulah ğulağa sırya durduh ama gedende de bir candarma onbaşısı vardı memmed ali onbaşı baña dedi sen neye ğeldiñ dēdim yarışa ğelmişem dedi barım sen de bir heybe ğetireydiñ arħadan atdarın haşa hüzürüñüzden fişğısını topluyardıñ baña bu lafi dēdi ben de dedim o belli olmaz memmed ali onbaşı ordan seyid isminde bir adam varıdı dedi ben sağ ğolda duracam tabançıyı dedi iki el
20 açacām üçüncüdeki ğurşunda herkeş yolcu olsun aynı piçim atdarı hemen sürdüħ tam bir yol ğeldih yanı bir on kilometire on beş kilometire yol ğeldih irampıya çıkacıyih o rampada dedim eceba dönüm ğörüm bennen arħada heç ğēne atdı var yohsa ēle benem arħada döndüm bēle baħdım yoh arħada hēş yohsa on beş yirmi atdı var ey dedim bu ğader gèdirem ğēne eydir irampıyı çıħdıħ düze düşdüħ sür hā sür sür hā sür
25 tamam bir yol ğèldih önümde hemen memmed ali onbaşı ğaldı bir de dūn saħabının atı ğaldı iki atdı önümde ğaldı bi beş kilometire varıdı çadırrara yetişecēmize dūn saħabın atı da ğeri de ğaldı ğaldıħ memmed ali onbaşınan ben yanı fazla yoħ on beş yirmi metire memmed ali onbaşidan önde ben çadırın ğabānda atdan yendim yendim kimin memmed ali onbaşı durdu duranda dedim memmed ali onbaşı heybeñ var ĩdi
30 mı ya bā gedende o lafi sölyüyüpdü olan sen beni de öldürdüñ benim atımı da dabançıyı burdan mēm üsdüme çehdi dedim kusura baħma burda bu ğader millet ne seni ğoyar beni vurasāñ ne beni ğoyallar seni vuram burası erkeħ meydanıdır sen o lafi utanmadıñ gedende baña söylediñ hacı abdilla ğeldi bizi oturtdu ehmeħ yidih ğahdı bizi barışdırdı ğètdi bir ğuzu benim atımın ğabāna ğatdı birin de memmed ali

35 onbaşın gabana gâtdı ğuzu gabâmda geldim çadıra anam ğahdı gine yetim bunu
nerden getirirseñ dèdim at yarışı ğazandım bu ne dèyir dedim vallaha oğlum yapba
sen etmeginen hindi ğızım o ğünneri geçirdim gètdi neler yaptım

(4 – e)

ben o çocuhları oğudana ğâder burda okul filan yoğudu bir okul duzcada varıdı
atatürk ilkokulu deyirdiler ben burdan köşdüüm ğarsa gètdim ğarsda arsa aldım ev
yapdırdım o oğlumı oğutmağ için o oğlumı oğutdum adam etdim benim küçüh
ğardaşım da ankâre hacettepe hastanasında şef ĩdir ona yazdım ki ismi de behmandır
5 behman ibrahim okulu bitirdi ibrahime iş bul o da dèdi ağabey hemen gönder gessin
gönderdim gètdi ankariya ankârede altı yüz kişi intâma girdiler girende benim oğlum
altıncı çığdı altı yüz kişin içinde ama yoğ oğlumun hüneri dèldi kardaşımın hüneriydi
ordan yazdı ki ağabey dèdi hemen ibrahimi gönder buraya işe goyduhdan soyra
ibrahim gèldi izin aldı gèldi ğarsa dedi baba benim amcelerim ankârede dayılarım
10 ankârede ğomşularım ankârede sordümüz arĥebeler ankârede karsda beni teh niye
eyliyirseñ dedi ankâreden bir arsa al biz de gedeh sen de gel düşündüm yâ dèdim bu
çocuh dorğu deyir ordan hemen ğardaşıma telifon eyledim ibrahime bir arsa al arsızı
aldı ibrahim gètdi vazifesine bir sene sôra ben de gètdim oruya gètdim içersinde bir
gecegondu yapdırdım otdum içersinde yeddi sene ankârede otdum yeddi sene
15 otduhdan sôra çocuh da memur oldu gedir işine evlendirmişem gendisini bir ğün
yeddi sene soyra dedim oğlum şimdi ge ben saña bir söz söylüyüm dedi söyle baba
dèdim sen baña zamanında böyle dediñ haĥlı dediñ şimdi de bu ankâre seniñ babañ
mülküdü seniñ babañ aldı bunu sen babañ mülkünde otur ben de melmekete gedecem
gendi babamın mülküne ordan ğalañı aldım geldim buruya ğışın gèdirem oruya yazın
20 ğèlirem buruya çocuhun şimdi iki oğlu iki ğızı var oğlunun birisi savcıdır biri
matamatih ĥocasıdı ankârede dersane açıp özüne bu böyüh oğlu iki bin beşde bèle
ahşam üzeri gece geldi yanıma girdi dedi baba dedim na var oğlum dèdi bènim
içerimde bir sızı var oğlum geşmiş ossun sôle dedeñe heş ğorĥma ginen dèdi yoh sen
dèdi köyden ğarsa köç etdiñ babamı adam etmeğ için babamı o yere getdiñ babam da
25 bizi adam etdi bu noldü seniñ ekmēnnen olduh biz biz seni bir haca gönderemmèdiñ
bu sızı benim içerimdedi söyle ğörüm ğaça gedilip ğèlinir dèdim bilmem ki ğaça
gedip geliner söylüyende dèdi ğetsen burdan gedecēn köyden gedecēn dedim köyden
gedecēm ankâriye yenececeğim tamam dèdi getcen orda hocalardan örğen ginen dedi

geldim burda duzcada şih hoca var sordum dedi ğarı ğoca getseñiz on iki milyarnan
30 gedersieñiz gelersieñiz ama dedi fazla masıraf yaparsieñizsa onu biz ğarışmanlı dedi
dedim oğlum sen ki baña öyle bir laf dediñ allah senden razı osun éle bir ğetdim
geldim bu iş ağıra mal oldu torunum dedi yazılmasañ buruya gelme dā hemen ğayıt
oldum oldūm kimin ikimizin de kağıdı çıhdı ğalannan sebep nöldü törnüm oldu
35 ğetdih hacımızı da zıyarat eyledih o ğözel yerreri o ğözel şeyreri ğördüh allaha şükür
zıyaratını yapıdih sah salamat döndüh ğeldih melketimize şimdi hele de yaşırıh otuz
kişiydi ığdırrı yanı otuz kişi bēni baba diye tutdular havada bunu ana diye havada
tuturdular yanı o pıçim birbirimizden ayrılанда biz ankariye ordan yolçu olanda
başdadılar ağlamağa hoca varıdı üsdümüzde dedim hoca sēn anan ki yanındadı sen
niye ağlıyırsañ bē dedi o bize ğırğ ğündü analıh yapır biz nasıl o ayrılанда ağlamıyah
40 yau dedi şimdi éle ğözel ğünner ğördüh ğözel ğünneri ğeçirdih ğeldih ankeriye
yendih orde de bir ay ğaldıh onnan sōra ğeldih melmekete hindi ğeçirdimiz ğünner
bēle babam ğeçirdih ğeldih dolaşdıh allah siziñ de işiñizi ras getirsin

Derlenen Kişi: Hurşit Yazar

Yaşı : 77

Yer : Akyumak Köyü / Iğdır

Konular : Maniler

(5 – a)

sen açılmıyan tezze goncasañ
ben senin nevrağın olaydım ay ğız
nazlısañ tuzlusañ tüldeñ inceseñ
men seniñ yarpağın olaydım ay ğız

5

diliñ de dodağın mezedi meze
görüm gül cemaliñ gelmesiñ göze
sen yeğilmeli balsan teptezze
men seniñ gaymağın olaydım ay ğız

Derlenen Kişi: Erol EROĞLU

Yaşı : 47

Yer : Akyumak Köyü / Iğdır

Konular : Mani, Genel Anılar, Askerlik Anıları, Nevruz Bayramı

(6 – a)

ezizem dağda ne var
el köşmüş dağda ne var
mecnun hıyali gönlüm
leylisiz dağda ne var

5

(6 – b)

bir gün dananı itirmişem tapammirem demeh gediP hañın ekinine tüşüpdü aparıP
gatıPdı peyelerine men neynirem danayı tapammıram ama ële ağılyram ële ağılyram
yani ële hā mēnim bi böyüh' ağabeyim var ğardaşım ğeldim eve nenem dēdi noluP
hanı danalar dēdim itirmişem gēt tap benim ğardaşım da çölden eve küleş ğetirirdi
5 öz dilimle deyim ğeldi dēdi nene noluP dedi bu gede dananı itiripdi men de uşām
gede hele arabadan yem verem kürēğmin ortasına bir dene yaba çehdi ağzı üsde
tüşdüm yere nenem ne dese eydi vur eliñe ğurban men uşağam men annamıram indi
danadı ğaçıPdı itmiyeceh batmıyacah e elbet birisi şeydeceh diyeceh ki mēm
peyemdēdi danañ gelmişdi mēm ekinime tüşmüşdü o zaman da esgiden hā birinin
10 ekinine birinin danası tüşseydi vay o adamın halına ğıyamet ğopardı

(6 – c)

bir gün ğız ğaçırtmışıñ bağ bu ãmim bu ãmim mēni örgetdi dēdi hele gel ğētdih
mēnim yegenimdi bunun da yegenidi mēnim bibimin oğludu bunun da ğardaşının
oğlu obiri ğardaşının ğızını buna ğaçırdacıñ neyse bu köyde ële bir dene tahsi varıdı
dā o da bizdēydi neyniyeh neynemiyeh mēnim rehmetlih babamnan hanıdı o dayı
5 burda dēl o getdi dedi ğonağımız var onu aħşam saatdarında ğötüsün aħşam onu
getisin bir iğdire ğoyağ bu da dedi tamam men ğelim dedi yoğ sen gelme erolunan
ğötürecih men de aħşam bu saatdar olardı ğētdim arabanı çalışdırdım çığdıñ ğızı
ğacırdıñ men eve gelemmirem ğardaşı mēnim de ãmim bunun da emisı onun arvadı
töküldüler bizim hayata bizim de hayatın duvarrarı çoh bële ucadı men o hayatı
10 görmeğ için çığdıñ eriğ ağacına çığdıñ ordan hayata bağıram bunun emisinin

hanımı arvadı dedi ki ya benim gızımı vereceksen ya da ki seniñ oğluñu sürüm
sürüm süründürecem yani bizim dilde orasını es geçeh' éyleyle etdirecem neyse men
eve gelsem soracağlar diyecehler ki hara apardıñ bunu men de yerini ya diyecēm ya
da ki meni şeyliyecehler yoh tapdamazdı eme örgeneceğdi yerimi neyse men eve
15 gelmedim gecēn bir saadı bizde bir eski çoğ esgiden bir ev damımız varıdı ama çoğ
böyüdü getdim biz oraya unumuzu yığırılı buğdamızı yığırılı her şeyi yığırılı dedim
men gedim oraya girim orda yatım meni heşkim tapammèsin getdim bële buğdaların
üsdünde bële yatdim hele men bağdım geceniñ bir vedesi sıçannar üsdümde gezmeye
başladı birisi gèldi üsdüme çığanda da görhdum ordan gağdım getdim bizde yatağları
20 yığanda deyiller ki yüh o yükün perdēn arasında bu gáder bir boşluğ varıdı
ayahgabımı da çığartdım o yükün dalına gizdetdim sabağdı men bële uyağam bağdım
nenem gapını aşdı girdi içeri bağdı mēm yatağım boşdu dedi beynavarım göresen
hindi haralarda galıp men onu görürem o mēni görmür dedi yazılı erol göresen indi
ne çehdi harada yatdı men de éle başımı bële yükün şeyinnen uzatdım dedim nene
25 men burdayam yen aşşığı seniñ orda ne işin var yatah bozular diye çöker diye yen
aşşığı orada mēni élecene azarradı bunnar erdi muradına biz de çıkah kerevetine

(6 – d)

asgerliğe ilk getmişem bah söz vedesine çeker bah bu zamannarıdı neyse paltar
dağdıllar gaş numara ayakgabı bële atıllar neyse paltar maltarı verdiler dediler ki
gediñ bunu geyiniñ biz öz paltarrarımızı çığartdıñ bu asger paltarını geyindih gardaş
men bir atmış beş meñe veriPler bi sehsennih adamın paltarını ayahgabı gırılı veriPler
5 gırılı dört numara bir ayakgabı geymişem ayağıma aynı pembe panter kimin ayağım
bu gáder şeyde galıP neyse gèldih yatdıñ sabahnan gağdıñ bir gaş gün sōra ayağım
içerde ahır potun içersinde o yana bu yana o geder gedir gèlir ayağımın altı nasır
bağladı bir gün bële işdimada asteymen dedi ki herkes ayakgabısını çığartsın o
zaman dırnah mırnah gonturolu yapıllar ayah gonturolu yapıllar hele bahtı mēm
10 ayağımın altına obiri asteymene dedi ki hele gel bunun ayağının altına bağ éle bil ki
biz de bir söz var eti suyun içine atıp pōşülüyorsen hā ah élecene oldu onnan viziteye
çılımışam çılmaz olaydım silahı goymuşam oraya mē bir hefte izin vèriPler silahı
goymuşam oraya o da pas tutup mēm burdan da dūmem gopuP bağ burdan dūme
tühme de bilmirem neyse yüzbaşı dedi ki herkes gayrisiz geleceh işdimaya
15 silahlarımızı da aldıñ götdüh oraya numarasını oğudu bu silahın sahabı üç adım

gabağa men de terlihen getmişem isdirâtdıyam yüzbaşı gözünü sevdiğim tutdu mēni
bu yaħamnan yiyerseñ yemezseñ vurdu nece burdan o sancaħ dā çatal iğne bilirseñ
sancax sancaħlamışam aħır buramda düğme yohdu yā ğopupdu onu da dikemmirem
ya o sancax oradan aç bunun barmağına bat vay ana dedi daha meñe çehdi de çehdi
20 dedi daha seniñ istirâtıñ burda biter

(6 – e)

indi o işin dadı galmıyıPdı bizim zamanımızda uşahken alırdıħ laylon poşetdēri
torbaları ğēdirdih her ğapıya ğēdirdih bayramçalığımızı alırdıħ her ğapıda boyanan
yumurtalardan noğut kişmiş encil buna göre ne alıPsa dā adam kofret pasda yığırdıħ
gelirdih o zaman narvuzda herkes onun hazırlığın iki ay önceden yapırdılar amandı
5 uşahlar geler burdan mehçup bi şekilde evine döner bişey alemmez döner indi uşah
gelmesin diye adam ğapısını kilitdiyir ğaçır narvuzda bēle ateş yandırırđıħ yumurta
dōşdürmeh varıdı bizim bura ħırmenidi bu alan boşluğudu biz boş olan yerlere
ħırmen deyirih orada gelirdiler toplanırdılar ateş yaħırdılar ağırlıgım uğurluğum bu
ateşin üsdünde deyirdiler yani obiri senemiz verimli bereketdi güzel olsun yumurta
10 dōştüren bi terefde ateşin üsdünnen atlıyan bi terefde herkes özüne göre oyun
oynuyordu ğapı pusmah deyirdih helfetden gedirdih çoħ esgiden bacalar vardı o
bacalardan ğulağ asırdılar bizim zamanımızda o bacalar ğaħdı ğēlirdih pēncerenin
altına sinirdih ğulağımızı verirdih orada niyet tuturduħ da eğer o evde güzel sözder
deyilirse bizim senemiz güzel geçeceħ verimli geçeceħ bereketdi geçeceħ tabi aşıħ
15 olan birbirini sevenner o senesi ğavuşacax eğer oradan da pis bi şey eşitseydih o
günüsü o ğapı pusmaħ zamanı heşkim evinde pis söz danışmaħ isdemez çünkü
herkes ğapısının dinnendiğini yanı pusulduğunu ğulağ asıldığini bildiği için hep
güzel şeyler danışılar bunun içinde hele özelliħle o günü ēle pis danışan her zaman
pis danışır dā ōn da ğapısına heşkim ğētmezdi bi senesi diyelim ki seniñ ğapığa
20 geldim helfetden seni dinnedim sen o günüsü pis danışdıñ ertesi narvuzda sēn gelip
dinnemezdım çünkü sen mē bi senemi zeher eylediñ o inanış vardı tabi biz uşahlar
arasında danışırdıħ mesela deyirdih ki bu eve ğētdih bu evde pis pis danışdılar
önümüzdeki sene nervuzda getmiyecih yani ertesi senesi getmirdih

Derlenen kişi : Zernişan ARTANDAŐ

Yaşı : 76

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Maniler

(7 – a)

dediz demiş ossun
yediz yemiş ossun
dayandığım ğapının
yanağı gümüş ossun

5

diyerbekir bu mudur
desdi dolu su mudur
dedin men erken gelirem
gej gelişin bu mudur

10

elçibeyler hoşgelipsiz siz bize
sizden mürvetinen başlıh isderem
đırđ deve alacam đırđ da gojjayin
onun üsde mağmerinen döşseyin

15

đırđ goyun otduyar đırđ da şişseyin
ona göre yağ düğüsün alacam

Derlenen kişi : şerif Baba

Yaşı : 47

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : şiirler, Anılar, Hikâyeler, Fıkralar

(8 – a)

deyir bilirem sen ehdinnen dönüpeñ
dedim ehdinnen dönenin gözü kor olsun
gidip payız olar rengi döner yarpızıñ
kışa ğalan dal olmaz ğarpızıñ
5 pis arħadaşıñ pis yoldaşıñ olmazsa olmaz ne yapsıñ

men deyirem mehebbet her zaman yürehde olsun
sevgi bağı ğaş göz arası olsun
bu mehebbet sevgi ğelirse yürehden olsun men deyirem
10 dözen dözsün dözmiyen de gine hoş ğelsiñ deyirem
men size hoş ğeldiñ deyirem

deyiller ğocalıPdı ğoca şerif a doslar
amma men ğocalmadım
15 mēni az ğalannar ğocaltdı
ağarmayın saşlarım amandı
deyir dözemmedi hicrana
ğönül ğetti oldu virane
ağarmayın saşlarım amandı

20
iki dosduñ iki mehebbetiñ
girip arasını ğatana nahlet
dosda dost deyip de
dosda tuzah ğuran atana nahlet

25
dedi dosdarı bōn şerife kesdi ala bir beçe
altına çeħdi kilimle keçe

- eğer mehebbetin sevgisi düşse
bu güzel dosdarıñ
- 30 bunnarın da bir gün sırası geçe
mehebbet sevgi her zaman yürehden gèlir bunuñ ğıymetini bilen bilir biz de bir söz
var dedi bilirem mehebbet ğaşınan göz arasındadı sevgi yürehdèdi yaħar ama
mehebbeti yahalıyan ğıymetini bilsıñ
bilirem ki sen de sevgi bağına bir daş atsañ
- 35 ğoncalana görünen bir gül olur
sevgime gönlüme gèl deyirem eğer gönlümde sevgin varsa
o da seniñ olur deyirem
bizim mehebbetimiz budu bizim mehebbetimiz sevgi bağıdı bizim mehebbetimiz
dosluħdu bizim mehebbetimiz neşedi gülmehdi acı söz insanın üreğini yaħar aynı aşk
- 40 kimindir acı söz ama mehebbet sohbet insanın çehresini açar açan bir gül kimin men
de bunu bõle deyirem men madem doslarım geliP iki kelime bir de bir azeri türküsü
söylüyüm ki ğoy bunnarıñ gönlü hoş olsuñ gonahlarımızın eziz dosdarıma iki kelime
olarah ğoca ğartalı söylüyüm
ğoca ğartal ne gezersen
- 45 dağlar ğoynunda ğoynunda a ğoynunda
derdiñ alım
bala gördüm anasının
ağlar ğoynunda a ğoynunda
derdiñ alım
- 50 niye galbiñ ğaralıpdı
gül üsdünü har alıpdı
derdiñ alım
şamamalar saralıpdı
tağlar ğoynunda ğoynunda
- 55 gadañ alım derdiñ alım
azaplı yaz dile gelmez
uşdu canım göle gelmez
giden gètdi geri gelmez
çağlar ğoynunda ğoynunda

60 gadañ alım derdiñ alım
ne gezirsiz dağlar goynunda goynunda

(8 – b)

eşimi dokkuz senede zornan almışam silah zoruynan benim asıl ismim muharremdir
işde lakabım burdan gelir şerif baba hani aşşih deli divana olur aşşığın sözü
söylenmez mehebbeti sözüne sóhbetine gelir amma sözü söylenmez men gëttim
toylarda hep söylerdim çoğ yanlı söylerdim yanı mēm çoğ tiz seslerim varıdı bazen
5 çeherdim bële gazel o bayannar çoh ağlardılar men eşimi dokkuz yıl istedim mana
vermediler kendi öz dayımın gızıdı bir gün girdim gıveye dedim ki ulen herkes
yatsıñ gahsıñ silahı çehdim dedim eğer bu belde bēm beldemse bu gızı mē alacahlar
neyse hakime hanımın huzuruna çıhdım hakime hanım dedi oğlum ne yapıdıñ dedim
hakime hanım otuz yaşındayam dokkuz sene isdedim görüşçüler baña vermediler ben
10 elçime dedim ki gitme eğer elçim gëdip de boş gelirseñse ben başımı vurrum dedim
dedi ki sen kendini fatih mi zannetdiñ hayır dedim men fatih zannetmedim ben
fatihniñ ganunlarını uyguladım ezelden üreği yanan mehebbeti düz olur yanlı
mehebbete söz veren de söz olur iki kelime arz edelim bahtım hakime hanım
gözderime bahır çoh mu sevirseñ dedim hakime hanım bilem ki dar ağacım
15 gurulacah fermanlar oğunacah gine men munu alacām dedi on sene ceza yerseñ
dedim gabulluyem dedi sē bir sual soracām mē doğruyu söyle dedim doğruyu
söylüyecem söz verirem señe dedi güzel mi dedim valla güzelliñi bilmirem böyna
aşşih olmuşam bir sehsen boyu var tahsili nedi dedim ilkokul zenginnī dedim bōn
evinde ekmē yoğdu bah dedi yavrum bi insan kendisini ateşe atdığı zaman ya o
20 köyüñ güzeliñi alar ya zenginini alar ya da tahsilisini alar deyirseñ ki özümü ateşe
atdım dā desinler bu adam bu aşk uğruna yanıP yanlı bağrıma köz basmayıñ
mehebbeti sevgiyi mennen soruñ aslıyı kereme değil aşk insanı yağar yığar emme
mehebbeti mennen soruñ onun mehebbeti mē lazımdı çünkü men onu sevirdim savcı
bey de gelince savcı da bunun demeh göcası dedi ölüm silahı ne yapıdıñ dedim men
25 de köyüñ dışarısına çıhdım durdum bir köprüñün üzerinde dedemnen galma eski bir
silah dedim ulan yarım meñe yar olmadı sen de mi mē yar olmadıñ vurdum batıra
çehdim çıhdım gëtdim bële gözüme bağdı dedi men seni azat eyliyecem azat eylesem
sen bunu alısān men sē gine deyirem sayın savcım bilem dar ağacım gurula ferman
oğuna men yine munu alacām ve aldım da şu anda eşim üş tene de gızım var on altı

30 yıldır evliyim hale birbirimiznen küsüp darılmamışh bizim sevgimiz düzdü bu yazın
ğahdım dedim gedim haynanara bir oraya çıhdım bu mēni arıyır ulaşammır da saat
on buçuhudu baħdım ulaşdı neredeseñ falan gāvaltı yapmadıñ baħdım moralı bozuldu
gētdim bir demet çiçeh' topladım bēle ğır çiçeği her daldan bir çiçeh' topladım bir
demet bu ğader baħdım bu mē darılıP sen mā haber vermeden nere gedirseñ gēldim
35 dedim ay dayı ğızı ayağında mesdiñ var meni öldürmeye seniñ nece ğasdıñ var dayısı
ğızı bibisi oğluna kesdi ala bir beçe altına çehdi kilimle keçe seniñ mehebbetiñ
sevgiñ meni de bir gün geçe ğurban olüm men seniñ için gētmişem dedim gedim bir
ğırçiçē topluyum getirim ğırçiçēn buna verdim üzünden de öpdüm e dedim ğoca şerif
budu baħ mehebbet dediğiñ budu onun üreğini çaldım sabahanan ğahanda ğunaydın
40 gidende uğur olsun gelende hoş gelipsiñ dünyada en güzel şey bilirseñ nēdi ağız dadı
allahutala hēç bi insanı sağlığınnan ağız tadınnan mahrum etmesiñ sevgi insannarda
bir bağdır ğurular bazen bağ çözüler ama o bağın kıymetini bilecehsen kurduğuñ
zaman o bağın ğıymetini bilecehsen yavuz sultan selim bir gün yolda giderken yaşlı
bir köylü fidan tıkmış ay amca ğolay gelsin deyir deyip sağol bala deyip emice sen
45 bunu görmüyesēñ sen bunu niye yapırsañ deyip ki men değil mennen sōra geleceh
nesiller o uçan kuşdar yesin ki mē yeter dediği duvalar dēyip ki bu adam çoħ bilir
dönür dēyir ki buna bir kēse altın ver bu bağ ğurandı gönülde her zaman bağ
bulunursa sevgi her zaman yüce olur önemli olan kurduğuñ bağıñ diktiğiñ meyvanıñ
kıymetini bilecehsen işde azerinin en büyüħ özelliği de nēdi birbirine kıymet
50 vermesi biribirine sevgi saygı göstermesidir beldede ne kadar geniş varsa hal hatır
sorullar bana deller ki şerif baba niye bu insannar seni bu kadar sevir her zaman
kıymet vermesini bilecehsen her zaman yürehli oluñ her zaman dostlün kıymetini
biliñ

(8 – c)

topal oruç diyardiler çoħ cesaretdi bir insan bir ayağı yoh annatardı o adam deyirdi ki
bir gün ankaradan iki tene müfetdiş ğelir deyir ki yā ğardaş bize işde şerif babağı
bize göstereseñ köye girir baħır eya bir dene adam tahtın üsdüne oturuP biri de
tükkanın önde oturuP tahtın üsdüne baħır adam baħır da bir ayağı yoħdu bir de ona
5 deyir ki aşşih ali ğah yolu gösder aşşih ali ayā ğahanda bunun gözderi görmür
adamlar şaşırır emir veren topal yol gösteren kōr ama kōr adam deyir ahşam olanda
bu ikisini döğdüdürecem o zaman da vesayit yoh deyir gel ğardaş ğonağımız ol

adamlar deyir ki bir k oyde emir veren topal olsa yol g steren k or olsa adamın başını
g rd rir topal oru deyir ki sen ne deyirseñ e bu g lip deyir hacı m ni  ld rseñ de
10 d yseñ de men s z n dorğusun diyecem bir k yde emir veren topal olsa yol g steren
k or olsa adamın başını g rd rir deyir k poğlu sen ne bildiñ men s n başını g rd rac m

(8 – d)

aşşılıh aliniñ g zderi g rm r biz de esgiden hep evin  n nde bineh daşları olardı
oturup orda b le  k p basdonu da g c nda t t n eşiyir sigara ieceh  bunun da bi
dene arvadı var adı da g rağızotdu g pğara zayıf bir arvat men de onu g rd m
5 bilirem yaslandı bunun dizine deyiP  h aşşılıh ali  h seniñ o g zel g zderiñ g reydi de
meni kimin bi maral s n diziyiñ dibinde oturuP d di k poğlunun g zı sen de maral
olsaydıñ m nim kimin bi k re gelmezdiñ gine sen de mennen beter hakgaten de
g rağızot çirkin  di çoğ da zayıf  di

Derlenen Kişi: Necife ARTANTAŞ

Yaşı : 52

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Maniler, Tarımcılık ve Ürünleri, Anılar, Ağıt, Batıl inanışlar, Nişan Töreni, Terifleme (DüğünTöreninde), Ninni, Doğum Sonrası Adetler, İsim Koyma, Hastalıklar İçin Tedavi Yöntemleri

(9 – a)

dağlar dağınam seniñ
gam otağınam seniñ
söyletme çoh ağlarım
yaman çağınam seniñ

5

ipeh' mendil bükeyim
derdim kime tökeyim
ğardaşdan mehtüp gelmiş
kefenime bükeyim

10

hola kötanim hola
merç tutam gaynım ola
bilmèdim gayın dedim
belke de yarım ola

(9 – b)

güzel alardıh ehmēmizi suyumuzu gederdih tarlaya ahā ya parayla tutardıh ya bedel
eyliyerdih sen mā gelderdiñ men sā gelerdim hē arhadaşına dā gèderdih zemiye aha
türkü diyerdih gonusardıh sabānan çıhardıh gafaltı yapardıh onnan soyra övleleri
yemeh yapardıh yiyerdih aha èle ha çapā da kerki var da bële elimize alardıh
5 tüşerdih kerdige bële yapardıh giderdih da èkin èkirdih èkiner için yapırdıh da bala
be pancar èkirdih bosdan èkirdih dumates èkirdih otunu temizliyirdih heye
büyüsün diye gübre vererdih su vererdih çapa vıyardıh kerki alardıh elimize
kerkini görüPsüz görmüPsüz bilmirem pancar bayramnan bir ay soyra mizmer var
tohum töheller mizmere götüreller turahdırnan ekeller da gederseñ èkerseñ suyünü

- 10 vererseñ onnan sōra bir ay soyra çapasını gedip vıarsañ kağını gedip eyliyerseñ
birinci ğara kağını gelersen bir on beş gün soyra gene gedersen ikinci kağını vıarsañ
on beş gün soyra gèdip gübresini verip süyünü verersen üçüncü kağını vıarsañ èle
bu zamanda çıhır pancarrar çıhır ğantara verrih bunnan soyra yerini de gene
sürersen turahdırnan buğda ekersen buğda ekimi de de èle olur da gedirseñ gene èle
15 èlece buğdanı ekirseñ suyunü vererseñ bı sefer gelerseñ ğar yağar yağmır yağar
onnan soyra ğalar ğarın altında bayramnan soyra gene gübresini verip süyünü
vererseñ böyyer piçersen yeddinci ayda da buğdalar pıçilir bir buçuh halvar buğda
ekmişih başga da yeşil fasülye ekeriz bayramnan soyra gederiz her şey bayramnan
soyra ekiler uşahlar geder yeri sürer güzel bële arh arh yapar gedeller yeri süreller
20 onnan bële arh arh açallar aha bayramnan on beş yirmi gün soyra gèderih onun
tohumunu fasülye tohumunu götürerih tumba tum o tumlara èkerih böle üç üç üç üç
ekip gidèrih onnan soyra ğanalların suyu gèlmir da yağmırın süyunan çıhar o
fasülyeler gèderih onun kağını eyliyerih gene ğara kağını gelerih bı sefer on beş gün
soyra gene gèderih onun kağını vıararh üçüncü şeyde gene gübre vıararh kağ eyliyerih
25 onnan soyra hesteliyen varsa illac aparıp sepèrih terim müdürlü deyiller ne deyiller
ordan èle yaparız he

(9 – c)

- babam bir gün gèldi men gètdim ğardeşimgile ğardeşim bir dene hindisi vardı annem
söyledi ki onu kes mēm ğızım bura gèlmiş yesiñ ğardeşim arvadı kesmèdi sahladı
annesı gelerken annesine kèdri annem onna babama ğıleylendi dedi ki hele bah
neçifeye dedim o hindini kes yesin gèlinim kesmèdi yemèdi annesine kesdi çağırır
5 mēm ğardeşimin arvadını babam deyir zenure zenure ğardeşimiñin hanımıñın adı
zenurèdi zenure zenure nē deyir
hoydu bizim mehlede
toydu bizim mehlede
etdi sümüh yağlı aş
10 boldu bizim mehlede
deyir bu ne annamdı deyir hindini mēm ğızıma kesmèdiñ öz anaya kesdiñ ona mesele
gètdim

(9 – d)

unutmuşam ğurban kèsim be ehmeħ hakkı deyirem namaz ğılıram o namazi iki reket
ēldim ğahdım mı yohsa bir kere mi ēldim onu unuduram demirdim o zaman nağıl
yohūydü kü od yandırarığ navrız bayramına bir ğün iki ğün ğalanda deyir ağırırğım
uğurruğum bu odun üsdüne hasdalığım belam derdim bu odun üsdüne òn üsdünnen
5 deyirem çocuhlara ğèlin atlān sene de bir kere üş kere odun üsden bële hoppanallar o
yana bu yana odu dā bala men de banyo yapırdırdım üzerrih var bizde siz bilirsiz
bilmirsiz bilmirem üzerrik heye yandırırđım deyirdim

çığdım tepe başına

dedi yā ali dedi nēdi

10 beçera dedim derdime çare

dedi ğèt üzerrik ğèti

gada gadadan savışsın

ne pis ğöz varsa

tüşsün burda alışsın

15 yanı odda üzerrik yandırardıh ateşin üsdüne tøkerdih çocuhları òn üsdüne ğoyardıh
nazarı yanı kesirmiş hindi aşşada var gederken men sā onu görsedecem ğurban kèsim

(9 – e)

yaralandım yanımnan

kuşdar doydu ğanımnan

ēle bir derde tüşdüm

bezgin oldum canımnan

5 e be ay oğul odu da be men yazığ neyniyim allah ğörsetmesiñ bir bacım bafat oluP
bir de cevan ğardaşım bafat oluPdü ama ğaş senedi sağul ölmüşderize rehmet ğaş
senedi unutmuşam unutğanam bu sene ēle olmuşam

(9 – f)

oğlan orda erzurumdadı dedi ki anne men ğızekirden ğız sevmişem ğedin ora elçiliğe
men dedim ölüm gederem mēn sözüm yere tüşer men birdenbire hağın ğapısına
ğètmenem ğètsem sözüm yere tüşer yoh dese onda nōlar dedi sen ğèt men çocuh
muyum men annaşmışam ğıznan sen ğèt heletini verecehsiz şirinnini içecehsiz men
5 ğayınnarımı ğayınım hanımlarını topladım ğètdim onnarın evine ğètdim hoş ğelipsiz
hoş bulduħ ğètdih ğözel onnar da hazırırğ yapıP bizi ey ğarşıladılar heye bize ğüzel

hizmet aldıh vèrdih güzel şirinnîmizi dağıtdıh biz de çikolata götümüşdüh gonağıya
götümüşdüh dağıtdıh alırken de netër deyiller allahın emriyle m̄a deyir ki sen dene
dedim mennen böyühler var m̄e tüşmüyüP men sizi getimişem ki siz m̄em yerime
10 gonusasız men gonusmuram onnar m̄em yerime gonusdu aldıh vèrdih şirinnîmizi
ışdıh gèldih dedim belge goyacih nişan goyacih nişanı ḡabul etmediler dediler yoh
yedimci ayda goyacih üzüh taħıldı başörtü taħdıh üzüh taħdıh kebin kèsildi heye
yapdıh gene gètdih beş yüz kişilih meyva suyuyla pasta almışdı gedende beş yüz kişi
ora götürdüm hediyesiz dedim ħakı men niye zor durumda goyum kü aha üzüh
15 taħıldı güzel başörtün de atdılar omuzuna foturaf moturaf çehdirdiler p̄tdi gètdi o
günner de dedim ay oğul gelniñ yanna çihmişam olmaz meyva zada aldım yaş meyva
getdim gelniñ yanna

(9 - g)

gèline türkü söylüyürüh gèlin çıħdı eşiğe deyir
vèrdih bir dana
aldıh bir sona
gızın anası
5 gal yana yana

gèlin diyer yoħdu anam
burnumnan aldılar tanan
neçife senin böyüh'anan
10 gèlin hoş gèldiñ hoş gèldiñ

gèlin diyer yoħdu ġardaşım
başımnan aldılar tacım
rıfat senin böyüh ġardaşıñ
15 gèlin hoş geldiñ hoş geldiñ
beye tüş geldiñ tüş geldiñ

var nece gèlinin sözü çoħdu uşumnan çıħıP ağlımnan çıħıP

(9 – h)

diyerdim ğurban olũm dediler kannan ğurban olmaz deme ğurban olũm denen ğurban
kèsim yo men deyirem bu yõnnũ dēl ğeldim mesela garib īdim bēm rahatsız īdi ona
dedim bacı buna dedim ğardaş ona dedim ğurban olũm bına dedim heyren olũm yani
ēle yani men deyirem başgası dēl

5

garibem vetenim yoħdu
ğolumnan tutanım yoħdu
malım var satanım yoħdu
ana men garibem garip

10

dağlar dağladı mēni
ğören ağladı mēni
ne kareli bahdım var
derde bağladı mēni

15

çay ğırağı ğırda daş
adıya ğurban ğardaş
eziz ğũn eziz bayram
eziz ğonağım ğardaş

20

sandıħ ũsde ũzũm var
ũzũm sende ğõzũm var
bir evde iki bacı
ħırdasında ğõzũm var

25

bu gelen naħırdı mı
ğõğeren taħıldı mı
deyiller ğardaş ğēlir
menzili yaħundu mu

30

sõt sõtten uca

sōde çıhdı cüce
ğurban olūm ay ğardaş
asgerden geldi ğeçe

(9 – 1)

layla dēdim yatasañ
gızıl gülde batasañ
men layla dēdihçe
sen yıhılıp yatasan

5

layla dēdim ucadan
sesim çıhmır bacadan

men oğğadan layla bunnara yadımnan çılıp gediP bir de men söz deyirdim munnar
küçüdü deyirdi sen niye zekin söz demirsen bêle bayatı deyip ağlıyırsan niye êle söz
10 deyirsen bêle yaralı yaralı dēyirdim

(9 – i)

doğumüyü yaparsan gelersen on gün yatarsan on gün soyra su ğoyarsan on kusulüyü
tökersen on dene ğaşşıh su bêle ğaşşığa şeyliyersen tökersen bir setilin içine bir setil
suyu sóyühluyarsan banyo yapıhdan sōra on ğaşşığın süyünü tökersen kusul dēp
başıya tökersen sıcah su on gündü ya doğum yapıPsañ on kere o ğaşşığı doldurursañ
5 setile süyü tökürsen o süyü yıhandıhdan sōra o süyü yanı kusul dēp on kusulu
tökürem cümbeden pak olmağ için gurbeten illallah onu tökürsen başıya onnan
soyra da ğırh kusulu tökürsen indi de ğırh kere o ğaşşığı tökürsen deyir yanı o
tökülmele ölünce o kusul insān boynunda ğalırımış doğum kusulu ğırh yapan zatan
10 milleti topluyur deyir ki ğırh yapıram ğeliñ ğırhıma ğırh yapıyan da isdiyen dos
geler çocuğun yanna hediyesinnen gelir

(9 – j)

isim anneden olan kimin ğelersen bizde möhür deyirih namaz ğılarsan yā bilirsən
bilmirsen o möhürden mēm çocuhlarımın üçüne de bêle yemeh ğaşşığına ğaşıdılar
indi yağ size ğoydum o yağdan da birez ğoydular o möhürden meme yemedən anne
memesi onu yalatdılar o çocuğa möhürden o yağı yalatdılar ğulağına ezan deyirdiler
5 ki bu çocuğun ağzı temiz olsun yanı çocuğun ikinci günü üçüncü günü ezen deyirsen
onnan sōra ismini biraħırsan mēm çocuhlarımın ismini kendim biraħmadım amcaları

birahdı birin de dedesi birahdı tafgımı oħuyardi mēm gaynim gaynatam indi bōn
mesela orda yazır ğız olsa bu ismini goyun oĝlan olsa bu ismi goyun mēm
çocuhlarımı tafgım oħudular ğoydular

(9 – k)

rıfat anneden oldu aldılar ğoydular ora ěle men de uyumuşam o da uyuyuP sabānan
ĝahdıĝ bōleh vardı o zaman bōlüyördüler da bēle beznen bōlüyördüler çocuĝu aşıdıĝ
kı dōrt beş tene bez sada afedeseñ ĝan olmuş ĝōbēyi ĝalın ĩmiş ipnen baĝlıyıPlar
çekiliP o ĝōbehden ĝan ĝēdip men ĝahdıĝ ahşam doğum yapbışam aĝladım dedim
5 bu nasıldı bu çocuh ölür bunu ĝötürdüler dohdura dohdur bunu teraziye ĝoyuP
çehmişdi demişdi yanı ĝan ĝedipse de fazlalınān ĝanı fazlāmış kendisine ĝöre de
ĝalıPdı torpaĝda pışende o zaman esgiden men dēl men doğum yapıdıĝdan sōra
podura vardı biz podura alardıĝ çocuĝun pişine tōkerdiĝ tam iyileşsin diye esgiden
temis torpaĝ ĝederdiñ ĝetirerdiñ temis torpaĝı bēle tūlbete ĝoĝardiñ bēle ince
10 başıörtüye bēle eliyerdiñ torpaĝını tōkerdiñ çocuĝun pişine ĝoltuĝunun altına pişine
deyirdiler çocuh sancılanıPdı bu çocuĝa ne lazımdı ĝedirdiñ yavşan sūbürgesi vardı
çölde indi yeşildi tanımazsiz siz onu heye onu ĝetirerdiñ suda ĝaynadırdılar onu
vērirdiler çocuh işsin sancısı kesilsin diye yavşan sūbüрге ĝızamıĝ esgiden aĝır
ĝēçerdi ĝızahmıĝlar indi mēm çocuhlarım yūngül ĝēşdi onun aşısı var vırdırırđıĝ o
15 zaman aĝır ĝēçirdi başıörtü ĝetirērdiler başına baĝlıyārdılar para ĝoyardılar başı örtūn
kenarına ki bu ĝızılçadan eyileşsin o paranı aparıp fakire vērērdiñ evden un çıhardıP
vērērdiñ kırmızı başıörtü olardı başına baĝlardı bunun kenarına para baĝlıyārdın o
çocuh eyleşsin diye vērērdi bir fakire paran da o başıörtūn de vererdiler aparıP

(9 – m)

çoh yapıldı bu saçım ĝader yapıldı bēm yoħuydu mā sahap çıħan yoħuydu sōzümü
ĝonuşan yoħuydu çoh yapıldı ne bilim deyilen laf da var deyilmiyen laf da var
teşdenge ĝāder men yıħıyrdım iki senedi üş senedi o makinanı ora baĝlatmışam
makinanı ĝurdular çamaşır atmışım makina orda yıħadıĝça men otumuşam önünde
5 makineye baħıram nelernen deyirem ömürren pıtdi baħ her şey varken biz bu ĝaden
niye çileni çehdiĝ ki men indi özümün çehdīmin bi çeyrēni men ĝēline çehdirmem
ehmeh ĝakĝı men indi hele oĝlanın düĝünü yoħdu deyirem oĝlum en vacip ocaĝın
buzdolabın çamaşır makinen hele bu üçü alınsın onnar vacipdi anne deyir tamam
alacıĝ çocuh ohula ĝēdir olūr olmūr ĝēlir yapışır yatırdım sabānan ĝahırdım ki uşah

10 ğahıp mennen para isdiyeceh nerden bulup nerden verecem çocuğa onnarın hepsi
üzgüntüdü dā be valla

(9 – n)

babam iki dene ğadın alıP biz zatan başğı altında böyüdüh yanı çoğ çileler altında
analğ elinde biz annede annelih görmedih annemiz ğorğunnan bir bardah suyu orda
ısıtıp çocuklarına vermezdi biz hep analığmızın eline bağardıh annemizin de heç
emiri elinde dēldi ōn eline bağardı onnan çoh ğorğardı biz ğetmişih tarlaya babam
5 ğardaşım bir dene ğardeşim var onu evlendirdih biz de artıh babamızın evinde
oturmadıh biz dedih gedecih ğardaşımızın yanına iki bacıyılı bir annemizdi biz çıldıh
ğetdih ğardeşimizin yanna ğardeşimiz evleniP biz gedirih çapān yapırıh bağdım
annem ğeldi allah ōleniñizi rehmet etsin heye dedi ğardeşimin arvadına söyledi ki
kızım sen ammarı kitdedin mi aşşā ammarı o da dēdi yoh unuttum dedi bā indi o
10 ammarı dātdılar töhdüler nasıl sen unuttuñ ğeldiñ çapaya ğet men annemiñ huyunu
bilirdim dedim anne yohsa sen ammarı kitdēdiñ yohsa ğelne de acir bir de gönderdiñ
ğelni eve dedi heye ğadın ēle ğüldü ēle yııldı yere onu ēle eylemesen ağlı başına
gelmez dēdi ammarı açılı ğoymuşdu ben gitdēdim ona ben ecir verirem ki bir de ğet
köye ecir çeh sen unutma yanı ağlında galsiñ niye ammarı açılı ğoyduñ ğeldiñ ğelin
15 ğetdi köye ğeldi bağdı ki ammar kitdidi ğeldi anneme küfür ētdi sen bana niye ecir
vėrdin ki ğapıyı kitdiyipsen bir de niye beni köye göndėrdin diye küfür etdi bunnar
emme yağı oldu artıh men ne dēyim onan desem annemdi bunnan desem ğardeşimin
ğanıımıdı ğızam men bişey diyemmenem ğardeşim küser meni dūyer meni evden
çılıhardar ben bi şey diyemmem ki ēle oldu men sōledim anne sen haşsızsañ be sen o
20 ammarı kitdiyipsen bir de sen niye deyirsen ki ğapı açılıdı gönderirsen ora dēdi ēle
yapbasam onun ağlı başına gelmez goy ağlını toplasın

(9 – o)

babam çoğ asabiydi men başğa yere getmemişem ki ēle tarlaya getmişem tarladan
eve gelmişem babamızdan ğorğardıh adebişimizden ğorğardıh analılından yaşanan
olay olmaz bı o gaden vār iz eyliyiP ğediP hara gedeciyih olmaz bı esgiden bir çeşme
vardı şeyde bizim okul var getsez görersiz belke herkes geyinerdi özüne ğoca tapbah
5 için seneh vardı esgiden alardılar omuzlarına herkes ğoca tapbah için gederdiler
çeşmeye çeşmeden su almağ için bir ğün men çapa yapıram bacım söyledi ki
analığımnan olan ğedeh erkendi dā ğidēn çeşmiye ğedeciyih dedim ğoca tapbah için

gedirsen sen çeşmeye erken gedirem babam söylüyür hersdènr deyir niye erken
gèldiñ niye çölde işizi yapbadiz getmirem orda savaşdıh iki bacı baba bir yā o
10 bacımnan annemiz ayrıydı savaşdıh gèldih eve neçife dedi babam hep yanı sorun
olanda bana söylüyerti neçife hele erkendi gızım sen niye tez gèldiñ e dedim men de
beleye ğalmışām be deyir gedeh men de deyirim ki gètmirem babam hersdènr
babam bële yumruğunu mā ğaldıranda hi èledim men sindim ğaşdıgım güldüler men
15 kùsdüm tā dedim netēr eyleseler tamam ğarışmıram men deyirem gètmiyeh o deyir
gèdeh özüne afidesen ğoca tapbağdan öteri geyinir senē alır çığnine gedir suya men
de deyirdim öle hep iş yapah yani gètmiyeh neyniyirseñ unutmıuşuh gedıfdı ay oğul

(9 – ö)

gèdirih çeneğe erkendi çem var bële duman var sabahları söyug olur yā bële èle o
duman kimin olur da göz gözü görmür mem bacım da arh var arhda başını saçını
başörtünü yıhadı bële atdı gedirih çeneğe çeneh de diyende pambıh topluyruh payızdı
bu zamandı pambıh da bilirsiz bilmirsiz bilmirem çemdi dumandı da deyirem
5 ağaşdığdan bir denesi çıhdı çıhdı demeh amcamın oğludu benim bacımı ğaçırdacah
başörtüsünü ğaçırdacah men de deyirem ki mènimkini ğaçırdacah men de on dene
böle beke heye düğün saldım başa geder saldım deyirem mènkini ğaçırdacah demeh
mènkini ğaçırtmıyıp mennen küçüngünü ğaçırdır bunun başörtüsünü aldı ğaşdı
mènim bacımın da ğocası arhadan ğelir dedim enişde lamiyēn yaylığını ğaçırdılar
10 bacımın da adı lamiyēdi heye ğacırdı ki yanı tā sen benimkisen dā yani esgiden
yaşdı ğadınnar bir başörtü bağlıyardı birin de burdan çekèrdi ne bilim onu da
görüpseñ görmüyüpseñ bacımın başörtüsünü götüdüler getdiler biz tā eve dönmedik
gètdih tarlaya pambıh yığırrıh annem üsündeki başörtünü verdi mēm bacımın
başına bağladı ahşama geder pambıh topladıh ahşam ğeldi babama annadırih sā nasıl
15 annadıram babama annadıırım babam dedi men ona ğız vermem böyüh ğız ola ola
nasıl dedi küçüh ğızın başörtüsünü ğaçırdallar babam birez hersdèndi söydü saydı
dedi men vermem onnan sōra mēm ğardeşim de onun bacısın yaylığını ğacırdı eveze
bedel deyirih bizderde yanı mènim bacım onun ğardaşındadı mènim ğardaşım da
gedip onun bacısını alıpdı benim de ğardeşim ğetdi onun bacıcısının yaylığını
20 ğaçırdı onnan soyra verdih aldıh da

(9 – p)

gardeşimin oğlunun düğününü yapırh gètdih gızzekire dünen getdiz ya mēm
gardeşimin oğlu ordan bir gız aldı bizi götürdüler gızzekire gèlin götürecih gèldih
gèlnin gardeşi gapıyı kesdi para isdedi para isdiyende mēn gardeşim de çıhartdı para
5 verdi türh parasi yoh dedi dolar vèr men de dedim kesmet yazanda dedim siz kesmeti
yazmiyipsiz ki yani gapını kesecih de gelin çıhanda bu gaden para alacih dedim çekil
da düğün yapırh elimizde yohdu çekil mā kamara tutuplar bëlece dèdi senin gözün
çihşın sen çoğ bilirsen bura gene seni niye gètirdiler goymursan biz kesmetimizi
ordan alah indi onun düğün bandı var göyuruh ora televizyona görsènir gapıyı da
bele gelin çıharken kesiller gapını sizlerde de eyled

Derlenen Kişi: Aynur ÇEVİK

Yaşı : 50

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Anı

(10 – a)

asgêr mênî gâçırđı yâ babam yoğuydu sizin hepiz yatmışdız bi de bağdım gâpı açıldı
ilk günüsü görğdum gâpıyı kitdedim gèlip girip gâçırar diye çoh sevirdi ilkokul
dörtten sevir görhumdan gâpıyı kitdèdim girmèsin bize diye babam gèldi bağdı o
ahşam gâpı kitlidi arğadan dèdi niye kitliyipsèn kimse mēm evime girip gızımı
5 çıharammaz dèdim baba dur görğuram vallah girer dèdi yoğ bènim gibi babayiğidin
evine kimse giremmez çıharammaz o gècesi gâpıyı açılğ bırağdım bi de bağdım gâpı
açılır dış gâpı evin gâpısı dèdim babam gèlir aba dedim bizim köpèh de bi taraftan
öyle havlıyır dedim bizim köpèn ahlı yoğdu zatan babamgile de èle havlıyır bèle
durdum bağdım dış gâpı açıldı iş gâpı açılarda odân gâpısı bağdım bu şimdiki beyim
10 asger bèle girdi de bir gırmızı gâzzağı var bir kareli çeket üsdünde girdi gèl dèdi
gidacıyılğ gâçıracam seni dedim niye dedim defol gèt gâçmanam dedim dilleşirih
ikimiz olmaz dedim niye dedim bağ barmağında bir yüzzüh var men o şerefsizliğı
yapmam herkes yapar yoh olmaz dedim çılğ gèt gètmem bağdı gètmirem burdan èle
golumnan tutdu zornan çeke çeke çıharammadı gücü yetmedi òn arğasına üş dört
15 tene demeh gèdip eşgiyadi yanı o zaman gâççah var ıdı dağda adam öldüren çıhırdı
dağa onnardan dört tene bès tene geldi kiralıyıp birisine babasın atını vèriP birisi
zatan ağrabalarıdı da onnarın yardımınan bunnar bağırmama çağırmama bınnarın
hepsi uyandı gelip yapışıp mennen bi taraftan biriz hangiz gâynar su başlarına
atmaya çalışırdız da gene de onnar ellerinnen alıp gètürdüler gômşün hemen bizim
20 gâpıdan çılğp dış gâpıdan gômşün bahçesine dalınca bınnar izimi gâyıbetdi peşimnen
gelip alacādılar gômşular da gâpıdan çılğır bahır gâpıyı örtüp içeriye giriller da bu şey
ismetgiliñ gâpısınan gèşdih mezarlığın oraya gâdar dilleşe dilleşe gèdirih deyirem
bırağ mênî bah vallah dèdim sennen evlenmem bırağ deyir yoh gètürecem dedim
bırağ sennen şikayatci olmuyacam bir de eteyim var burdan düğmeli eteyim açılıpdı
25 düğmesi deyirem bırağ bāri eteymi düymeliyim tutmuşam elimi soyüh gâr yağır
bırağmır uğraşırım sinirimnen ilgiyini tahıp düymeliyemirem bağdı beceremmirem
kendisi de görhudan arğadan geleceğ de èle kemerini çèhdi belinnen eteymi burdan

bağladı gëtdih bu bir duruħdu duruħanda adamlar gëldi eşgiyalar dëdi ulan neye
duruħursan kepoğlu onnar bı sefer bu götürëmmir meni gücü yëtmir onnar geldi
30 birisi bu ğulağımın dibine bir yumruħ vurdu ële patlıyacah diyesen bu vuranda bëyim
onnara yumuldu niye vurursuz diye onnarnan başladı ğavgaya siz niye vurursüz diye
dëdim tamam dur bir ğafamda plan yaptım direnmiyim yolu yarıya ğadar direndim
sükütçe gëdiyim nası olsa mahkeme ğarşısına çıkacıħ o zaman bunu red ederem
dedim tamam gel këndi evize gëdeh burdan başğa yere götürme dedim götürcehsen
35 bële pis mis yerlere dedim götürme gideh këndi evize dëdi yoħ evdekilere bı sefer
küfür etdi gëtdih gëtdih zorluħ çıkarıram gëtmirem ahır o adamlardan biri istedi
sırtlıya mëni arħasına götüre o eşgiyalardan ële bële ğolumu saldım boynuna bële
pühdüm adamı ğoydum yere adam çekildi uzağda durdu ğediP dëyiP ğızıñ ğuvvetine
bah öldür boynumu ğırırđı çıđdıħ orada bir bële haymalıħ dëyiller türħçede biz bine
40 dëyirih bosdan evi òn üsdünü söhdüler biraz ordan ateş yahdılar oraya oturtdular
meni başına bir de ayağlarım da yaş oluP patih ayakğabı yoh ıslanıPdı o eşgiyalardan
birin de papağın ğoparıp getirip ayagıma sardılar oturdum ateşin başında hepsi
çekilip gëtdi asger de birisi aħrabısı da ahır eşgiyalarınñ tezësiöğludu nëdi dëdi siz
burda bahın buna ğahım mën gëdim tahsi getirim köye ğelip tahsi getirmeye ateşin
45 başıya gëtmirem inada onnar da dëdi sën gel bu ateşin başına otur sen bizim
bacımızsın biz bilmedih bu bizi ğandırdı dëdi ki bu zornan veripler başğasına demeh
ordan da kendileri deyiller bu ğız gönülsüz ğeliP biz çoh kötü ëtdih çekilip eyce
uzağa durullar ateş mateş ëdiller işaret vëriller soyra ğasımgıl ğeldi dā

Derlenen Kişi: Özdemir AKYILDIRIM

Yaşı : 48

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Anı

(11 – a)

ben on dört on beş yaşında idim ablamı şimdiki enişdem isdiyirdi biz de vermirdih onnan soyra ablam pulur köyünnen bir öretmennen nişannandı bunnar gèldiler gètdiler biz vermedih onda da köyümüzde sinema var her gün sinemaya gèdirdih mèn bir gün sinemaya gètdim girmedim döndüm gèldim bahdım evde herkes 5 aħşamnan yatıp diyesen eve bir feleket geleceyne herkesiñ gözüne yuħu dolur ablam da orda tikiş makinesinde bi şeyler dikir men de yatağa girdim yatdım birden bahdım evi eşgiyalar basdı bahdım evin içi dolup bëlecene eşgiyānan bizim enişde gèdip bu eşgiyalari topluyup gètirip gaçcah yani eşgiya birden evin içinde hepimiz yuħudan gaħdıh bunnar ablama yapışıP biz de bunnarnan dā girdih birbirimize men çehdim 10 evde èle bu tüfeğimiz idi birda bi dene aħodumuz var men çehdim èle birin bëlecene mermini goydum birine bi dene çekecedim bahdım evin içi doluP adamnan mēm burama bi dene şey vırdılar bilmedim da onnan sōra mennen tüfē nasıl aldılar biz gapını bële çekirih onnar üsdümüze kitdemesin di biz içerden çekirih gomşularımızın hepsi demeh çılıPdı birisi yardıma gelmir e men yuħudan gaħdım men dedim indi 15 arabaya basıp götürüp gètdiler ablamı mèn gaşdım gāfede babama haber vèrem bahdım bu gāfede babam yoħdu bizim evde bële bi dene hençer var idi gètdim bahdım babam enişdemin babasıgilnen oturup burda mikailin gāfesinde èle men yetişer yetişmez gāfeye girer girmez bële gılış gimin gamāy çehdim enişdēm babasının başına bi dene vırdım başını eğir masān altına babamgil dedi nolmuş 20 dedim bīn oğlu geldi ablamı gaçırdı bizim akrabalar tōküldü gèldi herkes indi dèyir bu gızın kendisi gèdipdi bu ğarda yanı bizim gomşūn hayatınnan götürüller bële sürüye sürüye ğarda ha izi var bële bizim amcaoğlugil gèlir çoğusu da inanmır amcamın uşahları dèyir bı kendisi gèdipdi bu ğarda baħıllar sürüme şeyine gomşūn hayatınnan biz de bilmedih bilseh gonşūn hayatınnan götürüller ordan önüne çılıp 25 heş bırahmanlıh götüreler eşgiyalara dēp ki bı gızın kendisi mennen geleceh amcām uşahları da arħadan geldi eşgiyalar bunu bıraħır gaçıllar bu asfātın oralarda ablamı gètdiler asgeriye gèldi onnan sōra ablamın ifadesin aldı ablam da gètmir ağlıyır

ablam d yir men getmenem nişannıdı nişannısı tarafi t k ld  g ldi onnan s ra
akrabalar t k ld  g ldi evimiz sanki  l  eviydi g tmiller biz de v rmirih g t rd 
30  retmenin  z h m z n  v rdih kendisine v rdih buna bu şimdiki enişdeme

Derlenen kişi : Kamil AKYILDIRIM

Yaşı : 79

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Şiirler (Dini Şiirler ve Genel), Hikâyeler

(12 – a)

bizi de isdemiş asgere devlet
dokkuz yüz otuzduyu bı sene hizmet
behleriz cepayı düşmana nisbet
sefk günü oldu bizim mutlu günümüz

5

sancağı ğızıla boyar ğanımız
uğrunda fedadır tatlı canımız
ateşle sarılsa her bir yanımız
çelihdense sağlam olur önümüz

10

türhlüğün üncünü almağ isderiz
tarihde ebedi ğalmağ isderiz
ya şehit ya gazi olmağ isderiz
bulunmaz eşimiz doğru sözümüz

15

vilayatım ığdır ğasabam melehli
melehli ğasabasınnan geldim asgere
adım kamil akyıldırım yazmam boş yere
solmasın lalemiz açsın gülümüz

(12 – b)

akıllı bir adamıdı behlülü allah onu rehmet elesin ħelfeye ħelfe sen bu behlulu
evlendir ğardaşıdı bilirsēn ireisi cumhurun ğardaşıdı ħelfenin bu behlulu evlendir
evlendirdiler behlulu eve bir ħanım getdiler ğoydular behlul getdi apardılar ğızıñ
yānna ğapını aş dedi sen dedi kimsēn dedi yā behlul men seniñ ħanımınam
5 zevcenem ēy dedi güzel şimdi yatdıħ ğaĥdıĥ allah bize üş dene evlat verdi biri bir
yaşında biri iki yaşında biri üş yaşında şimdi birden allah bün üçün de elimizden aldı
öldü buyurdu sen ağlıyarsān dedi yā behlul evladımdır ağlaram behlul ğapını aşdı

çıhdı gètdi behlul dā gelmedi zaman geldi gene bını evlendirdiler ikinci ğarı gèldi
gene bını getdiler ğızın yanna dedi evlendih yatdih ğahdih allah bize üş dene oğul
10 verdi biri üş yaşında biri beş yaşında biri yeddi yaşında bının üçün de allah bir
gecede aldı ağlıyarsān dedi ağlaram behlul canım da çıhar evladım gene behlul gètdi
zaman gèldi helfe bına bir fallah ğadın aldı evlendirdi gètdi eve gètdi ğapına dèdi sen
kimsen dedi men sēn zevcenem hanımın dedi pekala evlendih yatdih ğahdih allah
15 bize üç evlat verdi biri üş yaşında biri beş biri yeddi yaşında bunun üçün de allah bir
günde èlimizden aldı ağlıyarsān dedi yā behlul niye ağlıyım allah vèrdi de aldı dā
veren de odu alan da dedi mē sen lazımsan tamamdı yatdı ğahdı zaman geldi binnara
allah üç evlat verdi böyüdü biri üş yaşında biri beş yaşında neyse bir gecede allah
üçün de urufunu aldı alanda ğadın küçüh çocuğun üzüne bahanda bir damla yaş
gözünnen tüşdü yere neyse apardı hakgına goydular gèldi behlul bağdı ğadın günü
20 günnen zayıflır dedi ğah gedeh gezzeh behlul ğadınnan gèdip gèzir ğadın ayağı
kısaldı dedi yā behlul suduğdum men buyurdu dèdi o böyüh oğluyu çağır dene
mehemmet mē bir kase su ver çağırdı yā mehemmet nerdereñ mē bir kase su ver
sudumdan yandım bir zaman bağdı yerden bir bardah su ğahdı el ğahdı buyur ana
buyur iç aldı işdi epey getdiler gene suduğdu dèdi yā behlul suduğdum dèdi oğlun
25 irbahamı çağır çağırdı oğlum irbaham suduğdum meñe bir kase su bir zaman vağdı
kumnan bir èl ğahdı buyur ana verdi bu suyu aldı işdi ē dinneyin hā binnar yol gedir
getdi bunun ayağı gene kısaldı dedi yā behlul suduğdum dèdi o küçüğ oğluyu çağır
çağırdı filankes gel suduğdum birez mā su hā behlediler heç bir cevap almadılar gece
geç bir el uzandı ana al suyu behlul dedi oğlum sen niye gecihdin çoh gecihdin dedi
30 baba men ölede anam benim üzümüne bağdı o gözünnen bir damla su yere tüşdü o su
dèniz oluP men o dènizi zor keşdim geldim ön için gecihdim ile behlul arvadı orda
ğoydu çıhdı gètdi bilirsen mi

(12 – c)

behlul yolnan gèdir bağdı birisi merkebin üsde üzüm satır salam aleykümesselam
adın nèdi dèdi mehemmet mehemmet yükün nèdi dedi üzümü satıram pekala güzel
mehemmet mē bir avuç üzüm ver sē güzel bir söz örgedim ölüm bu söz pütün
insanlara lazım olandır hā eyi dinneyiñ verdi dedi nèdi dèdi buyurdu biriynen
5 arhadaş oldun mu adını sorun örgenin ile bu dedi bē epey yol gètdi üzümcü dedi mē
bir avuş üzüm gene vèr señe bir söz örgedim verdi dedi nèdi bir melçişe getdin mi

göz at yeri tanı soyra otur bilirsən mi yeri bul soyra otur ile bu dedi bē epey getti
üzüm kutuldu dedi mehmet bir avuç gene mē üzüm ver señe bir güzel söz örgedim
verdi dedi ayağda durup başa cevap verme melcişin çünkü ayağında sen başa cevap
10 verme ile bu dedi bē getti behlulun yolu asfaltınan gonağın da yolu baharın yolu
gedir ayrıldı yol bının merkebi çamıra batdı üzüm satarın bu bağırır ēy ēy ēy behlulu
çağırır yani ge yardım et behlul gèdir gōşa gōşa gèdir bin metre gāçır gārni yırtılır
gāşmahdan dèdi ele eviñ yihılsın men seni çārmahdan boğazım yırtıldı ne deyirdin
deyirdim ēy ēy be men sā demedim mi biriynen arhadaş oldun adını sor örgen mēn
15 adım eyi deyil men adım behluldur behlul birce defa behlul deseydin men gelecedim
sen dā bura geder gelmeyecèdin neyse gèldi behlul bının eşşeni galdırdı çamırdan
gètdi üzüm sata sata şeherde gārşılaşdı aħşam bu vaħıt yatar vaħıt ō mehmet
meraba meraba behlul gonağın vār dèdi yoħ behlul heşkim meñe gonağ ol apardı
evina gāpını iki dene polis kesdi yā behlul melcise gonağ gelip ħelfe dèyir gèlsin gèt
20 dedi ħelfiye selam söyle bōn gonağım var gelemmem müsafirım var yarın gellem
polis gètdi dedi get dene gonağın da getisin gèldi gonağın da gètürdü gètdi behlul
gètdi tam ħelfenin yanında oturdu gonağ da gèldi özdemirin yerinde oturdu melciş
doldu dolduħca özdemir gètdi tüşdü ō ayağa bir gāvın gètdiler goydular masān üde
dèdi kimde pıçağ olar bu gāvını keseħ özdemir ordan pıçağı galdırdı mende var al
25 pıçağı getdiler ħelfe pıçağa baħdı dedi behlul gonağın bu pıçağı mēnim ħeznemnen
çalıP bını hapse gatacıħ yarın ifadasın alacam buyurdu dedi ħalf meñe kefil ver
yarın namazı gılıP erken getirecēm ifada e dedi sēn bını örkedersen dedi ħelfe
andolsun allahın birrīne men bına bir kelime laf demiyecēm gonağı gètdi yatdılar
sabah erken gāhdılar namazı gıldılar behlul getdi aħurdan üzüm satān merkebinin
30 gètirdi bu merkebe vèrir zopanı köpöğlunun heyvanı be men sā demedim mi biriynen
arhadaş olanda evvela adını sor örgenin köpöğlü eşşeh' mēm adım eydī vırır vırır
annadın annadın seni aparacām ħelfenin yanna sennen soracaħ bu pıçağı mēnim
ħaznemnen nasıl çaldın eşşē deyir hā annadın annadın diyersen ki mēnim babam
bezirganıdı tüccarıdı gèlirdi irannan türkün arasında bını gāçaħlar vırdı eşkiyalar
35 vırdı öldürdü gètdim bu pıçağı babamın üsünde buldum üzüm sata sata gāsaba
gāsaba kōy kōy donaram görüm kim bu pıçağa saħap çıħır babamın gatilini bulam
eşşēge vırır vırır annadın annadın neyse gèdir bı dōne eşşēği aparır bağlıyır gelir
gonağ gārdaş gāħ gedeh gelir ħalfēn melcişine deyir ey müsavır görek bu pıçağı nasıl

çaldın mēm heznemnen dedi helpe mēm babam tüccarıdı zengin adamıdı gèlirdi
40 irannan irannan türhün arasında vırıP öldürüPler halfe getdim bu pıçagı babām
üsdünne buldum üzüm satıram görüm kim bına sahap çıhır babamıñ ğatilini bularım
allaha şühür buldum babamıñ ğatilini babamı demeh sen öldürüPsen helphiye dedi
babamın ğatilini buldum dedi behlul be men sā demedim mi bını sen örgedersen dedi
45 ola senin ne dinin var ne imanın men yemin işdim bına bir kelme söz dememişem bir
kelme bilirsen mi arkadan éle dēp eşşē deyir bu da dinniyir dedi verin bına bir epey
de para mal verir bu üzüm satan bırdan uzaklaşsın yohsa bizi belaya ğoyar bē tamam
yegenim kusura baħman ırahatsızam

(12 – d)

musa tur dağında ğoyun güderken
iki cihan serverine bir dedi
allah için ibadetin ederken
dört ğurt ğèldi kısımetimizi ver dedi
5

hallegi meşere gelen yaydır
oħuduğu lahmaliye yaydır
musa buyurdu ey ğurtlar
10 sizin kısımetiz neydi
dedi şu sürüden bize kısımet ver dedi

musa buyurdu her yaraya yeşil mehlem sürülmez
bahçıvansız bağın ğülü derilmez
15 sahapsız sürüden kısımet verilmez
mennen başga bir sahabı var dedi
dedi men çobanam kimin malın kime verrem

bozgurtdar da dedi nasıl ederiz
20 yā musa başımızı alıp bırdan gederiz
musa sen get biz ğoyunu güderiz
sahabısınnan ecele bir cevap sor dedi

musa buyurdu muhammeT peygámberin yolları ince
25 ona tabi olan ğulları néce
sürünün hepsini ğırsız ta men gelincek
o hizmet de meñe biraz zor dedi

ğurtlar yemin içir
30 yüsifi züleyhanı düşü hag için
veyseli garanın düşú hag için
muhammeT peygámberin mübareh başı hag için
sürünün hesabını gel bizden tamam gör dedi

35 musa vedaleşdi turaba düşdü
melehlér önüne bir sancah aşdı
musa gediP ağasına danışdı
ġet onnarın kısmetini ver dedi

40 musa gediP ağasına dönüncek
ġurtları muradı yerin alıncah
ġöy ala goyunu tutıf verinceh
allah senden razı olsun pir dedi

45 iki meleh'iki yanda dürüldü
etrafına yeşil bayraġ serildi
ġuzuyu alıncah ġoyın dirildi
hanı benim küçüh yavrım var dedi

50 yā musa sen kısmetini ararsan
bir ġün olar vusulatın görürsen
ēy ġoyun sen eyer öz yavrını sorarsañsa
ismayil peygámberine geden ġoçu gör dedi

(12 – e)

hesen pervane isminde birisi hanımıyan çekişiP üş beş vırıp hanımı küsüP gediP
babasın evine hesen pervana üş beş gün behledi baħdı ğarı gelmedi durdı getdi dedi
gedim ğarını getirim gedende ğız gördü dedi ana mēni verme bu zalim oğlu zalime
apara hesen pervana getdi neyse dedi niye ğeldin dedi ğeldim ğızıy da ifadasın al
5 benim de men suşluyam benim cezamı ver ğızın suşludu ğızın dedi peki söyle dedi
ğaynene sen ğız verdin men ğız aldım evlenende ay ğaynene keşge bunu daş
doğaydın bu dünyaya gelende ğaynene kafgas vırır papağıma papah keçir ğulağıma
hele bir bahasan ğaşmağıma bu ğalħanda ay ğaynene dedi sen benim ğızımı erken
yuhudan uyandırırın deyir söylüyüm deyir söyle dedi ğaynene sabah erkennen
10 ğahıram sobāy da men yahıram bı ğızın ölüsünnen ğorħıram bu ğalħanda ay ğaynene
dedi sen bir yere gedende ğızımın üsdüne ğapını kilitdiyiP hapis ediP gedirseñ deyir
söylüyüm deyir söyle ğaynene gündüzler gezir obanı aħşam olanda ağrır dabanı
belimde ğırır yabanı ay ğaynene sus fozür o benim ğarımınnan çıħıPdı esaletlidir
dedi söylim dedi söyle ğaynene ğarınñ cırılıñ ğaynata belin ğırılıñ mēnim de
15 gozüm kor olsun bunu alanda ay ğaynene hasan pervana olacam bu hayıfı ğızınnan
alacam ayağımın altına salacām bu ölerde ay ğaynene sağlığınnan ğorħur ölerde
ayağın altına salır bu ğasabanı deyil iğdırı da gezersiz benim kimin bulāmmazsız

(12 – f)

arap atı ğoçyiğide meydandır
muhammet serinnen dökülen ğandır
ezzelki imamım şahı merdandır hezreti elidir
ikinci imamı heber al deyim
5
oğlum mesçitder yapıdıP ğandı lisandır
cenneti rüzana ğadem basandır
ikinci imamım imam hesendir
üçüncü imamı heber al deyim
10
kerbela çölünde ğalan hüseynim
kaferler içinde deng oldu beynim
üçüncü imamım iman hüseyin

dördüncü imamı heber al deyim
15
bahar olacak dağlar ger abidin
din içinde din besledi imamı zeynel abidin
dördüncü imamım ya zeynel abidin
beşinci imamı heber al deyim
20
oğlum beşe bir melcişe getdın ağır ol ağır
müşküle düşende allahı çağır
beşinci imamı muhammedT bağır
altıncı imamı heber al deyim
25
yığıldı yığıldı dünya malın topladı
bir gün olur üsdümüze gelir bir hadı azrail geleceh
altıncı imamım yâ cafer sadı
yedinci imamı heber al deyim
30
gedirdim gedirdim yolumu azdım
ğalemi götürdüm dersime yazdım
yedinci imamım musayı kazım
sekkizinci imamı heber al deyim
35
ğıl gine namazı hepize deyirem hâ goymayın geza
ereşet menşerde verecehler ceza
sekkizinci imamım eliyi irıza iranın meşeT kendindedi horasanda
dokkuzuncu imamı heber al deyim
40
ahuntlar mollalar geyipdir agı
eridi yüreğim galmadı yağı
dokkuzuncu imamım muhammed tagı
onuncu imamı heber al deyim
45

aħuntar mollalar geyipdir agı
behiřtiñ kuçesi cennetiñ bağı
onuncu imamım eliyen nagı
on birinci imamı ħeber al deyim

50

es bādi sabah yeli es bari
düşmanımıñ bağrın başın kes bari
on birinci imamım hesen eskeri
on ikinci imamı ħeber al deyim

55

muhammet serinnen ħaħdı bir duman
daha sağlığıma men tutmam güman
on ikinci imamım sahabel zaman
ondan vacibesini ħeber al deyim

(12 – g)

her ne yapsan cebri zülüm eylersen
alem bilir sen bir ölke ħanısan yanı patışahsan
hak yapan binayı bende pozamaz
irehme gelsen o allahı tanısan

5

zülümle arşa dayanır direk
yerde insanlar ağlıyır göklerde melek
bı ħāder insanı eyleme helek
veremezsen bir bendeye canı sen

10

ölken ħarab olur rehme gelmesen
sefil bu kamile rehim ħılmasan
sen ki öz yazıña sahap çıħmazsan
yaz fermanın ver cellata meni sen

15

Derlenen Kişi: Musa TUNA

Yaşı : 70

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Ermeni Olayları, Azeriler, Gelenekler ve İnançlar, Anı

(13 – a)

buranıñ insannarı zayıf tüştü o zaman urus egemenin altındaydı burası yanı mahkemeler olanda bi şeyler olanda asıl hudut osmannınıñ hududu doğu bayazıddı doğu bayazıddan bu yanda azeriydi o yannan osmannıydı orda durdu onnan sōra bura başdadı burda ermeniler katiyam yaptı burda köyler var dizede camilerde dize gáder 5 sade gemihdi insannarı doldurdular gurşun tapammırdı binaların camini delirdiler hesir gemiş ordan benzini tökürdüler gapıları da kitdiyirdiler pencerelerde nöbetçiler goyurdular belke minnerce insan minarada çárdıp kesirdiler ermeniler bu şegilde katiyam yaptı onnan sōra burda yuħarı köylerde obada orda yüz elli kişiyi aynı 10 gıyuya dolduruPlar burda dedelerimiz urus egemenin altında ellerinde azeriniñ silah yoh bi şey yoh urus hökümeti de nıgalay hökümetine devretti nıgalay hökümeti şeye etdi bı neydi leyine o leyiniñ padişahı çıhınca bunnarı bu sefer başdadı silahı töhdü ermeniye azerini bırdı gırdı töhdüler bınnar da can görhusunnan varını vardatını töhdüler doğru irana esir oldular iran da azeridi šiidi sahip oldu bizdere dedelerimize babalarımıza çalışdırdı yemeh' verdi işmeh' verdi üç sene sōra bura musdafa kemal 15 paşa buranı aldı asgerler geldi aldı aldıhdan sōra bu sēr bırdı ermeniye başdadılar daşlamaya dā artıh vannan bölesin daşlamaya yohsa bırdı indi bazı köyler varımış esgiden urus zamanı bazı köylerde ermeni galırmış bazı köylerde azeriler galırmış kürtder de yaylada galırmış üş bölüm insan bırdı yaşıyırımış o bölümlerden bu sēr ermeni gidince azeriye galdı dā musdafa kemal paşadan allah onuñ yerini nurnan 20 elesin işde melmeketemizi kutardı namusumuzu kutardı vatanımızı kutardı milletimizi kutardı bize cumhuriyet verdi demugrasi verdi allah onuñ yerini nur elesiñ

(13 – b)

kökenneri burası tā ğarsa ğáder azeri toprağıdır ğarsa ğáder azeridir bir gadiri azerbeycandan gelmeyih yani eslimiz nicabatımız azerbeycan köküyüh biz onun köküdenih burdayıh fagat deyişildi şimdi biz dā osmannını goyup onun altınna asger vërrih subay vërrih okula bizi götürür depremimize yardım edir feleketimize

5 biz osmanın emrini göyüp dā bizim azerīnen işimiz yohdu evet kökenimiz azeridir
kökenimiz azeri olduĝ için biz yine azeriyih demirih kökenimizi ĝaybetmirih fagat
osmanını unutmuruh atatürke cumhuriyetine kayıtdıyih nüfsumuz da kayıtdıdı
10 asgerimiz de kayıtdıdı yeşil ĝartımız da kayıtdıdı hēr işi türkiye cumhuriyetiynen
namusumuznan vataniynan asgeriyne her şeyde vatanımızın uğrundadırıĝ şimdi
mühürder de böyledir diyerler revayat burda alimler ehbarlar diyer peygamber
aliyhisselam bir gün dēdi namaz ĝılırdı biz ĝolu açih ĝılarıĝ ĝolu açıĝın sebebi bıdır
15 biz allahıñ yanında ölü ĝibiyih ama ötekiler mesela sunniler ĝolu baĝlı onnar deyir ki
çamırdan diyeller peygamber aliyhisselam bir geze çamır ĝēdi bu çamırınan onu
yuvarladı orda möhür ĝırda yanı biz torpahdan gelmişih torpā da gedecih aĝbetimiz
toprahdı hanım ĝız sonu toprah olacıĝ alında şādet getirrih ki torpah olacāmıza şādet
20 getirrih torpahdan yaranmışih adem peygamber torpahdan yaranmışıdı yā torpahdan
da gelmişih toprā da sonu ĝideceyih orda demin dedim ya evvel dünyayı ademnen
yaradıP kehinatın ismi nēdi allahdır kerbeladan gelir o ĝüzel möhür imam hüseyinin
o bargahlarınnan ermiş torpahlardan möhürün manası budu

(13 – c)

isdanbuldan gelirem ĝēldim bu erzurumun bu tarafda ĝaragurt yolları vardı orada
araba birez boşaldı bir ĝenşdi orada dēdi geldi benim yanıma ĝardaş sen dēdi
haralısañ dēdim men iĝdirriyim dēdi hē o bala şehirden dēdim hē dēdi ĝardaş sennen
birez danışabilerih dēdim danışah niye danışmırıh dēdi ĝardaş bu türhlerin bazı
5 kelimeleri var çoh ĝabadi dēdim nece ĝabadi öz de izmir zirāt fakültesinde ohuyur
irannıdır dēdi biz deyirih ki başa tüşdü yanı bildin mi bu işi türhler de deyir ya
annadıñ mı bu çoh ĝaba bi kelimedı burda bir emir var zorrandı dēdi çoh zorrandı
biz deyirih yā açar ĝapını aç türhler deyir anahdar uymur dēdi heş mantıĝa uymur biz
azerice deyirih gün orta gün tam ortadadı ama türhler deyir övle övle dēnce mantıĝa
10 uyur mu ĝardaş dēdim yoh uymur

(13 – d)

biz dēdi caferi messebindenih' caferi dēdim peygamber aleyhisselamiñ torunnarıdı on
iki imamdır bınnar birbirini takip edir gelir altıncı imama imamı cafer sadıh

aleyhisselamdı peygamberiñ torunudur gendisi de hazreti alinin oğludur biz evet o
messepdenih' fakat biz allahı bilirih' peygámberi bilirih' guranı da hak bilirih' beş vakiT
5 namazı da bilirih' bir ay orucu da hak bilirih' biz peygámber aleyhisselamiñ iziyen
takip edirih' peygamberiñ goyduğu ganunlar necise biz onnan dedih yüriyrih onnan
gedirih on iki imam da házreti eliniñ oğludu peygámberiñ gızı alidedir hem aliniñ
damatıdır hem amcası oğludur hemi de yeryüzünün aslanıdır fagat bazı şeyleri
bilmenih' yalanı yohdu peygámberiñ asabaları da vardı biz onnara da saygı duyuruh
10 onnar da peygamberin önünde gılıç çekdi ömer ossuñ osman ossuñ onnan sōra bizim
burda on iki imama ayit bir şüirderimiz de var imam mirza aliyhisselamdı o da
meşetdedi horasan onun bazı möczalar var insannar ziyarata gider orda möczetderi
göreller kerbela mesela hazreti hüseyiniñ evlatlarıynan beraber kerbelada şehit ediPler
yezit maviye terefinnen sen beni sevirseñ de benim torunumu niye sevmiyeseñ ki biz
15 mejburuh onun torunnarı da aynı isdiğameti aynı dini yaptılar on iki imam seyitder
de bunnarıñ neslindendi

(13 – e)

aşşih keremin sözleridi

isdiyrem diyerbadiyer gidem

göhnüm vetenimnen el çekebilmir

5 yühlesem derdimi bir gatar fil çekebilmir

esdi yardan gözel yohdu

esdini sevdim h̄elfetde

gadirini billem helbetde

10 demir ğapı delbetde

esdi yardan gözel yohdu

esdini sevdim bu damda

insaf eyliyir bu damda

15 hele bazar bicanda

esdi yardan gözel yohdu

Derlenen Kişi: Nergiz ÜNAL

Yaşı : 65

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Masal, Maniler

(14 – a)

başğa zaman ossaydı çoğ diyerdim eme indi yadımnan çıhpıdı bir varımış bir
yoğumuş günnerin gününde keçilerin dürbüründe develer dellehken pireler berberken
men anamın beşini sallarken enşereden menşereden bir ğatır çıhdı şu köşeden elma
atdım ğapıyı açmağa ğapı çıhdı getdim baħdım bir yanısı tozluh dumannıħ bir yanı
5 derrih duvannıħ bir yānda demirçiler demir döyer denginen boyacılar boya boyuyar
yetmiş iki renginen bir çoban ğoyni itirip ğezir topunan tūfenginen bir varımış bir
yoğumuş bir dene kişi varımış şıhōlu şıhabbas yeddi sene de bir köyüne gedir bı
ğaħıP vezirini vekilini alıPdı yāna gediPdı köye gedip bir fakiriñ ğapısında
eylenipdiler o fakiriñ ğapısında eylenende baħıPdılar ordan bir ğoca nene çıhpıdı
10 dēpdı ki ölüm gediñ zenginneriñ ğapısına mēm ğapıma niye ğelipsiz dēpdı nene ele
bizim atımız nerde dursa biz orda duracıħ alıp bınarı içeri içeri aldıhdan soyra
baħıllar orda bir dene ğoca nene var bir de hamile ğadın var bı şıhōlu şıhabbas
vezirine vekiline dēpdı halıları aş biz eşihde yatacıħ halıları açanda bınar yatıpdılar
ğelnin ğocası ğeldi çobannıħdan anası dedi ay oğul be bizim mısafırımız var biz bı
15 mısafire ne ğoyacıyıħ dēpdı anne apar iki dene ehmeħ al bınar eşiğe çıħıllar içeri
giriller şah şüPelendi dedi acaba bu ğeliniñ bir başğa oynası mı var bı ğelin yatmır
ğelin eşiğe çıħanda bir de baħıpdı ki işde bir dene siyah ğumaşlı eli çenteli adam
ğeldi bı eve girdi gidende tutur bı adamın elinnen dēpdı ne ğörüm sen bu eve niye
ğeldiñ ya bu adam fakiridi demeh sen bün evine ğeliP ğedirseñ valla men silleni
20 yedim alla tala açmıyıpdı men nasıl açım adam dēpdı men gader yazanam bu gece
hamile ğadın doğdu bının bir oğlu oldu onun da ğaderini yazdı şuhōlu şıhabbasıñ
ğızına demeh şuhōlu şıhabbasın ğarısı da dōpdu o gece orda hasda oluP nece bu
fakiriñ oğlu mēn ğızımı alsıñ sabah açılıpdı şah dēpdı ki mā bı uşağı alacaħsız ona
pul para bir ağıra altın bir ağırı ğümüş veriPdiler bu uşağı alıPdılar alanda yolun
25 yarısına ğediPdiler yolun yarısına gidende baħıPdı ki dēpdı bıı aparın öldürün o
emir eyliyıP bınar aparıPlar çocuğu öldürende bahdı önne bir dene ğuş ğeldi pıçağın
altına girdi öldürdülēr uşağın paltarına vırdılar uşağı atdılar ora bınar getdiler dedi

şahım öldürdüh binnar gediller yolun bir yarısında binnar yeddi senede bir şeerlerine
dönüller bı adam da bahır nē bınıñ ğarısı ağladı sızladı bınıñ döşdēri şişdi südü ğeldi
30 bı ğahdı bı sēr dedi ğah nece uşağımı satıpsan ğah gene aparıP hayvannarı otdadasañ
bı gedir heyvannarı aparır otdadar béle bahır ordan bir uşah sesi ğelir gedir bahır
bının uşağını getiriP atıPlar ora alır uşağı pŭkür ğetirir anası bahır deyir bı mēm
bebeyimdi bı mēm uşağımdı alır onu emizdirir bu uşah ğelir on yeddi yaşına şah deir
hele ğedeh ğoreh aceba o fakir adama vērđi pul verdi para ğoreh netēr binnar
35 dolanıllar gene hemen o ğapıya ğeliller bahıllar adam nē o paraynan özüne köş
saldırıyiP ev saldırıyiP uşah böyyüP dēpdı oğlum ğaş yaşındasañ dēp bu yaşında şah
emir eyliyiPdı béle bahıpdı nē bının aynı tarihte aynı gecede doğđu uşağdı vezire
vekire dēpdı sen bını öldürmüyüPsün deyir valla biz getdih bını öldüremmedih
ğıyammadıh bir yol orda bı dēp bını neter öldürtdürecem ğelir atın da verir bir dene
40 de mehtıp yazır deir bını apararsañ vererseñ mēm ileşlerim ğalıP evde oğlum onnarı
alıp getirerseñ eme bu mehtubu oğumuyacahsan bı gedir mehtıbı oğumur gedir onun
çiflīne gedir bir ağacın altında oturur elini yıhıyir üzünü yıhıyir oturur orda oturanda
bını yuĥu tutur yatır şahın ğızı ğızılardan çıhır geziye deyir babamın atı ğeldi gediller
bahıllar babān atı yoĥdu bir dene ğüzel oğlan yatıPdı ağacın altında bını alıllar ğözel
45 bahır bunun cibinde bir mehtıbı var mehtıbı orda ğız ğötürür oğuyur deyir bı ora
gelen kimin bını öldürüñ bı uşağı öldürüñ öldürüñ diyende ğızın ğözü o gedeye tüşür
allah tala yazıyı yazıP ğaderi yazıP ğader yazan ēledi o mehtıbı orda yırtır bir dene
başğa kağıda yazır deyir ki bını ora gelen kimin mēn kızımnan evlendirin mehtıbı
ğoyur ōn cibine dönür gediller gede aynı mehtıP cibinde ğahır atı minir aparır bını
50 oğlannarına vērēnde oğlannarı açır bahır babasın atı binnarin yazısı deir oğlum bu
ora gelen kimin derhal üç ğün içinde mēn kızımı veriñ bının dününü yapıñ bının
dününü yapıllar ğoyullar ora bı şah ordan çıhır deyir indi öldürüPdüler gedir yeddi
seneden soyra gene evine ğelir gelende ĥaber ğelir deyir ki uşah ğelir ğız dēpdı mēn
sē bir oyun oynadıñ sēni yollamışdılar öldüreler eme men sende sevdim sennen
55 evlendim binnarin üş tene uşağı oluPdı deir ğah birinin tut elinnen birin de tut
elinnen birin de al boynuyuñ köküne get babama ğah bah beke babam sēni başdıyar
ğahır aynı yapıp gedir babasā bahır dēp demeh ğaderin ğabağına keçilmez yedih işdih
yere ğeşđi ğöyden üş tene alma tüştü biri mēnim biri seniñ biri onun heresine de
ğabuğu ğubuğ da onnarın

(14 – b)

uçah gèlir tekersiz
guymah yemem şekersiz
acılınan ğız doğacam
hükümet gassıñ asgersiz

5

ipeh düven bağıyam
ğızıl gül yarpağıyam
desinler ğardaş gèlir

10 o yolun torpağıyam

yumurtanın sarısı
yere tüşdü larısı
men bir subay ğızıydım

15 oldum bir çerkez ğarısı

ğara ğalpah ğoldadı
ğardaş gèlir yoldadı
ses verirem sesim almaz

20 veran dağlar daldadı

Derlenen Kişi: Müslüm ARAT

Yaşı : 89

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Anı, Türkü

(15 – a)

alman rus harbiydi almanın tayaralarını ruslar vururdu kaçardı gelirdi isdanbul koy var
koyun adı sarı gaza samandıra orda havaalanı var biz o oranı behlirdih ora tüşürdüler
bombarduman tayaraları gece orda nöbet tuturduh ora yasadı türkün de tayarası
gelmezdi ora biz dört yüz gıram arpa tayını yedih alman dēp ki mē bu gāder un
5 verersen ismet bey de dēp ossun alman harbe girennen sōra dedi un dēp ben yün
annamışam un yohdu asger acınnan gırılır dēdi asger dēdi herbe gir dēdi ben öz
cepamı ancak behlerem bēn cepem çohdu sivas zaradan tokata getdim yayan
yürüyerek gırh beş gün yol yürüdüm gece yatırdıh sabānan geri devam çadır
gururduh düz yerde yatırdıh āstos ayında gırh beş gün getdih orda üş gün manevra
10 yapıdih ben inönünü gördüm inönü tā ordan bizi selamlıyır ōnda gördüm ay harda
gördüm

(15 – b)

letif şah gedirdi o yolda bēle arha tarafa bahdı yoldan gurbete gidende dağlar
görsener dağlar görsenende bu garipsedi kendiye yer etdi dēdi lele
kesildi nişanam yad oldu vatan
gözden itdi bizim yerin dağları
5 keceve yühlenip gözden itende
soldu sabrı seceremin tağları

dedi lele

10 hanı babamın secere tahdı
feleh bēni gurbet ele bırahdı
gaharrı canımın bu gannı vahdı
soldu sabrı seceremin tağları
dedi lele

15

letif şah da vatanınnan içdedi
üstümüzde duran boyle hudadı
gahbe feleh tapağınan budadı
soldu sabrı seceremin tağları

Derlenen Kişi: Cemal KIRBAÇ

Yaşı : 82

Yer : Melekli Beldesi / Iğdır

Konular : Ermeni Olayı, Nevruz Bayramı

(16 – a)

babalarımız söylédine göre dize köyü var ığdırın dize köyünnen azerileri mineriye çahardıp ordan atarmışlar yere bazısın da başını kesip atarmışlar yere ermeniler galdı oba köyü obanın köyün nüfusunu hepsini yığır doldurullar bir eve ordan bir gız gaçır bir ufah gız gaçır kutulur o gız şimdi yaşıyır çoluh çocū da var o köyün nüfusunun hamısını ateş verip o damda yandırılar oba köyünde ateşi verip yandırılar ora indi mazarsannıhdı galdı ığdırın melehli köyünde bir dene ermeni meherrem uzun meherrem gèliP heber veriP ki uzun meherreme bı gece bı köyden çehilin ermeniler gèliP melehli köyünü gıracahlar köy hep çekilir ermeniler de asfâtdan oğala geçmezdi bi denesi gedir köyden beycannardan nüfusunu doldurur içeriye hunkayları yığır gapın dalına silahı alır eline bir de baca varmış ermeni ne hakgınan mēm evime gelir geder men de onnarı vırram ermeniler köyü dolanır bağıllar ki burda bir ses gelir ora o bacadan ateş ediller o da ateş ediyi dışarıye bi gaş tene ermeni vırır vırrannan sōra ermeniler damı söküller gaz yağın sepiller ateşi veriller he men bu melehlide yaşlı adamlar deyirdi onnardan dinnemişem sen ermeni deyirdin ben annamırdım başa tüşmürdüm yohsa bunnarı söyledim gafenin orda

(16 – b)

alav alav müslümannarın alav alavıdı şimdi şeyden galmış on iki imamdan demiş mesela biz filan yeri alsah ateş yahacıh õnçun navrız bayramı mesela bizim navrız bayramımız var azerilerin salı günneri bayram azalanda ateş yahacıh alav alav diyerih õn üsdünnen hoppanarılı ağırırğıım uğurruğum tøkül bu odun üstü

Derlenen kişi : Kamil Kılıç

Yaşı : 75

Yer : Karakoyunlu

Konular : Şiirler, Masallar, Nevruz Bayramı

(17 – a)

ben bir Őiir ohuyanda ömrüm bi yıl uzayar benim yaşım yetmiş beşdi ohumağa
hevesliyim dağa diyerim daşa diyerim kuşa diyerim grdme yazarım da yazarım
şimdi ihtıyarım ben yetmiş beş yaşındayam yaşlılar cn bir Őiirim var

gece uzundu yatammirem

5 uşahlara atammirem

bağışlayın idrarımı tutammirem

ęop yahamnan ihtıyarlıh

Ömrümde görmedim şaka

10 oluh ocuh nerden bağa

dşme yaptım kaka

ęop yahamnan ihtıyarlıh

yetmiş beşe geşdi yaşım

15 zımda ğalmadı dişim

bi eyri elihdi arkadaşım

ęop yahamnan ihtıyarlıh

bel büküldü kambur ıhdı

20 oluh ocuh yüzden bıhdı

hele bir de bir tanksiyon ıhdı

ęop yahamnan ihtıyarlıh

aşıh kamil gülmez oldu

25 doslar hatır sormaz oldu

sağ gözüm de görmez oldu

ęop yahamnan ihtıyarlıh

- hanımına küsmüşem alarsız hanımım sennen çoh çoh küsmüşem nişannı zamanı na
gadar govalıyırdım yahalıyammırdım
- 30 enteriyi darca geyipseñ
babañın ekmēni yeyipseñ
yoldan geçerken söyüipseñ
sennen çoh çoh küsmüşem hanım
- 35 eynine geyipseñ sarı
gözelliğiniñ vardı karı
geçer iken baybayları
sallama sennen küsmüşem
- 40 bahçede sebze ekerdin
ara sıra ah çekerdin
lokumumu geri gönderdiñ
sennen çoh çoh küsmüşem
- 45 mennen yohsa bişey sezipseñ
yanağıña gül düzüipseñ
ğapıda geşdimi sezipseñ
sennen çoh çoh küsmüşem
- 50 ben gèderdim yoluma
ilişdi ayağım mısır kóluna
itderi saldıñ dalıma
vallah sennen küsmüşem
- 55 kanalın başında durdum
ğapıñıza bir daş vırdım
ağabeysi çıhdı suya cumdum
vallah sennen küsmüşem

bilirsiz hastalılı da çetin
 hep taksileri gurne çalır
 anne bacı saçın yolur

65 enkür münkür suval sorur
 vermemeye çare mi var

bütün doslar dalır yasa
 kaderine kimler küse

70 bir kapalı ambalasa
 binmemeye çare mi var

ey doslarım ölüm hakmış
 tacıñ tahdıñ apartumanıñ nerde ğalmış

75 alev alev ateş varmış
 su serpbeye çare mi var

hele ğorhumuz gebir evinnen
 biraz da düşünüñ derinnen

80 azraılıñ çelgelinnen
 ğurtulmağa çara mı var

hasda kamil çohca yatdı

85 bele bahdım iş berbatdı
 doslar tabudumu dutdu
 gitmemeye çare mi var

bazı insannar oruş dutmaz namaz ğılmaz eme ğalbim düzdü ğalbiniñ düzlü nerde
 ğaldı orda bah ne yazmışım

90 oruçlu der ğafesdeyim
 orucu yiyen der hasdayım

mazarrıh da var mı dayıñ
vay haline vay haline

95 önümüz bahardı yazdı
cennet bağı gül nergüzdü
diyor ki gelbim düzdü
yalancınıñ vay halına

100 hele elli yaşı yaşıyanın
boynunda deyni daşıyanın
hele ayah üsdü çiş edenin
vay halına vay halına

105
inanın sözlerim hakdı
oruş tutan yiyenden çohdu
mazarda abukat yoħdu
vay haline vay haline

110
kamil yazıp yorulanda
oruş yiyenner namaz ğılmıyannar darılanda
hak nizan terezi ğurulanda
hepimiziñ vay halına

115
allah orda utandırmasıñ
koçğıranda benim bir bacım varıdı oruya ğocıya verdih ğoşğırana ğışın soyugu o
zaman düğünner üş günüdü üş gün üş gecëydi orıya düğüne gettik ğış soyuh
koçğıranda araz götümüş ğetmiş baraka ğurmuşlar bir düzlühde barakān içi rüzgar
120 ğar tıklım tıklım esir soba durmadan yanır bizim gene canımız ısınmır
dışarıdan ğörünüşün hoş olur
burda yaşıyanıñ ömrü boş olur
yeni çımanto kiyeng olur

herkesi dohdura saldıñ baraka

125

dişarıda esen kar ile yeldi
düğün evi herkes danışdı güldü
aşılı da şaşarak müsafır geldi
dahi ğışın señe gelmem baraka

130

paşa müsafire böyle mi lazım
dahi ğışın gelmem gelerim yazın
evde hanımına geçmedi sözüm
dahi ğışın señe gelmem baraka

135

sıcah derler baharına yazına
düzdürüpen ğoşğıranıñ düzüne
herkes bahsa bu şairin sözüne
ğırır yandırallar seni baraka

(17 – b)

bir padişahıñ güzel bir ğızı var dı bütün köylerden bütün diyer yerlerden elçiler geldi
bu ğıza padişahıñ ğızını bizim çocūmuza ver diyereh na kadar elçiler geldi padişah
vermedi sonunda bahdı mejbür ğaldı bu ğız ğocıya gedecek e nētsiñ padişah da ğoca
bir elli değarrıh bir tarla buğda ehmişdi dedi benim ğızımı isdiyen gençler geder o
5 buğduyu biçeller kim önce geliP bu elçi daşın üzerine otusa ğızım meliha onundur
tırpanını götüren ğetdi salla babam salla salladılar tarra biter bitmez kirantısını atan
gaç ha kaç kaç ha kaç geldiler elçi daşın üzerine düzüldüler bële on beş yirmi dene
genç bir tenesi de beni kimin akıllı dēm sefeh dēm akıllısı ğaldı en geriye çarıhlarının
içini torpānı temizledi samanını temizledi yıhandı telini daradı güzel tertemiz en son
10 da o ğeldi oturdu elçi daşın üsde padişah bunnarın hepsini aldı yemeye içeriye geliñ
surfa açıldı herkes oturdu padişah ğeldi bële çarıhlara bahdı o en sona beni kimi
ağıllının dēm ağıllının çarını aldı eline ğetdi içeriye bilmir kimin bu çarıhlar kimin
dedi ağıllısı dedi benimdi o çarıhlar dedi ey gençler benim kızım buna layıhdı siz
kıymetinizi ne bilersiz benim ğızımın da ğıymetini ne bilersiz temizlih imanın

15 yarısıdı ben kızımı buna vèrdim üş gün üş gece düğün çalındı o gızın da nikahını o gence kıydılar

(17 – c)

iki tene kardeş var ıdı biri deli kardeş biri ağıllı kardeş bir de bir ıhtıyar anneleri var ıdı bunnar gederdiler çalışerdiler ıhtıyar anne de evde binnara yemeh yapardı yaşlı zatan beş gün on gün bi sene gâş sene aradan geçdihden sōra bu ahıllı gârdeş dedi ki anne birez yemeh memeh pışır mene men gedim gırah köylere filan emele memele
5 olüm çalışım getirim yiyeyin içeyin başımızı dolandırır bu deli bu cinni mēni irezil eder köyün içinde dedigodu olur bu demeh bunnarı gonusurken bu deli gârdeş de yatmamış ayığdı bu da bunu eşidir anneleri birez yemeh memeh pasda masda yaptı bu ağıllı gârdeş gâhdı sabānan gecenin bir zamanı yola goyuldu gēdir bahır yatmamış bu bilir bu gedecēdi bu da onun peşine tahıldı uzahdan takıp edereh getdiler şimdi
10 iki köy gârşı gârşıyadır bu bahdı bu da gēlir ağıllı gârdeş eğlendi behledi bu deli de geldihden sōra dedi yau ben seniñ eliñnen gâçırdım sen nere geldiñ dedi sen hara getseñ ben de ora gedecēm bir köyde biz it deyirih it ürüyürdü bir yerde de tüstü tütürdü orda durdular dedi gârdeşim it ürüyene gedeh tüstü tütene gedeh deliye dedi deli dedi it ürüyēn eyi olmaz köpehler bizi yahalıyar tüstü tütene gedeh orda belki bi
15 şeyler pişirrih binnar gētdi o tüstü tüten köye gētdiler ora o zaman dövler diyarı deyirdiler dövlerin bir diyarı dövler gediPler çalışıllar aylarınan illerinen develerinen yiyeceh içeceh getiriller eve gēlmiller bunnar getdi o köye getdiler buyuza oyuya o eve dövlerin evine müsafir oldular orda da dövlerin bir ıhtıyar annesi var ēle çökereh galıp meni kimin bunnar orda müsafir oldu aradan zaman geçdi dövler geldi dövler
20 gelince bunnara dedi ki biriñiz bu anneme bahın evde yaşlı anneme biriñiz de bu goyunnarı güdüñ önce ağıllı evde galdı deli getdi goyna de bu tarafa o tarafa bunnar çoh zehmet çēhdiler aradan günner geçdi bu bahdı bu deli gârdeş goyunnarı dōyür goyunnarı dōyünce bu ağıllı gârdeş dedi ki ölüm gârdeşim bu goyunnarı dōyme bu goyunnar öleller iteller dövler gelir bizden vazgeçmez bizi boğallar bizi öldüreller bu
25 deli gârdeş gētdi gırñ birinde çölün bi düzü dahda yerde bi elma ağacı varıdı deli gârdeş goyunnarı çēhdı o ağacın altına çıhdı arabanın üzerine vurdu deynehnen almaları töhdü hem yeyin hem de baña bu almadan sahlayıñ dedi goyunnara goyun hardan bileceh çırpdı tertemiz bir dene heçe elma geçdi bir geçiniñ boynuzuna bah filan geçi benim pisdemi sahladı siz niye sahlamırsız birez çırpdıhdan sōra yendi

30 aşıya gounarı verdi deyneğe bir o geçi ğaldı iki üş dene de goun ğaldı bınarı
gödü geldi eve ağıllı ğardeş bele bahdı bu gounarı ğırdı batırdı öldü dövler
geleceh ben nēdim nētmim dövler giderken de dedi bah biz geş geleceş ğapı baca
size emanet diyereh getdiler bu bahdı olmayacah deli ğardeşe sen gal evde ben
35 yıhanım dedi peki bir teneke su ısıtdı ğaynatdı buna dedi ge seni yıhıyım bu ğaynar
suyu töhtü bunuñ başına töhdü bunun başına dövlerin anası ğırmızı pışdı tışleri ağara
ğaldı bu ahıllı ğardaş gōynu getirdi ğeldi ki nē dedi annemi ēle çimdirmişem ki hele
gülür getdi bahdı ne zamannan bu pişipdi nēdeh nētmiyeh biz burdan nece kutulah
dedi gel dedi burdan ğaçah gedeh biz ağıllı ğardeş dedi yoh getmenem gederseñ
40 getmezseñ dedi getsem mene ğapı baca emanet deyip ğapıyı da sökeciyih götüreciyih
bacıyı da esgiden tendir bacaları varıdı bu meşbur ğaldı ğapıyı da sökdü bacıyı da
sökdü aldılar dallarına o köyü terg ettiler getdiler bir çeşmeniñ başında bir güzel
çınar ağacı var orda suyun başında otular el mellerini yihadılar gece oldu bınar
yatacahlar e buradan döv möv geler geçer yolçu geler geçer bizi ğırar batırar çıhah o
45 ağacın üşde yatah orda oturah dedi olmaz ğapıyı da çıhardacıh bacıyı da oruya ğapıyı
da bacıyı da çıhardılar oruya ağacın üzerine aradan bir zaman geşdi bir kervan geldi
yühlü bir kervan pirinç mirinç o zaman işde develernen daşınırdı pütün erzahlar
pütün yiyecehler vesayit nerdeydi o kervan geldi o çınar ağacın altında suyun
başında gecelediler deli ğardeş dedi ben idrar yapacām dedi yap şapgama etme
50 eyleme bizi öldüreller yoğ olmaz ordan har hur töhdü aşşığıya bınar ğapıyı da
atdılar bacıyı da atdılar kervancılar ürküşdü develer ğaşdı ğetdi bir deve bağı ğaldı
yükü de pirinş dolu hepsi dağıldı ğetdi bunnar yendiler yere onnarın pişirdi yemēy de
yediler o deveniñ yükünü pirincini yağını neyi varısa götdüler geldiler annelerniñ
ğapısını çaldılar anne gel señe erzah getirmişik yediler işdiler yere geşdiler göyden
55 üş dene elma tüşdü biri benim biri kamiliñ biri de hikayeyi diyeniñ

(17 – d)

navruz bayramında esgiden indi biraz ğıymetden düşmüş önceleri babam büyüh bir
yēşik elma alardı düşerdih ğapı ğapı bayramıñ kutlu ossuñ herkes yaşlıların hatırını
sorardı herkes birbiriynen bayramlaşırđı bir de narvuz bayramının çeşitdi yönneri var
şiirimde var idi soyra bayrama bir gün ğala yumurta bayramı deyirdik bacaları
5 gezerdih bacalardan mendil sallıyardıh nişanı kızlara oğlannara yumurta bağılardılar

nışanı olmıyannara da h dih deyirih buğdaydan h dih bağlardıh iğde bağlanırdı herkes birbiriynen bayramlaşırdı yaşlıların halı sorulurdu ıastaların halı sorulurdu hıdır llez de  ř g n d  k se g lin deyirih d  g lin olurdu oynardılar t l m alınırđı ya t rk  s ylenirdi onnara g tirirdi o evin egah hanımı birez un vererdi ya para vererdi ya buğda vererdi ya şekerreme vererdiler hıdır llez  le geçerdi navruz bayramına bir ay ğala yirmi bir g n ğala bir hafta ğala   hafta hıdır llez olurdu desderlerde buğda mısır her çeşit nohut ğarışdıarah desderde un çekilirdi gavut olurdu bele yuvarlah yuvarlah onu sererdiler bir tepsiye goyardılar y k n  zerine o da hıdır llez gelir geçerdi orda bir iz bıraıırdı kedi geçerdi belki de orda bir iz bıraıırdı hıdırın atı benim gavıdımın  zerinnen geşmiş diyerdik  le

Derlenen kişi : Gölüm GÜL

Yaşı : 47

Yer : Cennetabat Köyü / Karakoyunlu

Konular : Yöresel Yemekler

(18 – a)

sarma başğa yeşil fasılye yeşil mercimeh haşıl var hedih var sabah aşı var ayran aşı var men onnarın çoğun pişirmeni bilmirem anam yahçı bilir bön ne pişirmişdih mangal yapmışdih bir de közdeme ahân dünen ne pişirmişdih ğuru fasılye pilaf toyuğ hedih buğda ğırmızı fasılye meke bu üçünü ğoyursañ haşdânır istiyirsen at tendire 5 tendiri bilirsendi ele ehmeş yapırh ya tendir bunnarın hamısını göy at tandıra çölmehde ân sora duzunu vur ye bu ğader hedih ğolaydı yağ duz isdëmir ayran aşı zatan yoğurdunan olur yoğurt pencer ispanānan yoğurt çorbası başğa ayran aşı başğa yoğurt çorbası soyug olur ayran aşı isdi olur yoğurdu ğoyursan önce unnan barabar okki var çalırın onnan soyra yarma içine tökürsen bulgur ân o ğaynıyanda ispanānı 10 vurursan ğaynıyır pişti mi ğoy yere ama sabah aşı yoğurdu soyug soyug çalırın ön içine de pirinç ğene ispanağ o soyuğ yeyilir ayran aşı isdi isdi yeyilir ele haşıl vallah men heş pişirmemişem de haşıl heralda yağda yağ okki var dağ eyliyirsen ondan soyra unu çalıp tökürsen o yağın içine çevirirseñ haşıl men hiç yememişem burda haşılı bizim doğannara ehseriyet pişireller onu ğadınnara mal yağınan indi amma 15 hasdahanada doğur ay bala dā mēm ğızım yeni doğum yapıdı zatan heş bişe geti eve halva çalırsañ guymah pişirirsen ona yeyir içir guymah bizim doğannara yapılır burda men onu yapıram haşıl bilmirem guymah yapıram guymah da o da aynı mal yağınan meme yağ bilirsene tere yağınan o da ğızarır unnan şekeri çalırsañ gene tökürsen yağa ğıpgırmızı olur ön üsdüne de kefleme tökürsen yeyiller

Derlenen Kişi: Tuygun Nene (Tuygun GÜL)

Yaşı : 67

Yer : Cennetabat Köyü / Karakoyunlu

Konular : Yöresel Yemekler, Önemli Günlerde Yapılan Yemek Çeşitleri (Ölüm, Doğum, Sünnnet, Hıdırellez), Anılar, Asker Uğurlama, Hastalıklar İçin Tedavi Yöntemleri, İsim koyma, Türbe Ziyareti, Batıl İnanışlar, Oyunlar

(19 – a)

mehraba ğurban kesim hoş gelipsiz sefa gelipsiz eyiyem allah irazı ossuñ be o yemē de bah hele gör netēr pişiriller arvatdar öz yemēmiz pilavınan küfte dolma pişiririh soğanı gabahda vırrıh yağa he bu şorfanı önce soğan dorğuyruñ soğan onnan tumatesini dorğuyruñ bu okki var orda pişiP ölür sıcah suyunu ğoyuruh orda ğaynıyır 5 tökürüh onnan soyra bu ğaynadı buna atırıñ lepesini gartolunu küftüye geleh küfteni ğaratikeni da mal etini makinede çekirih gözel ona vırrıh bir lepe düğü yarma bële açığıñı deyirem yanı türhçe diyemmirem vururuh salça yağ buna soğan dorğuyruñ küçüh küçüh elimiznen elliirih bunu okki var elliirih o da orda bayağ pişirdih yā soğan moğan vırdıh o ğaynıyır o ğaynadı mı onu bële bële elimiznen yumurluyup 10 bële bële salırđıñ içine vırrıh bibarını yeşil bibarını sarı kökünü bu pişip bunu ahşam oldu bële bële ğaPlara ğoyuruh lavaşđı da tendire vırrıñ ğamır eliyip heye onu bol doryuruh ona gözel ğolumuzu kıcımızı çirmiyrih turşu oldu turşu salata oldu salata soğan oldu soğan elimizinnen ğaldırıp cup ğetdi

(19 – b)

bilirseñ görüPseñ patlıcan reçelini bahçadan topluyuruñ bir ğova su ğoyuruñ o ğova suyun içine bir bële duz atırđıñ bunu oturup pıçağınan temis soyruh bir iki yerden pıçahlıyırđıñ bunu tökürüh bu suyun içine bir yüz dene elli dene atmış dene bunu ğoyuruh o suda durur üsdüne bir bële yeke poşetder zatan ğoyuruh bu ğalır sabahı 5 yatırđıñ sabahanan durruh gözel bir ğazan su asırđıñ òn içine birez zey atırđıñ o zey ğaynadı mı bunu duzlu suda tökürüh süzehleri temmiz yuyruh bunu tökürüh o zeye o zeyde pişir bahırđıñ dā yumşalıPdı ordan ğaldırıp soyuh suya tökürüh ahā bu ğazanı yıñıyırđıñ bir daha su tökürüh bir ğova su tökürüh tökürüh ona beş kilo şeker ğırısđalı be iri şeker de tökürüh ğırısđal da onnan canım señe desin cümezem annatsın bu 10 ğaynıyır bu ğaynadı mı zeyden çıhartđıñ bu su ğaynar şekerni töhdüh ğaynadı mı ğara baldırcanı yumuşuh şeyi tuzu onu ğaldırıp tökürüh ğazana ğaynıyır oturuñ

yānda kepçeni alırıh elimize altını ağırđan verrih ğaynıyır pişir olur sāpsarı baırırh azalıp ola ona bir dōrT dene limon dorğuyruh o limon da pişir baırırh dā pişdi ğuzel saraldı ğazanı ğoyuruh yere ğozel soyyur onu bir bir bir bir hansīn ğoyusan çini setile
15 mi ğoyasañ laylon ğavanoza mı ğoyasañ ğoy eliyi ver ğulağiy helli hara durudu duz ne kisviyer ne ğarab olar gonağa ğoy ğafaltı yē yoh bozulmaz kereĝnen ye yaĝınan yē ēle ğuzel olur çaynan iç şindi ğızım getireceh ğor nece ğozeldi bē āfiyet ossuñ hele bir dene ye hamıyız yēn bu bizim ğara badımcın reçelimiz bu da ğul ireçelidi ğul ireçeli de aşşamnan dorğuyruh ğulden çiçehden topluyuruh temmiz bunu eliyirih
20 elehden altın tohumu tōkölür bunu aşşamnan şekere yatırdırırh sabānan asırırh milangaza bēş dēhge çehmir olur ah oldu mu bu ğaynadı oldu içine bir bēle limon duzu vurruh bu ğader limon duzu vurruh ah ēlece ğızarır ğoy yere hara ğoyursan ğoy iki sene ye üş sene ye heşdat olmaz heye

(19 – c)

ğaşılı dēm señe ğaşılı yağa ğoyduh ğazana ğızardı ğaşılın yaĝı orda oldu mu bir bēle sūt ğoy ğaba içine iki yumurta vur bunu çal çal çal çal içine birez de un vur bēle yanı birez bah bēle ossun tōh o ğazana ğozel yaĝ orda çıĝırır çıtdıyır onu tōh ğazana orda pişsin bēle tahda ğaşıĝınan çevir o yüzünü de ğıpgırmızı hahĝıh ğimin olacah kıs
5 ğuzel pişsin onu bēle bēle bēle bēle ğoy ğabaĝıya üsdüne de birez şeker ufā ğırısdal bir de kökün dōlmüşü var zencefilli neli onnan da üsdüne at ye hele dadına bah

(19 – d)

kelem dolmasını da yaĝiy ğoy ğazana bir baş soĝan dorĝa o orda ölsün salçasını vur yarmasını ğoy düyüsünü ğoy lepesini ğoy duzunu at ğara bibarnı vur maydonusunu dorĝa ğoy ora tōh onu o ki var gene elinnen o ki var elle bu ğuzel olur lahanān da ğabını ğoy ora bir ēle ğazana su ğoy orda ğaynasın lahananı bas içine ölsün o yüzünü
5 bu yüzünü çevir ğoy bura yanına otu ğozel ōn da ğoy bōrüne bēle bēle ğoy içine pūh yıĝ bir gazzar üsdüne de bu ğabınan bir ğırısdal ğene bir bēle de limon duzu tōh onun içine ğarışdır tōh üsdüne eliy ver ğulaĝıya o ğozel orda pişceh ğoy ğabaĝıye ye bal kimin obisi de aynısıdı yarpahları ayırdı onu da aynı ēlece yapacahsan yarpağa pūkecehsen eme ona duzunan şekēren tunç tōhmürsen eme lahana şirin olduĝu anda
10 ona şekēren limon vurursañ ēle ğuzel olur bozbaşı da yaĝı ğoyduh ğazana yaĝ ğazanda ğaldı bi de soĝan dorĝa dumatesini vur ğozel okki var o da pişdi ğızardı

suyunú th gartolunu vur lepesini vur aha etsiz pieceh bu orfa gzel orda pieceh mehlem kimin gy gba lavaı doręa turuyunan gldır cup gtdi

(19 – e)

ln yuyruğ aparıp guyluyruğ fatasını vrir namazını glirih glirih eve ble byh gazannarda onun iine tkrh yirmi drt yirmi be tene sana yağı atirih onun iine un vururuğ onu omac eyliyirih onu orda gvıririh needen adam bir adam yoğ onu ağacınan gridirir o orda pempeleip bah ble olur ona bir setir grisdal Şeker
5 tkrh suyunu Şerbet ah o olur gridir gpgrmızı halva aha l yerinde heriye bu tabağa gyullar yemey de brne yemeh de yapirih et bozba a n da gyuruh n brne aynan yyiller yediler herkes fata verir yeddi gn yemeh veriller yeddi gn fata oğuyullar gran oğuyullar arvaddara arvat gran oğuyan glir kiilere molla gelir herkese gran oğuyur biz de fata verrih yemmize lp getdi grnımıza

(19 – f)

hıdırllezde hıdırı behliyirih hıdır hıdırın evinde meke buğda noğut gvıririh here bir teneke tendirde onu gzel tkrh desdere ekirih o ne olur un kimin onu tkrh bir ble tabağa yedmize gre iine grisdal tkrh su tkrh onu elimizinen gridiririh ble ble ble bah bu yekelihde heriye birini heriye birini gyuruğ gbına
5 aynan iirih bu da oldu hıdırımz

(19 – g)

bir gdın doğdu mu bu gdını doğdu kutuldu gyduğ yatağına aha gdına getirrih bir ble st gyuruh gba iine bir yumurta vırrih yağı gyuruğ gazana bunu alırh tkrh buna bu gpgrmızı piir aha bunu gtirrih sdne birez de kefleme tkrh yanı grisdalnan kkn dlmn vririh doğan arvat yeir bir hefte onu yeir yumurta
5 yağa salırh onu yeir ocuğa da gaynar su tkrh bu tabağa iine dıngılıca da Şeker atirih bir hefte de onu thr ocuğun ağzına ocuğ iin anasn dne st glir anasn dne st gldi d onu vermirih gbğ de tr ocuğun gbğne her gn yemeh deyirem yapirih annesi yeir ya onnan gyuruh blecene gbğne gbeh td aparıp oğulun hayatına guyluyruğ deyirih gy oğretmen ossun mamır ossun ağura
10 guyluyruh gy nker ossun malı oh ossun ble mal otaran

(19 – h)

snnet treni de kirve tutursan gzel dnn var dn eyliyirse dnn yoğdu laka yemeh vrirse gyun kesirsen dana kesirsen et alırsan gne ble ble gazannarda

pışir salatasıynan ğatı yoğurt aşıynan ahā bu uşah kèsilir gözel gelir üzünü örtüller
uşağı sünnetdiyiller uşahı ğoyullar oğala uşahın üsdüne gelen para taħır gelen uşahın
5 üzünnen öpür para taħır bële para yığılır uşahı o yemèy de yeiller heyirri ossun dèp
gediller

(19 – i)

bayram oldu giderih bōhlerin elinnen öperih yumurta ğızardarıħ pilav pışirerih et
pışirerih dolma pışirerih yanı evlerimizde çoħ çoħ yemehler yaparıħ musāfirımız
geleceħ gelen musafırı eyĭ ğarşılarıħ güler yüzdü yumurta ğızardarıħ bële herkes
dōşdürer beh ğurban bayramı da ilk günüsü ğurbannar kesilir o zamana ğäder tutan
5 tutur oruş tutursan ğurban etinen iftarı ye sevap ğurban günüsü başını burdan bële
yıħa başında bir ğurban tükü var o ısdanır heş ısdanmaz o ğurban günüsü ısdanar
heye ğurbanımızı kesirih yohsullara veririh fakürrere veririh ğalanı da pişirriħ yeirih
dost akraba musafir ğalān da ğoyuruh dolabımıza kutuluncaħ yeirih beh bu ğāde

(19 – i)

o zaman mēni geldiler isdediler men de ğetmedim göhnum yoħudu birez dèdim men
ona ğetmirem göhnum yohtu filān behman dèdiler zengindi bëledi èledi allah üçün
zenginidi ğetdım yer dèdim ğedim nēdim men de kasıp ğızıydım hē yemediğ orda
yiyesen geymediğ orda ğiyesen gel epruz darcın yedi namaz ğılah men de ğetdim
5 ğetdih gözel ğetdiler üzüh taħdılar başıma bir yaylıħ örtdüler ğètdiler nişan ğoydular
sabāsi ğonşuyduħ ğocam geçende daş atırdı meñe de men ona danışırdıħ ğörüşürdüħ
be beh düzünü diyeh da be yedi namaz ğılah beke öldüh gece bir hefte çehmedi
toyum oldu ahā bu ğāder pıtti ğètdi

(19 – j)

ğuru küftēn de eti makinede çekirih içine birez soğan dorğuyruh iki dene bële ğartol
rendeliyriħ içine bir bële kerti çöreh ehmēn içini ğatırıħ sarımsaħ hoşuna geler
sarımsaħ da atır hoşuna gelmiyen èlece bunu okki var televizyonlarda bële ğayırıllar
hā acılı adı nēdi ön çiğ küfde onu gözel bir bële tabah ğoyuruh bura ğazana yağ
5 ğoyuruh onu elimizde bële bële èyliyip orda una batırıp salırıħ o yüzünü bu yüzünü
çevir ğıpgırmızı bir bële tabaħ soyuruh bir bële patates o patatesi de ğızardarıħ
ğoyuruh ön bōrüne yiyene bir tabah yiyene bōrüne de salata cacıħ ye bol doyma
afiyet ossun

(19 – k)

can teyzen ğurban ossun señe bēh bēh tarlalarda canım çığdı ay oğul kaĝ eylemehden
tarlada pencer tarlada badımcan ğara badımcan ğırmızı badımcan bibar tumates
kaĝlıyırđıh ahşama ğáder nanay deyirdih ülüzgar ğaldır mēni sal yarın eyvanına bēle
5 da genşder durur ayaĝa be neyliyim kaĝım ğalır sēsimi atırdım başıma deyirdim goçaĝlasınnar
türkünü de kaĝlayın ha kaĝlayın onu dönüp çönüp deyirdim onnar da kaĝlıyırđı
yetişip gedirdi dumatesder bēle bēle bibarrar pazılar herden yüz kilo pencer pazı
verirdim men indi dā ğocalmışam veremirem penceri de kaĝlıyırđıh dā kaĝlıyırđıh
suvarrıh pencerrer şişir olur bēle bēle çıđardırđıh verrih gantarrara bir bēle para yoĝ
10 valla men onu bilmirem ancah oĝur yazarım çat çut var bē men oĝusaydım türkiyede
birinci gelecēdim televizyonlarda filim çevireceydım bu da deyir mē o ğün gelip
bize deyir teyze sen yaman tiratoracu olacādıñ la ilaha illallah eşhedü enna illallah
ezen deyirem ha

(19 – m)

bizde yanı burda deĝil başĝa yerde esger uĝurrandı çöreh' veriller eme burda esger
yemeh yemehler yapırđıh bēle bēle ğazannar pişir eme burda asgerin eline ğına
ĝoyruĝ asgeriñ yānna gedirih asgere şekerleme aparrıh cibine herşlih ĝoyruh asgeri
aparıp yola salırđıh aĝlıyan aĝlıyır aĝlamıyan şapalah çalır asger minir gedir yolu açđıh
5 ossun getsin sah salamat gessin herkesin balası teyzēn ğocası on ğündü evde yoĝdu o
ĝatan ğonuşmuyup ku ēle ğonuşmaĝ isdiyirdim saĝoluñ varoluñ gözderizden öperem
ala gözderizden anayız size ğurban ossun gidēn gonaĝımız oluñ size ğubban kēsım

(19 – n)

ĝızamıh olur baĝırsan ğözdēri doldu su töhdü bahtıñ vucudu ĝıpĝırmızı serpdi bunu
ĝözel sadaca ĝırmızıya pükürüh buna durmadan üzüm ĝurusu yedirdirih buna şirin
vēririh yumurta vērmirih sadaca ĝırmızıya pükürüh üş ğün dört ğün baĝdın dā çekildi
dā bitdi aĝzına aĝlıyan uşahların da bu yavşannar var çöllerde çıĝır her yerde çıĝır
5 onu getiririh bēle ĝoyurduh çitimizin ğulaĝına içine birez de bi kede şeker atırdıh ön
isdadırdıh bēle ezirdih ön suyunu sıĝırdıh küçüh tabaĝa tökürdüh küçüh ĝaşıĝa
tökürdüh ön aĝzına zeher aĝu ön sancısın kesirdi duhdur muhdur yoĝudu o ön arĝısın
sancısın durdururdu baĝırdın uşah yatdı uşah çoh yatmırdı huyar verirdih harıhda
ekilirdi bēle aĝ aĝ demeh erönmuş ğetirirdih onu ezirdih içine de birez ĝırısald

10 tkrdh gy get sabnan gel bh bh uyku hepi blecene limizi birez de isdadır
lombarıyıp blecene bu yekelihte gyurduh uşağın ağzına memeni vr uşah onu
emirdi gedirdih kağ eyliyirdih apa apırdih gyurduh nenniye allah umuduna
gedirdih glirdih uşah gpđuru gruyup ağzına su tkrsen ayılmır st tkrsen
yılmır bağırdın ayıldı bağırdın uşağın uşu başında yoğdu bilmirdih ki bu erndu ne
15 bileh le le yekeldih da men onu o polis oğluma da vrmişem gediP orda
annadıram ıspartadadı polisder uzanır yere nene sen bunu ernnan mı bdPsen ay
bala dedim o zaman herkes leydi glirdiler mni gnuşdurmağa gdirem herden bir
ora gnde geceler on dene beş tene polis gelir annat nene annat sn kimin o zaman
nasılıdı ocuğıya ne verdiñ bu uyuyurdu deyirdim bunnan vrirdim allah le
20 glrdler

(19 – o)

ezen oğuruh glahlarına oğudan glağına oğudurdu ezen deyirdi getirdi mollanı
oğutmuyan le mesela hoşuna ne glir hele grındaken adını gyurdu o zaman isim
ne olurdu gyurdun indi isimler byh dedelrnin byh nenelrnin adını gyuruğ ne
hoşuya gelir onu gyuruğ o zaman eme hardan glirdi gyurduh eli veli deli hesen
5 hseyin eme indi yoğ le ha

(19 – )

be burda var kmbezderde nezirin olduğu yuğuyu grışdırdığı bir şeyin zererdeydi
apar orda mum yandır onu mum da le yandırıp gelirsen mazarsanniğda seyitlerin
mazarında mir cevad ağadı brsn adını tapbıram ay ndi mir yehyadı rehmetdih
onnarın mazarında yandırıp glirih bırda meherremlihde gasım otağı gyulur camiye
5 glunnan ne gpur bir yeleh' bir başrt elinnen ne gelirse bir eteh' para aparıp atırh
n sdne allah sen bizim duvamızı gabil eyle şah şeyh tepiller elem gelir ona para
dgnnyrh başrt dgnnyrh pasda aparıp orda şah şeyh tepennere verrih
ay verrih şerbet verrih herkes glunnan ne gpur aparıp orda camide verirsen herkes
iir desde vıralar sağol dp gdiller

(19 – p)

yağış o hrten yağar evlerimiz dam dua edemirih bilemirih diyeh dura yağış eme
bağırdım mm bir gaynanam vardı irehmetdih yağış oh yapanda su sepirdi dyirdim
arvat onu niye sepirsen deyirdi yağış dursun heşda durmurdu yağış su sepbeynen
yağış niye durur

5

(19 – r)

evi yoĥ emele tutduh usda tutduh usdān da bahdavar eyledih çimento alırh gèlir
hefdēnen daşını düzür çimentosunu düzür onnan soyra daş pitdi biriketinen hōrür
ağacını atır ğayırır yapır bah bir heftiye bün özü ğoydu bu adamın heş ne emele tutdu
ne fehle tutdu usdadı çünkü

5

(19 – s)

hamısı dağılıp gedip guran hakğı uşahlarınan dangı dangı oynuyurduh o arĥın bōrüne
çamırını götürürdüh bir on dene arĥadaş otururduh o ğuru yerde bële gayırırdıĥ ah
bëlece yumurup gayırırdıĥ deyirdi dangı dangı o da deyirdi keçi dangı vururduh yere
part eĝer partdadı òn çamırını ğoy òn çamırın üsdüne partdamadı men çamırımını ona
5 verirdim hamımız oynamışıĥ valla gizdempaç geldim ğaç üş dōrt tene adam
yıĝışırđıĥ beş altı dene bu ĥırmen tutduh şuşa yarısı oĝalda dururdu yarısı buĝalda
gözümüzü yumurduh ğaçıp gizdenirler getdih tutduh ğaşdıĥ pitti ğaşmadıĥ orda onu
sırtımızda getirirdih vallah gördüğüm budu ğurban kesim gözderiye

Derlenen Kişi: Kemal UZAR

Yaşı : 76

Yer : Zülfikar Köyü / Karakoyunlu

Konular : Nevruz Bayramı, Asker Uğurlama , Genel , Tarımcılık

(20 – a)

bizim navrız bayramlarımız var o navrız bayramlarında bizim geleneh ve görenehlerimizde biz mesela portağal alma yeddi levin dedimiz eşiyalardan şekerlemelerin her cinsinnen alardıh birbirimizin yanına yumurta gızardardıh yüz tene iki yüz tene gelen çocuklarımıza dağıdardıh bêle küçüh çocuklar torbalara bêle torba yapardıh o torbalardan çiğinnerine salardıh her ğapıya gederdiler onnar eşiyaları topluyardılar yemekler yapardıh bayram yemehleri hanımlar kete yapardılar aş pişirerdiler çeşit çeşit et yemeklerinden hanımların el merfetderinden güzel yemehler pişirerdih o günüsü dosdca birbirimiznen gidip gelip ğonuşup annaşardıh yanı kūsülüler barışardı birbirimiznen bêle şen geçinerdih o bayramlarımız mesela tã bir hafta bir ay devam ederdi o görüşler uzah yerlerden gelerdiler beraber oturardılar söhbet ederdiler yemeh yierdiler masa düzelderdih

(20 – b)

asger uğurlamaları taha şennihli olurdu ben asgere gëtdim zaman tabi bizi şöbeden çağırırdılar bugün sizin esgerrik gününüzdü gedeceydih gedip orada mesela elbiselerimizi geyinip gelerdih o elbiseleri geyinip geldimiz zaman hısım akraba dost eş hepsi müsafir çağırardılar bu köyde ğaş tene asger var mesela beş tene on tene hepsini müsafir çağırardılar köylü yedirip içirerdiler harşlıhlar vererdiler onnan sōra davıl zırnaynan çalınardılar yola salardılar şöbede de davıl zırnaynan bizi salardılar elimize kağıt vererdiler çekip gederdih kıtamıza

(20 – c)

bugün ben sabānan erkennen ğahdım tabi benim hanım manımım yoh çocuklarım da yanımda yoh bi çocuğum var mesebecidi o da sabān yedide gedir altı buçuhda da gèlir bana faydası yoh ben èle ancağ yatahdan ğahdığım zaman birez malım var o mallarınan uğraşırım tirehdörü aldım gëtdim tarlaya buğda ehdim buğdanı ehdim buğdadan soyra onu biz tum salırh onnarı becermeğ için suvarmağ için biz tum deyirih yanı arh gibi onnarı yaptım getdim garagoyunnuya jandarmalığa orade işim var idi orade işimi gördüm geldim buraya indi de gedecem ahşam olacah gene

malımnan heyvanımnan gözetliyecem gızım geleceh mene çay yemeh yapacah
yiecem

(20 – d)

mesela on dagarrıh yeri yonca ekecih o yoncayı ilk önce pulluhnun sürürem
tirehtörnen işde onnan sōra onu düzeldirih onu ěle yapırıh eliçi kimin bēle onnan
soyra yonca tohumu alırıh onu sepirih sepdihden soyra suvarırıh sekkizinci ayda
ekiler bunnar bi de ilkbaharda ekiler başga zamannarda o ekilmez o zamannar ekerih
5 o yonca güverer işde o káder meyvalardan da alma ekerih bazıları şefteli eker kayısı
eker eriğ ekeller almanı tabi getiriller başga yerlerden satallar ilkbaharda onu aların
aldığımız zaman onu bēle altı metireye yedi metireye sekiz metireye dā ekilebilir
metire üzerine bir gün olarah ipnen tutarın ekerih sırayla bēle bahdığın zaman bi sıra
gözüker öle de bahdığın zaman aynı sıra gözüker o şekil ekerih üç sene sōra
10 meyvasını verer

Derlenen Kişi: İbrahim DOKAK

Yaşı : 54

Yer : Zülfikar Köyü /Karakoyunlu

Konular : Şiirler

(21 – a)

hele otur oğul dinle atanı
mazlumun ahını alma oğulcan
meclisde düz otur söz düşse danış
özünü çoğ bilmiş bilme oğulcan

5

heş dertlenme gám sineyi delende
haldan bilene get naçar olanda
dalını merde ver dalsız galanda
namertnen üzbe üz olma oğulcan

10

oğul heç gaçanın dalına düşme
eğer ipe getseñ doğrudan şaşma
çoğlara baş eğme aza ilişme
haksızlardan yana olma oğulcan

15

gomşu namusuna çevirseñ başın
ğıyamet gününde zor olar işin
namusu şerefi gáyreti düşün
bağbansız bahçaya dalma oğulcan

20

fanidir a oğul bu dünya fani
baharsan gan almış yattığın yeri
dostdan düşmanını eyice tanı
sen sen ol gaflete dalma oğulcan

25

işte benim oğlum hal erkan beşe

ahlında tut gulluğ eyleme gula
çoğa değıl aza ganaat eyle
30 allaha naşükür olma oğulcan

(21 – b)

men deyem ki sen de hayra yorumla
bu gece bir yuğu görmüşem ana
bir adam geliPdİ apara meni
elinde buyruğu görmüşem ana

5

yol aldıñ yürüdüh bir aħşam vahta
ilişdi gözüme bir ğuru tahda
ğaradan çoh ğara zil ğaranlıhda
boynumda men ağı görmüşem ana

10

o adamnan bulutlardan uçanda
etri saçan çiçehleri geçende
altı arşın bir heyatın içinde
dayalı otağı görmüşem ana

15

gördüm ana dırnağ etden üzülüp
ruhun bir kenarda durup büzülüp
ële bil ki sıra sıra düzülüp
ciğerinde dağı görmüşem ana

20

vesiyetiñ yanıp ğavrulma sahin
buradan oraya göç aħın aħın
oğlun aħşamı tez oldu lahin
mahşerde sabahı görmüşem ana

(21 – c)

ey beniadem heç ahlına geldi mi
ne gezerseñ bu alemde neciseñ
doldur matarañı ğurumadan su

maħşer günü susayanda içesen

5

bir otur aħıl yor güneşe aya
karanlıħda göz olallar dünyaya
bir şeyler ek gönlüñdeki tarlaya
çünkü ğıyametde onu biçesen

10

meydan geniş namerdine merdine
orda herkes düşer kendi derdine
zebaniler çullananda üsdüne
mümkün müdü ellerinden ğaçasan

15

dëyir isen men yemenem zakkumu
ğış gelmeden topla ğışın rızkını
tatmak isder isen irem tadını

20

lazımdı ki ol sıratı geçesen

eğer sevda yoħsa üreh od almaz
inanç yoħsa yol menzile varılmaz
iki sevgi bir ürehde barınmaz

25

ya burayı ya orayı seçesen

Derlenen kişi : Hamit YERDELEN

Yaşı : 92

Yer : Aşağıçiftlik / Aralık

Konu : Maniler, Hikâyeler, Şiirler

(22 – a)

geşdi mennen
at oĥun geşdi mennen
merde körpü oldum
namerd de geşdi mennen

5

merd atası
doldur vèr merde tası
oĥul boşöyür çıĥıp
ne yapsın merd atası

10

arĥa var
beli götü arĥa var
gám yeme deli gönlüm dedi
eli gibi arĥa var

15

binen gèlsin
çeh atımı gøy binen gèlsin
şahlar şahı şahı merdan
gøy düldüle binen gèlsin

20

bizim ele ĥan atdanar ĥan tüşer
ordugaĥda vilayata şan tüşer
felèn eline gara gün tüşer
vermez özgesine saĥlar meni kimin

25

yanı bu gibi şey mi istiyisiz

oyan dağlar
al ğana boyan dağlar
30 bu yanın bi zülmet ğanadı
o yan nasıldı o yan dağlar

o ğün eyler
ğalların o ğün eyler
35 hasret hasretini ğorse
bayramını o ğün eyler

şanadı
zilfin ucu şanadı
40 ğeber alsam mezarıma
baş taşım nişanadı

bir üzdü
bir elmadı bir üzdü
45 ğel yüzün ğoy yüzüm üsde
ğoy ğören desin bir üzdü

şen düşe
duman ğalğa şen düşe
50 severseñ ayıranın
evine şüven düşe

şen gele
duman gele şen gele
55 keten köynek ağ meme
al eliñe şengele

ğesde ğásim hal olupdu
hanı dünyadan bulupdu

60 sonunda sevap alıpdı
gönlün musa Şen gele

(22 – b)

mesum denilen Şahıs dileprüzünen aşkı bade oldular birisi yemende birisi çinde
mesumuñ babası eziz dedi oğlum sen getsen ayıPdı men gedim seniñ niŐanniñi
isdiyim hanı eziz yemennen ğahdı çine geldi çiniñ dergasına dayandı bahdı bir
gemici çalışır gemici bunu gördü bahdı yaĥşı adamdı dedi sen yaĥşı adamsañ seni
5 çine geçirderem eme deve gördüm ğığını görmedim dā diyeseñ meni filan adam
geçirtdi mēm kellemi keseller yasaĥdı dedi canım sen meni geçirT ora o yanna
ğarışma bu onu geçirTdi ora aradı aĥdardı gelininin evini tapdı padişahın ğızının
evini tapdı barmānda üzüh vardı üzüyü gösderdi ğız bunu aldı içeri epey
muhabbeTden soñra bunu gördüler dēdiler paTişaha heber verdiler seniñ ğızın bi
10 yaşlı ğoca kĥiye aldanıP onnan oturuP ğaĥır dedi men bir padişah olam benim ğızım
yaşlı ğoca kĥiye aldanar cellat ğēdiñ getiriñ dedi bunnarı ikisin de boynunu vuracam
geldiler bunnarın ikisin de götdüler getdiler ğız bōle bahdı ki atası bunnarı
öldürecedi dedi

başşığa döndüğüm gül üzlü ata
15 gel öldürme bu ğocanı yazıĥdı
mensuma atadı maña ğaynata
gel öldürme bu ğocanı yazıĥdı

dedi

20

ata bir gece yuĥuda mennen ğörüşdü
süfe kimin dēdi güldü danışdı
heber aldı atam adın soruşdu
gel öldürme bu ğocanı yazıĥdı
25 dedi ğızım ona çileĥ yuhusu diyeller o yuĥudan hammı yürür dedi
ata dileprüzem yaman ğüne ğalmışam
heyve kimin sararmışam solmuşam
üzzüğünü men nişana almışam
gel öldürme bu ğocanı yazıĥdı

30 bêle baħdılar dileprüzüñ barmānda üzüh mensum namı hesabınadı ħanı ezizin
barmānda üzüh dileprüz hesabınadı etrafdan toplandılar padişaha dediler adamın
oğlu gèlmiyip ayıp eyliyiP atası gèliP ver adama gèlini götsün gètsin ya ne istiyirseñ
demirih yadımızdan çılıP ħanı eziziñ dediği son kèlme ağılmdadı obiseler ağılmnan
çılıP

35

dedi ħanı eziz deyir mesum atası

yaħşı olar ğızıl gülüñ putası

derip derip elde deste tutası

40 ħanı eziz ħan mensumun atası

ġaynata da kej baħar mı geline

dédiler ay kışi görürseñ adam gelif ver aparsın dā adam ħeber verdi ġızımın toyudu

dileprüzü gönderrem yemene çevreden toplandılar èlediler bunuñ başına ġız dedi

hele gedim görüm anam ne işin sahabıdı anam ne gayırır geldi bahtı ki anası ġapıda

45 çoħ müşğül veziyetdedi

dédi

başşıġa döndüğüm gül üzlü ana halal eyle men yemene gedirem

ayrılıram hem atamnan hem sennen

50 od tutmuşam yana yana gedirem

aşkı bade yaħırdı onu anası baħdı ġızı çoħ efgarlıdı anası buna cevap verdi

dedi

55 galbimin ġıdası gözümün nuru

ġızım gademleriñ gözüm üsde hoş geldiñ

sen gederseñ gözüm ġalar yollarda

meni èylediñ bimar ħesde hoş geldiñ

60 ġızı cevap verdi buna dedi

ana gamın dergasına gavvaz olmuşam
ne müdeddi intizarda ğalmışam
bir gece bir sahat mehman olmuşam o ıraħdı men pervane gedirem
65 grersen lamba yanar kepeneh' onun başına dolanar vurar zn o lambıya ğanat
yanar tşer yere le gz o ışıhdadı mesmn' ateşi onu yaħırdı anası baħdı ğızı oh
derine doĝru gedir

dedi
70 gızım aħdı eşmim yaşı döndü sellere
baħa barın tker saĝı sollara
leyla mejnum uun tşd llere
ĝan aĝlaram hasda hasda hoş geldiñ

75 gızı cevap verdi snnu dedi

ana dileprüzü yaddan salma amandı
herkes bu dünyada beş gün mehmandı
80 adı mensum melmeketi yemendi
in elinnen men yemene gdirem

baħdı artıħ ğızı gedir dedi

85 gızım şeyda bülbül müjde verir gllere
yazzıh cismim tşr dilden dillere
nergiz hasretnen baħar yollara
meni eylediñ bimar ĝasda hoş geldiñ

90 böle deyince ana bala ayrıldılar dedi hele gedim görüm gızdar ne gayırır keniz
gızdarı geldi bahçeye baħdı ki gızdarın heresi bi çölde oturuP eli goynunda
tşnrler gızdar bını gördü başına toplandı ĝanım sen gedirseñ biz neyniyecih dedi
bařıřıĝa dndĝm gızdar

ayrılıram bõn sizden
95 içerimde yaram sızlar
ayrılıram bõn sizden

yaḥçı yaman gördüñüz mennen
ğan yaş aḥardı didemnen
100 nama gönderrem yemennen
ayrılıram bõn sizden

dedi

105 dileprüzem ğan ağlaram
sinemi çarpaz dağlaram
sizi de nişana saḥlaram
ayrılıram bõn sizden

ğızdarınan elvade eylediler ordan ayrıldı geldi keceva hazırlanıP dileprüz yola
110 tüşeceh ḥanı eziz munu mindirdi kecavıya yolladı yola tüşdü bir epey geldihden solla
dileprüz bêle döndü bahdı hay hay çinin dağları yavaş yavaş gözden itir araya dağ
tüşür görèmmir üreği derde geldi kecavada dedi
üreğim dönüPdü ğana
gedirem ay ana dağlar

115 men gedirem yana yana
siz ğalıñ nişana dağlar

yaz mevsimde aḥar selin
yay mevsimde açar gülün
120 yeşilbaş sonanıñ gölü
ğar oluP dumana dağlar

ḥanı eziz ğaynatası ğeldi yanna dedi ğızım o ğader kederlenme çinnen yemēn o ğada
arası yohdu gedeşleñde gayıdıp gonah da geleşdeñ bahtı tā çinin dağları görünmedi
araya dağ tüştü yemen torpāna geşdiler dedi

125 ğedirem dereden düzden

halallık isdiyirem sizden
dileprüzü aħır sizden
ayırdı zamana dağlar

130 şerefiñize

(22 – c)

ey feleh' senin elinnen gözderim ğan ağladı
gözderim deyir ki cismimde can ağladı
ağdı çeşmim yaşı ğucahda dergayı umman bağladı
hele gelip desmal alıp onu silen görmedim

5

ey feleh' senin elinnen abad olan görmedim
geldi geşdi gıynaña geri dönen de görmedim
geldi ğetdi süleymennar hökmetdi gaftan gafa
öz yerinde garal dudup gene ğalan görmedim

10

feleh' enderdiñ dönderdiñ feni dünyañı
dünyada varıdı şöhreti şanı
dedi ğasta ğasım aş gözünü
sen de ađañı tanı

15 yüz yirmi dört bin peygamberin serdarı sultanı
seniñ sultanın kimin sultan görmedim

(22 – d)

dedi aşam dedim bu gediği
gayağdırdı boran meni
sığındım şahlar şahına
ğoy kutasın ağam meni

5

ğış günü men yola çığdım
özüm öz evimi yığdım
kör olasan ğara bağdım
salıpsañ zinhara meni

10

muhammedem beħdim ğara
olmadı derdime çara
tez yetirsiñ elembara
sahibe el zaman meni

15

(22 – e)

feleh' seni bağa bağman eyledi
onun o baħçanın yarpağınnan öp
istiyirseñ dosluğun yolun alasañ
ğaldır çenesini buħağınnan öp

5

almaginen benesiliñ ğızını
çekemmèzseñ belesinin nazını
istiyirseñ öpeseñ ala gözünü
eger göğnu olusa yanağınnan öp

10

dağlar esriyip gine ğar için
bağlar çiçehlendi yine bar için
duvarğannı abbas ağlar yar için
şahlar şahın eyağınnan öpüm

(22 – f)

gülüm haydarım
o da ğırğlarınan beraberidi
bu dünyada iki cihan serveri
men gördüm desdinde zilfigaradı

5

emiri el müminin geşsem kemeri
odu müminlerin dadı feryadı
şahı merdanındı on bir evladı
gammer gabağında gulemkaradı

10

sensen nezeroğlunun gümanı
senseñ feşlenalabaniñ dini imanı
işderinde gördüm kelbela sultanı
15 eli oğlu abbas elamdarıdı

(22– g)

aleme rüşan oldu cihana gündür gelen
sıtgınan sereva çevir keramat şandı gelen
açıldı hakğıñ ğapısı zemin doldu nurunan
yere lenger göğe çeper o gáşemi şemdi gelen

5

emretti melehlere dutdu havarı zemini
oğudu ismazen duvasını yıhıdı dağın şehriini
möminnere pay eyledi şehriyarın malını
üz görüfdü musdafiya şahı merdandı gelen

10

beş vañıt namazdan ğalmaz sıtgınan seven onu
menzilde mekandı menşerde divan onun
ğudureti resul allahdan dedi cediti imandır onun
duvarganı abbas tanı ağañı sinesi ası ğurandı gelen

(22 – h)

işdim aşgın badesini eyle tam deditiler
sarf et sine defterinen cevayı şan deditiler
serini sevdaya salan giyer gám libasını
aşk odun alevinen alışıp yan dediler

5

uybayı pütün alemi hicri gam etdi neden
gözümün ikditasıdı gönlümü gám gün eden
işdaham yādā gelende el çekirem dünyadan
cismimde ruhum titirer cesetde can dediler

10

men gülü alam aşk odunu olmuşam cünün deli

sevda bir gahri beladı derdini çeken bilir
sinemin seyhet bağında açılan gonca gülü
has bahçanın bağmanına teslim etsen dediler

15

(22 - 1)

ğadir mevlam budur sennen dileğim
merd olanı salma başdan eyağa
men ezizim eyağa nazlım durmuş eyağa
göreymdim mahşabarını yüz sürteydim eyağa

5

pünhan eyle mürvet éle mert yiğit
segah öper seni salar eyağa
çirkindi cemalın yoğdu kemalın
çoğ ayıplar örter bu dünya malı

10

ben ezizim bu malı bu devleti bu malı
dos yemez tüşman görmez meres galsın bu malı
sen de dos dutarsañ bu dünya malı
ağıbetde seni salar eyağa

15

merd yiğitder yalnız yemez payını
namerd bilmez merdiñ hakgı sayını
men ezizim sayını ağ üzünde tel sayını
mücāfar dürden daneniñ kimse bilmez sayını

20

yazlığ han erdaniñ gülfün sayını
verseñ say bilmeze salar eyeğa

6. SÖZLÜK

IĞDIR AĞZI

-A-

abadım (1c/32) → abad: hür

acacuğuna < azıcık (1m/12)

acığ etdi (4a/5) → acığ et- : küsmek, darılmak; inat etmek; kızmak, öfkelenmek

adebişimizden (9o/2) → adebiş: büyük kardeş, ağabey

agı (12f/41) → ag: ak

ağdaşdı < ağdaşlı (1b/46)

ağodumuz (11a/10) → ağod: bir tür tüfek

ahseri < ekseri (1a/12)

ağşamnan < akşamdan (1a/1)

ağuntdar (12f/41) → ağunt: hoca

alesker < ali asker (4c/16)

arğıya < ağrıya (1i/7): Ağrı ili

arhadaşdar < arkadaşlar (1b/15)

asabaları (13d/9) → asaba: sahabe

asırılı (19b/20): as- : ocağa yemek koymak

atabilmedi < atamadı (1b/47)

aya (1b/41) → ey: seslenme ünlemi

-B-

badahlaşırđı (1o/56) → badahlaş- : yarışmak

badımcan (19b/18): patlıcan

bafat < vefat (9e/5)

bahdavar eyledih (19r/1) → bahdavar eyle- : mutlu etmek

bala (1j/69): çocuk

baldırcanı (19b/11) → baldırcan: patlıcan

barım < bari (4d/17)

barın (22b/72) → bar: meyve ağaçları ve sebzelerin çiçekleri
başa tüşmürdüm (16a/15) → başa tüş- : sezmek, farkına varmak, anlamak
başımızı dolandırak (17c/5) → başı dolandır- : geçimini sağlamak
bayağ (19a/8): demin
bayramçalığımızı (6e/2) → bayramçalığ: bayramlarda çocuklara verilen yemiş v.s
gibi hediyeler
beçe (8b/36): piliç
bedel eyliyerdi (9b/1-2) → bedel eyle- : ileride geri verilmek veya alınmak şartıyla
alınan veya verilen iş gücü
beke < belki (1c/11)
bekenem < belki (1o/54)
bèle < böyle (1d/3)
bèlece < böylece (4c/15)
belge (9f/11): söz kesilen kıza damat adayının evi tarafından yollanan yüzük, baş
örtüsü vb. hediyeler
belke < belki (9a/14)
bendeçilih' (1d/24) → bende: kul, köle → bendeçilih': kulluk, kölelik
benesiliñ (22e/6) → benesil: kötü soy
berh < berk (1m/15)
beynava (1c/14): kafasız, ahmak; zavallı
beynavarım (6c/22) → beynava: zavallı; akılsız; şaşkın
bibimin (6c/2) → bibi: hala
bilmenih' < bilmeyiz (13d/9)
bine (10a/39): bağ ve bahçelerde çalı çırpıdan yapılan çardak
bineh daşları < binek taşları (8d/1)
bir gadiri (13b/1): bir kısmı
biyet < biat (1n/15)
boyn (1b/58): ondan sonra
böleh (9k/2): kundak, çocuk bezi
bölenirdi (1f/6) → böle- : bulamak
bölü < bölüğü (1o/85)
bölüyürdüler (9k/2) → böle- : kundaklamak

bōn < bugün (8a/26)

bōşöyür (22a/8): hayırsız

bu yuza o yuza (17c/17): bu tarafa o tarafa

buḫaḫınnan (22e/4) → buḫaḫ: gerdan

-C-

cām < canım (1i/23)

cırıḡında (1d/15) → cırıḡ: yarık; yırtık

cırılısıñ (12e/14): cır- : yırtılmak

cumdum (17a/58) → cum- : suya dalmak

cüt < çift (1i/16)

-Ç-

çem (9ö/1): sis

çemdēn (1ı/19) → çemdeh: vücut; ölünün vücudu; çürümüş ceset

çeneḡe (9ö/1) → çeneh: çapa

çiḡninde (1e/48) → çiḡin: omuz

çileh' yuhusu (22b/25): sonbahar uykusu

çilih (1m/6): bir çocuk oyunu; bu oyunda kullanılan ağaç parçası

çirmiyrih (19a/12) → çirme- : kolları sıvamak

çitimizin (19n/5) → çit: tülbent, yemeni

çökereh ḡalıp (17c/18-19) → çökereh ḡal- : ihtiyarlamak

çölden (6b/4) → çöl: tarla; arazi

çüngün < çünkü (1b/51)

-D-

dadıḡah (1m/10) → dadıḡ- : tokuşturmak

daḡ eyliyirsen (18a/12): daḡ ey- : karıştırmak

dahda (17c/25): kuytu

daldan (1c/34) → dal: sırt, arka, arka taraf

dallarına (17c/42) → dal: sırt, arka

dangı dangı (19s/1): yöresel bir çocuk oyunu

dânişmağ (2a/3) → daniş- : sohbet etmek; konuşmak; söylemek; anlaşmaya varmak;
haber vermek; düşüncesini güzel bir şekilde ifade etmek

daşdı < taşlı (1a/6)

dêhge (19b/21): dakika

denen (1c/93) → dene- : demek, söylemek

dergasına < deryasına (22b/3)

desderlerde (17d/12) → desder: taş değirmen

desmal (22c/4): mendil

dêyiller < diyorlar (1a/1)

dêyir < diyor (1a/1)

deyni (17a/101): birilerinin yükü

dıgığım (1n/26) → dıgığ: parça

dıngılıca (19g/5): küçükçe

doğacam < doğuracağım (14b/3)

donaram (12c/36) → dona- : dolaşmak

doğuyruh < doğruyoruz (19j/1)

dönüp çönüp (19k/6): tekrar tekrar

dövler < devler (17c/15)

dövrandır < devrandır (3b/4)

dözsuñ (8a/10): sabretmek, tahammül etmek, dayanmak

duman (9ö/1): sis

duruğanda (10a/28) → duruğ- : duralamak

durur ayağa (19k/5): ayağa dur- : ayağa kalkmak

duvannıh (14a/5): dumanlı; sisli

düğü (19a/6): pirinç

düğün saldım (9ö/7) → düğün sal- : düğüm atmak

düğünnyürüh (19ö/7) → düğünne- : bağlamak

düğüsün (7a/16) → düğü: pirinç

dünen (9p/1): dün

dürbüründe (14a/2) → dürbür (?)

düven (14b/7): başörtü; mendil

düyer < döver (9n/18)

düzdü (8b/30) → düz: doğru
düzdürüpen (17a/137): (?)

-E, Ē-

ē < iyi (12b/26)

ecir verirem (9n/13) → ecir ver- : sıkıntı vermek, güçlük çektirmek

efsel (1d/22) → efdal: erdemli; yeğ tutulan, tercih edilen

ehbarlar (13b/12) → ehbar: bilgin

ehdinnen < akdinden (8a/1)

élecene < öylece (6c/26)

eli < ali (19o/4)

elinnen (22b/81) → el → il: ülke, yurt

eliyi ver gulağiy (19b/15): “beklemek” manasında bir deyim

eme < ama (2a/15)

emēm < emeğim (1n/25)

emi < emmi < amca (1c/87)

emice < amca (8b/44)

emizdirir < emziriyor (14a/33)

emme yahı oldu (9n/17) → emme yahı ol- : iki kişi arasındaki dostluğun, ilişkinin
bozulması

encil (6e/3): incir

enderdiñ dönderdiñ (22c/11) → ender- dönder- : evirip çevirmek

enkür münkür (17a/65): münker nekir melekleri

enşereden menşereden (14a/3): oradan buradan (?)

erhebelerimize < akrabalarımıza (2a/14)

eşiğe (1j/50) → eşiğ: dışarı

eveze bedel (9ö/17-18): karşılıklı kız alıp vermek

eya (1o/11) → ey: seslenme ünlemi

eyağa < ayağa (22ı/3)

eziz < aziz (8a/42): saygıdeğer, yüce

-F-

fallah (12b/12): açığöz, kurnaz

fehle (19r/4): amele

feta < fatiha (11/8)

fırlağa sara (4a/23) → fırlağa sar- : kandırmak

fişğısını (4d/17) → fişği: hayvan gübresi

fozür (12e/13): boşboğaz

-G, Ğ-

gabānda (3a/13) → gabağ: ön, ileri, evvel; önünde, karşısında, ilerisinde

ğaçıP < kaçmış (1b/38)

ğaçırdacah (9ö/5) → ğaçırd: kaçırmak

gadañ alım (8a/55) → gada al- : dert ve üzüntüyü paylaşmak

ğaden < kadar (9m/5)

ğāder < kadar (1a/9)

galadıh (1g/7) → gala- : yakmak, tutuşturmak

ğara kağını (9b/11) → ğara kağ: birinci çapa

garal dudup (22c/9) → garal dud- : kararlı olmak (?)

ğaratikeni (19a/6) → ğaratiken: kemiksiz et

garavallım (1c/39): endişe; korku

ğarışganın < karıncanın (1d/4)

ğarnīn < karnının (1b/49)

gartolunu (19a/5) → gartol: patates

gavidımın (17d/15) → gavid: kavrulmuş tahıl unu

gayağdırdı (22d/2) → gayağdır- : şaşırtmak

gayıdıp (22b/123) → gayıd- : geri dönmek

ğayırım (1c/21) → ğayır- : yapmak; hazırlamak; imar etmek, üretmek; tamir etmek

gayrisiz (6d/14): eksiksiz

gazzar (19d/6): (?)

gede (6b/5): çocuk

ğedeciyyih < gideceğiz (9o/7)

gedeşleñde (22b/123)

geze (13b/16): avuç
gıgını (22b/5) → gıg: deve dışkısı
gıleylendi (9c/3) → gıleyen- : yakınmak
gırağı (9h/16) → gırah: kenar, kıyı, çevre
gırah (17c/4): kenar
gırda (13b/17): küçük, ufak
gıynaña (22c/7) → gıynak: tırnak, pençe
gimin < gibi (1b/8)
gizdempaş (1m/1): saklambaç
gocaldım (2a/4) → gocal- : kocamak, yaşlanmak
goçağlasınar (19k/4) → goçağla- : hızlı çalışmak
gojjayin (7a/13): deve yavrusu
gonahlarımızın (8a/42) → gonah: misafir
goşam (1i/16) → goş- : bağlamak
goy (22a/17): bırak
göğnu < gönlü (22e/9)
göhnum < gönlüm (19i/1)
göhnüm < gönlüm (13e/4)
görsênir (9p/8) → görsen- : gözükme
götdü < götürdü (1c/97)
ğubban < kurban (19m/7)
ğulağ asırdılar (6e/12) → ğulağ as- : dinlemek
ğurban tükü (19ı/6): kurban tüyü
gurne (17a/63): korna
guyluyruğ (19e/1): guyla- : gömmek
güva < güya (1g/24)

-H, Ğ-

hahgıh (19c/4): (?)
hağın (9f/2) → hağ: başkası, yabancı, el
hamınızın (1c/90) → hamı: hepsi, tamamı, tümü; bütün insanlar
hansı < hangi (1c/48)

hara (1c/24): hangi taraf, hangi yön, nere
harabıya < arabaya (2a/22)
ħarħ (1g/19): su yolu, ark
ħaşıl (18a/1): pirinç, darı, mısır yarmasından, bazan da süt karıştırılarak yapılan lapa
ħatan (19m/6): kadar
hayatın (6c/9) → hayat: bahçe
hayıfı (12e/15) → hayıf: öç, intikam
hazırır < hazırlamak (1c/5)
ħeberi < haberi (1c/34)
heçe (17c/28): çatal
helbet < elbet (1o/43)
ħeletini (4a/25) → ħelet: bahşiş, hediye, düğünde oğlan tarafının kız tarafına verdiği
hediye
ħelfe < halife (12b/1)
helfetden (6e/11): gizlice
herden (19k/7): her birinden
heresine (14a/58) → heresi: her biri
heriye (19e/5) → here: her biri
hersdèndi (9ö/16) → hersdèn- : kızmak, sinirlenmek
ħerten (19p/1): kadar
ħesde < hasta (22a/58)
ħesim < hasım (4b/6)
heşdat (19b/23): hiçbir şey
heşges (1c/133):
heşkim (6c/17): hiç kimse
ħetiri < hatırı (4b/41)
heye (9b/6): evet
heyve < ayva (22b/27)
ħına < kına (19m/2)
ħırda (2a/16): küçük
ħırda (9h/16): küçük
ħırmenidi (6e/7) → ħırmen: harman; boş alan

hıyali < hayali (6a/3)
hıyır < hayır (1n/17)
hindi < şimdi (1c/103)
hoppanallar (9d/5) → hoppan- : hoptamak, zıplamak
hörür < örüyor (19r/2)
hunkayları (16a/9) → hunkay: (?)
hunsunu (1o/17) → hunus: hayır hasenat; seyitlere verilen hak
hurtdüh (1ı/18): gırtlak boğması

-İ-

iğdirriyim < iğdirliyim (13c/3)
ile (12c/5): sadece
indi < şimdi (6e/5)
intām < imtihan (1o/30)
irampıya < rampaya (4d/21)
isdi (18a/8): sıcak
ismariş < sipariş (4a/16)
itende (15b/5) → it- : yitmek, kaybolmak
itirdik < yitirdik (2a/2)

-K, K-

kağını (9b/10) → kağ: çapalama işi
kanalışyan < kanalizasyon (4a/13)
kasıp (19i/3): fakir
kebin kèsildi (9f/12) → kebin kesil- : söz kesiminden sonra damat adayının evi
tarafından gerekli şartların yerine getirilmesi
kecevenen (4a/45) → keceve: devenin üzerine kurulan bir çeşit tahtırevan
kede (19n/5): kadar
kej (22b/41): kötü, fena
kekejdemeğe < kekelemeye (1j/13)
kelem (19d/1): lahana
keniz (22b/90): hizmetçi kadın

kepeneh' (22b/65): kelebek
kerdiğe (9b/5) → kerdi: sebze evleği
kereğnen (19b/16) → kereğ: hayvan yağı
kerki (9b/4): keser
kerti (19j/2): bayat (ekmek)
kesmet (9p/4): damat adayının evi tarafından verilen hediye
keşdim < geçtim (12b/31)
kevşenidir (1a/6) → kevşen: tahılın biçildikten sonra tarlada kalan alanı, yeri
kevşeylesiñ < keşfetsin (1j/24)
kimin < gibi (1d/20)
kirantısını (17b/6) → kirantı: tırpan
kisviyer (19b/16) → kisve- : bozulmak
kişmiş (6e/3): üzüm kurusu
kiyeng (17a/123): yaş
k'orruğa < körlüğe (1c/138)
köso (1i/33) → köse: yöresel bir oyun
köşdüler < göçtüler (4c/2)
kötanım (9a/11) → kötan: pulluk
köynek (22a/55): gömlek, iç gömleği
kuçesi (12f/47) → kuçe: sokak
kutulam < kurtulayım (1c/137)
küleş (6b/4): buğday sapı yığını
kümbezderde (19ö/1) → kümbez: seyit mezarı

-L-

lap (1g/41): tam
larısı (14b/13) → ları: yarı
layla (9ı/1): ninni
lele (15b/2): büyüklere, yaşlı kimselere seslenme şekli
lepesini (19a/5) → lepe: kırık nohut
libe (1m/2): ebe, çocuk oyununda orta yer
löbet < nöbet (3a/24)

-M-

- maḥmerinen (7a/14): (?)
maral (8d/5): ceylan
meḡlugaddan < mahluktan (1d/21)
mehebbeti < muhabbeti (8b/3)
mehlem (19d/13): merhem; krem kıvamında hazırlanmış ilaç
men < ben (1b/46)
meṣerde (12f/37) → meṣer: mahşer
merç tutam (9a/12) → merç tut- : bahse girmek
meşede (3a/6) → meşhed: meşhed kenti
meşedi (2a/11): meşhed'i ziyaret etmiş olanlara verilen ad
mezersennihde (1c/94) → mezarsandık: mezarlık
mına < buna (4a/44)
mısır kóluna (17a/52) → kól: mısır sapı
mizmer < mibzer (9b/8)
möczetderi < mucizeleri (13d/12)
munnarĩn < bunların (1j/52)
munu < bunu (1e/71)
müsayaḡ < müstahak (4a/29)
müselmenseña < müslümansa (1o/9)

-N-

- naḡıl (2a/3): masal
naḡırçı (1j/26): sığır çobanı
nahlet < lanet (1n/19)
nece < nasıl (1h/6)
neçe < ne kadar (1n/23)
neçeden (19e/3): birçok
nēse < neyse (1c/86)
netēr (1c/114): nasıl
nevraḡĩn (5a/2) → nevr: parlaklık; ağaç çiçeği
neyneyim < ne eyleyim (3b/1)

nigalay (13a/10): ar nikolay
nolüfdü < ne olmuştu (1c/106)
nōylar < ne olur (1c/5)
nöker (19g/10): oban

-O-

obanı (12e/12) → oba: komşu; toplu yerleşim yeri
obiseler < öbürleri (22b/33)
odahana (1c/62): gösterme ünlemi
odane (1b/25): gösterme ünlemi
oğğadan < o kadar (9ı/8)
oğala buğala (1c/42): o tarafa bu tarafa
olar < olur (1a/4)
omac eyliyirih (19e/3): omac eyle- : umac aşı yapmak
ombağ ombağdı (1g/43-44) → ombağ: küme, tepe
otaran (19g/10) → otar- : otlatmak
otduh < oturduk (1c/1)
otduyar < otlar (7a/15)

-Ö-

öle < öyle (1b/53)
ölke < ülke (12g/2)
ölünü < ölüyü (19e/1)
öteri (9o/15): dolayı, için
özümü < kendimi (1b/55)

-P-

paltar (6d/1): giysi
partdadı (19s/4): (?)
pışi (1ı/2): yağda kızartılmış ekmek
pıtirim < bitireyim (1c/70)
payız (8a/3): sonbahar

pazılar (19k/7) → pazi: pancar
peyelerine (6b/2) → peye: tavla
pisdemi (17c/29) → pizde: pay
pişnamazıydı (1n/13) → pişnamaz: topluluğa namaz kıldırın, imam
podura < pudra (9k/8)
pöşülüyorsanız (6d/11) → pöşüle- : kaynatmak, pişirmek
puku < bukağı (1e/47)
pusmah (6e/11) → pus- : saklanmak; sinmek
putası (22b/38) → puta: budak

-R-

rızgıyı < rızkı (1d/18)

-S-

sabānan < sabahleyin (1o/85)
sabāsı < sabahleyin (1b/45)
salardıh (20a/5) → sal- : yerleştirmek
saldırıyiP (14a/36) → saldır- (?): yaptırmak
sancahlanmışam (6d/18) → sancah: çengelli iğne
savışsın (9d/12) → savış- : uzaklaşmak
sē < sana (1b/42)
sefeh (17b/8): az akıllı, saf
sehire çıhmışdı (4a/24): sehire çıh- : gezmek
selāt < salahiyyet (1n/30)
sēñ < senin (1c/64)
senāvar < semaver (1e/58)
seneh (9o/5): testi
sēr < sefer (14a/30)
sēsimi atırdım başıma (19k/5): “yüksek sesle konuşmak” anlamında bir deyim
setilin (9i/2) → setil: kulplu su kabı, kova
sıyahıtdıydım < sıhhatliydim (1o/6)
sinirdih (6e/13) → sin- : saklanmak

sonanıñ < sunanın (22b/120)
sorarsañsa < sorarsan (12d/53)
soruşdu (1c/61) → soruş- : bir şeyi öğrenmek için başkasına soru yönelmek
soyuh < soğuk (4b/29)
sóyúhluyarsan (9i/3) → sóyúhla- : ılıştırmak
soyurup (1o/35) → soyur- : paçaları sıvamak
sögedim (1b/53) → söge- : dayamak
söyleginen < söyle (4a/1)
söylürüh' < söylüyoruz (1a/1)
söypet < sohbet (2a/3)
söyug < soğuk (9ö/1)
sözder < sözler (6e/13)
sözü çılpahlama (1e/72): lafi uzatmak
suduğdum (12b/21) → suduğ- : susamak
surfa < sofras (17b/11)
suvarır (1o/35) → suvar- : sulamak
süfe (22b/22): (?)
sümüh (9c/9): kemik

-Ş-

şah şeyh tepiller (19ö/6) → şah şeyh tep- : zincir vurmak, deste vurmak
şahı merdan (22a/18): mertlerin şahı, hazret-i ali
şamamalar (8a/53) → şamama: bir çeşit yaban kavunu, süs kavunu
şanadı (22a/38) → şanà: yaba
şapalah çalır (19m/4) → şapalah çal- : el çırpamak, alkışlamak
şen (22a/49): sis
şengele (22a/56): (?)
şığğıltı (1b/55): yansıma ses
şirin (19d/9): tatlı
şirinnîni (9f/4) → şirinnih: kız istemeye gidenlere ikram edilen şerbet
şışeyin (7a/15): kuzu
şivin (1g/43): taş yığını (?)

şorfa (19d/12): çorba
şoşuñ < şosenin (1g/43)
şöbeden < şubeden (20b/1)
şüven (22a/51): yas

-T-

tağlar (8a/54) → tağ: karpuz kavun vb. bitkilerin gövde ve dalları
tahtın (8c/3) → taht: sedir
tapacağdı < tapacaktır < bulacaktır (1c/66)
tavla (1e/73): ahır
tavşırılar (4b/6) → tavşır- : tembih etmek
teyhçehnen (2a/19): çapa yapılan alet
telini (17b/9) → tel: saç
terkinde < dibinde (1d/14)
tezze < taze (1j/11)
tivli (1h/1): türlü; cins
toycuya (4b/11) → toy: düğün → toycu: düğüncü
toyugu < tavuğu (1n/19)
töküldü < döküldü (1b/27)
tum (9b/21): ark
tunç (19d/9): (?)
tüstü (17c/12): duman
tüş geldiñ (9g/16) → tüş gel- : eş gelmek

-U-

uca (9h/31): yüksek
urufunu < ruhunu (12b/18)
uşahken (6e/1) → uşah: çocuk
uşumnan (9g/18) → uş: us, akıl
uyağam < uyanığım (6c/21)

-Ü-

ülüzgar (19k/3): rüzgar

üreğini < yüreğini (8a/39)

üreh < yürek (21c/22)

üşdü < uçtu (1c/132)

üz < öz < kendi (1c/41)

üz < yüz (21a/9)

üzerrih (9d/6): tütsüsü nazara iyi geldiğine inanılan kokulu bir çeşit bitki

üzgüntüdü (9m/11) → üzgüntü: üzüntü

üzürüñüzden < huzurunuzdan (4a/30)

üzzüğünü < yüzüğünü (22b/28)

-V-

vedesi (6c/18) → vede: zaman

verinceh (12d/43)

vermenem < vermem (1b/22)

vırdırırđıh < vurduruyorduk (9k/14)

-Y-

yadımnan (9ı/8) → yad: hatır, zihin, akıl

yahçı (1c/84): güzel, iyi

yandırırđım (9d/7) → yandır- : yakmak

yapabilersēn < yapabilir misin (1b/3)

yapammir < yapamıyor (1b/3)

yarma (19a/6): kırık buğday

yarpızıñ (8a/3): yaban nanesi

yaşındakene < yaşındayken (4d/1)

yavşan (9k/11): özel kokulu, acı, kaynatılıp suyu ilaç olarak içilen bir ot

yay (22b/119): yaz

yaylığımı (9ö/19) → yaylıh: başörtüsü

yeğilmeli < yenecek (5a/8)

yeke (19b/4): iri

yekelir (1o/37) → yekel- : büyümek
yendiler < indiler (1b/18)
yərbeyer (1j/1) → yərbeyer et- : düzenlemek
yeriyir < yürüyor (1e/67)
yèşik (17d/2): meyve sandığı
yığırırh (9ö/13) → yığır- : toplamak
yohsam < yoksa (1c/75)
yondu (4a/10) → yon- : yontmak
yuğu < uyku (11a/5)
yumşalıPdı (19b/7) → yumşal- : yumuşamak
yumrulyup (19a/9) → yumurla- : yuvarlamak
yumurup (19s/3) → yumur- : yuvarlaklaştırmak
yuvandırām (1c/88) → yuvandır- : oyalamak; zaman geçirmek; ertelelemek
yüngül (9k/14): hafif

-Z-

zat (2a/27): şahıs, kişi
zekin (9ı/9): akıllı; doğru
zemiye (9b/2) → zemi: tarla
zey (19b/5): şap
zilfin < zülfün (22a/39)

NAHÇIVAN AĞZI¹

-A-

ağmirçeyimiz (20d/029) → ağmirçey: ağbirçek, saçları beyazlamış ihtiyar
aparmağ (1c/013) → apar- : almak
arheyin ol (1c/018) → arheyin ol- : rahat olmak

¹ Nahçıvan ağzı başlığı altında oluşturulan sözlük, çalışma kapsamında yer alan ses bilgisi ve şekil bilgisi inceleme bölümlerinde kullanılan sözcüklerin bazılarını ihtiva etmektedir. Bu sözcüklerin anlamlarına ilişkin açıklamalar, Tuncer Gülensoy, Ebulfez Kuluyev Amanoğlu ve Paki Küçüker, **Nahçıvan Ağzı**, TDK Yay., Ankara, 2009, Genel Dizin: s. 192-682'den alınmıştır.

-B-

beledi < böyledir (1a/001)

beléyiller (1a/018) → belè- : kundaklamak

bilbil < bülbül (19d/015)

-C-

cehreynen (10d/005) → cehre: yün eğirmek için kullanılan ve elle çalıştırılan basit bir alet

-D-

dövründe < devrinde (3a/065)

-E-

ele < öyle (1a/015)

-G-

gayıTdı (3a/056) → gayıT- : geri dönmek

gelhoz (2g/040) → kolhoz: komünist sistemde zirai üretim kooperatifi

goşusuynañ (27a/025) → goş: goşun, ordu

güppultuynan (1c/028) → güppultu: gürültü, yaygara

-H-

handiktörrerin (16a/008) → handiktör: düğünlerde gelin arabasının önünü keserek bahşış alan kişi

happılarıñ (1a/004) → happıla- : atlamak

hemi < hem (2g/039)

hemin < hemen (1d/035)

heşkese (1c/105) → heşkes: herkes

huşüz (1c/090) → huş: düşünce, dikkat, akıl

-İ, Í-

íl < yıl (19c/014)

isvokumdu (2g/040) → isvok: meskom, işçi teşkilatı, sendika

-K-

kasıpcılığnan (2a/023) → kasıpcılık: fakirlik, yoksulluk

kelbirdedi < kalburdaydı (10c/007)

KeşenK (19e/023) → geşeng: görünüş olarak çok güzel, alımlı olan

kiçig < küçük (23a/001)

kömeblig (11a/033) → kömeklik: birisinin karşılaştığı sıkıntılarını aşması için yapılan iş, yardım

-M-

mā < bana (19c/021)

möselmanıḥ < müslümanız (2a/134)

muncuḥlu < boncuklu (4ı/023)

-N-

nağıllıyıllar (5b/039) → nağılla- : masal anlatmak

neçesinin (24a/013) → neçe: nice, nasıl, kaç

neterim (2c/014) → neter: ne kadar

-O-

oğurruyuplar (1c/189) → oğurru- : başkasının malını çalmak

ozuyurdular (6b/026) → ozu- : çalıp söylemek, eğlenme

-P-

pezmeriden (2g/003) → pezmeri: yer adı

pilev < pilav (22a/005)

-R-

rahaTdasın < rahatlasın (1a/020)

-S-

saldatā (25a/045) → saldat: asker

sendiridi (2g/040) → sendir: sadr, başkan, yönetici

sōra < sonra (2c/013)

soruşdu (3a/023) → soruş- : bir şeyi öğrenmek için başkasına soru yöneltmek

surfamı < soframı (4b/024)

-Ş-

şaddıġ (28a/011): mutluluk, memnuniyet

şaggaşag (4h/019): gevrek şeylerin kırılması veya birbirine çarpması sonucu ortaya çıkan ses

-T-

tappılıynan (4h/023) → tappılı: gürültü, patırtı

tihmirem < dikmiyorum (20e/007)

-U-

ulduzlar < yıldızlar (4c/002)

-Y-

yaylıġın (2a/082) → yaylıġ: üç veya dört köşeli başörtüsü

yeriyir < yürüyor (2a/065)

yusif < yusuf (1c/003)

yuyundursunlar (4i/084) yuyundur- : yıkanma

-Z-

zaddarına (19c/055) → zad: şey

7. BİBLİYOGRAFYA

1. Kitaplar

- Acar, Ziya Zakir. **Kültür ve Turizm Yönleriyle Iğdır**, Esam Yay., Ankara, 1998.
- Aksan, Doğan. **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., Ankara, 2007.
- Amanoğlu, Ebulfez, Hacıyev, İsmail. **Tarihte ve Günümüzde Nahçıvan**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1998.
- Atabey, Neşe, Kutluk, İbrahim ve Özel, Sevgi. **Sözcük Türleri**, (Yöneten ve Yayına hzl. Doğan Aksan), TDK Yay., Ankara, 1983.
- Atnur, İbrahim Ethem. **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918- 1921)**, TTK Yay., Ankara, 2001.
- Banguoğlu, Tahsin. **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara, 2007.
- Buran, Ahmet. **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Buyruk, Hasan. **Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Iğdır**, Iğdır Belediyesi Kültür Yay. No: 2, 2006.
- Cahen, Claude. **Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler**, E Yay., İstanbul, 1979.
- Coşkun, Volkan. **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2008.
- Çetinkaya, Nihat. **Iğdır Tarihi: Tarih, Yer adları ve Bazı Oymaklar Üzerine**, TDAV Yay., İstanbul, 1996.
- Demircan, Ömer. **Türkçenin Ses Dizimi**, Der Yay., İstanbul, 2009.
- Dizdaroğlu, Hikmet. **Türkçede Fiiller**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1963.
- Ercilasun, Ahmet Bican. **Kars İli Ağzları**, TDK Yay., Ankara, 2002.
- Ergin, Muharrem. **Azeri Türkçesi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1981.
- _____. **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 1990.
- Gabain, A. Von. **Eski Türkçenin Grameri**, çev. Mehmet Akalın, TDK Yay., Ankara, 1995.
- Gemalmaz, Efrasiyap. **Erzurum İli Ağzları**, Cilt I, TDK Yay., Ankara, 1995.

- Gencan, Tahir Nejat. **Dilbilgisi**, TDK Yay., Ankara, 1979.
- Gülensoy, Tuncer, Amanoğlu, Ebulfez Kuluyev ve Küçükler, Paki. **Nahçıvan Ağızı**, TDK Yay., Ankara, 2009.
- Gülensoy, Tuncer. **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1998.
- _____. **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: A-N**, TDK Yay., Ankara, 2007.
- _____. **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: O-Z**, TDK Yay., Ankara, 2007.
- Günay, Turgut. **Rize İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2003.
- Günşen, Ahmet. **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 2000.
- Hengirmen, Mehmet. **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yayınevi, Ankara, 2007.
- Kalay, Emin. **Edirne İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1998.
- Karahan, Leyla. **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Kâşgarlı Mahmud. **Divanü Lûgat-it Türk**, Cilt I, (çev. Besim Atalay), TDK Yay., Ankara, 2006.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. **Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, TTK Yay., Ankara, 1992.
- Korkmaz, Zeynep. **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1994.
- _____. **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1994.
- _____. **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TTK Yay., Ankara, 1962.
- _____. **Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi**, TDK Yay., Ankara, 2009.
- Medetli, Eynulla. **1918-1920 İllerde Nahçıvan Bölgesinin Korunması Uğrunda Türkiye'nin Mübarizesi**, TTK Yay., Ankara, 1999.
- Olçay, Selahattin, Ercilasun, Ahmet Bican ve Aslan, Ensar. **Arpaçay Köylerinden Derlemeler**, TDK Yay., Ankara, 1998.
- Özçelik, Sadettin. **Urfa Merkez Ağızı**, TDK Yay., Ankara, 1997.
- Özkan, Mustafa. **Türkiye Türkçesi: Ses ve Yazım Bilgisi**, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.

- Ràsony, Lászlò. **Türk Devletinin Batıdaki Vârisleri ve İlk Müslüman Türkler**, (hzl., Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu), Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay., Ankara, 1983.
- Resulzade, Mehmet Emin. **Kafkasya Türkleri**, (hzl. Yavuz Akpınar vd.), TDAV Yay., İstanbul, 1993.
- Sağır, Mukim. **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara, 1995.
- Üstüner, Ahad. **Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri**, TDK Yay., Ankara, 2000.
- Yıldırım, Faruk. **Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I: Giriş-İnceleme**, TDK Yay., Ankara, 2006.

2. Makaleler

- Arslan, Nebahat Oran. “*Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1920-1945)*”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 35, Erzurum 2007, s. 341-359.
- Başdaş, Cahit. “*Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hali*”, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları: Volume 4/8 Fall 2009**, s. 623-643.
- Baydar, Arzu Sema Ertane ve Turgut. “*+ki Eki Üzerine*”, **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 31-48.
- Buluç, Sadettin. “*Tellâfer Türkçesi Üzerine*”, **TDAY: Belleten**, 1973-74, s. 49-57.
- Buran, Ahmet. “*Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni*”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 207-214.
- Caferoğlu, Ahmet. “*Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi*”, **TDAY: Belleten**, 1958, s. 1-11.
- Cin, Ali. Türkçede “*+sIz / +sUz Eki Üzerine*”, **TDAY: Belleten**, Cilt I, 2004, s. 19-44.
- Çağırın, Önder. “*Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi*”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 239-266.
- Eryiğit, Tamer. “*Iğdır İlinin Kalkınmasında Endüstri Bitkileri Tarımının Önemi ve Geliştirilmesi İçin Bazı Öneriler*”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi**, 2011.21(1), s. 73-81.

- Funda Kara. “*Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler*”, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**: Volume 4/3 Spring 2009, s. 1281-1300.
- Gabain, A. Von. “*Türk Dillerinin Tipik Özellikleri*”, (çev. Mevlüt Gültekin), **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**: Volume 2/2 Spring 2007, s. 307-327.
- Hüseyinzade, Ekrem. “*Dede Korkut Destanında Yer Adları*”, **Değirmen Dergisi**, S. 21 Bahar/2010.
- Karahan, Leyla. “*Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler*”, **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 605-611.
- Kaya, Nesrin. “*Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri*”, **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 89-98.
- Malkoç, Muzaffer. “*-di’li ve -miş’li Geçmiş Zaman*”, **TDAY: Belleten**, Cilt II, 2004, s. 107-116.
- Sağır, Mukim. “*Ağız Çalışmalarında Çevriyazı*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 126-138.
- Salman, Ramazan. “*Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri*”, **TDAY: Belleten**, 1999, s. 189-223.
- Şahin, Hatice. “*Türkçede Şimdiki Zaman Ekleri ve Zaman Belirleyicilerle Kullanımı*”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, Cilt III, TDK Yay., Ankara, 2009, s. 3491-3498.
- Şenel, Mustafa. “*Rize İlinin Uzak Taşınmış (Paralel) Yer Adları*”, **I. Rize Sempozyumu**, İstanbul: 2007, s. 405-407.
- Tiken, Kâmil. “*Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri*”, **TDAY: Belleten**, 1999, s. 281-364.
- Türk, Vahit. “*Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı: Çekimleri ve Ekleri*”, **TDAY: Belleten**, 1996, s. 291-340.

3. Yayımlanmamış Araştırmalar

- Aytaç, Ayfer. **Feridun A. Celilov’un Azerbaycan Dilinin Morfonologiyası Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Biçim Bilimsel Ses Bilim (Morfonologiya)**

Açısından Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Çanakkale, 2007).

Hasanov, Yusif. **Rus Yönetimi Altında Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ Sosyal Bilimler Ens., Ankara, 2008).

Öçalan, Muharrem. **Sakarya İli Ağzları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Kayseri, 2004).

Özden, Muharrem. **Bilecik İli Ağız İncelemesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Edirne, 2009).

Yılmaz, Okan. **Kağızman (Kars)-Tuzluca (Iğdır) Tuz Yataklarının Jeolojisi, Mineralojisi ve Petrografisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Ens., İzmir, 2007).

4. İnternet Belgeleri

Iğdır İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tarihçe, <http://www.igdirkulturturizm.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

Zaman Gazetesi, Iğdır Tarihçesi (01 Temmuz 2007), <http://www.zaman.com.tr/> (18 Ağustos 2011).

Naxçıvan Muxtar Respublikası, <http://www.nakhchivan.az/> (18 Ağustos 2011).

T.C. Iğdır Valiliği, <http://www.igdir.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

T.C. Nahçıvan Başkonsolosluğu, <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/> (18 Ağustos 2011).

TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları, <http://www.tuik.gov.tr/> (9 Ağustos 2011).

Vikipedi, Iğdır, <http://tr.wikipedia.org/> (18 Ağustos 2011).

Vikipedi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, <http://tr.wikipedia.org/> (18 Ağustos 2011).

YeşilIğdır Günlük Vasıflı Süreli Yayın, Iğdır, <http://www.yesiligdir.com/> (18 Ağustos 2011).

5. Resmi Yayınlar

T.C. Resmi Gazete, Kanun: On Üç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında Kanun
(Kanun No: 3806, Kabul Tarihi: 27.05.1992), 3 Haziran 1992, S. 21247,
s. 1-2.

T.C. Iğdır Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, **Iğdır İl Çevre Durum Raporu**,
(Yayın Yeri: ?), 2009.

T.C. Iğdır İl Özel İdaresi, **Stratejik Plan 2010-2014**, Iğdır, 2009.

Iğdır Belediyesi, **Iğdır Kültürü**, Iğdır Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, (Yayın
Yeri: ?), 2007.

8. ÖZ GEÇMİŞ

Sultan Ruhan KURTBEOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.01.1979, Bahçe/OSMANİYE

Adres: Gökalp Mah. 42/1 Sok. No:18/8 Zeytinburnu/İstanbul

E-Posta Adresi: kurtbey_sultanruhan@hotmail.com

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Giriş: 2008-....)

Lisans: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü (2001)

Ortaöğretim: Nevşehir Anadolu Öğretmen Lisesi (1997)

İş Deneyimi

MEB Eskişehir/Merkez Yılmaz Çetintaş Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (2001-2002)

MEB Bilecik/Pazaryeri Atatürk İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmeni (2002-2006)

MEB Kars/Merkez Alpaslan Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (2006-2010)

MEB İstanbul/Zeytinburnu İMKB Kız Teknik ve Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (2010-....)

Yabancı Dil: İngilizce